T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

KUMAR BAĞIMLILIĞI ve SOSYAL HİZMET: EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Veysi AKA

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Sosyal Hizmet, Doktora Programı

Eylül, 2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Veysi AKA tarafından, **Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN** danışmanlığında hazırlanan **"KUMAR BAĞIMLILIĞI ve SOSYAL HİZMET: EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR ALAN ARAŞTIRMASI"** başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından **05/09/2023** tarihinde yapılan sınav sonucunda **oy birliği** ile başarılı bulunarak **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi

		İmza	**Sonuç**
DANIŞMAN	Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
ÜYE	Dr. Öğr. Üyesi Nurgün Kul PARLAK İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
ÜYE	Doç. Dr. Abdulhakim BEKİ Üsküdar Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
ÜYE	Prof. Dr. Orhan KOÇAK İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
ÜYE	Prof. Dr. Bedrettin KESGİN Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve bilimsel etik kuralları içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını ve her türlü hukuki sorumluluğu aldığımı kabul ederim.

Veysi AKA

BÜTÇE DESTEKLERİ

KUMAR BAĞIMLILIĞI ve SOSYAL HİZMET: EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Bu tez çalışması için herhangi bir kurumdan bütçe desteği alınmamıştır.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının tamamlanmasında desteklerini esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN olmak üzere tez izleme komitesi üyeleri Doç. Dr. Taner ARTAN ve Doç. Dr. Abdulhakim BEKİ hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca tez savunma jürisine katılıp değerli katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Bedrettin KESGİN, Prof. Dr. Orhan KOÇAK ve Dr. Öğr. Üyesi Nurgün Kul PARLAK'a şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmasının alan araştırmasında özellikle katılımcılara ulaşma noktasında yardımlarını esirgemeyen sosyal çalışmacı arkadaşlarım Yusuf YUSUFOĞLU, Yasemin FİL ve Murat ÇELİK'e çok teşekkür ederim.

Tez çalışması boyunca hem akademik hem de manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen mesai arkadaşlarım ve hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Emrah APAK, Dr. Öğr. Üyesi Adem KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi İhsan YILKAN, Arş. Gör. Dr. Metin ERDEM, Arş. Gör. Dr. Zeliha TÖREN, Arş. Gör. Dr. Beyhan DOĞAN ve Arş. Gör. Muhterem UYSAL'a şükranlarımı sunarım. Bu isimlerin yanı sıra doktora süreci boyunca beraber olduğumuz Öğr. Gör. Enver MENGÜ, Arş. Gör. Hakan KARAMAN ve Arş. Gör. Burak ACAR'a da çok teşekkür ederim.

Son olarak sabır ve duaları ile yanımda olan tüm aileme çok teşekkür ederim.

Eylül 2023 Veysi AKA

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ KABUL VE ONAYI ..... **ii**
BEYAN ..... **iv**
BÜTÇE DESTEKLERİ ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **x**
TABLO LİSTESİ ..... **xi**
KISALTMA LİSTESİ ..... **xii**
ÖZET ..... **xiii**
ABSTRACT ..... **xv**
1. GİRİŞ **1**
1.1. ÇALIŞMANININ AMACI 2
1.2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ 2
1.3. ÇALIŞMANIN PROBLEM CÜMLESİ 3
1.4. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI 4
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE **5**
2.1. KUMARA GENEL BİR BAKIŞ: TANIM VE KISA BİR TARİHÇESİ 5
2.2. DAVRANIŞSAL BİR BAĞIMLILIK TÜRÜ OLARAK KUMAR: TANIM VE TANI KRİTERLERİ 8
2.3. KUMAR BAĞIMLILIĞININ ETİYOLOJİSİ 11
2.3.1. Biyolojik Faktörler 12
2.3.2. Psikolojik Faktörler ve Eş Tanılar 13
2.3.3. Sosyal ve Demografik Faktörler 16
2.4. KUMAR BAĞIMLILIĞININ EPİDEMİYOLOJİSİ 20
2.4.1. Kumar Bağımlılığının Dünya'daki Yaygınlığı 21
2.4.2. Kumar Bağımlılığının Türkiye'deki Yaygınlığı 22
2.5. PSİKOSOSYAL SORUNLARIN BİR KAYNAĞI OLARAK KUMAR 23
2.5.1. Kumar Bağımlılığının Aile ve Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkileri 23

2.5.2. Kumar Bağımlılığının Suç Davranışları Üzerindeki Etkileri 31
2.5.3. Kumar Bağımlılığının İş Hayatı Üzerindeki Etkileri 32
2.5.4. Kumar Bağımlılığının İntihar Davranışı Üzerindeki Etkileri 33
2.6. KUMAR BAĞIMLILIĞININ TEDAVİ VE REHABİLİTASYONU 34
2.7. KUMAR BAĞIMLILIĞINDA SOSYAL HİZMETİN YERİ VE ÖNEMİ: EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME 39
3. YÖNTEM 45
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ 45
3.2. ARAŞTIRMANIN SAHASI 47
3.3. ÇALIŞMA GRUBU 48
3.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE SÜRECİ 51
3.5. VERİLERİN ANALİZİ 52
3.6. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK 55
3.7. ETİK SÜREÇ 56
4. BULGULAR 57
4.1. KUMARIN ZEMİNİ 60
4.1.1. Bağımlılık Yapıcı Bir Davranış Olarak Kumar 61
4.1.2. Kimler Kumar Oynar? 65
4.1.3. Kumar Mekânları ve Ulaşılabilirliği 69
4.1.4. Oynanan Kumar Türleri 78
4.1.5. Oynama Sıklığı ve Miktarı 86
4.1.6. Para Temin Etme Yöntemleri 89
4.2. KUMARA BAŞLANGIÇ 97
4.2.1. Erken Dönemde Başlangıç 98
4.2.2. Aile Üyesi veya Akrabaların Kumar Oynaması 99
4.2.3. Etkileşim: Akran/Arkadaş Gruplarının Etkisi 100
4.2.4. Merak 101
4.2.5. İşsizlik/Yoksulluk 103
4.2.6. Kahvehane Ortamı 104
4.3. KUMARI SÜRDÜRME: BAĞIMLILIĞA GİDEN SÜREÇ 106
4.3.1. Kazancın Çekiciliği 106
4.3.2. Kayıpları Kovalama 107
4.3.3. Takip ve Analiz 108
4.3.4. Gizlilik ve Yalanlar 109
4.3.5. Motivasyonlar 111

4.3.6. Tetikleyiciler ... 116
4.3.7. Sürüklenme ve Denetim Kaybı ... 120
4.4. KUMARIN SONUÇLARI: KAYIPLAR ... 122
4.4.1. Ekonomik Kayıplar ... 122
4.4.2. Sosyalliğin Kaybı ... 127
4.4.3. Ailenin Kaybı ... 134
4.4.4. Sağlığın Kaybı ... 153
4.4.5. Yaşamın Kaybı: İntihar Düşünceleri ve Ölümü Arzulama ... 160
4.5. GERİ DÖNÜŞ: TEDAVİYE DAİR DÜŞÜNCE VE GİRİŞİMLER ... 163
4.5.1. Derin Pişmanlık, Düşüş ve Farkındalık ... 163
4.5.2. "Tedavisi Olmayan" Bir Hastalık Olarak Kumar ... 165
4.5.3. Kumarı Bırakma veya Sınırlandırmaya Yönelik Düşünce ve Deneyimler ... 166
5. TARTIŞMA ... 176
6. SONUÇ VE ÖNERİLER ... 193
KAYNAKLAR ... 203
EKLER ... 223
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI ... 224
ETİK KURUL İZİN YAZISI ... 225
KURUM İZNİ YAZILARI ... 226
ÖZGEÇMİŞ ... 227

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1: Aile Ve Kumar Arasındaki İlişkiyi Temsil Eden Tematik Ağ. 24

Şekil 2.2: Birey-Sistem İlişki Ağı..... 41

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1: Kumar Sorunlarının Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkisine İlişkin Tipik Seyir. 25

Tablo 2.2: Eş/Partnerlerin Kumar Oynama Bozukluğundan Dolayı Yaşadığı Problemler. 29

Tablo 2.3: Bağımlılıkta Sosyal Hizmet Müdahalesi Tablosu. 42

Tablo 3.1: Kumar Sorunlarından Etkilenen Aile Fertlerine İlişkin Bilgiler. 57

Tablo 3.2: Kumar Oynayan Bireylere İlişkin Bilgiler. 58

Tablo 3.3: Kumar Oynatan Bireylere İlişkin Bilgiler. 59

Tablo 3.4: Sosyal Çalışmacılara İlişkin Bilgiler. 60

KISALTMA LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklama
APA	: Amerikan Psikiyatri Birliği
DSM	: Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ICD	: Uluslararası Hastalık Sınıflandırması
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB	: Kumar Oynama Bozukluğu
PKO	: Patolojik Kumar Oynama
SOGS	: South Oaks Kumar Tarama Testi

ÖZET

[DOKTORA TEZİ]

[KUMAR BAĞIMLILIĞI ve SOSYAL HİZMET: EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR ALAN ARAŞTIRMASI]

[Veysi AKA]

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Sosyal Hizmet, Doktora Programı

[Danışman: Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN]

[Davranışsal bir bağımlılık türü olan kumar bağımlılığı, bireyler açısından biyopsikososyal ve manevi birçok soruna kaynaklık etmekte ve aile başta olmak üzere bağımlı bireyin çevresindeki birçok kişiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışma, kumar bağımlılığını ekolojik perspektiften ele alarak bireylerin kumara başlama süreçlerinden, bağımlılığın gelişmesine ve sonuçlarına kadar olan deneyimlerini ortaya koymayı ve bu doğrultuda sosyal hizmet müdahalesine yönelik çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olan bu araştırmanın çalışma sahası, Diyarbakır ili olarak belirlenmiş olup çalışma grubunu aktif olarak kumar oynayan bireyler, kumar sorunlarından etkilenen aile fertleri, kumar oynatan bireyler ve sosyal çalışmacılar oluşturmaktadır. Bu kapsamda 28 kumar oynayan birey, 10 aile ferdi, 12 kumar oynatan birey ve 5 sosyal çalışmacı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesi ve temalandırılmasında MAXQDA 2022 paket programından yararlanılmıştır. Bu doğrultuda bulgular; kumarın zemini, kumara başlangıç, kumarı sürdürme, kumarın sonuçları ve geri dönüş ana temaları altında 27 alt tema şeklinde sunulmuştur. Araştırmada, bireylerin yaşamlarının erken dönemlerinde kumara başlamalarının yanı sıra ailede kumar öyküsünün bulunması, akran/arkadaş grubuyla etkileşim, merak duygusu, işsizlik/yoksulluk ve kahvehane ortamı gibi etkenlerin kumara başlamada önemli faktörler olduğu sonucuna varılmıştır. Kumar davranışının sürdürülmesinde ve bir bağımlılığa dönüşmesinde ise kumardan elde edilen ilk kazançların çekici gelmesi, kayıpların kovalanması, motivasyonel ve tetikleyici faktörlerin etkili olduğu öte yandan kumarın takip ve analizinin yapılması ile gizli oynanmasının kumarı bireylerin hayatına yerleşmesine yol açtığı ortaya çıkmıştır. Kumarın bireylerin hayatında oluşturduğu sonuçlar ise ekonomik kayıplar başta

olmak üzere sosyallik, sağlık, aile gibi hayatın temel unsurlarında kayıpların yaşanıldığı hatta ölümün arzulandığı bir sürece girildiği sonucuna varılmıştır. Son olarak bağımlı bireylerin yaşadıkları maddi ve manevi kayıplar neticesinde derin bir pişmanlık yaşadıkları ancak kumar bağımlılığının bir tedavisinin olamayacağı ve salt iradeye bağlı bir konu olduğu düşüncesinden hareketle tedaviye başvurma noktasında bilgi eksikliği ve isteksizlik yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise tüm bu sonuçlar ışığında sosyal hizmet müdahalesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Haziran 2023 , 243 sayfa.

Anahtar kelimeler: Kumar, Kumar Bağımlılığı, Kumar Oynama Bozukluğu, Sosyal Hizmet, Ekolojik Perspektif

ABSTRACT

[Ph.D. THESIS]

[GAMBLING ADDICTION and SOCIAL WORK: A FIELD STUDY FROM an ECOLOGICAL PERSPECTIVE]

[Veysi AKA]

İstanbul University-Cerrahpaşa

Institute of Graduate Studies

Department of Social Work

Social Work, Ph.D. Programme

[Supervisor: Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN]

[Gambling addiction, which is a type of behavioral addiction, causes many biopsychosocial and spiritual problems for individuals and negatively affects many people around the addicted person, especially the family. This study aims to reveal the experiences of individuals from the process of starting gambling to the development of addiction and its consequences by considering gambling addiction from an ecological perspective, and to make inferences about social work intervention in this direction. The study area of this research, which is based on the qualitative research method, has been determined as the province of Diyarbakır, and the study group consists of gamblers, family members affected by gambling problems, individuals who gamble and social workers. In this context, in-depth interviews were conducted with 28 gamblers, 10 family members, 12 gamblers and 5 social workers through a semi-structured interview form. The MAXQDA 2022 package program was used to analyze the data obtained within the scope of the research. In this direction, findings are presented as 27 sub-themes under the main themes of gambling, starting gambling, continuing gambling, results of gambling and returning. In the study, it was concluded that factors such as individuals' starting to gamble in the early stages of their lives, having a family history of gambling, interaction with peers/friends, a sense of curiosity, unemployment/poverty and coffeehouse environment are important factors in starting gambling. It has been revealed that the first gains from gambling, chasing losses, motivational and triggering factors cause in the continuation of gambling behavior and its transformation into an addiction. It has been concluded that as a result of gambling in the lives of people, loss of main aspects, such as sociality, health and family, especially economic losses, are experienced and it leads the addict to a process in which death

is desired. Finally, it has been concluded that addicted individuals experience deep regret as a result of the material and moral losses they experience, but they experience lack of knowledge and reluctance to seek treatment based on the idea that there is no cure for gambling addiction and that it is a matter of pure will. In the last part of the study, suggestions for social work intervention were presented in the light of all these results.

January 2021, [243] pages.

Keywords: [Gambling, Gambling Addiction, Gambling Disorder, Social Work, Ecological Perspective]

1. GİRİŞ

Bağımlılık bugünün dünyasında bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal hayatını etkileyen çok boyutlu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımlılık denildiğinde ilk akla gelenler tütün, alkol, uyuşturucu ve uyarıcı maddeler olmasının yanı sıra özellikle teknolojinin hayatımızda etkin hale gelmesiyle beraber bazı gündelik davranışların da bağımlılık yapabileceği günümüzde hem akademik hem de günlük hayatta çokça üzerinde durulan konulardan biri hâline gelmiştir. İçerisinde haz, oyun, şans, risk, para kazanma gibi ögeleri bulunduran ve tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahip olan kumar davranışı, söz konusu bağımlılık yapıcı davranışlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Bağımlılık yapıcı bir davranış olarak kumarın hem başlangıcı ve sürdürülmesi hem de sonuçları bağlamında sosyal yönünün ağır bastığı görülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırma kumar oyanayan bireyi, sosyal çevresi içerisinde ele almakta ve araştırmanın verilerini konunun birebir muhattapları olan kumar oynayan bireyler, kumardan etkilenen aile üyeleri, kumar oynatan kişiler ve sosyal çalışmacılardan elde etmektedir. Çalışmanın sonucunda ise sosyal hizmet teori ve müdahalesine ilişkin önerilerde bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında birinci bölümde, çalışmanın amacı, önemi, problem cümlesi ve alt problemler ile çalışmanın sınırlılıklarına dair bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, kumara dair teorik bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda kumarın tanımı ve kısa bir tarihçesi, kumar oynama bozukluğunun[1] (KOB) tanı kriterleri, kumar oynama davranışının sergilenmesindeki sebepler, kumarın Türkiye ve Dünya'daki yaygınlığı, kumarın psikolososyal sonuçları ve son olarak kumarın tedavi ve rehabilitasyonuna yönelik genel literatür bilgileri işlenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın metodolojisi aktarılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın modeli, sahası, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi, geçerlik ve güvenilirlik ile etik süreç hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde, araştırmanın bulguları sunulmuştur. Araştırmanın bulguları kumarın zemini, kumara başlangıç,

[1] Kumar bağımlılığı kavramı genel ve çatı bir kavram olarak akademik literatürde kullanılmakla birlikte ileriki bölümlerde açaklanağı üzere APA'nın yayınladığı DSM-5 ve WHO'nun yayınladığı ICD-11'de kumar oynama bozukluğu isimlendirilmesi kullanılmış ve bu tarihten itibaren konu ile ilgili literatürde genellikle bu şeklide isimlendirilmiştir. Bu tez metni de bu doğrultuda genel kullanımlarda kumar bağımlılığı (çoğunlukla başlıklarda, genel bağımlılığı vurgulayan noktalarda ve bulgular kısmında katılımcı ifadelerinde) diğer kullanımlarda ise kumar oynama bozukluğu (KOB) isimlendirmesi kullanılmıştır.

kumarı sürdürme, kumarın sonuçları ve tedaviye dair düşünce ve girişimler ana temaları altında alt temalarla birlikte bir bütünlük içerisinde aktarılmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde bir önceki bölümde elde edilen bulgular literatür bilgisi ile birlikte ele alınarak tartışılmıştır. Araştırmanın son bölümünü oluşturan altıncı bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

1.1. ÇALIŞMANININ AMACI

Çalışmanın amacı, kumar oynama bozukluğunun ekolojik perspektiften incelenmesiyle birlikte kumar oynayan bireyin kumara dair sürecini ve deneyimlediği psikososyal sorunları açığa çıkarmak ve betimlemektir.

Araştırmanın bir diğer amacı ise çalışma sonucunda ortaya çıkarılan kumar süreci ve deneyimlenen psikososyal sorunlar bağlamında sosyal hizmet uygulamasına yönelik önerilerde bulunmaktır.

1.2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Türkiye'de kumar oynama bozukluğu ile ilgili alanyazın incelendiğinde konunun sınırlı sayıda çalışma ile ele alındığı, özellikle de kumarın sosyal yansımalarına yönelik çalışmaların ihmal edildiği görülmüştür. Bu doğrultuda bu araştırmanın kumar oynama bozukluğunu bir alan araştırması ile ortaya koyuyor olması, çalışmanın özgünlüğünü göstermekle birlikte konu ile ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşüncesi çalışmayı önemli kılmaktadır. Öte yandan araştırmanın nitel yöntem ile yapılmış olmasından dolayı konu ile ilgili yapılacak olan gelecek çalışmalara bir perspektif kazandıracağı da düşünülmektedir.

Mevcut araştırmanın verileri; konunun muhattapları olan kumar oynayan bireyler, kumar sorunlarından etkilenen aile üyeleri, kumar oynatan kişiler ve bağımlılık alanında çalışmış veya halen çalışmakta olan sosyal çalışmacılarla yüz yüze görüşmeler aracılığıyla elde edilmiş ve bir bütünlük içerisinde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle bağımlılık alanında çalışan ve/veya diğer alanlarda çalışıp kendisi veya aile üyesinde kumar öyküsünün bulunduğu müracaatçıları değerlendirmede sosyal çalışmacılara bir çerçeve oluşturacağı öngörülmektedir. Ayrıca elde edilen bulgular ışığında sosyal hizmet müdahalesine yönelik önerilere yer verilmiş olmasından dolayı sosyal çalışmacıların müdahale pratiklerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın yukarıda ifade edildiği üzere bağımlılık literatürüne, konu ile ilgili araştırmacılara ve sosyal çalışmacılara katkısının yanı sıra kumar oynama bozukluğundan muzdarip olan birey ve aileler açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim kumarın bir bağımlılık olarak ele alınması akademik çevrelerce dahi çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Bu nedenle konunun en yakın muhatabı olan kumar oynama bozukluğu bulunan birey ve aileleri nezdinde, içinde bulunulan durumu bir bağımlılık olarak tanımlamak ve değerlendirebilmek güç olabilmektedir. Bu nedenle mevcut çalışma, ifade edilen bireyler için bir kaynak teşkil etmesi açısından da önem kazanmaktadır.

1.3. ÇALIŞMANIN PROBLEM CÜMLESİ

Çevresi içinde birey perspektifi ile kumar oynama davranışı bir bağımlılığa nasıl dönüşmekte ve kumar oynayan birey ile ailesi bu süreçten nasıl etkilenmektedir?

Alt Problemler

- Kumar oynama davranışı nasıl tanımlanmakta ve anlamlandırılmaktadır?
- Kumar oynanılan mekânlar nerelerdir? Bu mekânların ulaşılabilirliği nasıldır?
- Teknoloji kumar oynama davranışı üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- Oynanan kumar türleri nelerdir?
- Kumar oynama sıklığı ve miktarı süreç içerisinde nasıl bir değişim sergilemektedir?
- Kumar oynamak için para temin etme yöntemleri nelerdir?
- Kumara nasıl başlanmaktadır? Kumara başlamadaki etkenler nelerdir?
- Kumara başlanıldıktan sonra bağımlılığa giden süreç nasıl şekillenmektedir? Bağımlılığın oluşmasındaki faktörler nelerdir?
- Kumarın birey, aile ve yakın çevre açısından sonuçları nasıldır?
- Kumar oynama bozukluğunun tedavisine yönelik düşünce ve deneyimler nelerdir?

1.4. ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

- Türkiye'de kumarın illegal tarafının olması, bireylerin çoğunlukla aile ile çevrelerinden gizli kumar oynamaları ve damgalanma korkusundan dolayı ulaşılan bireylerin bir kısmı çalışmaya dahil olmak istememiştir. Bu nedenle yeterli katılımcıya ve veriye ulaşmak araştırmacı için zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu durum katılımcılara ulaşma noktasında araştırmacı için önemli bir sınırlılık oluşturmuştur.

- Mevcut çalışmanın verileri yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği süre içinde Covid-19 pandemi sürecinin yaşanması görüşmelerin gerçekleştirilmesini zorlaştıran bir sınırlılığı beraberinde getirmiştir.

- Araştırmanın çalışma grubunda bulunan kumar oynama bozukluğu bulunan bireyler erkeklerden oluşmaktadır. Yapılan literatür araştırmasının ekseriyetinde kadınların erkeklere oranla çok daha az kumar oynadığı bildirilmiştir. Öte yandan araştırmanın gerçekleştirildiği yerin sosyal ve kültürel yapısı da göz önünde bulundurulmuş ve ulaşılabilirlik noktasında sadece erkekler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu nedenle araştırmanın cinsiyet bağlamında da bir sınırlılığı mevcuttur.

- Araştırmanın çalışma sahası olarak Diyarbakır ili tercih edilmiştir. Bu doğrultuda coğrafi olarak söz konusu il bağlamında bir sınırlılık mevcuttur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu kısmında çalışmada ele alınan kumar, kumar bağımlılığı gibi temel kavramlar açıklanmakta, kumar bağımlılığının etiyolojisi biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörleriyle epidemiyolojisi ise Türkiye'deki ve dünyadaki yaygınlığı ile birlikte anlatılmaktadır. Psikososyal sorun olarak da aile ve yakın ilişkiler, iş hayatı, suç davranışları üzerindeki etkileri ele alınıp kumar bağımlılığında sosyal hizmetin yeri ve önemi işlenmektedir.

2.1. KUMARA GENEL BİR BAKIŞ: TANIM VE KISA BİR TARİHÇESİ

Kumar sözcüğü Arapça kökenli "kımâr" kelimesinden dilimize girmiş olup (Bardakoğlu, 2002: 364) farklı disiplinlerce genel olarak birbirine benzer ifadelerle açıklanmıştır. Türk Dil Kurumuna göre ortaya para konarak oynanan talih oyunu (https://tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 8 Temmuz 2020), Doğan'a göre para veya kıymetli eşya karşılığı oynanan talih oyunu şeklinde tanımlanmıştır (2014: 1082). Daha geniş bir ifade ile kazanç elde etmek amacıyla bir oyun, yarışma veya olayın sonucu üzerine para veya değerli bir şey konulan davranış şekli olarak tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2019: 741). Ögel (2017: 253) ise kumarı risk temelli kazanan ve kaybeden tarafların olduğu ve genellikle bir üretim olmadan servetin yeniden dağılımı olarak açıklamıştır. Türk Ceza Kanunu'nda da yukarıda ifade edilen tanımlamalara benzer olarak kâr ve zararın talihe bağlı olduğu ve kazanç sağlamak amacıyla oynanılan oyun şeklinde açıklanmıştır (https://www.resmigazete.gov.tr, Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2020). Frentzy ve Turner (2013: 6) ise kumarın risk faktörünü ön plana çıkararak kumarı, sonucu belli olmamasına rağmen kazanç olasılığı amacıyla belirli bir şeyin (çoğunlukla para) riske atılması şeklinde tanımlamaktadır. Tüm bu açıklamalardan hareketle kumar, kazanç amacıyla ortaya para veya değer biçilen bir şeyin konulması ile kazanan ve kaybeden taraf/tarafların olduğu oyun, yarışma veya bir olayın sonucu üzerine talihe bağlı ve risk temelli davranış olarak tanımlanabilir.

Oyun, eğlence, şans ve risk gibi ögeleri bulunan kumarın tarihine bakıldığında tarih öncesi dönemlere dayanan bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir (Yolal, 2021: 22). Kumara tam olarak ne zaman başlandığı konusu belirsiz (Bolen, 1976: 7) olsa da özellikle arkeolojik kazılarla ortaya konan deliller, kumarın tarih öncesi dönemlerde oynandığına dair kanıtlar

sunmaktadır. Avrupa, Akdeniz, Yakın Doğu ve Mezopotamya gibi geniş bir coğrafyada tarih öncesi kalıntılarda bulunan ve astragali olarak adlandırılan hayvanların kemiğinden elde edilen, günümüzde de zarın atası kabul edilen nesnenin öncelikle dinsel törenlerde kullanıldığı sonrasında ise eğlence amaçlı bir tür kumar nesnesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İlk etapta dört kenarlı olan astragali sonradan altı kenarlı astragaliye dönüşmüş olup altı kenarlı astragalinin ilk örneği M.Ö. 3000 yılında günümüzün Kuzey Irak bölgesinde bulunmuş, böylelikle modern zarlara dönüşüm sağlanmıştır (Schwarts, 2006: 22-26).

Eski Yunanlılar kumarın tanrılar tarafından icat edildiğine ve toplumsal olarak ayrıcalıklı bireylerin haz alacakları bir davranış olduğuna inanmaktaydılar. İngiliz Müzesi'ndeki bir resimde (M.Ö. yaklaşık 350 yılı) aşk tanrıçası Afrodit ile tanrı Pan arasında oynanan aşık oyunu resmedilmektedir. M.Ö. 7. veya 8. yüzyılda Homeros tarafından yazılan ve bilinen en eski destan olan İlyada destanında bir aşık oyunu yüzünden çıkan tartışma ele alınmaktadır. Aristotales İsa'nın doğumundan önce hile ve kumarın zararlı etkilerinden bahsetmekte, Tacitus ise M.S. 1. yüzyılda özgürlüklerini zar ile belirleyen ve kaybettiklerinde köle olarak yaşamlarını sürdüren insanlara değinmektedir (Arnold, 1977: 8). İlyada destanı ve Atrahasis destanında da Zeus, Poseidon ve Hades arasında evrenin paylaşımının zar atılarak belirlendiği ifade edilmektedir (Burkert, 2005: 37). Benzer bir durum bir Hindu destanı olan Mahabharata'da geçmekte ve Pandava'ların krallığı, zar atarak kazandıkları belirtilmektedir (Carson, 2021: 113).

Kumarın tarihteki serüvenine en önemli katkılardan birini de Doğu Asya toplumları yapmıştır. Özellikle Çin'in bu noktada önemli bir yerde durduğu görülmektedir. Rastgele gerçekleşen olaylara büyük saygı duyan Çin toplumunun M.Ö. birinci 1000 yıl içinde gelişen şehir ve kültürleri içerisinde kumar, ortak bir eğlence aracı olarak yerleşmiştir. Özellikle hayvan dövüş ve yarışlarının bu dönemde kentlerde muhtelif kumarhanelerde oynandığı bilinmekle beraber daha batıda Türklerin M.S. 600'lü yıllarda zarı benimsemeleri ile birlikte zar ile oyanan kumarın Orta Asya'da yayılması daha da kolaylaşmıştır. Ayrıca Çinliler, lotonun Avrupa'ya gelişinden yaklaşık 500 yıl önce M.S. 10. yüzyılda lotonun bir versiyonunu geliştirip oynamışlardır (Schwarts, 2006: 19-21). Kumar için en önemli araçlardan biri olan iskambil kâğıtlarının da 7. ve 10. yüzyıllar arasında Çin'de geliştirildiği öne sürülmektedir (Emiroğlu, 2016: 603).

Kumarın tarihi ile ilgili izleri Arap toplumunda da görmek mümkündür. İslamiyet'ten önce oynanan oyunlardan biri olan meysir bir talih oyununu resmetmektedir. Bir hayvanın kesilip parçalara bölündükten sonra hayvandan bir pay kazanmak maksadıyla farklı isimlerle

ifade edilen okların çekilmesi ile karakterize olan meysir (Fehd, 2002), kumar kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Yeşilyurt, 2019: 3). Bir diğer kumar türü olarak at yarışları da İslamiyet'ten önce Arap toplumunda var olmuş ve üzerine bahisler oynanmıştır. İslamiyet ile kumar yasaklanmış olmasına rağmen Emevi Dönemi'nde de meysir başta olmak üzere çeşitli kumar türlerinin oynandığına dair bilgiler bulunmaktadır (Altınay, 2006: 444-454).

Tarihsel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişi olan Osmanlı Dönemi'nde de kumarın izlerine rastlamak mümkündür. Ancak devlet nezdinde kumarın kabul edilmemesinden dolayı modern kumarhanelerden ziyade kumar oynanması için evlerin bir bölümü, kahvehane ve kulüpler kumar mekânları olarak kullanılmıştır. Bu noktada özellikle kulüpler, toplumda üst kesim olarak adlandırılabilecek devlet kademelerinin önemli mevkilerinde çalışan memurların kumar oynamak için kullandıkları mekânlar olarak göze çarpmaktadır (Yeşilyurt, 2019: 116-117). Osmanlı'nın son dönemi ise kumarın toplumsal düzeyde yaygınlaşması açısından bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu dönemde batılılaşmanın etkisi, toplumun alışkanlıkları üzerinde etkili olmuş, özellikle de eğlence anlayışının değişime uğramasına sebep olmuştur. Sonuç olarak daha önce çok fazla bilinmeyen piyango ve tombala gibi kumar oyunları toplumda yaygınlaşmış ve daha önce de var olan ancak toplumsal düzeyde çok fazla görünür olmayan kumar görünür hale gelmiştir (Yolal, 2021: 293). Kumarın toplumsal hayat içinde yaygınlaşması ve görünür hale gelmesindeki diğer etkenler ise I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yoksulluk ve bunun yanı sıra 1917'de yaşanan Rus İhtilali sonrasında çok sayıda göçmenin Rusya'dan İstanbul'a göç etmesi ve beraberinde değişen eğlence hayatınının yaygınlaşmasıdır (Kurnaz Şahin, 2019: 421).

Kumarın Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki tarihine bakacak olursak Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi devletin genel olarak kumarı hoş görmediği ve yasaklama çabasında olduğu görülmektedir. Ancak devlet bütçesi için bir kaynak yaratma çabası nedeniyle ilk defa 1983 yılında otellerde kasinoların açılmasına izin verilmiş ve sadece yabancı turistlerin bu kasinolara girişine müsaade edilmiştir. 1991 yılında ise Türk vatandaşlarının da bu kumarhanelere girişi serbest bırakılmıştır. Ancak halktan gelen tepkiler üzerine 1998 yılında kapatılmıştır. Gelinen noktada piyango, loto ve at yarışları yasal zeminde oynanan kumar türleri olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Öte yandan yine Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi kahvehane ve kulüpler yasa dışı kumarın oynandığı mekânlar olarak görülmektedir (Duvarcı ve diğ., 1997: 195; Duvarcı ve Varan, 2000: 253). Bu kumar türlerinin yanı sıra spor bahisleri üzerine gerçekleştirilen bir kumar türü olarak İddia'nın 2004 yılında Spor Toto teşkilatı bünyesinde hizmete açılmasıyla yasal zeminde oynanan kumar türlerine bir yenisi daha

eklenmiştir (www.sportoto.gov.tr, Erişim Tarihi: 30.01.2023). Ancak gelinen noktada yasal iddaadan çok daha fazla yabancı şirketler üzerinden yasa dışı bahis oyunlarının oynayıcılar tarafından tercih edildiği görülmektedir (Altınışık, 2017: 244-245; Deloitte, 2015, Erişim tarihi: 23 Aralık 2022).

2.2. DAVRANIŞSAL BİR BAĞIMLILIK TÜRÜ OLARAK KUMAR: TANIM VE TANI KRİTERLERİ

Kumar bağımlılığının tanı kriterlerinin belirlenmesinde Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ön plana çıkan iki önemli kurumu teşkil etmektedir. Öncelikli olarak APA'nın '*Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı*' *(DSM)* bu konuda ilk akla gelen eserdir. Kumar bağımlılığı ilk olarak DSM-III'te (APA, 1980) PKO (patolojik kumar oynama) adıyla tanılanmış, 1994 yılında yayımlanan DSM-IV'te ise yine PKO adıyla başka bir yerde sınıflandırılamayan dürtü kontrol bozukluğu olarak sınıflandırılmıştır (APA, 1994). Son yayımlanan DSM-5'te ise PKO yerine kumar oynama bozukluğu (KOB) ismi ile 'Madde ile ilişkili bozukluklar ve bağımlılık bozuklukları' kategorisinde 'madde ile ilişkili olmayan bağımlılık' başlığı altında sınıflandırılmıştır (APA, 2013). Buradaki önemli nokta, bir bağımlılık türü olarak onaylanıp kabul görmesidir (Tamam ve Çakmak, 2020: 119).

Kumarın birey ve çevresi üzerinde oluşturduğu psikolojik ve sosyal hasarlar yüzyıllardır bilinmesine karşın patolojik kumar 1980 yılından itibaren tanılanmıştır (Duvarcı ve diğ., 1997: 193). 1980 yılında yayımlanan DSM-III ile patolojik kumar ilk defa psikolojik ve sosyal bir sorun olarak açıklanmış ve tanı kriterleri yayımlanmıştır. DSM-III'e göre patolojik kumarın tanı kriterleri artan oranda kumar oynama dürtüsünün yanı sıra kişisel, ailevi ve iş hayatı üzerindeki olumsuz sonuçlar ile karakterize edilmiştir (APA, 1980). 1987 yılında da DSM-III-R yayımlanmış ve DSM-III'e göre bazı değişiklikler yapılmıştır. DSM-III-R'de patolojik kumar oynama DSM-III ile aynı şekilde "başka bir yerde sınıflandırılmamış dürtü kontrol bozuklukları" başlığı altında sınıflandırılmış ve kumar ile sık meşguliyet, planlanandan daha uzun süre ve miktarlarda kumar oynamak, istenilen heyecanı elde etmek için bahislerin boyutunu veya sıklığını arttırmak, kumar oynayamadığında sinirlilik ve huzursuzluk hissetmek, takip, kumar oynamayı azaltmak veya durdurmak için yinelenen çaba, önemli sosyal, mesleki veya eğlence faaliyetlerinden fedakârlık, sosyal ve mesleki yükümlülüklerin yerine getirilmesi beklenen durumlarda sık sık kumar oynamak ve artan borçları ödemekte zorluk çekmesine veya diğer sosyal, mesleki veya yasal problemlerin kumar tarafından arttırıldığını bilmesine rağmen kumarın oynanılmasını sürdürmek ile karakterize edilmiştir (APA, 1987). DSM-III ile DSM-

III-R maddeleri incelendiğinde önemli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. DSM-III-R maddelerinin tolerans, yoksunluk, nüks gibi bağımlılığın temel kavramlarını anlamsal olarak içinde barındırıyor olması kumar davranışının bir bağımlılık olarak anlaşılmasında önemli gelişmelerdir.

1994 yılında yayımlanan DSM-IV'te patolojik kumar oynama, DSM-III'te olduğu gibi "başka bir yerde sınıflandırılmamış dürtü kontrol bozuklukları" başlığı altında ele alınmış, tanı kriterlerinde bazı farklılıklara gidilmiştir. DSM-IV'e göre PKO tanı kriterleri kumar oynama üzerine sürekli kafa yorma, istenilen heyecanı duymak için artan miktarlarda para ile kumar oynama, yinelenen başarısız kumar oynamayı bırakma, azaltma veya kontrol altına alma çabaları, kumar oynamayı azaltma veya bırakma durumunda huzursuz veya asabi olma hâli, sorunlardan kaçmanın veya disforik bir ruh hâlini (örn. çaresizlik, suçluluk, kaygı, depresyon duyguları) hafifletmenin bir yolu olarak kumar oynama, kayıpları kovalama, yalan ifadelerde bulunma, kumar oynamayı finanse etmek için sahtecilik, dolandırıcılık, hırsızlık veya zimmete para geçirme gibi yasa dışı eylemlerde bulunma, kumar nedeniyle önemli bir ilişki, iş, eğitim veya kariyer fırsatını riske atma veya kaybetme ve kumar oynamanın neden olduğu umutsuz (vahim) mali durumu düzeltmek için başkalarına güvenme ile karakterize edilmiştir (APA, 1994). DSM-IV incelendiğinde DSM-III-R'den farklı olarak sorunlarından kaçma ve disforik bir ruh hâlini hafifletmenin bir yolu olarak kumara yönelmenin maddeler arasına girdiği görülmektedir. Bir diğer önemli değişiklik ise kumardan dolayı yalana başvurulmasının tanı kriterline eklenmesidir. Öte yandan DSM-III'te bulunup DSM-III-R'den çıkarılan kumardan dolayı yasa dışı eylemlerde bulunma ve ekonomik destek için başkasına güvenilmesi ile ilgili maddelerin DSM-IV'te yeniden ifade bulduğu anlaşılmaktadır (APA, 1987 ve 1994). 2005 yılında yayımlanan DSM-IV-TR'de herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, DSM-IV'teki patolojik kumar oynama tanı kriterleri ile aynı kalmıştır (APA, 2004).

Son olarak 2013 yılında yayımlanan DSM-5'te kumar bağımlılığının tanı kriterlerinde bazı değişikliklere gidilmiştir. DSM-5'teki en önemli değişikliğin kumar bağımlılığını "başka bir yerde sınıflandırılmamış dürtü kontrol bozuklukları" sınıflandırılmasından alınıp "madde ile ilişkili bozukluklar ve bağımlılık bozuklukları" başlığı altında "madde ile ilişkili olmayan bozukluklar" alt başlığı altında sınıflandırılması ve PKO yerine KOB yani kumar oynama bozukluğu olarak adlandırılmasıdır. Bir diğer önemli değişikliğin de tanı için gerekli olan madde sayısının 5'ten 4'e ve tanı kriterlerinin 10'dan 9'a indirilmiş olması ve kumardan

kaynaklı yasa dışı olaylara karışılmasının maddeler arasından çıkarılmış olmasıdır. DSM-5'e göre kumar oynama bozukluğunun tanı kriterleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (APA, 2013):

A. On iki aylık bir süre içinde aşağıdakilerden dördü (veya daha fazlasını) ile kendini gösteren, klinik olarak anlamlı bir şekilde işlevsellikte bozulmaya veya sıkıntıya yol açan kalıcı ve tekrarlayan sorunlu kumar davranışları:

1. İstenilen heyecana ulaşmak için artan miktarda para ile kumar oynama gereksinimi duyar,

2. Kumar oynamayı azaltma veya bırakma durumunda huzursuz veya asabidir,

3. Yinelenen başarısız kumar oynamayı bırakma, azaltma veya kontrol altına alma çabaları vardır,

4. Sık sık kumar oynama üzerine kafa yorar (örn. geçmiş kumar deneyimlerini tekrar yaşama üzerine sürekli düşünmek, bir sonraki kumar oynama girişimini planlamak veya engellemek veya kumar oynamak için para kazanmanın yollarını düşünmekle meşgul olmak),

5. Sıklıkla sıkıntılı hissederken kumar oynar (örn. çaresiz, suçlu, endişeli, depresif),

6. Genellikle kumarda para kaybettikten sonra kaybettiklerini geri kazanmak (eşitlemek) için başka bir gün tekrar kumara başvurur (kayıplarını kovalamak),

7. Kumar ile ilişkisinin boyutunu gizlemek için yalan söyler,

8. Kumar nedeniyle önemli bir ilişki, iş, eğitim veya kariyer fırsatını riske atar veya kaybeder,

9. Kumar oynamanın neden olduğu umutsuz (vahim) mali durumu düzeltmek için başkalarına güvenir.

B. Kumar davranışı bir mani dönemi ile daha iyi açıklanamaz.

Kumar bağımlılığının sınıflandırma ve tanılanmasındaki bir diğer önemli kurum Dünya Sağlık Örgütü'dür (DSÖ). DSÖ'nün 1992 ve 2018 yıllarında yayımladığı ICD-10 ve ICD-11 (Uluslararası Hastalık Sınıflandırması) kumar bağımlılığını sınıflandırma ve tanılanmasında önemli gelişmelerdir. İlk olarak ICD-10'da "alışkanlık ve dürtü bozuklukları" başlığı altında sınıflandırılan kumar bağımlılığı sosyal, mesleki, maddi ve aile değerlerine verilen zarar ile karakterize edilmiştir (DSÖ, 1992). 2018 yılında yayımlanan ICD-11'de ise kumar oynama bozukluğu adıyla "zihinsel, davranışsal veya nörogelişimsel bozukluklar" ana başlığının "madde kullanımı veya bağımlılık yapıcı davranışlardan kaynaklanan bozukluklar" başlığı

altında sınıflandırılmıştır. ICD-11'e göre kumar oynama bozukluğu aşağıdaki gibidir (DSÖ, 2018):

Kumar oynama bozukluğu, çevrim içi veya çevrim dışı olabilen, aşağıdakilerle kendini gösteren kalıcı veya tekrarlayan bir kumar davranışı modeli ile karakterizedir:

1. Kumar oynama üzerindeki kontrolün zayıflaması (örn. başlangıç, sıklık, yoğunluk, süre, son verme, bağlam),

2. Kumar oynamaya verilen önemin artması, kumarın diğer yaşam alanlarına ve günlük aktivitelerin de önüne geçen bir duruma yol açması,

3. Olumsuz sonuçlara rağmen kumar oynamaya devam edilmesi veya arttırılması. Bu davranış modeli kişisel, aile, sosyal, eğitimsel, mesleki veya diğer önemli faaliyet alanlarında önemli bozulmalara neden olacak kadar ciddidir.

Kumar davranışının modeli sürekli, aralıklı veya yineleyici olabilir. Teşhisin konulabilmesi için kumar oynama davranışı ve diğer özelliklerin en az on iki ay belirgin olması gerekmektedir. Ancak tanı kriterlerinin tamamının bulunması ve şiddetli olması durumunda bu süre kısalabilir.

DSM-III'ten DSM'5'e (1980-2013) ve ICD-10'dan ICD-11'e (1992-2018) gelinen noktada iki önemli husus göze çarpmaktadır. Bunlardan en önemli özellik, DSM'lerde ve ICD'lerde kumar bağımlılığının aile başta olmak üzere psikolojik, sosyal, ekonomik, eğitimsel ve mesleki hayata ciddi yansımalarının olduğu vurgusudur. Bir diğer önemli nokta da kumar bağımlılığının dürtü kontrol bozukluğu sınıflandırılmasından alınıp bir davranışsal bağımlılık olarak ele alınıp sınıflandırılmasıdır. Bu iki önemli nokta beraber düşünüldüğünde kumar bağımlılığının bireyin pskolojik, sosyal, ekonomik, eğitim ve mesleki hayatına ciddi zararlar veren bir davranışsal bağımlılık türü olduğu tanımlamasına ulaşılmaktadır.

2.3. KUMAR BAĞIMLILIĞININ ETİYOLOJİSİ

Kumar oynama bozukluğu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların birçoğunda bağımlılar arasında bazı ortak özellikler saptanmıştır (Johansson ve diğ., 2009; Lorains ve diğ., 2011). Kumar oynama bozukluğu bulunan birçok bireyin ortak sosyal geçmiş, etnik yapı ve tanısı olmamasına rağmen bu bireyler açık bir şekilde benzer kişilik özellikleri sergilerler (Tamam ve Çakmak, 2020: 128). Bu ortak özellikler aynı zamanda kumar oynama bozukluğu için risk etmenleri veya kumar oynama nedenleri olarak da ifade edilebilmektedir. Bu bölümde kumar

oynama bozukluğunun nedenselliği biyolojik, psikolojik ve sosyo-demografik faktörler alt başlıklarıyla açıklanmıştır.

2.3.1. Biyolojik Faktörler

Kumar oynama bozukluğunun nedenleri açıklanırken bazı biyolojik faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu faktörler çoğunlukla nörotransmiter (sinir hücreleri arasında iletişimi sağlayan maddeler) sistemlerinin kumar oynama bozukluğu üzerindeki etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır (Kalyoncu ve diğ., 2003: 77). Serotonin ve dopamin gibi nörotransmiterler ile beynin bazı bölgeleri kumar oynama bozukluğu ile ilişkilendirilmektedir (Potenza, 2013: 660). Wilson ve diğ. (2013: 550) serotonin reseptörü ve kumar oynama bozukluğu ilişkisi üzerine yaptığı araştırmada serotonin sisteminin nikotin ve alkol bağımlılığında olduğu gibi kumar oynama bozukluğu ile de ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle nöroadrenalinin uyarılmayla, serotoninin davranışın başlatılması ve bırakılmasıyla, dopaminin ise haz ve ödülle ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Potenza, 2008: 3182). Konu ile alakalı yapılan beyin görüntüleme çalışmaları, kumar oynama bozukluğunun körelmiş mezolimbik-prefrontal korteks aktivasyonu ile spesifik olmayan ödüller arasında ilişki olduğunu aynı zamanda prefrontal korteksin kumarla ilgili uyaranlara maruz kaldığında artan aktivasyon gösterdiğini ortaya koymuştur (Van Holst ve diğ., 2010: 418). Öte yandan FMRI çalışmaları sonucunda sağlıklı deneklerle karşılaştırıldığında kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde sağ lentiform çekirdekte ve sol orta oksipital girusta önemli aktivasyonlar keşfedilmiştir (Meng ve diğ., 2014: 243).

Biyolojik faktörler arasında genetik faktörler de ön plana çıkmaktadır. Genetiğin kumar oynama bozukluğu ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda bağımlılığın edinilmesinin yanı sıra gelişmesi ve sürdürülmesinde genetik faktörlerin etkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca genetik çalışmalara dayanarak kumar oynama bozukluğunun bir tür ödül eksikliği sendromu olabileceği öne sürülmektedir (Gyollai ve diğ., 2014: 3993). Genetik faktörlerin kumar oynama bozukluğu ile ilişkili olduğu savını öne süren araştırmacıların üzerinde durdukları önemli bir nokta da ikiz çalışmalarıdır (Xian ve diğ., 2008; Winters ve Rich, 1998; Slutske ve diğ., 2009). Nitekim Lin ve diğ. (1998: 1375) 3359 ikiz çift üzerine yaptıkları araştırmada kalıtsal faktörlerin kumar oynama bozukluğunu açıklamada %35 ile %54 arasında anlamlı olduğu sonucuna varmıştır. Xuan ve diğ. (2017: 1) ikizler üzerine yapılan çalışmaları değerlendirdikleri meta analiz çalışmasında da kalıtımsal faktörlerin kumar oynama bozukluğu üzerinde orta dereceli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır.

2.3.2. Psikolojik Faktörler ve Eş Tanılar

Kumar oynama bozukluğunun nedenselliği açıklanırken psikolojik faktörler ve eş tanıların önemli bir rolü vardır. Kumar oynama bozukluğu bulunan bireyler arasında birçok ortak psikolojik özellik ve/veya eş tanı (komorbidite) mevcuttur. Bunların başında depresyon, bipolar bozukluk, obsesif kompulsif bozukluk, dürtü kontrol bozuklukları, alkol ve madde kullanım bozuklukları, psikotik bozukluklar, kişilik bozuklukları, dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu ve nörolojik bozukluklar gelmektedir (Mantar ve Demet, 2015: 517). Kumar oynama bozukluğuna eşlik eden tanılara yönelik yapılmış olan bir çalışmaya göre kumar oynama bozukluğu tanılı hastaların üçte ikisinin psikiyatrik bozukluğu bulunmaktadır (Shek ve diğ., 2012: 387). Öte yandan çocukluk çağında kötü muameleye maruz kalma durumununda da olumsuz duygu-durumların üstesinden gelme veya başa çıkma davranışının da kumar oynamaya iten sebeplerden olduğu ifade edilmektir. Nitekim Black ve diğ. (2012: 5) araştırmalarında kumar oynama bozukluğu olan katılımcıların %61'inde çocukluk çağında bir tür fiziksel, psikolojik veya cinsel kötü muamele ile karşılaştıklarını bildirmişlerdir.

Bu konuda yapılmış en kapsamlı çalışmalardan birine imza atan Lorains ve diğ. (2011: 493) kumar oynama bozukluğuna en çok eşlik eden tanıları nikotin bağımlılığı (%60,1), madde bağımlılığı (%57,5), her türlü duygu durum bozukluğu (%37,9), anksiyete bozukluğu (%37,4) ve alkol kullanım bozukluğu (%28,1) olarak sıralamışlardır. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere kumar oynama bozukluğuna en çok eşlik eden tanılar, sigara ve madde bağımlılığı olmakla beraber alkol bağımlılığının da önemli bir oranda olduğu görülmektedir. Griffiths ve diğ. (2010: 208) bu konudaki çalışması konunun aydınlatılması amacıyla çarpıcı sonuçlar vermektedir. Bu çalışmaya göre sigara içenlerin sigara içmeyenlere göre son bir yılda kumar oynama olasılığının önemli ölçüde daha yüksek olduğu ve sigara içenlerin sigara içmeyenlere göre problemli kumar oynama ihtimalinin üç katın üzerinde olduğu ifade edilmektedir. Benzer bir sonuç da Türkiye'de yapılmış bir çalışmada elde edilmiştir. Son 12 ayda kumar oynayanların %25,1'i kendisini sigara tiryakisi olarak tanımlarken son 12 ayda kumar oynamayanlarda bu oran %4 olarak tespit edilmiştir (Erdoğdu, 2017: 77). Madde ve alkol kullanımında da yine benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Problemli kumar oynayan ve oynamayanlar üzerine yapılmış olan bir araştırmada patolojik düzeyde kumar oynayanlarda alkol bağımlılığı oranı %18,8 olarak tespit edilirken patolojik düzeyde kumar oynamayan bireylerde bu oran %5,8'de kalmıştır (Chou ve Afifi, 2011: 1293). El-Guebaly ve diğ. (2006: 284) de madde bağımlılığı ve zararlı alkol kullanımı olan bireylerde orta/yüksek şiddette kumar oynama riskinin 2,9 kat daha fazla olduğu sonucuna varmışlardır. Edgerton ve diğ. (2019: 1) ise alkol ve kumar oynama bozukluğu

arasındaki ortak ilişkiye dikkat çekerek alkol kullanımı ile kumar oynama bozukluğu arasında doğrudan ilişki olmadığını ancak ortak temel nedenlerinin olabileceğini öne sürmüşlerdir. Suçlu madde bağımlıları üzerine yapılmış olan bir araştırmada da kumar oynama bozukluğu oranı %30'dan daha fazla bulunmuş ve madde bağımlısı suçlular arasındaki kumar oynama sorunun çok ciddi boyutlarda olduğu gözler önüne serilmiştir (Zorland, 2013: 4). Bu verilerden hareketle kumar oynama bozukluğu ile sigara, alkol ve madde bağımlılığı arasında önemli bir ilişkinin olduğu ve kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde sigara, alkol ve madde bağımlılığının yüksek oranlarda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kumar oynama bozukluğu bulunan bireylere yönelik yapılacak olan hem koruyucu-önleyici çalışmalar hem de tedavi boyutunda diğer bağımlılıkların da sorgulanmasının gerekliliği önem kazanmaktadır.

Kumar oynama bozukluğuna eşlik eden psikolojik eş tanılar arasında stres, depresyon ve anksiyete diğer pskolojik sorunlara nazaran daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bir kumar türü olarak poker oynayan bireylere yönelik yapılan bir araştırmaya göre anksiyete ve depresyon, şiddetli-problemli kumar oynayan bireyler arasında diğer gruplara (problemsiz, düşük riskli, orta riskli) kıyasla çok daha yüksek bulunmuştur (Barrault ve diğ., 2017: 1039). El-Guebaly ve diğ. (2006: 284) çalışmasına göre de anksiyete bozukluğu olan bireylerin herhangi bir psikiyatrik bozukluğu olmayanlara kıyasla kumar oynama bozukluğu oranının 1,7 kat daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Başka bir araştırmada da kumar oynama bozukluğu bulunan bireyler arasında anksiyete ve majör depresyon oranı sırasıyla %13,7 ve %9,7 iken kumar oynama bozukluğu bulunmayan ancak kumar oynayan bireyler arasında bu oran sırasıyla %9,4 ve %6,3 oranında kalmıştır (Chou ve Afifi, 2011: 1293). Kumarın stresi azaltma ve sorunlardan kaçış olarak değerlendirilmesi, kumarın sürdürülmesine ve her kayıp sonucunda stresin uyarılmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum kumar oynama bozukluğu olmayan ancak kumar oynayan bireylerde daha az rastlanılmaktadır (Duvarcı ve Varan, 2001: 259). Kumar oynama bozukluğu ve depresif belirtilerin birbiriyle ilişkili olduğunu ifade eden Takamatsu ve diğ. (2016: 543) depresif bireylerin kumar davranışını başarıyla durdurma motivasyonundan yoksun olduklarını belirtmekte, ayrıca depresif durumlarını kumarla düzenlemeye çalışabileceklerini veya kumarı olumsuz duygulardan bir kaçış yolu olarak gördükleri için kumarı reddetmelerinin daha fazla zorlaştığını da ifade etmektedirler.

Yukarıda ifade edilen tanılar dışında kumar oynama bozukluğuna eşlik eden birçok tanı mevcuttur. Bu tanılar arasında ön plana çıkanlar; obsesif kompulsif bozukluk, bipolar bozukluk, kişilik bozuklukları, dürtü kontrol bozuklukları, dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu ve

sosyal fobiler olarak ifade edilebilir. Bu tanılar ile kumar oynama bozukluğu arasındaki ilişkiye sırasıyla bakılacak olursa kumar oynama bozukluğu olan bireylerde obsesif kompulsif bozukluğun kumar oynama bozukluğu olmayan bireylere göre daha fazla seyrettiği (Blaszczynski, 1999: 107) ve kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin, hafif düzeyde kumar oyanayan bireylere göre daha fazla obsesif, kompulsif ve kaçınma davranışlarını sergilediklerinin bildirildiği görülmektedir (Frost ve diğ., 2001: 5). Bipolar bozukluğun da kumar oynama bozukluğuna eşlik ettiği birçok araştırmada bildirilmiştir (Chou ve Afifi, 2011; Lorains ve diğ., 2011; Quilty ve diğ., 2011). Patolojik ve patolojik olmayan boyutta kumar oynayan bireylerin karşılaştırıldığı bir çalışmada patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerde bipolar bozukluk %9,0 iken patolojik olmayan ancak kumar oynayan bireylerde bu oran %2,9'da kalmıştır (Chou ve Afifi, 2011: 1293). Evsiz popülasyon üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer olarak patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerde olmayanlara göre 3,6 kat daha fazla bipolar bozukluk tespit edilmiştir (Nower ve diğ., 2015: 537). Psikiyatri polikliniğinde yapılan bir araştırmada da kumar oynama bozukluğu olan hastalarda bipolar I bozukluğu görülme oranı %10, bipolar II bozukluğu görülme oranı %5 iken kumar oynama bozukluğu olmayan bireylerde bu oran sırasıyla %2,7 ve %4,3 olarak tespit edilmiştir (Zimmerman ve diğ., 2006: 259). Kişilik bozuklukları da diğer pek çok psikolojik bozukluklar gibi kumar oynama bozukluğuna yaygın olarak eşlik etmektedir. Kumar oynama bozukluğu bulunan bireyler ile kumar oynamayan kontrol grubunun karşılaştırıldığı bir çalışmada kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde herhangi bir kişilik bozukluğuna sahip olan bireylerin oranı %41 iken kontrol grubunda bu oran %7'de kalmıştır. En fazla orana sahip kişilik bozuklukları da antisosyal ve borderline olarak tespit edilmiştir (Black ve diğ., 2015: 1207). Pelletier ve diğ. (2008: 307) çalışmasında da yine benzer bir şekilde antisosyal kişilik bozukluğu (%29), narsistik kişilik bozukluğu (%15) ve borderline kişilik bozukluğu (%10) kumar oynama bozukluğuna en fazla eşlik eden kişilik bozuklukları olarak ön plana çıkmıştır. Evsizler üzerine yapılan bir araştırmada da kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin kumar oynama bozukluğu bulunmayan ancak kumar oynayan bireylere oranla 2,9 kat daha fazla antisosyal kişilik bozukluğu tespit edilmiştir (Nower ve diğ., 2015: 537). Dürtü kontrol bozukluğu ile kumar oynama bozukluğu arasındaki ilişki ise daha özel bir yerde durmaktadır. Nitekim daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere kumar oynama bozukluğu DSM-III ve DSM-IV'te dürtü kontrol bozuklukları sınıflandırılmasında değerlendirilmiştir (APA, 1980-1994). Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde herhangi bir dürtü kontrol bozukluğuna sahip olanlar %20 iken patolojik düzeyde kumar

oynamayan bireylerde bu oran %8,2 olmuştur (Zimmerman ve diğ., 2006: 259). Kumar oynama bozukluğuna en fazla eşlik eden dürtü kontrol bozuklukları ise kompulsif cinsel davranış ve kompulsif satın alma (alışveriş) olarak bulgulanmıştır (Grant ve Kim, 2003: 204). Kumar oynama bozukluğu bulunan kişilere yönelik bir diğer çalışmada da kompulsif satın alma davranışı %11,7 gibi önemli bir oranda bulunmuştur (Pelletier ve diğ., 2008: 307). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu da kumar oynama bozukluğu olan bireylerde dikkat çekici bir tanıdır. Özellikle yetişkinlik döneminde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan bireylerde kumar davranışının yoğun olduğu görülmüştür (Romo ve diğ., 2015: 1270). Bu konuda dikkat çeken bir araştırmayı gerçekleştiren Waluk ve diğ. (2016: 599) de kumar oynama bozukluğu sorunuyla tedaviye başvuran bireylerin neredeyse dörtte birinde (%24,9) dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olduğu sonucuna varmışlardır. Son olarak sosyal fobilerin de kumar oynama bozukluğuna yüksek oranda eşlik ettiği ifade edilmektedir (Zimmerman ve diğ., 2006: 255). Kumar oynama bozukluğu bulunan bireyler ile kumar oynamayanların karşılaştırıldığı bir araştırmada kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde (%14,6) çeşitli fobiler tespit edilirken kumar oynamayanlarda bu oran %9,5'te kalmıştır (Cunningham-Williams ve diğ., 1998: 1095). Sonuç olarak kumar oynama bozukluğuna başta sigara, alkol ve madde bağımlılığı olmak üzere depresyon, anksiyete, obsesif kompulsif bozukluk, bipolar bozukluk, kişilik bozuklukları, dürtü kontrol bozuklukları, dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu ve sosyal fobilerin yüksek oranda eşlik ettiği görülmektedir.

2.3.3. Sosyal ve Demografik Faktörler

Kumar oynama bozukluğunun nedenleri arasında biyolojik ve psikolojik faktörlerin yanı sıra sosyal ve kültürel etmenler de yer almaktadır. Özellikle riskli düzeyde kumar oynamanın fazla olduğu ve aşırı oranda kumar oynama bozukluğu yaygınlığının altında sosyokültürel faktörlerin olduğu ifade edilmektedir (Çakıcı ve diğ., 2019a: 123, Urale ve diğ., 2015: 81). Konu ile ilgili yapılan araştırmalar özellikle ailede sorunlu kumar öyküsünün bulunması (Hanss ve diğ., 2015; McComb ve Sabiston, 2010), yaşanılan yer (kent ve metropoller) (Dellis ve diğ., 2013; Tavares ve diğ., 2010), göç (Abbott ve diğ., 2014; Kastirke ve diğ., 2015; Momper ve diğ., 2009) ve bir azınlık grubun (Economou ve diğ., 2019, Stefanovics ve diğ., 2017, Okuda ve diğ., 2016) üyesi olmanın birçok kumar oynama bozukluğu bulunan bireyde ortak durumlar olduğunu tespit etmiştir.

Aile bireyleri arasında sorunlu bir kumar öyküsünün bulunması diğer aile bireyleri arasında da kumar oynama riskini arttırmaktadır (Massatti ve diğ., 2017: 47). Nitekim bazı

sosyal/çevre modeli savunucuları bağımlılığın oluşması ve devam ettirilmesinde sosyal ve çevresel faktörlerin önemine dikkat çekmekle beraber bağımlılığa sebep olan temel etken olarak aile etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Diclemente, 2016: 7-9). Bu durumun özellikle erkeklerde olumsuz duyguların yaşanması ve bununla birlikte kumara yönelme ve kumara harcanan zamanın arttırılmasına neden olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca varılmasında ise çocukların ebeveynlerini rol model almalarının etkili olduğu öne sürülmektedir (King ve diğ., 2010: 355-356). Ailenin yanı sıra problemli kumar oynayan arkadaş veya akrabaya sahip olmanın ve dolayısıyla kumarın içinde bulunulan sosyal çevre/toplumda onaylanmasının da kumar oynama riskini arttırdığı ifade edilmektedir (Hanss ve diğ., 2015: 659). Bu verilere ek olarak Hing ve diğ. (2014a: 387) de 10 yaşın altındayken kumara başlama ve çocukluğunda yetişkinlerin kumarına maruz kalmanın risk unsurunu arttırdığını tespit etmiştir. Öte yandan tek ebeveynli veya ebeveynle beraber yaşamama durumu da kumara başlama/oynama riskini arttırmaktadır (Gonza´lez-Roz ve diğ., 2017: 371).

Kumar oynama bozukluğu bulunan birçok bireyde ortak olan ve dolayısıyla kumar oynama bozukluğu için bir risk faktörü olarak değerlendirilen bir diğer durum, göçmen veya azınlık konumunda bulunmaktır. Bazı toplumlarda azınlık olmak, bazı toplumlarda ise göçmen olmak kumar oynama bozukluğunu etkileyen faktörler olarak belirmiştir (Çakıcı ve diğ., 2019a: 123). Canale ve diğ. (2017: 125) ergen bireyler üzerinde yaptıkları araştırmalarında birinci nesil göçmenlerin göçmen olmayanlara göre iki kat daha fazla kumar problemleri geliştirdiklerini, bunun yanı sıra birinci nesil göçmenlerin diğer nesillerdeki göçmenlerden de daha fazla sorunlu kumar oynama oranına sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Genel olarak kumar faaliyetlerinin azınlık statüsündeki yaygınlığının ise %12,9 ile %87 arasında olduğu tespit edilmekle beraber kumar oynama bozukluğu için kültürel etkinin önemine dikkat çekilmektedir. Nitekim Hispaniklerde problemli kumar oynama yaygınlığının %0,3 kadar düşük bir oranda olabileceğinin ve Güneydoğu Asyalı göçmenlerde bu oranın %58'e kadar yükselebileceğinin altı çizilmektedir (Okuda ve diğ., 2016: 281). İçinde yaşanılan kültürden farklı bir kültüre göç, her zaman bazı riskleri de içinde barındırmaktadır. İşsizlik veya gelir seviyesi düşük işlerde çalışmak, düşük sosyoekonomik durum, stresin yoğun yaşanması ve yalnızlık hissi, göçmen topluluklarda kumar ile ilişkilendirilebilmekle beraber göçmenlerin gerçekçi olmayan para kazanma arzuları da kumar için önemli bir risk olarak görülmektedir (Tamam ve Çakmak, 2020: 124).

Göç veya bir azınlık gruba dahil olmanın beraberinde getirdiği riskli durumların yanı sıra bir toplum/topluluk içerisinde kumara yönelik tutum ve davranış genellikle bireyin içinde bulunduğu kültürel yapı ile de güçlü bir ilişki içindedir. Nitekim bazı kültürel grupların kumar oynama veya kumar sorunlarını geliştirme olasılığını arttırdığı ve dolayısıyla kumar sorunlarını araştırırken kültürel değişkenlerin araştırılmasının gerekliliği öne sürülmektedir. Örneğin Çin toplumu ve Yahudilerde kumarın diğer topluluklara nazaran daha fazla olduğu çalışma sonuçlarıyla ortaya konmuştur (Raylu ve Oei, 2004: 1092-1094). Bu durumun bir nedeninin ise Çin'in tarihsel ve kültürel yapısı içinde zar ve kartın uzun bir geçmişi ve popülerliğinin olduğu öne sürülmüştür. Bunun aksine Müslümanlarda ise hiç çaba sarf edilmeden para kazanmanın bir yolu olarak kumarın günah sayıldığı görülmektedir (Okuda ve diğ., 2016: 287). Çin toplumu üzerinde yapılan bir diğer çalışmada da (Loo ve diğ., 2008: 1152) sosyal kumarın tercih edilen bir eğlence biçimi olduğu için yaygın olmasının yanı sıra, sorunlu düzeyde kumar oynayan bireylerin saygınlıklarını kaybetmemek için profesyonel yardım almakta güçlük çektikleri sonucuna varılmıştır. Kumara başlanması ve sürdürülmesinde bir diğer önemli unsuru da düşünce biçimi ve inançlar oluşturmaktadır. Kumarbaz yanılgısı (bir kişinin kayıplar silsilesinden sonra kazanacağına dair inanç) ve sıcak el yanılgısı (bir kişinin galibiyet serisinin muhtemelen devam edeceğine dair inanç) olarak ifade edilen yanlış/batıl inançların Çin toplumunda daha fazla olduğu ve dolayısıyla Çin'deki kumar yaygınlığının bir nedeni olduğu Ji ve diğ. (2015: 6) tarafından yapılan araştırmayla desteklenmiştir. Çakıcı ve diğ. (2019b: 398-399) de KKTC'deki kumar yaygınlığı, risk etmenleri ve kültür tutumlarını araştırdığı çalışmasında KKTC'de kumar oynama bozukluğu oranının 2007'de %2,2 ve 2012'de %3,5 iken 2014'te %3,8'e yükseldiğinin öne sürerek bu oranların kumar oynama bozukluğunun yoğun olarak görüldüğü Asya ülkelerinden bile daha yüksek seyrettiğini ve aşırı bağımlılık oranlarına sahip bazı bölgelerle benzerliğine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte sömürge geçmişi, ekonomik ve siyasal bağımlılık, ambargolar nedeniyle ekonomik problemlerin varlığı ve işsizlik gibi durumların bu ülkelerdeki sosyokültürel gruplarla benzer olduğunu ifade etmiştir. Macit (2020: 164) de KKTC'deki konu ile ilgili çalışmasında yukarıdaki ifadeleri destekleyecek nitelikte KKTC'deki siyasal durumun sosyal hayata yansımasının (bireylerin sosyal aktivitelerinin az olmasından dolayı rahatlamak ve sosyalleşmek için kumara yönelmesi) bireylerin kumar alışkanlıklarına sirayet ettiğini ve bu durumun KKTC'nin bir kumar cenneti olmasında önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir.

Kumar oynama bozukluğunu sosyal ve kültürel yapı içinde değerlendirirken insanların tutum ve davranışlarına etki eden din ve dindarlık yapılarının kumar oynama bozukluğu ile

ilişkisinin de dikkate değer olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ergen popülasyon üzerinde yapılan bir çalışmada dini önemsiz görme ile problemli düzeyde kumar oynama arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Spritzer ve diğ., 2011: 657). Bireylerin din ve dindarlık seviyelerinin kumar oynama bozukluğu üzerindeki rolünü inceleyen bir diğer çalışmada da düşük inanç seviyesi yüksek oranda sosyal ve problemli kumar oynama oranlarıyla ilişkilendirilmiştir. Nitekim inançlarına yönelik pratikleri nadiren/hiçbir zaman yapan bireylerin, düzenli olarak pratiklerini yerine getirenlere oranla yaklaşık olarak yedi kat daha fazla problemli kumar oynama riskine sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmadaki bir diğer önemli bulgu da kumar oynamayı kesin bir şekilde yasaklayan İslam inancının inançlı Müslümanlarda koruyucu bir rol oynadığına yönelik sonuçtur (Ghandour ve El Sayed, 2013: 279).

Sonuç itibariyle özellikle kumara yönelik faaliyetlerin ve kumar oynama bozukluğunun yüksek oranlarda olduğu toplum/topluluklarda altta yatan sosyal ve kültürel değişkenlerin araştırılmasının gerekliliği yukarıdaki verilerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kumar oynama bozukluğuna yönelik araştırma, önleyici-koruyucu programlar ve tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarında sosyal ve kültürel özelliklerin göz önünde tutulmasının önemli olduğu görülmektedir.

Kumar oynama bozukluğunun nedenleri açıklanırken demografik faktörlerin de ön plana çıktığı görülmektedir. Kumar oynama bozukluğu bulunan bireyler arasında ön plana çıkan ortak demografik özelliklerin başında cinsiyet ve yaş gelmektedir (Cunha ve diğ., 2017; Hing ve diğ., 2014a; Johansson ve diğ., 2009). Kumar oynama bozukluğunda demografik faktörlerin incelendiği çalışmalara bakıldığında yapılan araştırmaların ortak sonucu olarak erkeklerin kadınlara nazaran çok daha fazla kumar ile ilişkili olduğu görülmüştür (Abbott ve diğ., 2014; Forrest ve McHale, 2012; Welte ve diğ., 2015). Öte yandan erkeklerde finansal bazda risk alma tutumunun kadınlara nazaran fazla olduğu (Karlı, 2008: 153) ve eğlenme/heyecanlanma, sosyalleşme ve para kazanma gibi kumar oynama motivasyonlarının daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Erdoğdu, 2017: 84). Kadınlar ise daha çok ruhsal sorunlarından bir kaçış yolu olarak kumara başvurmaktadırlar (Ögel, 2017: 261). Kumara başlama yaşı olarak da alanyazın ağırlıklı olarak çocukluk ve gençlik dönemini işaret etmektedir (Russell ve diğ., 2019: 1211; Volberg ve diğ., 2018: 374). Özellikle yaşamın erken dönemlerinde kumar ile tanışmanın bağımlılık açısından daha büyük riskler taşıdığı ileri sürülmektedir (Hing ve diğ., 2014a: 387).

Kumar oynama bozukluğuna bulunan bireyler arasındaki diğer demografik risk faktörleri ise medeni durum, iş, eğitim ve ekonomik durum olarak sıralanabilmektedir. Kadınlar için orta veya daha düşük ekonomik gelir, lise veya daha düşük eğitim seviyesi ve hiç evlenmemiş olmak risk seviyesini arttırırken erkeklerde boşanmış veya dul olmak kumar riskini arttıran unsurlar olarak belirtilmektedir (Afifi ve diğ., 2010: 398). Bir diğer çalışmada ise her iki cinsiyet için de eğitim seviyesinin düşük olmasının risk unsurunu arttırdığı ifade edilmekle beraber erkeklerde yarı zamanlı çalışmanın, kadınlarda ise işsiz olmanın riski arttırdığı sonucuna varılmıştır (Hing ve diğ., 2016a: 516-519). Spor bahisleri üzerine kumar oynayanlara yönelik bir çalışmada ise bekâr olmanın riski arttırdığı ifade edilmektedir. Bu sonucun yordayıcısı olarak da finansal ve aile sorumluluğunun evli bireylere kıyasla daha az olması ile akranlarıyla daha fazla spor müsabakaları izleme şansı ve bahis oynamaya daha fazla zaman ayırabilmenin olduğu düşüncesi yatmaktadır (Hing ve diğ., 2016b: 636).

Demografik risk öncülleri olarak ifade edilen yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, iş ve ekonomik duruma ait veriler yukarıda ifade edilen şekliyle birçok çalışmada ortak iken bazı çalışmalarda ise bir risk unsuru olarak görülmemiş veya zıttı bir risk unsur olarak belirtilmiştir. Örneğin Cunha ve diğ. (2017: 62-65) cinsiyet ve eğitim düzeyinin bir risk unsuru olduğu sonucuna varmalarına rağmen medeni durumun patolojik kumarbazlar ile kumarbaz olmayanlar arasında bir fark yaratmadığını ifade etmişlerdir. Yine benzer şekilde Volberg ve diğ. (2018: 374) ile El-Guebaly ve diğ. (2006: 275) de diğer çalışmalarla ortak risk faktörlerine birçok noktada sahipken yaş ve düşük gelirin kendi çalışmalarında bir risk faktörü yaratmadığını, Çakıcı ve diğ. (2016: 11) ise yüksek eğitim seviyesi ve iş sahibi olmanın KKTC örnekleminde birer risk unsuru olduğunu tespit etmişlerdir. Bu veriler kumar oynama bozukluğu için risk faktörlerinin sadece demografik faktörlerle açıklanamayacağını, psikolojik ve sosyokültürel risk faktörleriyle birlikte bütüncül olarak ele alındığında daha anlamlı sonuçlar doğuracağını göstermektedir.

2.4. KUMAR BAĞIMLILIĞININ EPİDEMİYOLOJİSİ

Kumar oynama bozukluğu ile ilgili akademik literatür incelendiğinde yaygınlık (*prevalence*) çalışmalarının önemle üzerinde durulan bir konu olduğu görülmektedir. Politika yapıcılar için bir ön bilgi niteliğinde olan yaygınlık çalışmaları; kumar oynama bozukluğunun tedavisi için ihtiyaç oranının belirlenmesi, mevcut hizmetlerin değerlendirilmesi ve tarama

programlarının hedef kitlesinin tespit edilmesinde ihtiyaç duyulan bilgileri içermektedir (Gambino, 2006: 321-322).

2.4.1. Kumar Bağımlılığının Dünya'daki Yaygınlığı

Yaygınlık çalışmalarından hareketle oluşturulan meta analiz çalışmaları, kumar oynama bozukluğu hakkında bütüncül bir bakış açısı sundukları için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yapılmış en geniş kapsamlı çalışmalardan ilki ABD ve Kanada özelinde Shaffer ve diğ. (1999: 1371) tarafından geçmiş 20 yılın 119 yaygınlık çalışmasının verilerinin sentezlenmesiyle oluşturulmuştur. Bu çalışmanın sonucuna göre yetişkinlerde yaşam boyu problemli kumar oynama oranı %1,71 olarak saptanmıştır. Yetişkin nüfusu temel alan bir diğer kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Lorains ve diğ. (2011: 493) 1998-2010 yılları arasındaki çalışmaları inceleyerek oluşturduğu bir diğer meta analiz çalışmasının sonuçlarına göre yaygınlık çalışmalarının birçoğu DSM (APA) kriterleri ve South Oaks Kumar Tarama Testi (Lesieur ve Blume, 1997) ile yapılmış ve yaşam boyu problemli kumar oynama oranının %0,4 ile %4,2 şeklinde, son bir yılda ise %0,1 ile %2,7 arasında olduğunu bulgulamıştır.

Kumar oynama bozukluğuna yönelik yaygınlık çalışmalarında, üzerinde önemle durulan yaş grupları arasında çoğunlukla ergenlik dönemi ve üniversite öğrencileri gelmektedir (Jackson ve diğ., 2008; Ladouceur ve diğ., 1994; Spritzer ve diğ., 2011). Shaffer ve diğ. (1999: 1371) ABD ve Kanada özelinde geçmiş 20 yılın yaygınlık çalışmalarıyla oluşturdukları meta analiz çalışmasına göre ergenlik döneminde yaşam boyu problemli kumar oynama oranı %4,25 üniversite öğrencilerinde ise %5,05'tir. Calado ve diğ. (2017: 397) ise Avrupa özelinde yaptıkları çalışmada Avrupa'daki ergenlerin %0,2-12,3'ünün problemli kumar oynama kriterlerini karşıladıklarını belirtmişlerdir. Yine ABD ve Kanada özelinde 2005 yılına kadar olan sürede üniversite öğrencilerini ele alan 15 yaygınlık çalışmasını temel alan bir diğer çalışmada ise problemli kumar oynama oranı %7,89'dur (Blinn-Pike ve diğ., 2007: 180). Uluslararası düzeyde 2005-2013 yılları arasında üniversite öğrencilerini ele alan yaygınlık çalışmalarını referans alan bir diğer meta analiz çalışmasının sonucunca göre ise problemli kumar oynama oranı %10,23'tür (Nowak ve Aloe, 2014: 831). Son olarak yine dünya çapındaki üniversite öğrencilerinin problemli kumar oynama yaygınlığı çalışmalarını temel alıp 1987-2016 yıllarını kapsayarak bugüne kadar oluşturulan en geniş kapsamlı (72 çalışma) çalışmanın sonucuna göre üniversite öğrencileri arasındaki problemli kumar oynama oranı %10,23 iken patolojik kumar oynama oranı %6,13 olarak saptanmıştır (Nowak, 2018: 465).

Kumar oynama bozukluğuna yönelik yaygınlık çalışmalarına bazı ülkeler özelinde bakılacak olursa yetişkin bireylerde problemli kumar oynama yaygınlığı İtalya'da %2,05 (Barbaranelli ve diğ., 2013: 17), Avustralya'da %2 (Gill ve diğ., 2006: 149), Japonya'da %8,04 (Mori ve Goto, 2020: 234), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ise problemli kumar oynama oranı %9,2 iken patolojik kumar oynayanların oranı %3,5 olarak belirlenmiştir (Çakıcı ve diğ., 2016: 16). Ergenlik dönemini hedef alan yaygınlık çalışmalarına ülkeler özelinde bakıldığında ise problemli kumar oynamanın yetişkinlik döneminden genellikle daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin İtalyan ergenlerde patolojik kumar oynama yaygınlığı %7 (Villella ve diğ., 2011: 208), Avustralyalı ergenlerde problemli kumar yaygınlığı %6,7 (Splevins ve diğ., 2010: 195), Norveçli ergenlerde %1,76 (Johansson ve Götestam, 2003: 317), İskoç ergenlerde %9,0 (Moodıe ve Finnigan, 2006: 365), Danimarkalı ergenlerde %1,29 (Kristiansen ve Jensen, 2014: 89), İzlandalı ergen bireylerde %2,8 (Ólason ve diğ., 2006: 39), Amerika Birleşik Devletleri'nde %2,1 (Welte ve diğ., 2008: 119) ve son olarak İngiltere'de sorunlu kumar yaygınlığı yetişkinlerde %0,6-%0,9 aralığında iken ergenlerde bu oran %1,9 olarak tespit edilmiştir (Forrest ve McHale, 2012: 607).

2.4.2. Kumar Bağımlılığının Türkiye'deki Yaygınlığı

Türkiye'de kumar oynama bozukluğu ile ilgili literatür incelendiğinde kumar oynama bozukluğunun yaygınlığı ile ilgili akademik çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yapılmış ilk çalışma yetişkin bireyleri (18-65 yaş) hedef almış olup patolojik kumar oynama oranını %0,84 olarak belirlemiştir (Tangur, 2001). Yetişkin bireyleri hedef alan bir diğer çalışmada ise Arcan (2012: 268) at yarışı ve spor müsabakaları üzerine bahis oynayan erkek bireyler üzerinde yaptığı çalışmasında ifade edilen kumar türlerine katılım gösteren bireylerden %11,6'sının patolojik düzeyde kumar oynadığını bulgulamıştır.

Üniversite öğrencilerini hedef alan çalışmalardan ilki 2002-2003 yılları arasındaki bir grup üniversite öğrencisini ele almış ve kumar oynama bozukluğunun yaşam boyu yaygınlık oranını %1,3 olarak tespit etmiştir (Kaya ve Ünal, 2009: 152). Köksoy Vayısoğlu ve diğ. (2019: 81) de benzer olarak üniversite öğrencilerini ele aldıkları çalışmalarında kumar oynama bozukluğu oranını %1,2 olarak saptamışlardır. Şiran (2020: 54) ise üniversite öğrencilerinin %4,6'sının kumar oynama sorunu olduğu sonucuna varmıştır.

Türkiye'de ergenlerin kumar oynama problemini ele alan birkaç çalışma da mevcuttur. Bu çalışmalardan birine imza atan Erdoğdu (2017: 111) ergenler üzerinde yaptığı araştırmasında son bir yıl içerisinde kumar katılımı olan ergenlerin %18,4'ünün problemli

kumar oynadığını tespit etmiştir. Ergenler arasında çevrim içi bahis yaygınlığını araştıran Arıcak (2018: 39) ise ergenlerin %2,9'unun bahis oynamak için muhtemel sorunlu internet kullanıcısı olduğunu saptamıştır.

Türkiye'de genel olarak kumar bağımlılığını ele alan çalışmaların azlığı ve özellikle yaygınlık çalışmalarının çok sınırlı olması, bu konuda yeterli bilgiye ulaşılamamasına sebep olmuştur. Hem sorunun tespiti hem de bu konudaki politikalara doğru yön verilmesi açısından Türkiye örnekleminde çeşitli yaygınlık çalışmalarına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

2.5. PSİKOSOSYAL SORUNLARIN BİR KAYNAĞI OLARAK KUMAR

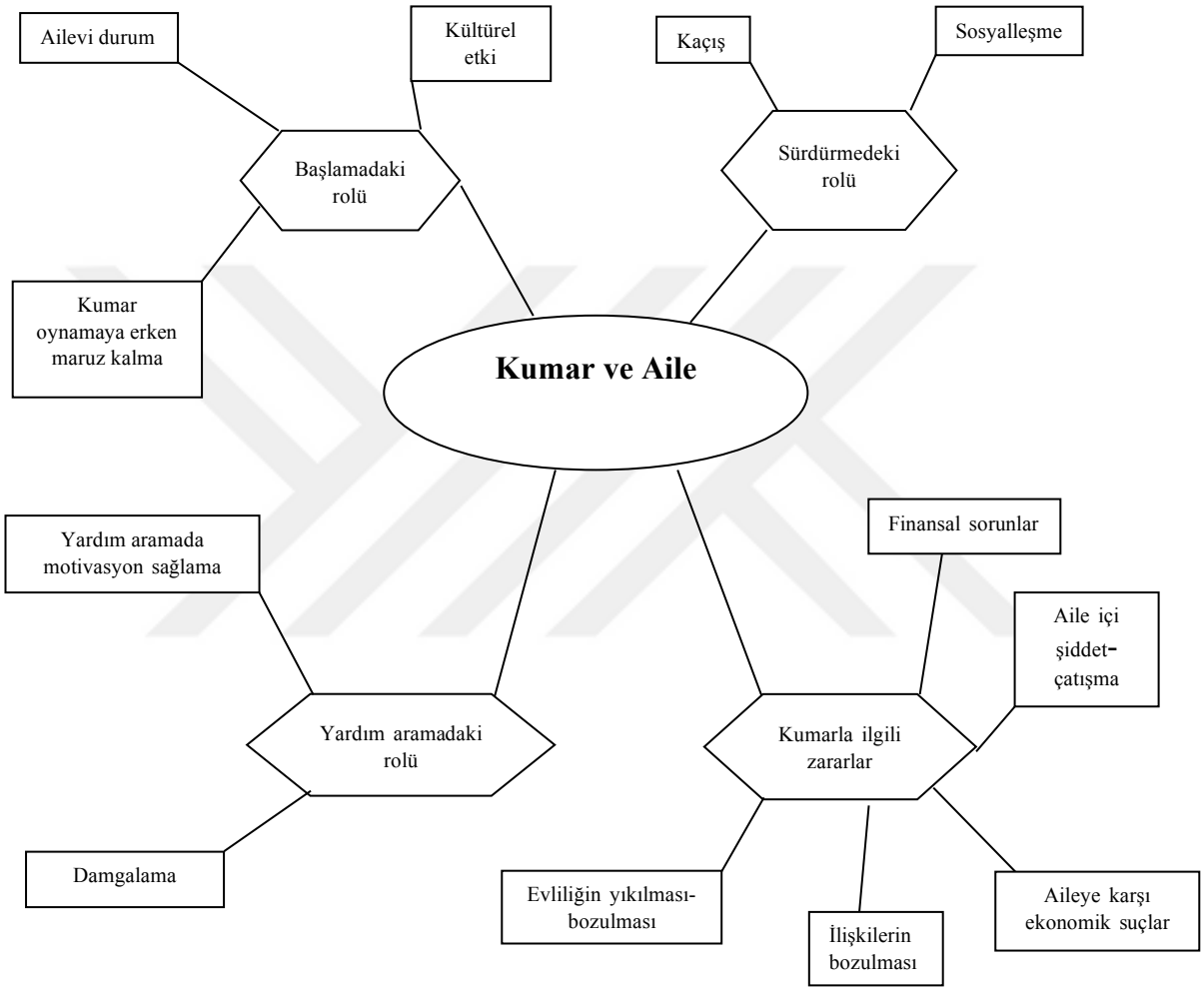
Bağımlılık her ne kadar bir beyin hastalığı (Uzbay, 2015: 3) olarak addedilse de bağımlılığın oluşması, sürdürülmesi ve sonuçlarının biyolojik, psikolojik ve sosyal bir zeminde ele alınması kaçınılmazdır (Yaman ve Karaman, 2020: 303). Davranışsal bir bağımlılık türü olarak kumar bağımlılığı da oluşturduğu sonuçlar bağlamında biyopsikososyal ve manevi açıdan birçok olumsuzluğu beraberinde getirmektedir (Chun ve diğ., 2011: 35). Bu bölümde kumar bağımlılığının en fazla üzerinde durulan psikolojik ve sosyal çıktıları olarak aile, suç, iş hayatı ve intihar üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

2.5.1. Kumar Bağımlılığının Aile ve Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkileri

Bağımlılık olgusu sadece bağımlı bireyin hayatında değişiklikler yaratan bir olay olmaktan ziyade toplumsal etkileri olan bir konudur. Bu bağlamda toplumsal hayatın en önemli parçalarından biri olan aile kurumu üzerinde ciddi etkileri olmakta, bütün aile üyelerinin hayatında değişimler yaratabilmektedir (Yaman ve Karaman, 2020: 254). Davranışsal bir bağımlılık türü olarak kumar oynama bozukluğu da aile üyeleri üzerinde yıkıcı sosyal sorunlar oluşturmaktadır (Kourgiantakis ve diğ., 2013; Shaw ve diğ., 2007). Kumar oynama bozukluğunun aile üzerindeki etkisini genel itibariyle 5 madde ile özetlemek mümkündür. Bunlar (Dowling, 2014: 2):

- Aile ve yakın ilişkilerin işleyişini etkiler.
- Eş ve çocuklar başta olmak üzere ebeveyn, kardeş, büyükbaba ve büyükanne olmak üzere diğer aile üyelerini etkiler.
- Duygusal sorunlar ve mali zorluklar ile bozulan aile içi ilişkiler yaygındır.
- Aile içi şiddet oluşması yaygın bir durumdur.
- Aile içerisindeki çocuklarda kumar oynama bozukluğu gelişme riski yüksektir.

Kumar oynama bozukluğu ve aile arasındaki ilişki ağının gözler önüne serilmesi açısından Subramaniam ve diğ. (2017: 693) tarafından oluşturulan şekil aşağıda verilmiştir.

Şekil 2.1: Aile Ve Kumar Arasındaki İlişkiyi Temsil Eden Tematik Ağ.

Yukarıdaki tematik şekilden de anlaşıldığı üzere aile ve kumar arasında 4 temel ilişki ağı vardır. Bunlar; ailenin kumara başlanılmasındaki rolü, ailenin kumarın sürdürülmesindeki rolü, ailenin yardım aramadaki rolü ve kumarın aile üzerindeki zararlı etkileridir. Ailenin kumara başlamadaki rolü genellikle aile içinde kumar oynanılması ve çocukluk veya gençlik döneminde kumar oynamaya maruz kalma durumudur. Her iki durum da kumar oynamaya başlanılması için risk teşkil eden durumlardır. Öte yandan kumar oynamayı teşvik eden inanç ve geleneklerin de kumara başlanılmasında rolünün olduğu ifade edilmektedir. Ailenin kumarın

sürdürülmesinde ise sosyalleşme ve kaçış rolü mevcuttur. Bazı bağımlılar için kumar aile ile beraber vakit geçirmenin veya aile ile beraber sosyalleşmenin bir aracı iken bazı bağımlılar için özellikle de kadınlar için ailevi sorunlardan yani aile bireylerinden bir kaçış yolu olarak görülmektedir. Kumarın aile üzerinde yarattığı olumsuz sonuçlar ise finansal sorunlar, aileye karşı işlenen ekonomik suçlar, aile içi şiddet-çatışma, ilişkilerin bozulması ve evliliğin yıkılması olarak 5 alt temaya ayrılmıştır. Kumara harcanan yüksek oranlardaki paradan dolayı kirayı ödeyememek, hane halkının ihtiyacını karşılayamamak, borç almak, gayrimenkullerini satmak veya ipotek altına almak, mücevher gibi değerli eşyaların satılması, birikimlerin kaybedilmesi gibi finansal sorunların yanında aile üyelerine yönelik hırsızlık yapmak gibi aileye karşı suçlar işlenebilmektedir. Öte yandan maddi kayıplar ve aileyi ihmal etmekten dolayı aile ile ilişkilerin bozulduğu, kumara harcanan zaman ve maddi kayıpları gizlemekten dolayı aile içi tartışmaların yaşandığı, aile üyeleri tarafından kumarın bırakılması veya sınırlandırılması çabalarının aile içi kavgalara neden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kumara dair ifade edilen yalan ve aldatmalardan dolayı saygı ve güvenin yitirilmesi, tüm bunların sonucunda boşanmaların gerçekleşmesi ve aile kurumunun yıkılması söz konusu olabilmektedir. Ailenin yardım aramadaki rolü ise kumarın rehabilitasyonu için yardım aramada motivasyon sağlama ve damgalama olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Kimi aileler kumarın bırakılmasında profesyonel destek alınması için kumar oynama bozukluğu olan bireyin motivasyonunu yükseltmeye çalışırken kimi aileler de motivasyonun sağlayıcısı olarak bir tür sosyal cezalandırma yoluna gitmektedirler. Kimi bağımlı bireyler de aile ve çevreleri tarafından damgalanmamak ve utanç duygusunu yaşamamak için kumar oynadığını ailelerinden gizleyerek tedaviye yönelik motivasyon sağlamaktadır (Subramaniam ve diğ., 2017: 693-694).

Kumar oynama bozukluğunun bir çıktısı olarak aile ve yakın ilişkilerle işleyişin bozulmasını Custer ve Milt (1985 akt. Dowling, 2014: 3) inkâr, stres ve tükenme olmak üzere üç aşamada ele alarak aşağıdaki şekilde modellemiştir.

Tablo 2.1: Kumar Sorunlarının Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkisine İlişkin Tipik Seyir.

KUMAR SORUNLARININ YAKIN İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN TİPİK SEYİR			
İnkâr aşaması ⇩	□ Nadir endişeler □ Endişelerin dışa vurulmaması	□ Kumarın geçici olarak değerlendirilmesi	□ Kolayca güven tazeler □ Açıklanamayan mali kriz vardır

	□ Kumar oynamak için bahaneler yaratılması	□ Artan oranda kumar oynamanın kabul edilmesi □ Ödenmemiş faturaların sorgulanması	□ Kumar oynamanın pişmanlığını yaşar
Stres aşaması ⇩	□ Aile ile daha az zaman geçirilir □ Tartışmalar □ Eş kendini reddedilmiş hisseder	□ Talepler başlar □ Kumar oynamayı kontrol etme girişimleri mevcuttur □ Finansman sağlamak (ekonomik sorunlardan dolayı)	□ Çocuklardan, aileden ve arkadaşlardan kaçınılır □ İzolasyon □ Yoğun kızgınlık
Tükenme aşaması ⇩	□ Sağlıklı düşünememe □ Konfüzyon (zihin bulanıklığı) □ Fiziksel belirtiler	□ Hareketsizleşme □ Öfke	□ Akıl sağlığından şüphe etme □ Panik, anksiyete
ÇARESİZLİK ZİHİNSEL BOZUKLUK BOŞANMA UMUTSUZLUK MADDE BAĞIMLILIĞI İNTAHAR DÜŞÜNCELERİ VE GİRİŞİMLERİ			

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere inkâr aşamasında birey, kumarın yarattığı sorunlarla çok fazla karşılaşmamasına rağmen kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde sıkça görülen kontrol yanılsaması ve nadir endişeler mevcuttur. Stres aşamasında aile ile ilişkiler bozulmaya başlamakla beraber aile ve yakın çevre ile tartışmalar, izolasyon ve yoğun kızgınlık hâli mevcuttur. Tükenme aşamasında ise ruh sağlığının bozulması ve sağlıklı hareket edememe durumu mevcuttur. Bu aşamalardan sonra kişide çaresizlik, umutsuzluk, zihinsel bozukluk, madde bağımlılığı, boşanma, intihar düşünceleri ve girişimleri oluşabilmektedir. Bu sorunlar bütünsel olarak düşünüldüğünde aile ve yakın çevre ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi güçleşebilmektedir.

Kalischuk (2010: 9-14) da yaptığı araştırma sonucunda problemli kumar oynamanın birey ve aile üzerindeki etkisini 7 aşama ile modellemiştir. Bu aşamalar travma, tetikleyici, geçiş, gerginlik ve karmaşa, dönüşüm, aşkınlık/üstünlük ve sonlandırma aşamalarıdır. Bunlardan travma ve tetikleyici sadece sorunlu kumar oynayan bireylere özel bir durum olarak belirtilmekle beraber sorunlu kumar oynamanın başlangıcına dayandırılmaktadır. Kumarın sorunlu hale gelmesinden sonra kumar oynayan birey ve diğer aile bireyleri arasında görünmez bir duvar oluşmaktadır. Sonrasında hem kumar oynayan birey hem de aileleri geçiş, gerilim ve kargaşa, dönüşüm, aşkınlık/üstünlük ve sonlandırma aşamalarını bireysel olarak tecrübe etmektedirler. Bu teorinin ilki olan travma, bireyin iyilik hâli ve sağlığı üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak tehdit oluşturan stresli bir yaşam olayı veya birey tarafından travmatik olarak kabul edilen geçmişte çözümlenememiş bir kayıp olarak anlam bulmaktadır. Bu durum genellikle değer verilen birinin ölümü veya hastalık gibi insan sağlığı üzerinde yoğun stres yaratan olaylarla örneklendirilmektedir. Tetikleyici, bu teorinin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Travmanın varlığı çoğunlukla kumar oynama probleminin gelişmesi için gerekli ancak yeterli bir sebep olmamaktadır. Tetikleyici, birey için bir nevi kaçışı temsil eden nokta olmaktadır. Örneğin geçmişte yaşanılan bir kaybın acısını hissetmek, öfke, stres gibi durumlar kişiyi kumar oynamaya iten tetikleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü aşama olan geçiş, aile bireylerinin durumu fark etmesi ve kumar oynama bozukluğu bulunan birey ile ailesi arasında görünmez bir duvarın oluşmasını, dördüncü aşama olan gerginlik ve karmaşa ise kumar oynama bozukluğu bulunan birey ve ailesinin hayatlarının neredeyse tamamında yaşadıkları kaos ve tahribatın yaşandığı dönemi ifade etmektedir. Bu aşamada ciddi mali kayıplar, duygusal yıpranmalar ve aile içerisinde endişe, tartışma ve kavgalar belirmektedir. Beşinci aşama olan dönüşüm ise kumar oynama bozukluğu bulunan birey ile aile arasında "yol ayrımı" olarak ifade edilmekte ve her bir aile üyesinin kendine bir yön/yol seçtiği dönemi içinde barındırmaktadır. Altıncı unsur olan aşkınlık/üstünlük aşaması sorunlu kumar oynamanın doğasında var olan zorlukları aşmaya çalışmayı, kendini ve diğerlerini iyileştirmeyi ve ilişkileri geliştirmeyi kapsamaktadır. Son olarak sonlandırma aşaması ise kumarla başa çıkmanın bir yolu olarak bir tür sona erdirmeyi ifade etmektedir. Bu dönem genellikle boşanma ve intihar girişimleri gibi durumları barındırmaktadır.

Kumar oynama bozukluğu ve madde bağımlılığı arasındaki benzerliğe vurgu yaparak kumar davranışının aile sistemi üzerindeki etkisini karşılaştıran McComb ve diğ. (2009: 418), kumar oynama bozukluğunun aile sistemi üzerindeki etkisinin madde bağımlılığına göre farklılık gösterdiğini birkaç faktör ile ifade etmiştir. Öncelikle fiziksel semptomların olmaması

ve kumar oynama bozukluğu hakkında bilgi ve farkındalığın az olması nedeniyle kumar davranışlarının aileden gizlenilmesinin madde bağımlılığına kıyasla daha kolay olduğu vurgulanmaktadır. Aile üyelerinin kumara yönelik problemleri geç fark etmesinden dolayı ve bu süre zarfında kumardan kaynaklı problemlerin artması ve şiddetli hale gelmesi, aile üyeleri için ani, şiddetli ve yıkıcı olabilmektedir. Kumar oynama bozukluğu ve madde bağımlılığı arasındaki bir diğer farklılık ise mali sorunların büyüklüğüdür. Kumar oynama bozukluğu bulunan bir birey dakikalar içinde kaybettiği para ile bir madde bağımlısının aylar veya yıllar içinde kaybettiği para denk olabilmektedir. Yüksek miktarlardaki bu mali kayıplar, yukarıda da ifade edildiği üzere aile üyeleri için ani, şiddetli ve yıkıcı bir durum olabilmektedir. Kumar oynamanın ve kumar nedeniyle ortaya çıkan finansal zararların ve borçların gizli tutulmasına yönelik refleks; aile, arkadaş ve iş ilişkilerinde güven kaybına neden olmakla beraber sorunun gizli tutulmasından dolayı problemli kumar oynayan bireyin sorunlarla yüzleşmesine engel olmakta ve sorunların daha da büyümesine olanak tanımaktadır (Downs ve Woolrych, 2010: 316).

Kumar oynama bozukluğu bulunan bulunan ailelerde, aile üyelerinin yaşadığı sorunlar arasında psikolojik ve duygusal problemler de bulunmaktadır. Kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin aileleriyle yapılan bir araştırmada aile üyelerinin %10,8'i yüksek, %61,8'i ise orta derecede psikolojik sıkıntı bildirmişlerdir (Chan ve diğ., 2016: 7). Estevez ve diğ. (2020: 1196) kumar oynama bozukluğu bulunan aileler ile bulunmayan aileleri kıyasladıkları çalışmada, kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerde bulunmayanlara kıyasla anksiyete, depresyon, duygu düzenlemede zorluklar ve uyumsuz başa çıkma stratejilerinin daha fazla görüldüğünü bildirmiştir. Öte yandan duygu düzenlemedeki zorluklar ve uygun olmayan başa çıkma stratejilerinin anksiyete ve depresyonun yordayıcıları olduklarını ifade etmektedirler. Mathews ve Volberg (2013: 134-136) ise kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerde umutsuzluk, depresif hisler, tefecilerin tacizine maruz kalma, hayal kırıklığı, öfke, güvensizlik, itibar zedelenmesi, utanç ve uyku bozukluğu gibi duygusal ve psikolojik sorunların varlığını ifade etmişlerdir.

Kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerde en sık karşılaşılan durumlardan biri de aile içi şiddettir. Palmer du Preez ve diğ. (2018: 484-487) yaptıkları araştırmada kumar oynama bozukluğu bulunan bireyin bulunduğu ailelerde her türlü aile içi şiddet mağduriyeti oranını %46,8 olarak bulgulamışlardır. En yaygın şiddet türü olarak sözlü şiddet (çığlık ve lanetleme %39,5; hakaret ve aşağılanma %36,5 oranında bildirilmekle beraber, zarar görme tehdidi

%11,4; fiziksel şiddet %8,4 ve cinsel şiddet %2,7 olarak bulunmuştur. Öte yandan kumar oynama bozukluğuna bağlı olarak gelişen aile içi şiddette sözlü şiddetin bu denli yüksek olmasının ve aile içerisindeki çocukların bu şiddete tanıklık etmesinin bir sonucu olarak çocukların psikolojilerine negatif bir etki yarattığı ifade edilmektedir. Suomi ve diğ. (2013: 7) yaptığı çalışmada da kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerde herhangi bir aile içi şiddet oranı %52,5 olarak bildirilmekle beraber, bu oranın %20'si sadece mağduriyet, %10,8'i sadece şiddet uyguladığını ve %21,6'sının ise hem mağduriyet belirttiğini hem de şiddeti gerçekleştirdiğini bildirmişlerdir. Öte yandan kadınların daha fazla mağduriyet bidirdikleri ifade edilmiştir. Keen ve diğ. (2015: 1) de kumar oynama bozukluğu ve aile içi şiddetin belirlenmesine yönelik yaptıkları literatür araştırmalarında, Asya topluluklarında kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerde aile içi şiddet oranını %15,4 ile %61,1 aralığında belirlemelerine karşın ABD, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerde %17 ile %26 arasında olduğunu belirlemişlerdir. Asya ülkelerinde kumar problemleriyle beraber aile içi şiddet oranının daha yüksek olmasının nedenleri arasında ise ataerkil aile yapısı, düşük oranda yardım arama çabası, kolektivist kültürün kumarın normalleşmesi üzerindeki etkisi, göç ve kültürleşme (*acculturation*) stresleri olduğunu öne sürmüşlerdir. Kumar oynama bozukluğu ile aile içi şiddet arasındaki ilişki açık bir şekilde görünür olsa da bu durumun kumar oynama bozukluğu ile alkol, uyuşturucu ve psikiyatrik bozukluklarla olan yüksek komorbidite ile açıklanabileceği de çalışma sonuçlarıyla açıklanmaktadır (Dowling ve diğ., 2014: 1716).

Kumar oynama bozukluğu bulunan bireyin dışında kumarın yarattığı sorunlardan en fazla etkilenen iki grup genellikle bu bireylerin eşleri ve çocukları olmaktadır. Eş/partnerlerin kumar oynama bozukluğundan dolayı yaşadığı finansal, duygusal, sağlık ve ilişkisel sorunları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Holdsworth ve diğ., 2013: 10).

Tablo 2.2: Eş/Partnerlerin Kumar Oynama Bozukluğundan Dolayı Yaşadığı Problemler.

Finansal etkiler	**Duygusal etkiler**	**Sağlık üzerindeki etkileri**	**İlişki üzerindeki etkileri**
-Para-birikim kaybı	-Sıkıntı	-Stres	-Paylaşılan zaman
-Varlık kaybı (Ev, araba vb.)	-Öfke	-Başa çıkma	kaybı
-Finansal baskılar	-Hayal Kırıklığı	zorlukları	-İletişimsizlik
-Borç/yoksulluk	-Suçluluk	-Anksiyete	-Yalan/aldatma
-Alacaklıların tacizi	-Duygusal acı	-Ayrılma	-Kaynak ve hedef
-İflas	-Panik	-Depresyon	kaybı

-Yasal sorunlar	-Korku	-Uykusuzluk	-Anlayışın
-Fonların hane halkı	-Güvenlik endişesi	-İşlev bozukluğu	bozulması
giderlerinden saptırılması	-Güven kaybı	-Yeme bozukluğu	-Tartışmalar
-Ekonomik güvenlik kaybı	-İhanet duyguları	-Sigara içmek	-Suçlamalar
-Yaşam kalitesi kaybı	-İzolasyon	-Kalp çarpıntısı	-Saygı kaybı
-İş ve gelir telaşı	-Güvensizlik	-Yüksek tansiyon	-Güven kaybı
-Ekstra rol ve sorumluluklar	-İstikrarsızlık	-Fiziksel bitkinlik	-Uyum kaybı
üstlenme	-Utanç	-Duygusal	-Çocukların
	-Damgalanma	bitkinlik	Endişesi
	-Benlik ve kimlik		-Ayrılık/Boşanma
	kaybı		

Problemli kumarın var olduğu ailelerde kumar sorunlarından etkilenen en önemli gruplardan birini de çocuklar teşkil etmektedir. Patford (2007a: 377) genel olarak kumar oynama bozukluğu bulunan bir ebeveyne sahip olan çocukların aile içindeki kumarın varlığı ve kumar sorunlarından dolayı çocuklarda önemli ölçüde stres yaratma potansiyeline sahip olduğunu ve yakın ilişkilerin bozulmasıyla birlikte kişisel zaman ve enerjilerini tüketmesiyle birlikte yaşam kalitesini düşürdüğünü ifade etmektedir. Darbyshire ve diğ. (2001: 32-41) ise kumar oynama bozukluğu bulunan bir ebeveyne sahip olmanın çocuklarda yarattığı etkiyi yaygın kayıp olarak tanımlamaktadır. Bu kayıp hem fiziksel hem de varoluşsal kaybı içermekle beraber ebeveynlerin boşanması veya ayrılmasıyla fiziksel olarak aile kaybı; çocuklara zaman ayrılmaması, ilgilenilmemesi veya önemsenmemeleri nedeniyle ailenin varoluşsal kaybı; ebeveynlerdeki kişilik değişikliği yani çocukların gözünden aldatıcı, güvenilmez, sorumsuz, mantıksız, ilgisiz ve bencil bir ebeveyne sahip olmaktan dolayı ebeveynle ilişki kaybı; yalan ifade ve sözlerin tutulmamasından dolayı güven ve güvenilirlik kaybı; ailenin genel kumar sorunlarından dolayı destekleyici roldeki geniş ailenin kaybı; ebeveynlerin değişeceğine ve eski hallerine olan inançlarının yıkılmasından dolayı umut kaybı ve para, ev, yaşam standartları, okul terki gibi somut kayıplar çocukların yaşadığı yaygın kayıplardandır. Mathews ve Volberg (2013: 132-137) kumar oynama bozukluğunun aile üzerinde yarattığı finansal, duygusal ve sosyal boyuttaki etkilerine değinerek ekonomik kayıplardan dolayı çocukların erken yaşta iş hayatına dâhil olması, kariyer planlamasında değişiklik yapılması, çocuklara yönelik birikimlerin kaybı, düşük yaşam kalitesi gibi durumlara maruz kaldığını ifade etmektedir. Ebeveynlik görevinin yerine getirilmemesinden dolayı da öfke duygularının yanı sıra çocuklarda aşırı kavga, hırsızlık, okul reddi ve evden kaçma gibi uyumsuz davranışların sergilendiği belirtilmektedir. Vitaro ve diğ. (2008: 550) de kumar oynama bozukluğu bulunan

bir ebeveyne sahip olan ve olmayan çocukları karşılaştırdıkları çalışmalarında kumar oynama bozukluğu bulunan bir ebeveyne sahip olan çocukların olmayanlara göre daha fazla depresif semptomlar, antisosyal davranışlar ve etkisiz ebeveynlikten (yüksek baskı düşük izleme) dolayı çeşitli uyum sorunları için risk altında olduklarını belirtmişlerdir.

2.5.2. Kumar Bağımlılığının Suç Davranışları Üzerindeki Etkileri

Sosyal sorunlar, doğası gereği ortaya çıktıklarından sonra birbirlerini tetiklemekte ve etkilemektedirler. Bu etkileşimin sonucunda ise suç olgusu ortaya çıkmaktadır (Yaman ve Acar, 2016: 21). Bir sosyal sorun olarak kumar oynama bozukluğu da bazı suç davranışlarına neden olabilmektedir. Özellikle de problemli kumar oynayan bireylerin suça yönelme olasılıklarının daha yüksek olmasıyla beraber büyük miktarlarda mali kayıp sonrası tekrar kumar oynayabilmek için suç davranışlarına yönelme riski yüksek olmaktadır (Clark ve Walker, 2009: 132). Kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin işlediği suç davranışlarının da genellikle şiddet içermeyen gelir getiren suçlar olduğu çeşitli çalışmalarda ön plana çıkmıştır (Adolphe ve diğ., 2019: 411; Sakurai ve Smith, 2003: 6). Özellikle de hırsızlık, zimmete para geçirme gibi suçlar ön plana çıkmaktadır (Blaszczynski ve McConaghy, 1994: 99). Bunların yanı sıra ailenin işlevini bozacak olan çocuk ihmali ve aile içi şiddet de kumar oynama bozukluğu ile beraber ortaya çıkabilecek suçlar arasında gösterilmektedir (Breen ve diğ., 2013: 12). Mağdurlardan çoğunun da bağımlının aile üyeleri, yakınları veya onların arkadaşları olduğu ifade edilmektedir (Lind ve diğ., 2015: 119). Ancak bazı araştırmalarda da kumarın suç davranışlarını tetiklemediği, kumar oynama bozukluğunun beslendiği zeminin suç davranışlarıyla ortak olmasından dolayı kumar ve suç arasında bir ilişki doğduğu iddaa edilmektedir. Nitekim Dennison ve diğ. (2020: 1) kumar oynayan bireyleri hedef alan çalışmasında yüzeysel olarak kumar ve suç arasında bir ilişki olduğunu ancak düşük öz kontrol, geçmiş madde kullanımı ve çocukluk çağı suç işleme gibi çeşitli değişkenlerle beraber ele alındığında kumar ve suç arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını öne sürmüştür. Arthur ve diğ. (2014: 50) de yaptıkları araştırmada benzer bir şekilde kumara bağlı suçların tüm suçlar içerisinde çok küçük bir yer edindiği, bunların da şiddet içermeyen mülki suçlar olduğu sonucuna varmıştır. Blaszczynski ve diğ. (1989: 137) ise yaptıkları çalışmalarında aksine patolojik kumar nedeniyle tedavi arayan örnekleminin %54,1'inin kumarla ilgili bir suçu kabul ettiğini ve suç işleyenlerin üçte ikisinin kumarın neden olduğu sorunların doğrudan bir sonucu olarak suç davranışında bulunduğunu tespit etmişlerdir. Blaszczynski ve McConaghy (1994: 99) yaptığı çalışmada da yine benzer şekilde kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin %59'unun kumar ile ilgili bir suçu kabul

etiğini ve %23'ünün de bir mahkûmiyet aldığı sonucuna varmıştır. Bu konudaki tartışma DSM'nin kumar oynama bozukluğuna yönelik tanı kriterlerinde de mevcuttur. Nitekim DSM-III (APA, 1980) ve DSM-IV'te (APA, 1994) kumar oynamayı finanse etmek için sahtecilik, dolandırıcılık, yolsuzluk veya zimmete para geçirme gibi suç dahilindeki davranışların varlığına dair kriter DSM-5'te (APA, 2013) kaldırılmıştır. Sonuç olarak mevcut literatürde kumarın suç davranışları için bir tetikleyici olduğu ve etkisinin olmadığı ile ilgili farklı iki kanaat bulunduğu görülmektedir.

2.5.3. Kumar Bağımlılığının İş Hayatı Üzerindeki Etkileri

Kumar oynama bozukluğunun sosyal hayata yansımalarından bir diğeri de iş hayatına yönelik etkileridir. Kumar oynama bozukluğu özellikle işe odaklanamama, devamsızlık yaşama ve işindeki yükümlülükleri yeterince yerine getirememe gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Erdoğdu, 2019: 888). Nitekim DSM-III'te işe düzenli gidilmemesinden dolayı iş kaybı (APA, 1980), DSM-IV ve DSM-5'te ise kumar nedeniyle iş, eğitim veya kariyer fırsatını riske atmayı veya kaybetmeyi kumar oynama bozukluğunun bir kriteri olarak görmektedir (APA, 1994-2013). Petry ve Malya (2004: 168-169) bir iş yerinde yaptıkları araştırmalarında patolojik kumar oynayan çalışanların %30'unun iş kaybı yaşadığını ve problemli ve patolojik kumar oynayan çalışanların yarısına yakınının tedaviye ihtiyaç duyduğunu bulgulamıştır. Downs ve Woolrych (2010: 322-325) ise kumar oynamanın istihdamı etkilemesinin yanı sıra iş yerinde üretkenliği etkilediği ve işe yönelik olması gereken çaba ve enerjiyi harcayan tek faaliyet hâline geldiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak ise sorunlu kumar oynayan bireylerin işlerine konsantre olamamaları, işe devamsızlık ve bilgisayar gibi olanakların kötüye kullanılması gibi sebeplerle işverenler tarafından disiplin cezaları ve uyarılarla karşılaştıkları, iş yerinde önemli bir pozisyonda çalışan bağımlıların hırsızlık veya zimmete para geçirme gibi suçlar işleyebilecekleri ortaya konmuştur. Ayrıca bu bireylerin odak noktasının kumar oynama dürtüsü veya kumarın yarattığı sorunlarla baş edilmesi olduğu için zihinsel amaç ve uygulama gerektiren görevlerde zorlandıkları, sürekli kumar faaliyetleriyle melguliyetten dolayı iş yerinde fiziksel olarak yorgunluk belirtileri hissetme ve dolayısıyla işe odaklanamama sonucunun ortaya çıktığını bulgulamışlardır. Bunlara ek olarak kumarın ve kumara bağlı borç sorunundan dolayı çalışma arkadaşlarına karşı utanç hissetme gibi iş yeri üretkenliğini etkileyen sorunlarla karşılaştıkları, kumar ile ilgili sorunlarını aşmaya çalışan bağımlı bireylerin bir işe girdiklerinde harcanabilir bir gelir ve çeşitli kredi olanaklarına erişme korkusundan dolayı çalışma hayatına yani istihdama dâhil olmada korkular yaşadıkları da bildirilmektedir.

2.5.4. Kumar Bağımlılığının İntihar Davranışı Üzerindeki Etkileri

Kumar oynama bozukluğunun kumar oynama bozukluğu bulunan birey ve çevresi için belki de en yıkıcı sonucu intihar davranışıdır. Bu konuda yapılan araştırmalar kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde intihar riskinin diğer bireylere göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Örneğin Karlsson ve Hakansson (2018: 1093)'un İsveç popülasyonunu ele aldığı çalışmasında kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde ölüm oranı genel popülasyona kıyasla (20-74 yaş arası) 1,8 kat daha fazla olmakla beraber erkeklerde 1,5 kadınlarda 2,1 kat daha fazladır. Daha genç popülasyonda ise (20-49 yaş arası) ölüm oranı genel popülasyona kıyasla 6,2 kat olmakla beraber erkeklerde 4,6; kadınlarda 10,5 kat daha yüksektir. Öte yandan kumar oynama bozukluğu bulunan 20-74 yaş arası bireylerin intihar oranı genel popülasyona göre 15,1 kat daha fazla kaydedilmiştir. İngiltere popülasyonu üzerinde yapılan bir araştırmada da geçmiş yıl intihar düşüncesi, problemli kumar oynayan bireylerde %19,2 ve intihar girişimi %4,7 iken nüfusun geri kalan kısmında bu oran sırasıyla %4,1 ve %0,6 olarak ölçülmüştür (Wardle ve diğ., 2020: 13). Benzer bir sonuç Penfold ve diğ. (2006a: 270)'nin çalışmasında da bulgulanmıştır. Yapılan araşırmaya göre hastaneye intihar girişimiyle başvuran 6 kişiden birinin kumar problemleri olduğu tespit edilmiştir. Bu oranlar kumar oynama bozukluğu ile intihar arasında ciddi bir ilişki olduğunu açıkça göstermektedir.

Kumar oynama bozukluğuna sıklıkla eşlik eden depresyon, mali sorunlar, problemli aile ilişkileri, eşlik eden ruh sağlığı hastalıkları (Geniş ve Aksu, 2020: 97) ve alkol kullanımı (Penfold ve diğ., 2006b: 278) intihar riskini arttıran unsurlar olarak görülmektedir. Bu unsurların yanı sıra kumar oynama bozukluğu ile birlikte sıklıkla görülen içe dönüklük ve düşük benlik saygısının da intihar riskini arttıran etmenler olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan en yüksek risk dönemi ise ciddi bir mali kayıp, cezai suç veya kumarla ilgili borçların açığa çıktığı zaman dilimi olarak gösterilmektedir (Blaszczynski ve Farrell, 1998: 107-108). Nitekim Wong ve diğ. (2010: 213) patolojik kumar nedeniyle intihar eden vakaların geçmişe dönük incelemesinde intihar vakalarının tamamında yönetilemez oranda borcun varlığı ve büyük çoğunluğunda majör depresif bozukluklar başta olmak üzere psikiyatrik bozuklukların varlığını tespit etmiştir. Ronzitti ve diğ. (2017: 33) de kumar oynama bozukluğundan dolayı tedavi arayan bireylerin %46'sının intihar düşüncesi bildirdiğini ve intihar düşüncesi bildirenlerde yüksek kumar oynama şiddeti ile birlikte depresyon ve kaygı olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Öte yandan geçmiş intihar düşüncesi ve anksiyetenin intiharın yordayıcıları olabileceğini de ileri sürmektedir. Nitekim Penfold ve diğ. (2006a: 270) kumar problemi olup intihar girişiminde bulunan bireylerin yarısının geçmişte intihara teşebbüs

ettiğini ve bu bireylerin gelecekte tekrar intihar girişiminde bulunma açısından yüksek risk altında olduğunu belirtmektedir. Andronicos ve diğ. (2016: 151) de kumar oynama bozukluğundan dolayı intihar edip hayatını kaybeden kişilerin intihar etmeyen diğer kumar oynama bozukluğu bulunan bireylere kıyasla hayatlarının son 6 ayında anksiyete başta olmak üzere önemli ölçüde ruh sağlığı bozukluklarına sahip olduklarını bulgulamıştır. Ledgerwood ve Petry (2004: 713) ise patolojik kumar oynayan bireyler arasında intihar düşüncesi veya girişimi olanların olmayanlardan farkının kumar oynamaya daha erken başlama ve daha ciddi kumar sorunlarının varlığı olduğunu öne sürmüştür. Bu risk faktörlerinin yanı sıra patolojik kumar oynayan kadınların, erkeklere oranla intihar düşüncesi ve girişimi riskinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Feigelman ve diğ., 2006: 396; Husky ve diğ., 2015: 49). Komoto (2014: 600) da patolojik kumar oynayan bireylerde kadın cinsiyetin yanı sıra iflas, aile içerisinde bağımlılık öyküsünün varlığı ve işsizliğin intihar ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Sonuç itibari ile kumar oynama bozukluğunun intihar ile direkt veya kumar ile beraber görülen depresyon, alkol ve madde bağımlılığı gibi eş tanılar doğrultusunda dolaylı olarak intihar ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hakansson ve Karlsson (2020: 1) da kumar problemi olan bireylerde intihar riskinin yüksek olduğunu ifade etmekle beraber madde ve alkol kullanımı, duygudurum bozuklukları, anksiyete bozuklukları gibi eş tanılarla intihar riskinin daha fazla arttığı sonucuna varmıştır.

2.6. KUMAR BAĞIMLILIĞININ TEDAVİ VE REHABİLİTASYONU

Davranışsal bir bağımlılık türü olarak karşımıza çıkan kumar oynama bozukluğunun tedavi ve rehabilitasyonuna yönelik akademik literatür incelendiğinde madde bağımlılığına benzer şekilde farmakolojik destek ve psikososyal desteğin ön plana çıktığı görülmektedir (Yip ve Potenza, 2014; Toneatto ve Ladoceur, 2003; Lupi ve diğ., 2014). Ancak tedavi yaklaşımı madde bağımlılığına benzer olsa da kumar oynama bozukluğunun tedavisinin henüz emekleme döneminde olduğu ifade edilmektedir (Molander ve diğ., 2022: 2).

Kumar oynama bozukluğu için farmakolojik tedavilerin sonuçları henüz yeterli düzeyde kanıta ulaşamamış, ancak bazı tedavi programları olumlu sonuçlar vermiştir (Bozkurt, 2020: 107). Serotonerjik antidepresanlar, opioid antagonistleri ve duygudurum dengeleyiciler için bazı kanıtlar sunulmuş ancak yukarıda ifade edildiği üzere yeterli kanıta ulaşılamadığından belirli bir ilaç netlik kazanmamış ve onay alamamıştır (Lupi ve diğ., 2014: 1). Bu ilaçların etkililiği göreceli olmakla beraber, birlikte ortaya çıkan bozukluklarla birlikte ele alınmasının

kumar oynama bozukluğu için daha faydalı bir tedavi yolu olduğu ifade edilmektedir. Örneğin kumar oynama bozukluğu ile birlikte madde bağımlılığı bulunan bir hasta için opioid antagonisti olan naltrekson veya kumar oynama bozukluğu ile birlikte bipolar bozukluk bulunduğunda lityum veya diğer duygudurum dengeleyici ilaçlar hastalarda etkili sonuçlar verebilmektedir (Yip ve Potenza, 2014: 189-190).

Madde ve alkol bağımlılığının tedavi ve rehabilitasyonunda olduğu gibi kumar oynama bozukluğunun tedavisinde de biyopsikososyal ve manevi bir yaklaşımın olduğu bütüncül bir bakış açısı gerekmektedir. Tıbbi olarak farmakolojik desteğin yanı sıra psikososyal desteğin varlığı tedavinin başarı oranı açısından önem kazanmaktadır (Tamam ve Çakmak, 2020: 133). Bu noktada psikososyal destek içerisinde en fazla ön plana çıkan psikoterapi yöntemi bilişsel davranışçı terapidir (BDT). Hatta yeterli kanıta dayalı tek tedavi olduğu ifade edilmektedir (Molander ve diğ., 2022: 2). Bilişsel davranışçı terapi, kumar oynama bozukluğunun tedavisinde üzerinde en fazla araştırma yapılmış, etkili olduğu görülmüş ve diğer tedavi seçenekleri ile birlikte ele alınabilen ve eklenilen tedavi programının etkinliğini arttırdığı ifade edilmektedir (Güven ve Gülengöz, 2020: 127). BDT, bireylerin yaşadığı psikolojik problemler veya bozukluklarla mücadelede, bireyin hatalı ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarını yaşanan sorunun çözüme kavuşturulması veya minimize edilmesi için olumlu duygu, düşünce ve davranışlarla değiştirilmesi olarak ifade edilmektedir (Teater, 2014: 173). Kumar oynama bozukluğu da içerisinde bilişsel çarpıtmaları barındıran bir davranışsal bağımlılık olması hasebiyle tedavisinde BDT'nin ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim Toneatto (1999: 1595-1601) kumar ile ilgili olarak kazanma yeteneklerinin abartılması, batıl inançlar, kazanç ve kayıplarla ilgili yanlış inanışlar gibi birçok bilişsel çarpıtmayı ortaya koymuştur. BDT'nin kumar oynama bozukluğuna yönelik müdahale hedefi bu bilişsel çarpıtmalar ve bu çarpıtmalara dayanan davranışlar olarak anlam bulmaktadır (Rash ve Petry, 2014: 287). Raylu ve Oei (2010: 2) bilişsel davranışçı terapinin kumara yönelik müdahale programını 4 aşamada aşağıdaki şekilde açıklamaktadır.

- Birinci aşama, danışanın ihtiyaçlarını ve sorunlarını değerlendirmek, bireyin kumar oynama davranışlarının tanınması ve kendi kumar kalıplarının izlenmesi için psikoeğitim vermek ve motivasyonel görüşme tekniklerinden yararlanarak tutum ve davranışların olumlu yönde değişimi için teşvik edilmesini kapsamaktadır.

- İkinci aşama, danışana aşırı kumar oynamayı azaltmaya yardımcı olmak için temel bilişsel ve davranışsal başa çıkma stratejileri sağlamayı amaçlamaktadır. Öte yandan fiziksel egzersiz, gevşeme hareketleri gibi aktivitelere yönlendirilir/teşvik edilir. İkinci aşamanın genel olarak amacı kumarı bırakması veya dengelemesine yardımcı olmak için bireyin motivasyon ve yeterliliğini arttırmaktır.

- Üçüncü aşama, danışanın kumar oynama davranışı başta olmak üzere hayatındaki olumlu değişiklikleri sürdürmesine yardımcı olmak amacıyla birçok baş etme becerisi öğretilir.

- Dördüncü aşama, danışana süreç boyunca kazanımlarını yaşamının ileriki dönemlerine aktarma ve kumar oynama davranışının tekrar nüksetmesini engellemek amacıyla riskli durumları belirleme ve bunlarla başa çıkılması gibi stratejiler öğretmeyi amaçlar.

Kumar oynama bozukluğunun tedavisinde bilişsel davranışçı terapinin yanı sıra motivasyonel görüşmenin de ön plana çıktığı ve etkililik olarak kumar oynama bozukluğunun tedavisinde en etkili iki psikolojik tedavi yöntemi olduğu ifade edilmektedir (Bador ve diğ., 2021: 511). Motivasyonel görüşme temel olarak davranış sorunları yaşayan bireylerin kararsızlıklarının keşfedilmesi ve bu kararsızlıkların çözümlenmesine yardımcı olunarak davranış değişikliğinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Ögel ve Şimşek, 2021: 3). Motivasyonel görüşmenin kumar oynama bozukluğunun tedavisinde özellikle kısa vadede etkili sonuçlar verdiği görülmekle beraber uzun vadeli etkileri henüz tam olarak bilinmemektedir. Özellikle davranış değişikliğine yönelik kararsızlığın ortadan kaldırılmasında faydalı olduğu öngörülmektedir (Yakovenko ve diğ., 2015: 81). Ginley ve diğ. (2019: 192) kumar oynama bozukluğuna yönelik psikolojik tedavi yöntemlerini araştırdığı çalışmasında hiçbir tedavi seçeneğinin diğerlerinden daha etkili olduğu gibi bir sonuca varamadığını ancak BDT'nin daha fazla bilimsel kanıta sahip olmasıyla beraber motivasyonel görüşmenin de özellikle kumarın sadece birkaç olumsuz sonucuyla başa çıkmada yeterliği olduğu sonucuna varmıştır. Tüm bu araştırma sonuçları göz önüne alındığında BDT ve motivasyonel görüşmenin kumar oynama bozukluğunun tedavisinde önemli yer tuttukları anlaşılmaktadır.

Kumar oynama bozukluğunun tedavi sürecinde farmakolojik ve psikoterapi desteği kadar sosyal desteğin de önemli olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle aile eğitimleri, aile ilişkilerine yönelik düzenlemelerin yapılması, ailenin tedavi sürecine dahil edilmesi, paranın

yönetilmesi veya borç ödeme planının oluşturulması, sosyal çevre düzenlemesi vb. tedavi sürecinde üzerinde önemle durulması gereken unsurlardır (Tamam ve Çakmak, 2020: 138). Nitekim Kourgiantakis ve diğ. (2013: 368) problemli kumar oynamanın birey ve aile işleyişi üzerinde birçok olumsuzluğa neden olduğunu ve kumar oynama bozukluğunun tedavi sürecinde ailenin de sürece dahil edilmesinin tedavinin süreç ve sonucunu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Jimenez-Murcia ve diğ. (2017: 938) ise kumar oynama bozukluğuna yönelik BDT tedavisi alan bireylere yönelik tedavi sürecine aile katılımını da sağlayarak aile katılımı olmayan hastalarla kıyasladığı çalışmasında aile katılımının olduğu hastalarda tedaviye daha yüksek katılım sağlandığını ve tedaviyi bırakma oranının düştüğünü, bunun yanı sıra aile katılımcısı olarak eşleri katılan hastaların nüks oranının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın bu bulgularına dayanılarak da kumar oynama bozukluğu tedavisinin başlangıcında, hastanın destek ağının oluşturulması ve tedavi sürecine dahil edilmesinin tedavi sürecini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Kumar oynama bozukluğunun tedavisinde aile gibi bir sosyal destek unsurunun yanı sıra kumar hakkında doğru bilgilenmek, öz değerlendirme yapmak, limit belirleme, plan geliştirme, finans yönetimi, kumar oynanan mekân ve oynayan kişilerden uzaklaşma, kumara yönelik yanlış düşünce ve inanışların değiştirilmesi, alternatif aktivitelere katılma, dua ve ibadet etme gibi kendine yardım stratejileri de kumarın sınırlandırılması veya bırakılması amacıyla kullanılabilmektedir (Lubman ve diğ., 2015: 299-312).

Kumar oynama bozukluğunun tedavisinde ön plana çıkan bir diğer yöntem ise bir kendine yardım grubu olan Adsız Kumarbazlar'dır. Adsız Kumarbazlar'ın çalışmalarına katılım ve aile ile arkadaşlardan gelen sosyal desteğin kumardan kaçınma üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir (Oei ve Gordon, 2008: 101). Adsız Kumarbazlar'ın çalışma yapısında bulunan sabır vurgusu ile ekonomik konuları ve gerçekliğini kabul etmenin bir yolu olarak dua etmenin iyileşmenin önemli unsurları olduğu vurgulanmıştır (Schuler ve diğ., 2016: 1261). İlk olarak 1957 yılında faaliyete başlayan Adsız Kumarbazlar'ın çalışma yöntem ve ilkelerini barındıran 12 maddelik programı aşağıdaki şekildedir (www.gamblersanonymous.org.org, Erişim Tarihi: 26.04.2023).

1. Ortak refahımız her şeyden önce gelmeli; kişisel iyileşme grup birliğine bağlıdır.

2. Liderlerimiz ancak güvenilir hizmetkârlardır; onlar yönetmezler.

3. Adsız Kumarbazlar üyeliği için tek şart, kumar oynamayı bırakma isteğidir.

4. Diğer grupları veya bir bütün olarak Adsız Kumarbazları etkileyen konular dışında her grup kendi kendini yönetmelidir.

5. Adsız Kumarbazların tek bir birincil amacı vardır, o da mesajını hâlâ kumardan dolayı acı çekenlere iletmek.

6. Adsız Kumarbazlar, para, mülk ve prestij sorunları bizi birincil amacımızdan uzaklaştırmasın diye Adsız Kumarbazlar adını hiçbir ilgili tesise veya dış kuruluşa asla desteklememeli, finanse etmemeli veya ödünç vermemelidir.

7. Her Adsız Kumarbaz grubu, tamamen kendi kendine yetmeli ve dışarıdan gelen katkıları reddetmelidir.

8. Adsız Kumarbazlar sonsuza kadar profesyonellikten uzak kalmalıdır, ancak hizmet merkezlerimiz özel çalışanlar çalıştırabilir.

9. Adsız Kumarbazlar bu hâliyle asla organize edilmemelidir, ancak hizmet ettikleri kişilere karşı doğrudan sorumlu hizmet kurulları veya komiteler oluşturabiliriz.

10. Adsız Kumarbazlar, dışarıdaki konular hakkında herhangi bir görüşe sahip değildir; bu nedenle, Adsız Kumarbazlar adı hiçbir zaman kamuoyunda tartışılmamalıdır.

11. Halkla ilişkiler politikamız tanıtımdan çok ilgi çekmeyi esas alır; basın, radyo, film, televizyon ve internet düzeyinde her zaman kişisel gizliliğimizi korumamız gerekir.

12. Adsızlık, Adsız Kumarbazlar programının ruhani temelidir ve bize ilkeleri kişiliklerden önde tutmamız gerektiğini hatırlatır.

Kumar oynama bozukluğunun tedavisinde Türkiye'de ön plana çıkan kurum ise Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) olarak karşımıza çıkmaktadır. Tütün, alkol, madde, internet ve kumar bağımlılığı alanlarında bağımlı birey ve ailelerine yönelik psikososyal destek veren YEDAM, danışanlara ücretsiz ve ayaktan tedavi hizmeti sunmaktadır. Bünyesinde barındırdığı psikolog ve sosyal çalışmacılarla BDT, motivasyonel görüşme ve farkındalık terapisi yöntemleriyle birlikte sosyal destek sağlayan kurum, kumar oynama bozukluğuna yönelik Türkiye'de hizmet veren en önemli kurum olarak görülmektedir (www.yedam.org.tr, Erişim Tarihi: 28.04.2023). YEDAM'ın multidisiplener yapısı ve uygulama alanında psikoterapinin yanı sıra sosyal destek sağlaması bağımlılığı bütüncül bir yaklaşımla ele aldığını göstermekte,

bu da bağımlılığın doğasına uygun bir yaklaşım sergilediklerini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Türkiye'de bağımlılık tedavi ve rehabilitasyonu açısından önemli ve öncü bir kurum olduğunu göstermektedir (Karaman, 2017:133-134).

2.7. KUMAR BAĞIMLILIĞINDA SOSYAL HİZMETİN YERİ VE ÖNEMİ: EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME

Kumar bağımlılığının ekolojik perspektiften ele alınması için öncelikle bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmetin ve sosyal hizmet disiplini içerisinde kalıplaşan "bireyin çevresiyle birlikte ele alınmasını" öne süren ekolojik perspektifin kısaca açıklanması gerekmektedir. Bir akademik disiplin ve meslek olan sosyal hizmeti tanımlamak her ne kadar güç olsa da akademik çevrelerce ön plana çıkan tanım Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (https://www.ifsw.org, Erişim Tarihi: 05.05.2023) tarafından oluşturulan tanımdır. Bu tanıma göre sosyal hizmet:

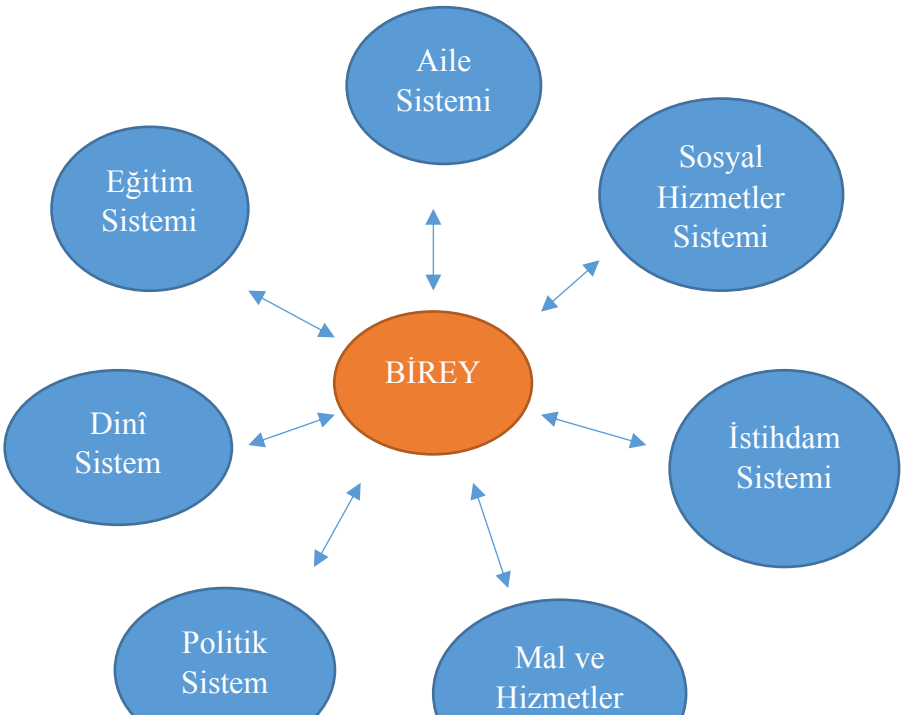
> "*Sosyal hizmet sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı ve insanları güçlendiren (ekonomik, politik, sosyal, eğitimsel, cinsiyet ya da ruhsal yönlerden birey ve cemiyetleri geliştiren) ve özgürleştiren uygulama bazlı meslek ve akademik disiplindir. Adli prensipler, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıkları kabul etme sosyal hizmet için merkezdir. Sosyal hizmet teorileri ile desteklenen, sosyal bilimler, insanlık ve yerel bilgiler, sosyal hizmet yapıları ve insanları birleştirerek hayat zorluklarını tespit eder ve esenliği geliştirir.*"

Thompson (2016: 36-37) ise sosyal hizmeti tek bir tanım altında toplamak yerine sosyal hizmeti sosyal çalışmacıların yaptığı iş olarak değerlendirmekte ve ortaya sosyal hizmetin neliği üzerine bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu çerçeveye göre sosyal hizmet:

- Sosyal hizmetlere başvuruda bulunan müracaatçılar veya başvuruda bulunmaksızın sosyal hizmet desteğine ihtiyacı bulunduğu düşünülen bireylere yönelik ön değerlendirmede bulunmak,
- Değerlendirme sonucunda gerekli görülen hizmetlerin sağlanması veya sorun yaratan durumları ortadan kaldırmak,
- Mikro, mezzo ve makro boyutta problemleri çözen yahut çözümü destekleyen veya kolaylaştıran faaliyetlerde bulunmak,
- Dezavantajlı konumda bulunan bireylerin yaşadığı risklerin doğası ve şiddetine yönelik ön değerlendirme yapmak,
- Birey, grup ve topluluklara yönelik koruyucu planlar geliştirmek, bu planları hayata geçirmek ve sonrasında takibinde bulunmak,

- Çalıştığı alan ile ilgili olarak mahkemelere rapor hazırlamak,
- Paydaş mesleklerle iş birliğinde bulunarak multidisipliner projelerde bulunmak,
- Savunucu ve arabulucu rollerini gerçekleştirmek,
- Yasal sorumlulukları yerine getirmek.

Sosyal hizmetin uygulama alanlarına bakıldığında ise mikro, mezzo ve makro boyutta çalışmalar yaptığı görülmektedir. Mikro düzeyde bireylerle, mezzo düzeyde aile ve küçük gruplarla, makro düzeyde ise topluluk ve örgütlerle çalışılmaktadır (Zastrow, 2016: 9). Birey, grup ve toplulukların iyilik hâlini arttırmayı hedefleyen sosyal hizmet bu hedefe ulaşmak için ise bireyi bütüncül bir bakış açısıyla ele almaktadır (Özdemir, 2018: 51). Birey, grup ve toplulukların iyilik hâlini arttırmaya çalışan tek meslek ve disiplin elbette ki sosyal hizmet değildir. Ancak birey ile birlikte çevresini de ele alıyor olması diğer birçok meslekten ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 27). Çevresi içinde birey perspektifinin sosyal hizmet literatür ve uygulamasına geçişi ise ekolojik perspektif ile sağlanmıştır. Bireyin yaşadığı sorunların asıl kaynağını bireyin kendisinde arayan teşhis ve tedavi odaklı sosyal hizmet bakış açısı 1960'lardan sonra önemini yitirmeye başlamıştır (Altındağ ve Ege, 2018: 647). Aslında sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıktığı dönemlerde bile Mary Richmond gibi sosyal çalışmacılar, çevrenin insan hayatı üzerinde etkili rol oynadığını belirtmişlerdir. Ancak 1960'lı yıllara kadar sosyal hizmet alanında medikal modelin etkisi büyüktür. Medikal modelde, duygusal ve davranışsal sorunlar ruhsal, yani içsel kabul edilmektedir (Baykara Acar ve Acar, 2002: 1). Çevrenin insan hayatı üzerinde etkili olduğu düşüncesi ise 1970'lerin başından itibaren giderek daha da yaygınlaşmaya başlamıştır (Pardeck, 1988: 133). 70'li yıllar içinde özellikle birey-çevre vurgusunu yapan ekolojik yaklaşım sosyal hizmet alanında geliştirmiştir.

Şekil 2.2: Birey-Sistem İlişki Ağı.

Kaynak: (Zastrow, 2010: 18)

Yukarıda görüldüğü üzere birey, farklı sistemler içerisine doğmaktadır. Bu sistemler, insanların duygu, düşünce, bilgi ve değer paylaşımı yapmak için birbirleriyle iletişimini ve etkileşimini sağlamaktadır (Danış, 2006: 46). Ekolojik yaklaşım, bu sistemler içinde var olan bireyin diğer bireylerle, gruplarla, ailelerle ve topluluklarla etkileşimine odaklanmaktadır (Teater, 2015: 33).

Sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım temelde birbirlerine çok benzemektedirler. Ancak her birinin kendine özgü bir terminolojisi bulunmaktadır. Bu anlamda sosyal hizmette bir motto hâline gelen '*çevresi içinde birey*' ekolojik yaklaşıma aittir (Danış, 2006: 45). Birey-çevre uyumu ekolojik yaklaşımın merkezinde yer almaktadır (Teater, 2015: 36). Çünkü insan odaklı olan sosyal hizmet disiplini, insani olan tüm davranışların insanın kendi ekolojik çevresinde gerçekleştiğini bilmektedir. İnsan, hayatı boyunca bu ekolojik döngünün içinde etkileşim hâlinde yaşam sürmektedir (Altındağ ve Ege, 2018: 646). Olumlu bir birey ve çevre uyumu olduğunda bu etkileşim kişiye bir güvenlik alanı sunmaktadır. Olumsuz bir birey-çevre uyumu ise bireye stres ve sorunlar yaşatabilmektedir (Gitterman, 2011: 281).

Kişi ve çevrenin bağımlılığı göz önünde bulundurulduğunda, ekolojik yaklaşımın sosyal hizmet için çok uygun olduğu görülmektedir. Zira bu yaklaşım sosyal hizmet profesyonellerinin, insanlara yardım etme, sosyal işlevselliklerini artırma, insan büyümesini sağlama, sağlığını ve tatminini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Gitterman ve German, 2008: 51). Bunu yaparken bireyin çevre içinde yaşadığı sorunlu alanları belirlemesi, sorunun temel kaynağına inmesi, çözüm noktasında güçleri kullanması ekolojik yaklaşımı diğer yaklaşımlardan ayırmakta ve sosyal hizmet mesleği için vazgeçilmez bir hale getirmektedir (Altındağ ve Ege, 2018: 647).

Birey-çevre uyumunu merkeze alan ekolojik yaklaşım bireyi, merkez olmak üzere iç içe geçen dört temel halka içerisinde değerlendirmektedir. Bu sistem halkaları sırasıyla mikro, mezzo, ekzo ve makro sistemlerdir. Mikro sistem bireyin aile, okul, arkadaşlar olarak doğrudan iletişim içinde olduğu sistemdir. Mezzo sistem, grup ve kurum odaklı sistemlerdir. Ekzo sistem, bireyi doğrudan etkilemeyen sosyal yapılar ve kurumlardır. Makro sistem ise daha geniş kapsamlı toplumu ilgilendiren sistemlerdir (Bronfenbrenner, 1979: 289-290). Ekolojik perspektif bağlamında bağımlı bireyin içerisinde bulunduğu mikro sistemi, ailesi ve arkadaşları oluşturmaktadır. Mezzo sistemde daha geniş akran grupları, aile ilişkileri ve kurum ilişkileri bulunmaktadır. Makro sistemde ise bağımlı bireyin içinde bulunduğu sağlık sistemi, toplumun bağımlılığa karşı bakış açısı, inançları, tutumları ve bunların birey üzerindeki etkileri bulunmaktadır (Danışmaz Sevin ve Erbay, 2021: 66).

Ekolojik yaklaşımı benimsemiş olan sosyal hizmet meslek ve disiplininin hem teorik hem de uygulama düzeyinde bağımlılık alanında kritik bir noktada durduğu anlaşılmaktadır. Bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlığında yaşanan olumsuzluklar, bireyi bağımlılığa iten faktörler olabilirken aynı zamanda bağımlılık geliştikten sonraki süreçte bu üç alanda sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle bağımlılık olgusunun biyopsikososyal ve manevi bir bakış açısıyla bütüncül olarak ele alınması gerekmektedir. 1970'li yıllardan sonra sağlık alanında sosyal bakışın yer edinmesi ile beraber sosyal hizmet bağımlılık alanında çalışan temel mesleklerden biri hâline gelmiştir (Yaman ve Karaman, 2020: 303-304). Bireyi çevresi içinde ele alan ve biyopiskososyal bir yaklaşım ile bütüncül bir bakış sunan sosyal hizmet, bireye yönelik klinik müdahaleleri aile ve sosyal çevresi ile bütünleşterin bir köprü rolünü üstlenmektedir. Bu doğrultuda sosyal çalışmacılar; çevresi içinde birey ilkesi ile birey, aile ve sosyal çevre ile ilgili değerlendirmelerde bulunmanın yanı sıra psikososyal müdahalerde bulunmakta ve müdahale sonrası izlem aşamasında kritik roller üstlenmektedir (Polat, 2014: 144-147). Cox ve diğ. (2016, akt. Yanardağ ve diğ., 2020: 558) ise yaptıkları değerlendirmede bağımlılık alanında sosyal hizmet müdahelesini aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde özetlemiştir.

Tablo 2.3: Bağımlılıkta Sosyal Hizmet Müdahalesi Tablosu.

Tedavi Aşaması	Uygulama Yeri	Amaç	Müdahale Yaklaşımı	Sosyal Hizmet Uzmanının Rolü
Arınma	Sağlık kuruluşunda arınma tedavisinin uygulandığı üniteler	Bireyin yoksunluk belirtilerini güvenli bir şekilde atlatmasını sağlamak	Hızlı bir arınma dönemi bireyi hem psikolojik hem de tıbbi yönden zorlayabileceğinden 7-10 gün sürer.	Danışman, eğitici, ilişki kurucu, katalizör, psikoeğitimsel

Yatarak Tedavi	Sağlık kuruluşları, rehabilitasyon merkezleri	Birey, grup ve aile ile çalışarak çok yönlü iyilik hâlinin artışını sağlamak	14-28 gün süren tıbbi tedavinin yanı sıra bireyle, grupla ve aileyle çalışmalar ile beraber kendine yardım yaklaşımı kullanılarak günlük yaşam becerilerinin artırılması sonucu müracaatçı sistemi güçlendirilir.	Danışman, eğitici, kolaylaştırıcı, ilişki kurucu, psikoeğitimsel
Koruma Dönemi	Korumalı yaşam merkezleri, bireyin yaşadığı yerleşim yeri	Bireyin mesleki yaşamınan dönmesi için tedavinin sürmesi için danışma verme	Değişken süreli olup klinik ortam dışında bireyin bağımlılık davranışlarına dönmemesi amacıyla kendine yardım gruplarına katılması sağlanır.	Bağlantı kurucu, aracı, vaka yöneticisi
Ayaktan Tedavi	Sağlık kuruluşu	Bağımlılık tedavisi sonrasında bireyin bağımlılık yapan madde veya davranışlar dan uzak kalmasını sağlamak	3 ay ile 2 yıl arasında süren haftada 1 veya 2 kez yapılan grup veya bireysel müdahaleler gerçekleştirilir.	Profesyonel, psikoeğitimsel
İzleme	Bireyin yaşamını sürdürdüğü sosyal çevresi	Bağımlılık davranışından kurtularak yeniden sağlıklı biçimde sosyalleşme	Bireylerin taburculuk sonrasında bağımlılık davranışını sürdürmemesi girişimlerinde bulunmasını desteklemeyi içerir.	Karşılanmayan ihtiyaçları keşfetme rolü

Kumar oynama bozukluğu kumar oynayan birey ve yakın çevresi için depresyon, intihar, ciddi miktarlarda borç, iş kaybı, aile içi tartışmalar ve şiddet, çocuklara yönelik ihmal ve istismar, suça bulaşma vb. birçok psikolojik ve sosyal soruna kaynaklık etmektedir. Kumarın oluşturduğu bu psikososyal sorunlar nedeniyle kumar oynama bozukluğu sosyal hizmetin merkezinde yer almaktatır. Ayrıca sosyal çalışmacılar eğitimlerinde bağımlılık ile ilgili problemlerin anlaşılmasında faydalı bir çerçeve sunabilecek sistem ve psikososyal teoriler dahil olmak üzere birçok sosyal bilim teorisi üzerine eğitim almakta ve çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra sosyal çalışmacıların mesleki hayatlarında sıkça muhatap oldukları bireylerin çeşitli nedenlerle bağımlılığa yatkın bireyler olması, sosyal hizmetin kumar oynama bozukluğunu önlemede ve tedavisinde rol alabilecek bir meslek ve disiplin olabileceği anlaşılmaktadır (Rogers, 2013: 52). Bu doğrultuda kumar oynama bozukluğuna yönelik riskli grupların belirlenmesi ve bu gruplara kumar oynama bozukluğu ile ilgili eğitimlerin verilmesinin yanı sıra bağımlılık gelişen birey ve ailelerine yönelik tedaviye yönlendirme ve tedavinin olumlu sonuç vermesi adına sosyal çevre planlaması ve maddi kayıpların önüne geçebilecek programların uygulanması gibi bir dizi tedavi ve koruyucu ve önleyici çalışmada, sosyal hizmet önemli bir misyonu yüklenebilecek bir meslek ve disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır (Tamam ve Çakmak, 2020: 144-145). Öte yandan sosyal çalışmacılar lisans eğitimlerine ek olarak uygulayıcı sertifikaya sahip eğitim programlarını alarak davranışsal bağımlılıkların tedavisinde sıkça kullanılan bilişsel davranışçı terapi ve motivasyonel görüşme (Bador ve diğ., 2021; Molander ve diğ., 2022) gibi terapi yöntemlerini uygulayabilmektedirler. Klinik sosyal hizmet bağlamında bu tür terapiler kullanılarak uygulanan müdahaleler hem bağımlı bireyi hem de ailesini kapsamaktadır (Yanardağ ve diğ., 2020: 558).

Yukarıda ifade edildiği üzere sosyal hizmetin hem teorik alt yapısı ve müdahale yaklaşımı hem de sosyal çalışmacıların mesleki hayatlarında muhattap oldukları kitle itibariyle kumar oynama bozukluğunun önlenmesi ve tedavi noktasında kilit bir rol üstlenebilecek bir meslek olabileceği görülmektedir. Ancak tüm bu gerekçelere rağmen hem akademik literatürde hem de tedaviye yönelik müdahale pratiklerinde sosyal hizmetin çok az yer aldığı görülmektedir. Nitekim Manthorpe ve diğ. (2018: 187) kumar sorunları ve sosyal hizmet üzerine yaptıkları araştırmada, sosyal çalışmacıların alkol ve madde bağımlılığı tedavisinde uzun bir geçmişe sahip olduklarını bildirmekle beraber kumar oynama bozukluğu alanında görünmezlik temasına ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu görünmezliği ise sosyal çalışmacıların kumar araştırmalarında görünmezliği, profesyonel ve nitelikli sosyal hizmet programlarında görünmezlik ve sosyal hizmet danışanları üzerindeki etkilerinin neredeyse görünmez olduğu şeklinde açıklamışlardır.

Kumar oynama bozukluğu ve sosyal hizmet ile ilgili literatüre yansıyan çalışmaların bir kısmının da sosyal çalışmacıların kumar oynama bozukluğuna dair bilgi düzeyi ve kumar ile kumardan kaynaklı problemlerin çözümünde sosyal çalışmacıların rol sahibi olup olmadıklarına yönelik bakış açıları ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nower ve diğ. (2022: 776) sosyal çalışmacıların kumar, kumar oynama bozukluğu ve ilişkili semptomlara yönelik bilgilerini ölçtüğü çalışmasında sosyal çalışmacıların ilgili konularda yeterli bilgiye sahip olmadığı, 8-15 yıl arasında çalışan, madde bağımlılığı tedavi merkezlerinde çalışan ve/veya kumar oynama bozukluğu tedavisine yönelik eğitim almış sosyal çalışmacıların bilgi düzeylerinin diğerlerine kıyasla daha iyi olduğu sonucuna varmış ve bu noktada sosyal hizmet okul ve kuruluşlarının kumar ve tedavisine yönelik eğitim ihtiyacına dikkat çekmişlerdir. Rogers (2013: 55) da sosyal çalışmacıların eğitiminde bağımlılık alanının özellikle de kumar oynama bozukluğu ve buna bağlı problerin ihmal edildiğini ve sosyal hizmet programlarının müfredatında diğer bağımlılıklar ile ilgili içeriğin yanı sıra kumar oynama bozukluğu ve kumarın yarattığı sorunlarla ilgili tartışmaların eklenmesi gerektiğini önermiştir. Egerer ve Alanko (2015: 375-376) ise kumar ve kumardan kaynaklı problerin çözümünde sosyal çalışmacıların kendilerini rol sahibi görüp görmediklerini pratisyen hekim ve sosyal çalışmacıları hedef aldığı ve tıbbileştirme kavramını kumar oynama bozukluğu özelinde tartıştığı çalışmasında ele almıştır. Söz konusu çalışmada pratisyen hekimlerin kumar oynama bozukluğu bulunan hastalara yardım etme noktasında bilgi eksikliği, kaynaklara sahip olma ve kumar problemleri ile ilgili problemlere müdahalede rol sahibi olma noktasında eleştirilerde

bulunduklarını ifade etmiştir. Sosyal çalışmacıların ise aksine kumarın neden olduğu sosyal problemlere ve bu problemlerin önlenmesinde rol sahibi olduklarını kabul ettiklerini ve kumarın oluşturduğu problemlerin tanımlanmasında sosyal terminolojiyi kullanarak mesleklerine entegere etmeye çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Araştırma sonucu olarak da kumar oynama bozukluğuna yönelik tıbbi terminolojinin kullanımının sosyal çalışmacıların sorunu ele alma çabalarını sınırlama riski taşıdığı kanaatinde bulunmuşlardır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, bilimsel araştırmaların dayanağı kabul edilen meteodolojiye yer verilmiştir. Araştırmanın hangi model çerçevesinde nerede ve kimlerle gerçekleştirildiğinden, verilerin nasıl toplandığı ile nasıl analiz edildiği gibi metodolojik soruların yanı sıra çalışmanın güvenirlik ve geçerliği ile etik sürece dair bilgiler bu bölümde açıklanmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bir araştırmacının yeni bir çalışma tasarlarken yapılandırması gereken en önemli noktalardan biri, çalışmanın hangi yöntem ile yapılacağının belirlenmesidir. Araştırmacının hangi yöntemi kullanacağına dair kanaat getirmesindeki kritik unsur ise çalışmanın hedefi veya başka bir deyişle neyi bulmaya çalıştığıdır (Büyüköztürk ve diğ., 2016: 244). Araştırmacı bu çalışmayla en temelde çevresi içinde birey perspektifi ile kumar oynayan birey ve aile üyelerinin kumar nedeniyle yaşadıkları deneyimleri ortaya çıkarmayı ve derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir. Araştırmacının bu çalışmadan beklentisi kumar oynayan bireylerin yaşadığı deneyimlerin '*ne kadar*, *bu oranda*' gibi niceliksel ifadeler ile ortaya konması değil, kumar oynayan birey ve aile fertlerinin deneyimlerinin kendi ifadeleri, yorumları, duygu ve hisleri ile ortaya konmasıdır. Ayrıca sosyal doğruların ortak bir potada genellenmesinin her zaman genel geçer bir doğruyu yansıtamayacağı inancı araştırmacının bu çalışmayı nitel yöntem ile tasarlamasını sağlamıştır. Nitekim Büyüköztürk ve diğ. (2016: 244) de nitel araştırmacıların bir araştırma yaparken nicel veriler elde etmekten ziyade daha geniş bir perspektif elde etmek istediklerini ve nitel araştırmaların, nicel araştırmalara oranla sağladığı bilgilerin daha derinlikli olduğunu ifade etmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2006: 30) ise

sosyal ve insana dair olan şeylerin birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmekle beraber bu konularla ilgili olan şeylerin tek doğru veya tek gerçeklik ile açıklanamayacağını, dolayısıyla çoklu gerçekliklerin genellemeler olmaksızın çeşitlilik arz eden betimlemelerle açıklanabileceğini vurgulamaktadır.

Creswell (2017: 6-8) bir araştırmada nitel yöntemin tercih edilmesindeki başlıca etkenlerden birinin keşfedilmek istenen olgu bağlamında, araştırmanın nitel çalışmanın doğasını yansıtan bazı özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunlardan ikisi, hassas konu ve ötekileştirilmiş gruplarla çalışmaktır. Nitel araştırma, nicel araştırma yöntemleriyle ortaya çıkarılması güç olan ve ancak yüz yüze görüşmeler yoluyla aydınlatılabilecek hassas konuları çalışmayı gerektirmektedir. Ayrıca üzerine çalışma yapılmamış veya az çalışma yapılmış bireyler üzerinde yapıldığında daha iyi sonuçlar ortaya konabilmektedir. Nitekim bir çalışma grubu olarak kumar oynayan bireyler hem ötekileştirilebilecek bir grup hem de Türkiye'de akademik literatür içinde yeteri kadar çalışılmamış olmasından dolayı bu çalışmanın nitel yöntemle hazırlanmasına karar verilmiştir.

Nitel çalışmalarda amaç, bilinen bir gerçeği derinlemesine betimlemelerle gözler önüne sermektir (Kümbetoğlu, 2015: 34). Kumar oynama bozukluğu ile ilgili çalışmaların birçoğunda bireyin ve çevresinin psikolojik ve sosyal sorunlar yaşadığı bulgulanmıştır (Erdoğdu, 2019; Lorains ve diğ., 2011; Neal ve diğ., 2005). Ancak kumar oynama deneyiminin birey ve ailesi üzerinde '*nasıl*' bir etki yarattığı Türkiye'de kapsamlı bir çalışmanın konusu olmamıştır. Bu doğrultuda kumar oynayan birey ve aile fertlerinin fenomenolojik yaklaşımla derinlemesine incelenmesinin bağımlılık literatürüne önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Fenomenolojik (olgubilim) yaklaşım farkında olduğumuz ancak derinlemesine bir bilgiye sahip olmadığımız olguların araştırılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 72). Öktem'in (2005: 29) ifadesi ile özü görüntüleme yöntemidir, Baş ve Akturan'ın (2013: 83-87) deyimiyle gerçeğin ne olduğunu arayan yöntemdir. Başka bir deyişle ortaya çıkarılması zor olan bir sorunun yani gerçeğin ortaya çıkarılma sürecidir. Creswell'a (2016: 77) göre ise fenomenolojik araştırma, bir fenomen (olgu) veya kavramla ilişkili yaşantıların ortak bir potada tanımlanmasıdır. Fenomenolojinin amacını ise öznel deneyimlerin evrensel bir açıklamaya indirgenmesi olarak ifade etmektedir. Fenomenolojik araştırmalarda olguyu tecrübe eden kişilerin deneyimleri ve olguya yükledikleri anlamların keşfedilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda veriler analiz edilirken betimsel ifadelerle ve sık sık katılımcıların ağzından alıntılarla ortaya çıkan temalar doğrultusunda bulgular yorumlanmaktadır. Fenomenolojik araştırmalarda nicel çalışmalar gibi genellenebilir sonuçlar yoktur. Fakat üzerinde çalışılan olguyu yakından tanımaya, anlamaya

yardımcı olacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya konulmakta, bu yönüyle hem teorik hem de uygulamaya yönelik bilgiler sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 75). Bu doğrultuda, kumar bağımlılığı konusunun derinlikli bir incelemeye tabi tutulmasındaki ihtiyaç, bu çalışmanın nitel desen ve fenomenolojik yaklaşımla ele alınmasını sağlamıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN SAHASI

Bir araştırma için araştırma sahası belirlenirken genellikle araştırılan konu açısından niceliksel ya da niteliksel olarak diğer yerlerden ayırt edilen özelliklerinden dolayı seçilmektedir. Öncelikle alanyazın incelenmiş ve Türkiye'de kumar oynama yaygınlığı (prevelans) ve Türkiye toplumunda yapılmış çalışmalara bakılmıştır. Ancak Türkiye geneli geniş bir yaygınlık çalışmasının olmayışı ve genel olarak kumar bağımlılığı konusunun akademik camiada çok az çalışılmış olmasından dolayı alanyazın referans gösterilerek bir çalışma sahası elde edilememiştir. Bu nedenle aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı çalışma sahası olarak Diyarbakır ili seçilmiştir.

Öncelikle Diyarbakır ilinin büyükşehir olması ve göçün yoğun bir şekilde yaşanmış olması araştırma sahası olarak Diyarbakır'ın seçilmesinde en önemli iki unsuru oluşturmaktadır. Kumar bağımlılığı ile ilgili alanyazın bu konuda incelendiğinde büyükşehirlerde yaşamanın (Dellis ve diğ., 2013; Tavares ve diğ., 2010) ve göçün (Abbott ve diğ., 2014; Kastirke ve diğ., 2015; Momper ve diğ., 2009) kumar oynama bozukluğu için önemli birer risk unsuru olduğu görülmektedir. Bu konuda Diyarbakır ilinin nüfusuna bakıldığında Türkiye'nin 30 büyükşehirinden biri ve 1.791.373 nüfusuyla Türkiye'nin nüfus açısından 12. büyükşehri (www.tuik.gov.tr., Erişim Tarihi: 15.06.2022) olduğu görülmektedir. Öte yandan bu nüfusun oluşmasındaki en önemli dinamiklerden birinin ise göç olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbakır ili özellikle 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan politik nedenlerden dolayı kırsal bölgelerden yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır (Erkan ve Bağlı, 2005: 122). Nitekim 1990-2000 yılları arasında kent merkezinin nüfusu yıllık %37,87 nüfus artış hızı ile yaklaşık 200 bin artmıştır (DİE, 2002: 44 Akt. Erkan ve Bağlı, 2005: 111). 1927'den günümüze Türkiye'nin ve Diyarbakır'ın nüfus oranları da bu konu bağlamında dikkat çekicidir. 1927'den bugüne değin Türkiye'nin nüfusu 5 kat artmasına karşın Diyarbakır'ın nüfusu 11 kat artmıştır (DİE, 1996: 44, Akt. Erkan ve Bağlı, 2005: 112).

Bu çalışmada çalışma sahası olarak Diyarbakır ilinin seçilmiş olmasındaki bir diğer faktör de medyada kumar ve Diyarbakır ilinin çokça yan yana zikredilmesinden kaynaklanmaktadır. Yapılan haberlerin birçoğunda emniyet güçlerinin kumar oynayanlara

yönelik baskınları (www.ozdiyarbakirgazetesi.com, Erişim tarihi: 16.06.2022; www.cumhuriyet.com.tr, Erişim tarihi: 16.06.2022), kimi haberlerde ise kumardan dolayı intihar girişimleri konu edinilmiştir (www.internethaber.com, Erişim tarihi: 16.06.2022). Son olarak ATO'nun (Ankara Ticaret Odası) yaptığı araştırmayı konu edinen bir habere göre (www.internethaber.com, Erişim tarihi: 16.06.2022) yasa dışı kumarın Türkiye'deki boyutu gözler önüne serilmekle beraber raporda özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yasa dışı kumar oranlarına dikkat çekilmiş ve sadece Diyarbakır'da haftada ortalama 5 trilyon liranın kumar piyasasında döndüğü ileri sürülmüştür.

Çalışma sahası olarak Diyarbakır ilinin seçilmesinden hemen önce yapılan informel görüşmeler de çalışma sahası olarak Diyarbakır'ın seçilmesinde etkili olmuştur. İnformel görüşmeler kapsamında Diyarbakır ahlak büro amirliğinden bir polis, bağımlılıkla mücadele yürüten bir STK temsilcisi, kahveciler odası, kahvehane işletmecileri ve çok sayıda vatandaş ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde Diyarbakır'da özellikle kulüp adı altında kumar oynatılan yerlerin ve yasa dışı bahisin kentte çok yoğun olduğu belirtilmiştir. Yapılan görüşmelerde kumarın Diyarbakır'da yoğun olarak oynanmasının sebebi olarak da göç, işsizlik ve yoksulluk gibi unsurların yattığı belirtilmiştir. Bu tespit ilgili literatürle (Kastirke ve diğ., 2015; Blalock ve diğ., 2007: 545) uyumlu olup söz konusu ilin çalışma sahası için uygunluğunu desteklemektedir.

Son olarak Creswell'in (2014: 185) ifade ettiği üzere nitel çalışmaların temel veri toplama aracı araştırmacının kendisidir. Bu noktada kumar bağımlılığı gibi hassas ve katılımcılarla yüz yüze görüşme gerektiren bir çalışmada araştırmacının kaynakları önem arz etmektedir. Nitekim kumar oynayan, oynatan ve oynayan kişilerin ailelerine ulaşma ve görüşmelerin yapılması araştırmacının kaynaklarının olmadığı bir düzlemde mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla araştırmacının sosyokültürel yapısı içinde yetiştiği ve sosyal ilişkilerinin olduğu bir il olması nedeniyle de Diyarbakır ili araştırmanın sahası olarak belirlenmiştir.

3.3. ÇALIŞMA GRUBU

Bu çalışma çevresi içinde birey perspektifi ile kumar bağımlılığını ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda sadece kumar oynayan bireyler ile bütüncül bir veri elde edilemeyeceği, kumar bağımlılığının dört farklı paydaşı ile görüşüldüğünde bütüncül bir veri elde edileceği inancı ile sadece kumar oynayan bireylerle değil aynı zamanda kumar sorunlarından etkilenen aile üyeleri, kumar oynatan bireyler ve son olarak sosyal çalışmacılarla

görüşülmüştür. Nitekim yapılan görüşmelerde kumarın aile içindeki yansımalarına yönelik kumar oynayan bireyler genellikle çok detay vermezken kumar sorunlarından etkilenen aile üyeleri süreci çok daha detaylı anlatmışlardır. Öte yandan kumar oynamak için para temin etme yollarını (örn. suç işleme) kumar oynatan bireyler oynayan bireylere göre daha detaylı anlatmışlardır.

Öncelikle kumar oynayan katılımcıların seçilmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, katılımcıların araştırmacı tarafından ya da daha önce hazırlanmış olan bazı ölçütleri karşılaması temel anlayışını barındırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 112). Bu noktada araştırmacı tarafından katılımcıların Diyarbakır ilinde yaşayan, 18 yaş üstü, erkek ve South Oaks Kumar Tarama Testine (SOGS) göre muhtemel patolojik kumar oynayan birey (teste göre sekiz puan ve üzeri alan bireyler muhtemel patolojik kumar oynayan birey olarak belirtilmektedir) olması ölçütü konulmuştur. Diyarbakır ilinin seçilmesinin nedeni yukarıda belirtilmiştir. 18 yaş sınırının konulmasında ise Türkiye'deki yasal mevzuat etkili olmuştur. Türkiye'de kumar oynamak bütün bireyler için yasa dışı olmasına rağmen yasal kumar denilebilecek şans oyunları, spor bahisleri, at yarışları gibi kumar statüsündeki oyunlar 18 yaş üstü bireyler için yasal oyunlardır [2]. Kumar oynayan katılımcılar için konulan bir diğer kıstas ise sadece erkeklerin tercih edilmesidir. Bu araştırma için bu kıstasın konulması aslında bir zorunluluktan doğmuştur. Bu çalışma bir saha çalışması olduğundan dolayı kumar oynayan kadınlara ulaşmanın sosyokültürel yapısı gereği Diyarbakır ilinde neredeyse mümkün olmaması, iletişim sağlansa dahi görüşmenin karşı taraf için kabulünün zor olmasından dolayı böyle bir ölçüt konulmuştur. Çalışma grubundaki kumar oynayan bireylerin seçilmesinde en önemli ölçüt ise bireylerin SOGS'a göre muhtemel patolojik kumar oynayan birey olmasıdır. Bu kısıtlama çalışmanın problemiyle yakından ilgilidir. Kumar oynama davranışının bireyin kontrolünden çıkıp sosyal ve psikolojik yaşamında önemli bir etki bırakması, kumarın patolojik boyutta oynanmasıyla ilgili bir durumdur. Kumar bağımlılığı ve beraberinde gelişen sosyal ve psikolojik sonuçların en net şekilde patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerde görünür olması (Blaszczynski, 1999: 107; Myrseth ve diğ. 2010: 561), çalışma grubunda böyle bir kısıtlılığı beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda kumar oynayan bireylerin seçilmesinde *South Oaks Kumar Tarama Testi* kullanılmıştır. Bu test tüm dünyada patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerin

[2] 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu

belirlenmesinde oldukça yaygın bir şekilde referans alınmaktadır. 16 maddelik bu test, Lesieur ve Blume tarafından (1987) oluşturulmuş, Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması Duvarcı ve Varan tarafından (2001) yapılmıştır. Önemli bir nokta olarak bu testin kullanılmasında veri elde etme amacı değil sadece katılımcıları belirleme amacı güdülmüştür. Bu çerçevede muhtemel patolojik kumar oynayan 28 birey ile görüşülmüştür.

Çalışmanın diğer katılımcılarından olan sosyal çalışmacıların belirlenmesinde yukarıda belirtildiği üzere yine ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde kullanılan ölçüt, herhangi bir bağımlılık merkezinde çalışan veya daha önce çalışmış olma koşuludur. Bu doğrultuda ise beş sosyal çalışmacı ile görüşme sağlanmaştır. Çalışma dahilinde özellikle kumar oynama bozukluğu ile ilgili vakalar ile çalışan bir sosyal çalışmacıya da ulaşılmış ancak kurumsal kaygılarından dolayı çalışmaya katılmayı reddetmiş, bir sosyal çalışmacıya ulaşılamamış, iki sosyal çalışmacı da kumar bağımlılığı konusunda daha önce hiç çalışmadıklarını belirtip çalışmaya dahil olmak istememişlerdir.

Kumar sorunlarından etkilenen aile üyelerinin seçilmesinde ise kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem tipinde ise araştırılan olay ile ilgili zengin bilgiye sahip katılımcıların belirlenmesi temel amaçtır. Süreç içerisinde araştırmanın katılımcıları bu yolla belirlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 111). Bu çerçevede aile bireylerinden birinin kumar oynadığı ve bu nedenle kumardan kaynaklı sorunlar yaşadığını ifade eden 10 aile üyesi ile görüşme sağlanmıştır. Kumar oynatan bireylerin seçiminde de yine kartopu örneklemeden faydalanılmış, farklı türlerde kumar oynatan 12 birey ile görüşülmüştür.

Çalışma kapsamında yukarıda belirtildiği üzere 28 kumar oynayan birey, 12 kumar oynatan, 10 kumar sorunlarından etkilenen aile üyesi ve beş sosyal çalışmacı olmak üzere toplamda 55 katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Katılımcıların sayısının belirlenmesinde önceden herhangi bir sayı belirlenmemiş, Krysik ve Finn'in (2015: 192) belirttiği üzere verilerin doyum noktasına ulaşıldığı yani yeni bilgi, bakış ve özelliklerin çıkmadığı andan itibaren görüşmelere son verilmiştir. Çünkü verilerin doygunluğa ulaşması aynı zamanda toplanan verilerin araştırılan çalışma için yeterli olacağı anlamına gelmektedir (Glesne, 2015: 267).

3.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI VE SÜRECİ

Bu çalışmada nitel veri elde etme araçları olarak derinlemesine görüşmeden faydalanılmıştır. Görüşme; anlamlandırmakta zorlandığımız davranışları, duyguları veya insanların etraflarındaki dünyayı nasıl ifade ettiklerini öğrenmek için gereklidir (Merriam, 2018: 86). Bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılmaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 71). Genel anlamda yapılandırılmış, yapılandırılmamış ve yarı yapılandırılmış olmak üzere üç tür görüşme mevcuttur. Bunların arasında yarı yapılandırılmış görüşme; görüşülen kişiye kendini ifade etme imkânı ve gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi avantajları içermektedir (Büyüköztürk ve diğ., 2016: 154). Bu doğrultuda çalışma grubunda bulunan kumar oynayan birey, kumar oynatan, kumar sorunlarından etkilenen aile fertleri ve sosyal çalışmacılar için dört ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla veriler toplanmıştır.

Formların oluşturulması için öncelikli olarak kumar bağımlılığı ile ilgili literatür okunmuş, özellikle benzer konularda oluşturulan çalışmalar ve bu çalışmaların veri toplama araçları incelenmiştir. Akabinde çalışma sahasının belirlenmesi ve sorunun doğal alanında görülmesi için yukarıda belirtilen eminiyet, STK, kahveciler odası, kahvehane işletmeleri ve çok sayıda vatandaş ile informel grüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın problemi çerçevesinde veri toplanması amacıyla dört ayrı form oluşturulmuş, üç akademisyenden geri bildirim alındıktan sonra formlara son hâli verilmiştir. Oluşturulması hedeflenen tez metninin bütünlüğü açısından oluşturulan sorular dört katılımcı grubu için birbiriyle paralel sorulardan oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin kumar oynayan bireyler için hazırlanan formda ilk soru "Kumar oynamaya ilk ne zaman ve nasıl başladınız, bahseder misiniz?" şeklinde sorulmuşken kumar sorunlarından etkilenen aile fertleri için hazırlanan formda "Yakınınızın kumar oynadığını ilk ne zaman ve nasıl öğrendiniz?" şeklinde sorulmuştur. Kumar oynayan bireyler için hazırlanan form sosyodemografik soruların ardından kumar oynamaya ilk olarak ne zaman ve nasıl başlandığına yönelik genel bir soru ile başlamakta ve sonrasında bireyin kumara dair süreci, sosyal hayatına yansımaları ve tedaviye yönelik düşünce ve girişimlerinden oluşmakta, son olarak katılımcının eklemek istedikleri ile birlikte toplamda beş açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Ancak bu sorulardan yeteri oranda cevap alınamaması durumunda bu soruların altında ve bu sorular ile ilişkili 25 açık uçlu soru bulunmaktadır. Örneğin "*Kumar hayatınıza girdikten sonra sosyal hayatınızda ne tür*

değişimler oldu?" gibi genel bir soru sorulmakta, katılımcı oluşturulan alt soruları da içerecek düzeyde cevaplar verdiği taktirde alt sorular sorulmamaktadır. Ancak katılımcı yüzeysel cevaplar verdiğinde kumarın aile, arkadaş, akraba vb. üzerinde yarattığı değişim sorulmuş, böylece derinlemesine veri elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın diğer katılımcıları için de benzer şekilde bir yol izlenmiş ve kumar sorunlarından etkilenen aile fertleri için hazırlanan form dört temel soru ile birlikte 16 alt soru, kumar oynatanlar için beş temel soru ile birlikte 18 alt soru ve son olarak sosyal çalışmacılar için hazırlanan form beş temel soru ile birlikte 17 alt soru ile oluşturulmuştur.

Görüşme formlarının hazırlanmasının akabininde görüşmeler Nisan 2021-Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş, yaklaşık yedi aylık bir süre zarfında tamamlanmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde kumar oynayan 28 kişi ile toplamda 1272 dakika, 10 kumar sorunlarından etkilenen aile ferdi ile 467 dakika, 12 kumar oynatan birey ile 695 dakika ve beş sosyal çalışmacıyla 157 dakika olmak üzere toplamda 55 kişi ile 2591 dakika görüşme gerçekleştirilmiştir. Ortalama bir görüşme ise 47 dakika sürmüştür. Yapılan görüşmelerin ekseriyeti nitel çalışmanın doğası gereği katılımcıların doğal yaşam alanlarında (Creswell, 2014: 185) gerçekleştirilmiştir. Örneğin at yarışı oynayan birey ile ganyan bayiinde, bahis oynayan birey ile ya bahis işletmesinde ya da yaşadığı mahallede, kumar oynatan kişi ile kendi işletmesinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmeler ise katılımcılardan randevu alınarak muhtelif yerlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı katılımcılardan izin alınarak kayıt altına alınmış ve görüşmelerin tamamlanmasından sonra görüşmeler transkribe edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

3.5. VERİLERİN ANALİZİ

Bu çalışmada verilerin analizi için Creswell'in (2014: 197) nitel araştırmalar için sunduğu veri analiz şemasından yararlanılmıştır. Bu şemaya göre ilk olarak (1) verilerin analiz için hazırlanması, (2) verilerin tamamını okuma ve inceleme, (3) verilerin kodlanmasına başlama, (4) temaların oluşturulması, (5) temaların nitel anlatıda nasıl sunulacağı ve son olarak (6) bulguların yorumlanması şeklinde analiz gerçekleştirilmektedir.

Verilerin analiz için hazırlanması; görüşmelerin transkribe edilmesi ve bilgisayar ortamına aktarılmasının sağlandığı nitel veri analiz sürecinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu aşama görüşmelerin transkribe edilmesinin yanı sıra verilerin düzenlenmesi ve sistematik bir biçimde sınıflandırılmasını kapsamaktadır (Creswell, 2014: 197). Kümbetoğlu'nun (2015:

153) ifadesiyle verilerin baş edilebilir bir bütünlüğe kavuşturulması işlemidir. Bu doğrultuda bu araştırmada da yukarıda belirtildiği üzere toplamda 2591 dakikalık görüşmelere ait ses kayıtları deşifre edilmek suretiyle her görüşmeci için ayrı bir Microsoft Word dosyası oluşturulmuştur. Görüşmeler araştırmacı ve katılımcı şeklinde diyaloglarla word dosyasına aktarılmış, her bir görüşmeci için bir kod belirlenmiş, dosyalar kumar oynayan bireyler için K-1, K-2…; kumar sorunlarından etkilenen aile üyeleri için KA-1, KA-2…, kumar oynatan bireyler için KO-1, KO-2…ve son olarak sosyal çalışmacılar için SÇ-1, SÇ-2…şeklinde her bir katılımcı için sınıflandırılarak adlandırılmıştır.

Veri analizinin ikinci aşaması verilerin tamamının okunması ve incelenmesi aşamasıdır. Bu aşama araştırmacıya veriler üzerinde derinlemesine düşünme olanağı sunmasının yanı sıra, elde edilen verilerin kullanımı, derinliği ve güvenilirliği gibi konularda genel bir fikir sağlamaktadır (Creswell, 2014: 197). Bu aşamada deşifre edilen görüşmeler okunmakta, üzerinde düşünülmekte ve aynı zamanda küçük notlar tutulabilmektedir (Maxwell, 2018: 105). Bu doğrultuda görüşmelerin deşifre edilmesinin akabinde hem olası yazım hatalarının düzeltilmesi hem de verilerin araştırmacıda bütüncül bir fikir oluşturması açısından görüşmelerin tamamı dinlenmiş, okunmuş ve aynı zamanda görüşmeler ve görüşmeciler hakkında kısa notlar tutulmuştur.

Veri analiz sürecinin üçüncü basamağını verilerin kodlanması oluşturmaktadır. Nitel çalışmalarda verilerin kodlanması Neuman'ın (2016: 663) deyimiyle araştırmacıyı ayrıntılı verilerden kurtaran ve ham verilerin kategori ve temalara dönüşümünü sağlayan aşamadır. Kodlama sözcüğü, nicel araştırma yöntemlerinden kaynaklı sayısallaştırma olarak algılanmamalı, birbiriyle benzer içeriğe sahip betimsel ifadelerin bir potada gösterimine başlanılması olarak anlam bulmalıdır (Glesne, 2015: 269). Görüşme metni kodlamayla kendi içinde paragraflara bölünmekte, bu sayede paragraflar arasında karşılaştırma yapılması ve benzerliklerin görülmesinde araştırmacıya büyük kolaylıklar sağlanmaktadır. Nitel araştırmaların analizinde en önemli aşama olan kodlama işlemi, elle yapılabileceği gibi bilgisayar programları üzerinden de yapılabilmektedir. 1980'den günümüze değin nitel analiz programları özellikle kodların oluşturulmasında araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 155-161). Bu çerevede bu araştırma için nitel veri analiz programlarından MAXQDA (2022, PRO) kullanılmıştır. Kodlama işlemi için öncelikle daha önce bilgisayar ortamına aktarılmış ve sınıflandırılmış ham veriler MAXQDA progmına aktarılmış, sonrasında metinlerin tamamı ayrıntılı bir şekilde okunup metinler paragraflar şeklinde kodlanmıştır.

Araştırmanın veri analizinde kodlama işlemi bittikten sonra temalandırma ve bu temaların nitel çalışmada ne şekilde sunulacağı geliştirilmelidir. Temalar nitel araştırmalar için önemli bulgular olarak görülmekle beraber, çalışmanın bulgular kısmında başlık olarak kullanılmaktadırlar. Temalar oluşturulduktan sonra bu temaların nasıl sunulacağı da önem arz etmektedir (Creswell, 2014: 199-200). Bu çerçevede tümevarımsal bir şekilde araştırmanın ham bulguları kodlandıktan sonra alt temalar ve bu alt temaların oluşturduğu temalar oluşturulmuştur. Bu doğrultuda beş ana tema ve bunların altında 30 alt tema oluşturulmuş, bulgular; bütünsel bir anlatıda verilmeye çalışılmıştır. Katılımcılara ait gerçek içimler gizlendiğinden yukarıda ifade edildiği üzere kumar oynayan bireyler için K, kumar oynatan için KO, kumar sorunlarından etkilenen aile üyeleri için KA ve sosyal çalışmacılar için SÇ olacak şekilde, örneğin [K19] şeklinde bir yazım kullanılarak katılımcılara ait paragraflar metnin bütünlüğü içinde verilmiştir. Ayrıca çalışmanın çalışma grubu başlığında katılımcılara ait tanıtıcı sosyodemografik ve kumar süreçlerine dair bazı bilgiler verilmiş ve bu şekilde okuyucunun daha derinlikli ve bütüncül bir okuma yapması sağlanmıştır. Araştırmanın bulguları aktarılırken katılımcılara ait söylemler, olabildiğince en doğal şekliyle aktarılmaya çalışılmıştır. Ancak görüşmelerin bir kısmında ağır bir şive kullanılmasından dolayı okuyucunun metinleri anlayamaması veya eksik anlaması gibi bir sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın kültürel bir çalışma olmadığı da dikkate alınarak cümlelerin anlamına zarar gelmeyecek şekilde anlaşılamayacak düzeyde şive içeren kelimeler ve cümlenin akışını bozan şiveli kelimeler normal bir şekilde aktarılmıştır. Bu şekilde bir düzeltme yapılması, okuyucunun metinleri okurken zorlanmaması ve bütüncül bir okuma yapabilmesinin sağlanması amacıyladır. Öte yandan bazı argo ve küfür içeren ifadeler ve katılımcıları tanıtıcı bilgi potansiyelinde olan ifadeler cümlenin bütünlüğü dikkate alınarak '…' şeklinde veya değiştirilerek belirtilmiştir.

Veri analizinin son aşaması bulguların yorumlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşama; bulgular arasındaki neden sonuç ilişkisinden ve bulgulardan sonuçlar çıkarmaya varan verilerin anlam kazandığı bölümdür (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 238). Lincoln ve Guba'nın (1985, akt. Creswell, 2016: 187) deyimiyle "öğrenilen dersler"in aktarıldığı bölümdür. Bu doğrultuda bu araştırmada, elde edilen bulgular bütüncül bir anlatı ile aktarılmaya çalışılıp bu bulgular var olan literatürle beraber tartışılmıştır. Bu aşamanın ardından çalışmanın nihayetinde elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda oluşturulan öneriler sunulmuştur.

3.6. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Geçerlik ve güvenirlik kavramları nicel çalışmaların metodolojisinde olmazsa olmaz kavramlar olmasına karşın nitel çalışmaların doğasıyla uyuşmadığı gerekçesiyle nitel yöntem bilimciler nezdinde tartışmalı bir konudur (Maxwell, 2018: 122). Tartışmalı bir konu olmasına rağmen nitel çalışmaların geçerlik ve güvenirliğini sağlama adına bazı stratejiler belirlenmiştir. Bu doğrultuda Yıldırım ve Şimşek (2006: 257) öncelikle verilerin rapor edilmesi ve sonuçların nasıl elde edildiğinin açıklanmasının nitel bir araştırmanın geçerliği açısından önemli bir adım olduğunu ifade etmekte örneğin katılımcıların doğrudan alıntılarına yer vermenin bu konudaki önemine vurgu yapmaktadırlar. Bu doğrultuda bu araştırmada verilerin nasıl elde edildiği ve ne şekilde işlendiği bu çalışmanın yöntem kısmında detaylı olarak anlatılmıştır. Öte yandan Creswell (2014: 202) de nitel çalışmaların geçerliği açısından bazı stratejiler öne sürmüştür. Bu stratejilerden birini alanda uzun zaman geçirilmesi olarak, bir diğerini de projenin tamamını incelemek için bir dış denetleyiciyi kullanmak olarak ifade etmektedir. Bu çerçevede bu araştırmada informel görüşmeler ve çalışılacak sahanın araştırılması için 2021 yılının şubat ayında alana çıkılmış, Nisan ayında veriler toplanmaya başlanmış ve Ekim ayında verilerin toplanması ve alan araştırması sonuçlandırılmıştır. Bu doğrultuda informel görüşmeler ve veri toplama süreci toplamda yaklaşık dokuz ay sürmüş ve bu süreçte katılımcıların bağımlılıkla ilgili yaşantılarına tanıklık edilmiştir. Bu yolla araştırmacının bulguların gerçekçi ve geçerli olup olmadığına dair ayrımı yapabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bir diğer geçerlik stratejisi olarak çalışmada dış denetleyicinin kullanılması da bu çalışmanın bir doktora tezi olması hasebiyle sağlanmıştır. Bu alanda uzun süre çalışan, nitel araştırmalar yapan tez danışmanı araştırmaya ve araştırmacıya sahip olduğu deneyim doğrultusunda yönlendirmede bulunarak dış denetleyici kriterini yerine getirmiştir.

Nitel çalışmaların güvenirliği açısından ise Erlandson ve diğ. (1993, akt. Yıldırım ve Şimşek, 2006: 272) tutarlılık incelemesi ve teyit incelemesi stratejilerini öne sürmektedir. Her iki kavramda da görüşmelerin ses kaydının alınıp alınmadığı, ham veriler, kodlamalar gibi araştırma süreçlerinin materyal ve süreçleri ile ilgili bir nevi hesap verilebilirlik öne sürülmüştür. Bu doğrultuda gerektiğinde teyit edilebilirliği açısından ses kayıtları, kayıtların çözümlemeleri, kodlamalar vb. araştırmacı tarafından birkaç yerde tutulmaktadır. Öte yandan bu araştırmanın analizinde nitel veri analiz programlarından MAXQDA kullanıldığından dolayı ham veriler, kodlamalar, analizler ve katılımcı tarafından tutulan notlar vb. tamamı bu programda da hesap verilebilirlik açısından tutulmaktadır.

3.7. ETİK SÜREÇ

Bu araştırmanın etik süreci ile ilgili olarak öncelikle araştırmanın tasarlanmasının ardından Bingöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna etik uygunluk açısından başvurulmuştur. Başvuru sonucunda çalışmanın araştırma etiğine uygun olduğu kararına varılmıştır (bk. Ek-1). Öte yandan patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerin belirlenmesinde kullanılan *South Oaks Kumar Tarama Testi*'nin güvenirlik ve geçerlik çalışmasını yapan yazarlardan birinden testin kullanılması için izin istenmiş ve yazar tarafından izin verilmiştir (bk. Ek-2). Gerekli izinlerin yanı sıra çalışmanın katılımcılarının tamamından görüşme ve ses kaydı için rıza alınmıştır. Öte yandan katılımcılara ait tanıtıcı bilgilerin tamamı değiştirilmiş, kodlanmış veya '…' şeklinde verilerek katılımcıların gizliliği korunmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, 28 kumar oynayan birey, 10 kumar sorunlarından etkilenen aile üyesi, 12 kumar oynatan ve beş sosyal çalışmacı olmak üzere toplamda 55 kişi ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler sunulmuştur. Katılımcılara ait tanıtıcı sosyodemografik ve kumar deneyimleriyle ilgili bazı bilgiler aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Bulgular; kumar bağımlılığı ile ilgili temel bilgi ve deneyimlerin yer aldığı (1) *kumarın zemini*, kumara başlamada etkili olan faktörlerin işlendiği (2) *kumara başlangıç*, kumarın deneyimlenmesinden kumar bağımlılığına evrilmenin sunulduğu (3) *kumarı sürdürme: bağımlılığa giden süreç*, kumarın bireye yansımasının yer aldığı (4) *kumarın sonuçları: kayıplar* ve son olarak tedaviye dair düşünce ve deneyimlerin aktarıldığı (5) *geri dönüş: tedaviye dair düşünce ve girişimler* ana temaları altında alt temalar da gelecek şekilde verilmiştir.

Tablo 4.1: Kumar Sorunlarından Etkilenen Aile Fertlerine İlişkin Bilgiler.

No	Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Meslek/Çalıştığı İş	Kumar Oynayan Birey ile Yakınlığı
1	KA1	42	Kadın	Boşanma aşamasında	1	İlkokul	Geçici işler	Eşi
2	KA2	35	Erkek	Evli	3	Lisans	Öğretmen	Ağabeyi
3	KA3	34	Erkek	Evli	1	Lisans	Esnaf	Kardeşi
4	KA4	26	Erkek	Bekâr	-	Lisans	Öğretmen	Oğlu
5	KA5	27	Erkek	Bekâr	-	Lisans	Hemşire	Kardeşi
6	KA6	33	Erkek	Bekâr	-	Ön lisans	Polis	Kardeşi
7	KA7	38	Erkek	Evli	3	Lisans	Öğretmen	Ağabeyi
8	KA8	45	Kadın	Boşanmış	2	Okuryazar	Geçici işler/Gündelikçi	Eski eşi
9	KA9	36	Kadın	Boşanmış	2	İlkokul terk	Geçici işler/Gündelikçi	Eski Eşi
10	KA10	39	Kadın	Evli	5	İlkokul	Ev hanımı	Eşi

Tablo 4.2: Kumar Oynayan Bireylere İlişkin Bilgiler.

No	Kod	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Meslek/ Çalıştığı iş	Kumara Başlama Yaşı	Oynadığı Kumar Türleri
11	K1	47	Erkek	Evli	4	Lise	Çalışmıyor	27	Yasa dışı bahis
12	K2	25	Erkek	Boşanma aşamasında	-	Ortaokul	Çalışmıyor	14	Yasa dışı bahis, kasino oyunları
13	K3	32	Erkek	Bekâr	-	Önlisans	Çalışmıyor	15	Yasa dışı bahis, kasino oyunları
14	K4	37	Erkek	Bekâr	-	Lise	İşçi	20	Yasa dışı bahis
15	K5	61	Erkek	Evli	2	Ön lisans terk	Emekli	28	At yarışı
16	K6	44	Erkek	Evli	3	Lise	İş makinası operatörü	27	Okey, kâğıt oyunları, Şans oyunları, Yasa dışı bahis
17	K7	32	Erkek	Evli	1	Lise terk	İnşaat işçisi	27	Şans oyunları, Yasa dışı bahis
18	K8	37	Erkek	Evli	1	Lise	İş makinası operatörü	25	At yarışı, kâğıt oyunları, Okey, Yasa dışı bahis
19	K9	50	Erkek	Boşanma aşamasında	3	Önlisans	Memur	24	Kâğıt oyunları, okey, şans oyunları
20	K10	47	Erkek	Evli (aileden ayrı yaşıyor)	3	Lise terk	Çalışmıyor	17	Kâğıt oyunları, zar oyunları, okey, şans oyunları
21	K11	43	Erkek	Evli	2	Lise	Özel güvenlik	28	Şans oyunları, iddaa, yasa dışı bahis
22	K12	32	Erkek	Evli	-	Lisans	Polis	15	Yasa dışı bahis
23	K13	40	Erkek	Evli	5	Okuryazar	Çalışmıyor	10	Okey, kâğıt oyunları, şans oyunları, yasa dışı bahis
24	K14	24	Erkek	Bekâr	-	Lise	İşçi (yasa dışı bahis işletmesinde)	13	Yasa dışı bahis
25	K15	32	Erkek	Bekâr	-	Lisans	Memur	16	Okey, kâğıt oyunları, yasa dışı bahis
26	K16	27	Erkek	Evli	1	Lise terk	İşçi	16	Yasa dışı bahis

27	K17	42	Erkek	Evli	1	Lise terk	İşçi	18	İddia, şans oyunları
28	K18	29	Erkek	Evli	2	Lise	Kahvehane işletmecisi	18	İddia
29	K19	33	Erkek	Evli	3	Lise	İşçi	13	İddia, şans oyunları
30	K20	49	Erkek	Evli	2	Lise	Şoför	23	Şans oyunları, iddaa, bahis
31	K21	51	Erkek	Boşanmış	3	Ortaokul	Emekli	17	Okey, kâğıt oyunları
32	K22	31	Erkek	Bekâr	-	Lise terk	İnşaat işçisi	23	Okey, kâğıt oyunları, şans oyunları, yasa dışı bahis
33	K23	40	Erkek	Evli	3	Okuryazar	İnşaat işçisi	15	Kâğıt oyuları
34	K24	27	Erkek	Bekâr	-	Lise	Elektrikçi	20	Yasa dışı bahis
35	K25	26	Erkek	Bekâr	-	Lise	Kafede işçi	15	Yasa dışı bahis
36	K26	31	Erkek	Bekâr	-	Lise	Baklava ustası	13	Yasa dışı bahis, Okey
37	K27	28	Erkek	Evli	1	Önlisans	Memur	16	Kâğıt oyunları, okey, yasa dışı bahis
38	K28	47	Erkek	Evli	4	Lise	Memur	13	Kâğıt oyunları, okey, şans oyunları, yasa dışı bahis

Tablo 4.3: Kumar Oynatan Bireylere İlişkin Bilgiler.

No	**Kod**	**Yaş**	**Eğitim durumu**	**İşlettiği mekân**
39	KO1	27	Ortaokul	Yasa dışı bahis işletmecisi[3]
40	KO2	32	Lisans	İddia ve şans oyunları bayi
41	KO3	38	Lise	İddia ve şans oyunları bayi
42	KO4	54	İlkokul	Kumarhane[4]

[3] Çoğunlukla internet kafe adı altında yabancı şirketlere ait bahis şirketleri ile anlaşmalı olarak yüzdelik veya kiralama usulüyle bahis, sanal bahis ve canlı bahislerin oynatıldığı mekânlardır.

[4] Genellikle klüp adı verilen ve çoğunlukla dernek, lokal, kahvehane, ev, plaza gibi mekânlarda okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı mekânlardır.

43	KO5	30	Lise terk	Yasa dışı bahis işletmecisi
44	KO6	39	Lise terk	Ganyan bayi
45	KO7	26	Lise	Yasa dışı bahis işletmecisi
46	KO8	44	Ortaokul terk	Kumarhane
47	KO9	41	İlkokul	Yasa dışı bahis işletmecisi
48	KO10	50	Lise	İddia ve şans oyunları bayi
49	KO11	40	Lise	Yasa dışı bahis işletmecisi
50	KO12	32	Lise	Kumarhane

Tablo 4.4: Sosyal Çalışmacılara İlişkin Bilgiler.

No	**Kod**	**Yaş**	**Çalıştığı alan**
51	SÇ1	29	Bağımlılık
52	SÇ2	33	Tıbbi sosyal hizmet (daha önce bağımlılık alanında çalışmış)
53	SÇ3	36	Bağımlılık
54	SÇ4	35	Bağımlılık
55	SÇ5	32	Tıbbi sosyal hizmet (daha önce bağımlılık alanında çalışmış)

4.1. KUMARIN ZEMİNİ

Bu bölümde; katılımcıların kumarı tanımlama çabaları, sosyodemografik olarak kimlerin daha fazla kumara yöneldiği, kumar türleri ve kumar oynanılan mekânların nereler olduğu ile ulaşılabilirliği, kumar oynama sıklığının ve miktarının süreç içerisinde nasıl değiştiği ve kumar olgusu içinde neye karşılık geldiğinin yanı sıra kumar oynamak için paranın nasıl temin edildiği gibi konular işlenmiştir. Bulgulara bu temalarla başlanmasındaki amaç; kumara dair temel bilgilerin verilmesi ve diğer bölümlerin anlaşılabilirliğinin daha olanaklı hale getirilmesidir.

4.1.1. Bağımlılık Yapıcı Bir Davranış Olarak Kumar

"*Bahis bir ur gibi beynime saplandı. Bi hastalık gibi ben ne yaptımsa başaramadım.*"

Kumar bağımlılığına yönelik katılımcıların tanımlama çabalarına bakıldığında sıklıkla benzetmelerden yararlanılarak açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu benzetmelerden en sık kullanılanı ise bir hastalık olduğuna yönelik ifadelerdir.

> "*Ben ilk zamanlarda değil de ama bir iki sene geçtikten sonra anladım ki artık bu psikolojik bir sorundur. Bu yüzyılın vebasıdır, bu bir hastalıktır*" [K-1].

> "*Yani bırakamam ben, misal tutturmuşum da o kadarını daha yatırmışım… Ama bu bi hastalıktır, bunu nasıl şey yapacağımı bilmiyorum*" [K-18].

Kumar bağımlılığını hastalık benzetmesi ile tanımlamaya çalışan katılımcıların bazıları, yukarıda ifade edildiği üzere direkt olarak bir hastalık olduğu vurgusunda bulunmasına karşın bazı katılımcılar da hastalık '*gibi'* vurgusunda bulunmuşlardır.

> "*Bir hastalık gibi içinden çıkmıyor. Diyorsun oynamayacağım, para cebine girince duramıyorsun. Yine oynuyorsun. Yani hastalık gibi bir şey*" [K-9].

> "*…kazandım baktım ki iyidir. Sonra bir daha oynadım, kaybettim. Sonra devam ettim, dedim kazanırım. Kaybedince dedim en azından verdiğimi alayım. Sonra bakıyorsun bir hastalık gibi… Vazgeçemiyorsun…*" [K-7].

Kumar bağımlılığını "*Bahis bir ur gibi beynime saplandı. Bi hastalık gibi ben ne yaptımsa başaramadım*" söylemiyle açıklayan K-7 ve "*Bir hastalık nasıl diyeyim sana saati geldi mi gidiyorsun. Ya sana nasıl diyeyim? Farzet sen her akşam işten geliyorsun diyorsun ki kapı açılacak, karım kapıyı açacak. Her gün o saat oldu mu karı seni bekler, sen karının yüzünü görmeyi beklersin. Bu da böyle i… bişeydir. Ya her akşam o saat geldi mi sana öyle o şey gelir. Diyorsun bırakmışım oynamayacağım. Diyorsun dur bari gideyim onları göreyim. Şimdi gidersin bir gün oynamazsın, ikinci gün yine oynarsın.*" söylemiyle K-13'ün ifadelerine bakıldığına her iki katılımcının da kumar bağımlılığını tamamıyla iyileşmeyen ve süreklilik arz eden hastalıklara benzettikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların hastalık dışındaki benzetmelerine bakıldığında K-10 "*O oyunu oynamak istiyorsun, o sahnede olmak istiyorsun. Tamam, sahnede kötü bir boksörsün ama gidip yumruk*

yemek istiyorsun. Yine gidip kaybetmek istiyorsun, yani alışkanlık…" ifadeleriyle kumar bağımlılığını bir boks müsabakasına, kumar bağımlısını ise mütemadiyen yenilmesine karşın ısrarla oynamaya devam eden bir boksöre benzetmiştir. KO-6 da "*Hani bir zifti dökersin şeyin üstüne, ayağını basarsın yapışır ya, aynen bu da onun gibi bir şey*" ifadeleri ile kumar bağımlılığını bireye bulaştıktan sonra uzaklaşması zor bir maddeye benzettiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların kumar bağımlılığı ile ilgili tanımlama ifadelerinde en sık kullanılan bir diğer benzetme ise toplumda daha fazla bilinen ve bir bağımlılık türü olarak daha fazla kabul gören sigara, alkol ve madde bağımlılığına yönelik benzetmelerdir. Yasa dışı bahis işletmecilerinden KO-1 "*Bahis şimdi şöyle bir şey abi, eroin gibi… Kriz… Yani şu an cebimizde 10 milyon olsa direkt bahise gidiyoruz. O derece alışkanlık olmuş.*" diyerek bir kumar türü olarak bahisi, opiyat bağımlılığına benzetmektedir. Kumarhane işletmecisi KO-12 ise "*Hani sigara nasıl canın çekiyor, belirli bir süre o nikotin eksildiği zaman canın çekiyor. Kumar da belirli bir süreden sonra canın oynamak istiyor.*" ifadesiyle tütün bağımlılığı ve kumar bağımlılığının craving[5] durumlarını birbirine benzetmiştir.

Madde bağımlılığı ve kumar bağımlılığı arasındaki benzerliği daha açık bir şekilde ve kendi kumar deneyiminden yola çıkarak ifade eden K-7'nin ifadeleri ise şöyledir:

> "*Şimdi ben insanlara bakıyorum, mesela eroin içenlere bakıyorum. Adam diyor ki ben bırakamıyorum. Bizim eroincilerle konuşmalarımız da olmuş, yapma etme demişiz. Adam demiş ki bize 'abi vallahi, billahi elimde değil, yani bırakamıyorum ya kolay değil, düşmüşüz' mesela demiş ki 'yapamıyoruz, içinden çıkamıyoruz, bırakamıyoruz.' Bahis de öyle bir şey. Ben bahisten önce bunları konuştuk, gördük, eleştiriyorduk onları. 'Ya nasıl bırakamıyorsun, nasıl bırakamıyorsun, içmezsen içmezsin oğlum. Seni zorla mı götürüyorlar, kafana silah mı dayıyorlar.' Ben bahise düştüm, bahis oynadım, sanal oynadım. Fark ettim ki gerçekten bu da onlar gibi. Onun gibi bir şey, hastalık. Kopamıyorsun, çıkamıyorsun, yapamıyorsun, bağlanıyorsun. Sanki iç alemini bağlamışlar, iç alemine yansımış yapamıyorsun.*"

Yukarıda ifade edilen ve kumar bağımlılığını sigara, alkol ve madde bağımlılığına benzeten katılımcı ifadelerinin yanı sıra bazı katılımcılar, bu durumun ötesine giderek kumar

[5] Güçlü arzu veya patolojik iştah anlamına gelen bağımlı olunan madde veya davranışa karşı kontrol edilemeyen iştah anlamına gelmektedığımlıar.

bağımlılığının sigara, alkol veya madde bağımlılığından daha fazla bağımlılık yaptığını ve daha zor bir bağımlılık türü olduğunu dile getirmişlerdir. Yasa dışı bahis işletmecisi olan KO-7 "*Bir eroinden, bir alkolden, bir esrardan daha bağımlı bir şey. Hani bundan vazgeçmek; annenden, babandan, namusundan vazgeçersin. Bu oynadığın bahisten vazgeçmen imkânsız bir şey. Valla o kadar elimizi Kuran'a vurduk, dedik bahis oynamayacağız, sabahında kalkıp ilk işimiz gelip kupon yapmaktır. Yani o kadar derse çalışmış olsak belki sen doçentliği hedefliyorsan belki biz 'prof' olmuştuk*" ifadeleriyle kumar bağımlılığının alkol ve madde bağımlılığı türlerinden daha fazla bağımlılık yaptığını söylemiştir. K-12 ise "*Emin ol kumar alkolden çok daha büyük, toplum şu an belki farkında değil, ya da devlet farkında değil. Ama kumar en büyük alışkanlık, en büyük bağımlılıklardan biri yani*" söylemiyle kumar bağımlılığının şiddetinin alkol bağımlılığından daha fazla olduğunu açıklamıştır.

K-10 ise bağımlılık yapan birçok maddeyi denediğini ancak hiçbirinin kumar bağımlılığıyla eş değer olamayacağını şu ifadelerle açıklamaktadır:

> "*Ben istemiyorum abi düşmanımı düşüreyim kumara. Dünyanın en pis maddesini kullanmışım, eroin. Bak diyorlar dünyanın en pis maddesi eroindir. Kokain kullanmışım, kristal kullanmışım, hap atmışım. Sana diyebilirim bonzai bile kullanmışım, denemişim. Hiçbir şeye bağlanmamışım, hiçbir bağımlılığın, peşinde arayışım olmamış. Sadece kumarı arıyorum.*"

Yukarıda açıklandığı üzere birçok katılımcı kumar bağımlılığını tanımlarken benzetmelerden yararlanmıştır. Ancak az da olsa bazı katılımcıların benzetme yapmadan, kendi deneyimlerinden yola çıkarak kumarı bir bağımlılık türü olarak ifade ettikleri görülmüştür. Aşağıda verildiği üzere KO-11 müşterilerinden yola çıkarak sürekli oynama isteklerinin olduğunu, K-20 ise kendi deneyiminden yola çıkarak her halükârda kumar oynamayı sürdürdüğünü ifade etmiş, her iki katılımcı da bu durumun bir bağımlılık olduğu yönünde kanaatlerini bildirmişlerdir.

> "*Bir hobi değil, hobiden ziyade ama bağımlı olmuş. Adam oynamadan artık duramıyor. Yani maç olmazsa bile şimdi mesela bakarsın adam, sen dersin ya Türkiye ligi olur, Almanya ligi olur, bi Fransa ligi onlar oynanılır. Şimdi artık bunlar öyle bi aşmışlar ki sanal, ya sana diyeyim belki içinde bulsa hayvan bahislerinin olduğu maçlar bile girse… Adam artık öyle bir bağımlı olmuş ki*

onu bile oynuyor. Sırf içindeki o, nasıl diyeyim?Kurttur diyeyim, ne diyeyim onu atmak için. Yani öyle bir bahis olmuş" [KO-11].

"*Takibi seviyorum, bi bağımlılık yapmış diyorum. Yani kim derse ki bunda bi bağımlılık yok, yalan atıyordur. Bağımlılık var, ne demek bağımlılık yok. Şimdi ben bu hafta ancak nedir, beni nezarete atarlarsa orada eğer bir polis tanıdık çıkarsa ona oynatırım. Eğer tanıdık çıkmasa belki o şekil oynayamam. Hayatımda bir sefer oynamadım. Bak düşünebiliyor musun, diyorum ki hayatımda sadece bir sefer oynamadım. 49 yaşındayım hani 16 yaşımı da geçelim çünkü yaşım tutmadan, o zaman isim yazdırırdık mesela orda bi abimin ismini yazardım, birinin ismini yazardım. O zaman öyleydi. Cenaze de olmuşsa oynamışız. Yalan atmanın anlamı var mı? Yok*" [K-20].

Yukarıda ifade edildiği üzere katılımcılar, ismini koymakta güçlük çekseler de kumarın bir bağımlılık türü olduğunu benzetmelerden veyahut kendi deneyimlerinden yola çıkarak açıklamışlardır. Bu katılımcıların yanı sıra bazı katılımcılar da her ne kadar bağımlılık kavramını kullanmayıp başka bir bağımlılık türü ile benzerliğine vurgu yapmasa da bağımlılığı tarif eden cümleler kurmuştur. Bu konuda özellikle kumarın artık hayatlarının olmazsa olmaz bir parçası olduğu ve kumar oynamadan dayanamadıklarına yönelik ifadeler katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

"*İnsanların mesela hayatında nasıl bir ailesi, arkadaşı, dostu mesela bir günlük ihtiyacı olan yemek, su ihtiyacı varsa bu da artık insanlarda, bahis oynayan kesimlerde ihtiyaç hâline dönmüş. Mesela 'Ben bu bahisi oynamazsam dayanamıyorum gibisinden.' Çoğu arkadaşım mesela öyledir ki müşterilerim de öyledir zaten. Herkesin zihniyetinde artık hayatının bir parçası olmuş. Bunu yapamadan dayanamayan çoğu insan var. Çoğu arkadaşım var yani*" [KO-7].

"*Bir huy oldu, bildiğin bir huy oldu. Yani onu yapmasan sanki bi eksikliğin var, kendinde bir şey eksik hissediyorsun. Yoksa biliyorsun bahiste para kazancı olmayacağını, herkes biliyor. Çünkü trilyoner adamlar var, sana söyliyeyim genel yani iş adamları var, onlar oynasın. Biliyor boş. Biz de bile bile gidip oynuyoruz*" [K-22].

Son olarak bazı katılımcıların, kumarı tanımlarken sıklıkla kumarın yarattığı etkilerden dolayı '*ev yıkan*' veya '*düşmanımın başına vermesin*' gibi ağır temenni içerecek bir ifade

üzerinden kumarı tanımlamaya gittikleri görülmektedir. Nitekim kumar oynayıcısı olan K-9 "... *kumar dendiği gibi başta diyorlar ya, ev yıkıyor. Hakkaten de ev yıkıyor. Yani borçlanıyorsun, harçlanıyorsun, bunalıma giriyorsun. Bir de acemiysen hep veriyorsun zaten başladığın zaman, gittikçe uçuruma gidiyor.*" diyerek kumar bağımlılığını ev yıkan şeklinde metaforik bir ifadeyle tanımlamaktadır. Kumar oynatan bireyler ise aşağıda görüleceği üzere '*düşmanımın başına vermesin*' gibi ağır bir temenni sözü ile kumar bağımlılığını, yıkım derecesi üzerinden tanımlamaktadırlar.

> "*Senin bir düşmanın mı var? Getir, kumara düşür. Bak gerçek söylüyorum. Senin bir düşmanın varsa götür, kumara düşür. Kendi kendine ölür… Ha ceza almamak için yani bir insanı öldürmek istiyorsan getir, buraya düşürmen lazım. Bu illete bulaştırman lazım. Kurtulursun, kesin yani. Kurtulursun*" [KO-12].

> "*Mesela bazen diyorlar ki sen düşmanını getir at yarışına sok, seni unutur. Hakkaten de doğrudur. Düşmanını getir at yarışına bırak, seni unutur. Mesela ben istemiyorum, benim düşmanım gelsin at yarışına girsin. Beni de unutmasın. Çünkü ben o insanın hayatıyla, onuruyla her şeyiyle bir ganyan demiyim, genel kumar anlamında, ben o insanın kişiliğiyle oynamış olurum. Düşmanım bile olsa ben istemiyorum kumar oynasın*" [KO-6].

4.1.2. Kimler Kumar Oynar?

"*Mesela örnek vereyim, sen bile oynayabilirsin.*"

Bu bölümde kumar oynayan kişilerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda katılımcıların söylemlerinde öne çıkan nokta, herkesin kumar oynayabileceği, kumar oynamanın yalnızca belirli özellikteki kişilere has olmadığı düşüncesidir. Öncelikle bireyin sosyoekonomik durumunun ve sosyal statüsünün katılımcılar tarafından kumar oynamada etkili olmadığı hem yasa dışı bahis hem de kumarhane işletmecileri tarafından net bir şekilde ortaya konmuştur. Bu konuda yasa dışı bahis işletmecisi KO-7 ve kumarhane işletmecisi KO-12'nin ifadeleri şöyledir:

> "*Kimin oynayacağını sen kestiremezsin. Bugün hiç beklemediğin insanlar bile mesela bu kumarı oynayabiliyor. Mesela örnek vereyim sen bile oynayabilirsin. Tabii sen bu mekâna geldiğin zaman, oturduğun zaman, kupon yaptığın zaman ben bunu anlayabilirim. Yoksa dışardan bu bahisçidir, kumarcıdır diye bir algı oluşturamazsın. Hani insanlar buna şey yapacak ki biz bunun kanaatini*

getirelim. Ki ben bu yolda çoğu insan tanıdım. Doktorunu tanıdım, ondan sonra öğretmenini tanıdım…" [KO-7].

"*Yani bizim yanımıza gelen doktor da var, polis de var, çavuş da var. Öyle diyeyim. Böyle işsizlerin ya da pis insanların… kendini taşıyan insanlar da mesela bu tür oyunları oynuyor. Geliyorlar, oynuyorlar. Dedim ya hastalık. Doktoru da oynuyor, öğretmeni de oynuyor. Yani her kesimden, her meblağda, her meslekten insanlar gelip oynuyor*" [KO-12].

Bu konuda farklı bir göz olarak SÇ-5 ise olayı sosyal sorun ve bağımlılık merkezli olarak görmekte ve sahadaki bilgilere paralel olarak sosyoekonomik durum ve sosyal statünün kumar oynamada önemli birer faktör olmadığını "*...Ya bağımlılığın genel bir kuralı var. Yani köylüde de çıkar, zenginde de çıkar. İşte eğitimlisinde de olur, eğitimsizinde de olur. Bu bağımlılığı genel olarak böyle tanımlamak lazım… bu da sonuçta bir sosyal sorun, herkesin başına gelebilir. Cümlenin başında da dedim eğitimsizi de oynar, eğitimlisi de oynar, köylüsü de oynar. O yüzden böyle genel bir şey atmamak lazım kumar bağımlılarına*" cümleleriyle dile getirmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere sosyoekonomik durum ve sosyal statü kumar oynamada bir ölçüt olmasa da cinsiyet ve yaş bağlamında bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Cinsiyet bağlamında neredeyse bütün katılımcılar erkeklerin kadınlara oranla çok daha fazla kumar oynadığını, kadınların nadir olarak kumar oynadıklarını söylemişlerdir.

"*Diyarbakır için mesela erkekler daha aktif oynuyor. Bayanlar mesela nadiren. Böyle nadir, bayanlar mesela oynuyor*" [KO-12].

"*Aslında yoğunluklu olarak erkekler ama nadir de olsa kadınların da son dönemlerde bu online oyunların artmasıyla kadınların da ilgi gösterdiği görünüyor. Hani bu da hem erkeklerden etkilendikleri için olabilir hem de zaten çok yoğun bir şekilde bu reklamlara maruz kalmasından dolayı olabilir. Ama bize başvuranların çok büyük kısmı erkekler*" [SÇ-1].

Kadınların erkeklere oranla kumar oynama sayısının az olmasının yanı sıra oynadıkları kumar türleri arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Bu doğrultuda KO-2 kadınların spor bahislerinden ziyade şans oyunları oynadıklarını "*Mesela iddaa nadir, çok nadir, az. Ama sayısal müşterim var kadın. Kadınlar daha çok sayısal işte, şans oyunları oynuyor.*" şeklinde açıklamakta, KO-12 ise kumarhanede oynanan oyunlar arasında kadınların daha çok düşük

meblağlar ile ve okey tarzı komplike olmayan oyunları tercih ettiklerini "*Mesela bizim mekânda çalışan personeller, bayanlar da vardı mesela. Oynayan bayanlar da vardı. Gelip okey oynayan, mesela poker oynayan bayanlar var yani. Daha çok düz okey oynuyorlar bunlar. Mesela büyük kumar oynamazlar. Ama mesela 100 100 oynarlar, 50 50 oynarlar. O şekil, ufak kumar oynarlar. O bayanlar da mesela nadiren, böyle parmakla gösterebilecek kadar. Aktif değil, bayanlar daha çok aktif değil*" diyerek olayı açıklamıştır.

Kadınların erkeklere oranla çok daha az kumar oynamasının nedenleri olarak da KO-8 "*Burada biz halk olarak öyle şeylere karşı olduğumuz için kabullenilmiyor.*" söylemiyle toplumsal cinsiyet rollerinin altını çizmekte, SÇ-5 ise "*…hani kadınların böyle oturabileceği lokal tarzı, kahvehane tarzı ne bileyim o tarz yerler çok fazla olmadığı için erkeklerin ulaşımı, maddede ulaşılabilirlik önemli bir kıstas ya, erkeklerin ulaşılabilirliği kumar bağımlılığında daha yüksek*" ifadeleriyle yine toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden ulaşılabilirliğe vurgu yapmıştır. SÇ-1 "*Diyarbakır bölgesinde biraz daha illegal olan kahvehane türevi yerlerde oynanıyor. Orada kadın görmek çok olası değil*" ve SÇ-2 "*Sosyal hayatta dışarda erkekler daha aktif olduğu için ve kumar da daha çok orda olduğu için ekstra kumarın kriminal bir tarafı da var. Kadınlar da bu kadar cesur olamıyorlar haklı bir sebeple. Genelde erkekler daha fazla yani. Kat ve kat fazla hatta*" söylemleriyle kumarın kriminal boyutuna vurgu yaparak erkeklerin kadınlara oranla daha fazla kumar oynadıklarını açıklamışlardır.

Yaş faktörünün de yukarıda ifade edilen sosyoekonomik durum ve sosyal statü gibi kumar oynamada bir ölçüt olamayacağı, nitekim her yaş grubundan bireylerin kumar oynadığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

> "*Şimdi babam 18-19'undan tut, 70 yaşına kadar oynayan da var yani, 70'in üstü de hatta görmüşüz oynadıklarını*" [KO-4].

> "*Ortalama yaşı mesela 20, 18 yaşından 60 yaşına; 65, 70, 75, 80. Yani yaş aralığı yok*" [KO-12].

Yaş faktörü, kumar oynamada her ne kadar ayrıştırıcı bir unsur olmasa da kumar türleri arasındaki oyuncu profilini belirlemek açısından dikkate değerdir. Nitekim kumar türleri arasında, spor bahislerini tercih edenler daha çok genç ve orta yaştaki kişiler iken şans oyunları, at yarışı ve kumarhanede kâğıt ve zar oyunları gibi kumar türlerini oynayan kişilerin orta yaş üstü ve yaşlı kesim olduğu katılımcılar tarafından belirtilmektedir. İddia bayi ve şans oyunları işletmecisi KO-2, ganyan bayi işletmecisi KO-6 ve kumarhane işletmecisi KO-8'in

müşterilerinden yola çıkarak sırasıyla şans oyunlarının bir türü olan sayısal loto, at yarışı ile kâğıt ve zar oyunlarını oynayan oyuncu profilinin orta yaş ve üstü olduğunu açıklayan cümleleri şöyledir:

> "*Sayısal müşterisi genelde yaşlı kesim, emekli kesimdir. Mesela gençler hiç sayısal oynamıyor. Gençlerin mesela anlıktır, saate bakmaksızındır. Mesela gelir, maç var. Düşün 30. dakikada iddaa oynar, tamam mı? İlk yarı 45 dakika ya, o 30. dakikada gelip gole girer. Akşamleyin 9'da sayısal mı var, ona bakmıyor. Sayısal müşterisi sadece yaşlı kesimdir. Hani emekli kesim, ümidi kalmamış*" [KO-2].

> *"Gençler şu anda pek talep yok, genelde yaşlılardır. Genelde 45 yaş üstü ta 60 yaşına kadar"* [KO-6].

> "*Yaş ortalamaları sana diyebilirim ki geneli 40'ın üstü diyeyim. 35 üstü daha doğrusu*" [KO-8].

Yukarıdaki ifadelerin aksine yasa dışı bahis işletmecisi KO-7'nin spor bahisleri üzerinden kumar oynayanların genç ve orta yaştaki kişiler olduğunu belirttiği söylemleri ise şöyledir:

> "*Daha çok gençler, mesela 30-35 yaş arası… Adam bakıyor işi yok, gücü yok. Gidip mesela inşaatlarda 2-3 ay çalışıyor. Cebine 3-5 bin lira para giriyor. Diyor, ben bu 3-5 bin lirayı, 15 bin, 20 bin yapayım. Bu kışı böyle atlatırım diye zihniyetine geliyor. Sonucu hüsran oluyor. Yani genellikle genç kesimler oynuyor.*"

Kimler kumar oynar sorusuna verilebilecek bir diğer cevap ise bireylerin sosyoekonomik durum, cinsiyet ve yaşlarının yanı sıra mizaç ve karakter yapısıdır. Bu konuda en fazla ön plana çıkan öge ise kumar oynayan bireylerin risk almayı seven kişiler olmasıdır. AMATEM ve ÇEMATEM'de görevli sosyal çalışmacıların düşünceleri sırasıyla şöyledir:

> "*Öncelikle bence kumar oynamanın temelinde o kişilerin, kişilik olarak bir kumara yatkınlık söz konusu olabilir. Risk alan bir yapısı olan kişiler bunu yapıyor daha çok. Risk alan yapılar genelde bu diğer bağımlılık türlerinde de daha çok gördüğümüz grup. Aynı şey kumar bağımlılığında da geçerli. Belli bir yerden sonra çok büyük riskler alan, çok büyük kayıplar vermeyi göze alan*

kişilerde bu daha fazla oluyor. O yüzden bizim bağımlılık kitlemiz genelde bu gruptan oluşuyor" [SÇ-1].

"*Kumar bağımlılığı şimdi biraz daha hani madde bağımlılığıyla ayrı da tutabiliyoruz. Ama benzer ortak yönleri de var. Çünkü kumar bağımlılığının şöyle onlardan ayrı bir özelliği var: tabii maddeyi biliyorsunuz ki vücuda, beyne etkisi. Kumarın başka bir haz tarafı vardır, risk. Riski seviyorlar. Bizim kumar bağımlısı çocuklarda şöyle madde kullanıp da kumar oynayan da var. Çünkü zevk, o da bir adrenalin verir*" [SÇ-2].

4.1.3. Kumar Mekânları ve Ulaşılabilirliği

Bu tema altında kumar mekânları ve bu mekânlara ulaşılabilirlik konusu iki alt tema altında ele alınmıştır. Okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı kumarhaneler ve yasa dışı bahisin oynatıldığı mekânların ele alındığı ilk bölüm klasik mekânlar ve ulaşılabilirlik başlığı altında ele alınmış, söz konusu mekânların özelliklerinin yanı sıra bu mekânlara ulaşılabilirlik konusu da işlenmiştir. İkinci bölümde ise teknolojinin kumarda kullanılması ile kumar mekânlarına ihtiyacın kalmaması ve kumara ulaşımın sınırsız olması ele alınmıştır.

4.1.3.1. Klasik Mekânlar ve Ulaşılabilirliği

"*Çok kolay bak bir tane arkanda oturuyor işte.*"

Türkiye'de oynanan kumar türlerinin farklı olmasından kaynaklı olarak kumar mekânları da farklılık göstermektedir. Öte yandan iddaa ve şans oyunları ile ganyan gibi türler dışında kumarın Türkiye'de yasak olması, oynanan oyunların ve dolayısıyla oyun oynatılan mekânların bir kısmını yasa dışı kılmakta, bir kısmı ise hem yasal hem yasa dışı şekilde oynanmaktadır. Örneğin okey, kâğıt ve zar oyunları gibi oyunların tamamı yasa dışı mekânlarda oynanmakta iken spor bahisleri üzerine oynanan oyunlar hem yasal hem yasa dışı mekânlarda oynanabilmektedir. Bu bölümde araştırmanın katılımcılarının sıklıkla gittiği okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı mekânlar ve yasa dışı bahis oyunlarının oynatıldığı mekânlar ile bu mekânlara ulaşılabilirlik ele alınmıştır. Son olarak iddaa ve şans oyunları bayi ile ganyan bayilerinin ulaşılabilirliği ele alınmıştır. Bu mekânlar yasal ve bilinen yerler olduklarından dolayı sadece ulaşılabilirlikleri üzerinde durulmuştur.

Bu bölümde ilk olarak okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı mekânlar üzerinde durulacaktır. Bu mekânlar yukarıda da ifade edildiği üzere yasa dışı olduğu için muhtelif yerlerde farklı isimlerle anılmaktadır. Bu tarz bir mekân işleten KO-12'nin aşağıda belirttiği

üzere kumar mekânları genellikle kahvehane, ev, bodrum katları, iş yeri altları ve dernek adı altındaki yerler olmakla beraber oynatılan bölgenin sosyoekonomik düzeyine göre farklılıklar göstermektedir.

> *"Ya genellikle şöyle bir şey söyleyeyim. Yani mesela kahve türü, ev, bodrum, plaza falan. Yani lüks şeyine göre, kumarın büyüklüğüne göre değişiyor… Mesela Ofis'te (semt ismi) plazalarda genellikle oynatılıyor, evlerde, işyeri altı, dernek altında. Derneklerin içinde mesela oynatılıyo. Koşuyolu'nda (semt ismi) bodrumda falan. Bodrum dediğim yani kahve. Dışarda kahve yani. İçeri mesela giriyorsun aynı kahve. Dizaynı mesela kahve şeklinde. Millet mesela geliyor, oturuyor, çayını veriyorsun. 3-4 kişi toplandı mı başlıyosun oynamaya. O şekil yani."*

KO-12'nin yukarıda belirttiği üzere okey, kâğıt ve zar oyunları farklı mekânlarda oynatılmaktadır. Bu mekânlar arasında özellikle derneklerin ön plana çıktığı ve çoğunlukla dernek adı altındaki mekânlarda kumar oynatıldığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

> "*Avcılar, atıcılar, hemen bir isim buluyor dernek yapıyor. Hepsi dernektir, dernek adı altında…*" [K-28].

> "*Mekânların çoğu normal kırathane olarak, kafe olarak, genellikle dernek olarak özellikle dernek olarak, kulüp, dernek derler…. Mesela kuşlar derneği olur, bülbülcüler derneği, avcılar derneği…*" [KO-8].

Okey, kâğıt ve zar oyunları yukarıda açıklandığı üzere muhtelif yerlerde ve özellikle dernek adı altında oynatılmakla beraber bu tür oyunların oynatıldığı mekânlar oynayıcılar ve halk tarafından genellikle kulüp olarak ifade edilmektedir. SÇ-2 "*…burada aslında kulüp diyorlar. Yalnız kulübe benzer bir tarafı yok buradakilerin. Bildiğin kahvehanenin kumar oynanan hâli yani"* olarak ifade etmekte, K-21 ise "*oralar mesela şey olarak görülüyor, mesela bu salon A… var, …derneği olarak geçiyor ama kumardır. Kumarcılar da bütün kulüpleri biliyor yani*" şeklindeki ifadesiyle bir mekânda dernek adı altında kumar oynatıldığını belirtmesine karşın bu mekânı dernek veya kumarhane olarak değil kulüp olarak isimlendirmiştir.

Okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı kulüplerin genel itibariyle nasıl yerler olduğu da dikkat çekicidir. Klüplerin nasıl mekânlar olduklarına yönelik K-13'ün ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

> "*Yav nasıl bir ortamdır. Faizcisi orada, esrarcısı orada, içkicisi hepsi beklemede. Çünki niye? Herkes timsah gibi yolunda. Mesela sen 1 milyar kaybettin. Bi de bakıyor örnek sen memursun, ben tefeciyim farzet. Sen geliyorsun, oynuyorsun. Cebinde 5 milyar var kaybettin. Bakıyorum sağlamsın, hemen sana 4 milyar atıyorum önüne. Ya oyna keyfine bak. Çünkü benim paramı yiyemezsen ki. 4'ü sana veriyorum 5'e, bir günde ha! Esrarcısı orada, bakıyor ortam hoş, diyor 'Abi yapayım mı bi sigara?' Hemen bi sigara yapıyor. O da alıyor masadan parasını…*"

Klüplerin çalışma saatleri de farklılık göstermesine karşın genellikle gece saatleridir. Bu yönüyle kumarın genellikle gece saatlerinde oynandığı anlaşılmaktadır.

> *"Genelde gece başlıyor, sabaha kadar oynarlar. Sabah da hepsi gider evine yatar akşama kadar. Gece yine çıkarlar"* [K-13].

Kumarhaneler veya katılımcıların ifade biçimiyle kulüpler, ulaşılabilirlik yönüyle de dikkat çekicidir. Katılımcıların aşağıda belirttiği üzere özellikle kulüp sayısının çok fazla olmasından ötürü bir kumar mekânı olarak kulüplere ve dolayısıyla kumara ulaşım çok kolay olmaktadır.

> "*Bir sürü yani. Seni dolaştırmaya kalkarsam bir gün sürer. Diyarbakır'ın bir ucundan tut, yani köylerinden ilçelerine kadar, her ilçesinde var. Bazı köylerde de var. Mesela Diyarbakır çevre köylerinde var. Her ilçesinde, Diyarbakır'ın her semtinde var, her deliğinde. Sana semt olarak Ofis'te var, Dağkapı'da var, Sur'da, İskân Evleri'nde, Bağlar'da var, Koşuyolu'nda var, Huzurevleri'nde, Diclekent'te var, otogarda, Gaziler'de var. Yani Diyarbakır'ın bütün ilçelerinde, merkez ilçeleri dahil dış ilçelerine kadar hepsinde var*" [KO-12].

> "*Şimdi buradan çıksam 50 tane kulübe Diyarbakır'da ulaşırım yani. Her yer kulüp. Gayriresmî var, dernek adı altında, lokal adı altında ne bileyim*" [K-10].

Kulüplere ve dolayısıyla kumara ulaşımın kolay olmasında, kulüplerin çok olmasının yanı sıra kumar oynayanlar arasındaki ilişki ve iletişim de gelmektedir. Bu konuyu kumarhane işletmecisi KO-8 şu şekilde ifade etmektedir.

> "*Haberdar oluyorlar, bu işin içinde olan herkes birbirlerinden haberleri var. Arkadaştırlar zaten. Şimdi sen öğrencisin senin öğrenci kesiminle, tayfanla, senin işin gücün olur ya da ailenle olur. Bunların zaten hep bunlar, bu işin içinde olduğu için kumar aleminde olduğu için her yere gidiyorlar, mesela bir kahveyle yetinmiyorlar. 5-6 kahveye giderler, birbirlerini haberdar ederler.*"

Bu konuda K-27 ise olaya daha farklı bakarak kumar oynamak için kumarhanelerden ziyade kumar oynayan kişilere ihtiyaç olduğunu, kumar oynayan bireyler var olduğu sürece basit bir yerin bile kumarhane olarak kullanılabileceğini şu sözler ile ifade etmektedir.

> "*Zaten ortamın oldu mu 4 arkadaş toplanılır. Kumarhane olmasına gerek yok. Gidiyorsun bi kahvede bile, ufak bi çay ocağında bile oynuyorsun. Hani o ortamlarda sıkıntı yok. İstediğin zaman istediğin…evde bile toplanıyorsun, oynuyorsun. Bir okey masası ne ki, o şekil.*"

Kulüplerde oynatılan okey, kâğıt ve zar gibi kumar türlerinin yanı sıra en çok oynanan oyunların başında yasa dışı bahisler gelmekte ve dolayısıyla yasa dışı bahis mekânları ayrıca bakılması gereken kumar mekânlarını oluşturmaktadır. Bu mekânlar kulüpler gibi yasa dışı oldukları için farklı adlar altında ve farklı yerlerde oynatılmakta ve bu yerler arasında özellikle internet kafe ve kahvehaneler ön plana çıkmaktadır. Kumar oynayıcısı olan K-4 ve K-1'in ifadeleri bu konuyu açıklayıcı niteliktedir.

> "*Olduğumuz çevrede mesela kahve olsun, internet kafe olsun zaten orda oynatıyorlar, zaten siteleri var. Orada oynatıyorlar, biz de orada oynuyoruz*" [K-4].

> "*İnternet kafe diye geçinen hepsi bahis yeridir. İnternet kafelerin yüzde 90'ı bahis yeridir. Bir dükkânda üç tane bilgisayar varsa orası bahis yeridir. O şekil. Polis geldi mi, internet kafedir. Yav ne inernet kafesi! Saati 1 milyondan 10 tane bilgisayarın var, akşama kadar 100 milyon çıkarmıyorsun. E 50 milyon işçi, 50 milyon kalıyor. 50 milyon da senin masrafın gidiyor. Kuruş kalmıyor. Kirayı nasıl veriyorsun*" [K-1].

Yasa dışı bahis oynatılan kahvehane ve internet kafe gibi mekânların çalışma usulü de dikkat çekicidir. Bu mekânlar yasa dışı olmasına ve dolayısıyla oynayanlar açısından güvenilir olmamasına karşın oynayan bireylere verdikleri güven neticesinde çok rahat müşteri bulabilmekte, öte yandan müşterilerini kaybetmeme adına bahis oynayıp kazananlara kazandıkları verilmektedir. Bu konuda yasa dışı bahis işletmecisi KO-7 "*İşte dedim ya, senin insanlara verdiğin güven önemli. Bugün kolay kolay yabancı bir yerde kimse kolay kolay bahis oynamaz. Sağlam olup olmamak… Sağlam olduktan sonra herkes seninle oynar zaten*" ifadesi bu konuda güven ilişkisinin önemine dikkat çekmekte, iddaa bayi işletmecisi KO-10 ise "*20 yıllık bir esnaf sana şey yapamaz, bir hata yapma lüksü yok. O da kendince kurumsallaşmış*" söylemiyle yasa dışı bahis işletmelerini kurumsal bir merkez gibi lanse ettirmekte ve dolayısıyla benzer şekilde güven ilişkisine dikkat çekmektedir. K-7 ise "*Senin parana ihtiyacı yok ki… Sen bir gün kazanırsın 5 ay kaybedersin*" ifadesiyle kumar oynayan bireylerin kaybetme olasıklarının daha yüksek olmasından kaynaklı olarak yasa dışı bahis işletmelerinin bahis kazanan oynayıcılara kazandıklarını verdiklerini açıklamakta ve dolayısıyla yasa dışı bahis mekânları ile oynayanlar arasında bir güven mekânizması oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Yasa dışı bahis mekânlarının dikkat çekici çalışma usüllerinden biri de işletmecinin kendini yasal süreçlere karşı koruma yöntemidir. Olası bir emniyet müdahalesine karşı 'üstlenici' denilen ve belli bir meblağ karşılığında mekânın kendisine ait olduğunu söyleyecek kişilerle anlaşılmakta ve bu şekilde mekân işletmecisi kendini güvene almaktadır. Bu konuda yasa dışı bahis işletmecisi KO-7 "*Örnek diyelim seni işe alıyorum. Şartlarımı seninle konuşuyorum. Ben bu dükkânın mesela yüzde 30 hakkını sana veriyorum. Polise karışmam, cezaya karışmam, hiçbir şeye karışmam. Bunların hepsini sen kabul ediyorsan çalışırsın. Zaten dedim ya adam yapacak başka bir işi olmadığı için mecburen bunu üstleniyor.*" şeklinde durumu izah etmektedir. K-2 ise bir dönem üstlenicilik yaptığını "*Polis yakalarsa sen üstleneceksin dediler. Kollamacı böyle, mesela bir iş yeri yakalanıyor ya… Bura farzet ki senin yerinmiş… Arkadaş dedi işçi lazımmış böyle üstlenici varmış, ben de biraz düşündüm, hiç durumum da yok. Zaten mecbur kaldım abe, gittim, konuştum. İşe girdim böyle*" sözleriyle açıklamaktadır.

Yasa dışı bahis mekânlarının en önemli özelliklerinden biri de ulaşılabilirliğinin çok rahat olmasıdır. Öncelikli olarak bahisler internet kafelerde, kafedeki bilgisayarlar üzerinden yapılıyorken kahvehanelerde akıllı telefonlar üzerinden yapılmakta, bu durum kahvehane gibi umuma açık bir yerde kumar mekânına ve dolayısıyla kumara ulaşılabilirliği de

kolaylaştırmaktadır. Bu duruma kahvehanede K-13 ile görüşme yapılırken bizzat şahit olunmuştur. K-13'ün bu konudaki ifadeleri ise şöyledir:

> "*Çok kolay. Bak, bir tane arkanda oturuyor işte. Telefonda yatırıyor. Bak, elinde telefon adam maç söylüyor, o yatırıyor. Çok kolay, bir kafanı çevir bak, o telefondan bakıp söylüyor, o telefondan yatırıyor... Telefon elinde istediği yerde geziyor, seyyar. Adam mesaj gönderiyor whatsaptan, direk kuponunu yatırıyor. Fotoğrafını çekip gönderiyor. Parası geldi mi gelip parasını alıyor.*"

Yasa dışı bahis mekânları olarak ister kahvehane ister internet kafe adı altında ister başka bir yerde olsun sonuç itibari ile katılımcıların ifade ettikleri üzere yasa dışı bahis mekânları, klüpler gibi sayıca çok fazladır. Bu konuda yasa dışı bahis işletmecisi KO-5'in ifadeleri şöyledir.

> "*Yani şimdi Diyarbakır'da genel olarak mesela bazı yerler var, açılıp kapanan. Şey olan yerleri demiyorum da… Bahisçi dediğin, ben paramı alırım dediğin. Şimdi güven de var işin içinde, şimdi diyorlar ya marka…3 bin tane rahat var. Yani iki bin, üç bin tane. Aylık çıkış ortalaması bii 5, 10 milyonu buluyor. 5, 10 milyon kazanç.*"

Yukarıda ifade edildiği üzere yasa dışı bahis mekânlarının çok fazla olmasından dolayı da bu mekânlara ve dolayısıyla yasa dışı bahise ulaşım da çok kolay bir şekilde sağlanabilmektedir. Bu konuda K-4, "*Çok kahvede var yani. Olmayan kahve pek nadirdir Diyarbakır'da. Çok yaygın yani her kahvede hemen hemen diyebilirim. Özellikle bizim Sur taraflarında, Bağlar'da, öyle, Ofis de öyle... Ulaşılması kolay yani çok kolay*" ve K-2'nin "*Çok kolay yakınımızda, bi 50 metre var, 100 metre var. Çok yakın, bir de onu geç 1-2 dükkân değil, 4-5 dükkân var yakınımızda, evin altında var."* ifadeleri konuyu açıklar niteliktedir.

Yasa dışı bahis mekânlarının çok fazla olmasının yanı sıra bu mekânların çalışma saatleri de ulaşılabilirliği arttıran bir diğer unsurdur. Nitekim bu mekânların bazıları çok geç saatlere kadar çalışmakta, bazı mekânlar ise 7/24 esasına dayalı olarak sürekli açık bulunmaktadır. Bu konuda yasa dışı bahis işletmecisi KO-5 bu durumu "*24 saat açık değiliz. Mesela atıyorum, belirli bir saatte 10, 12, 1 gibi açılır dükkân. Gece 12-1 gibi kapanır. Sabaha kadar hizmet veren yerler var…7/24 vardiya usulü çalıştırılan, çalışan arkadaşlarım da var. Vardiya usulü gidip geliyorlar. Gece çalışan, gündüz çalışan, ara ara saatlerde çalışan böyle insanlar bile var. Yani o derece.*" şeklinde ifade etmektedir.

Yasa dışı bahis mekânlarının sayısının fazla olması ve neredeyse her saatte açık olduğundan dolayı ulaşılabililiğinin çok kolay olmasının yanı sıra bu tür mekânlarlarda işletmeciler tarafından sunulan bazı hizmetler de oynayanlar açısından cezb ettirici olabilmekte ve dolayısıyla ulaşılabilirliğinin yanı sıra zaman geçirmek için cazip mekânlar olabilmektedir.

> "*Atıyorum mekân sahiplerinin verdiği ekstre adı altında yemekler olsun, tatlılar olsun veya sundukları ikramlarla bazı şeyleri çekiyor. Ben buradan giderim, maçımı izlerim. Kahvede çay içiyorum 10 liraya, bi de şirket kesiyor. Giderim orada tatlımı yerim, bi dürümümü yerim. O 10 TL kuponum da bana kâr kalır. Belki kazanırım, bak olaya bak"* [KO-5].

> "*Yani ulaşımı iyi sağlıyorlar evet. Yani mekânları falan sürekli var yerleri. Rahat oturup çay kahve vesaire, yerleri bayağı iyi güzel, ulaşımı falan iyi sağlıyorlar.*" [K-3].

Yasa dışı bahis mekânlarının yanı sıra iddaa ve şans oyunları bayileri ve ganyan bayileri de ulaşılabilirlik açısından yukarıda açıklanan klüp ve yasa dışı bahis mekânları gibi ulaşılabilirliği çok kolaydır. K-17 ve K-19 bu bayilerin ulaşılabilirliğinin çok rahat olduğunu belirtmekle beraber K-19 aynı zamanda ulaşılabilirliğin kolay olmasından kaynaklı olarak daha fazla oynadığını ifade etmektedir.

> "*Tam evin karşısında. Yani sonuçta her yerde abi. Burda bile 1 tane var. Ceylanlar'da (AVM) var. Ceylanların ilerisinde var. Bu bölgede rahat 5 tane iddaa bayisi var*" [K-17].

> "*Bu bayilere istediğim zaman hemen ulaşabiliyorum, mesele bu. Mesela bi ilçede, bi iddaa bayisi olsa ve benim evim ona uzak olsa ben gitmem. Gitsem bile haftada bir gün giderim. Bi haftalık oynarım. Ama öyle bişey yok. Her köşe başında her yerde olduğu için, imkân çok önemlidir. O çok dikkatimi çekiyor benim de. Oynuyorum. Yakın olunca oynarım ben. Uzak olsa oynamam*" [K-19].

At yarışı oynanan ganyan bayilerinde de benzer bir durumun söz konusu olduğunu K-5 şu şekilde ifade etmektedir.

> "*Çok rahat oynanabiliyor, çevreye yakındır veyahut telefonla tanıdıktır telefon açıyorsun bana bu kuponu yatır sonra geliyorsun sonradan parasını veriyorsun. Tabii bu da itibar meselesi. Vermesen adam sana kuponunu yatırmaz, mesele o.*"

4.1.3.2. Kumarda Teknolojinin Kullanımı: Mekânsızlık ve Ulaşımda Sınırsızlık

"*Her an, her an oynayabiliyorsun mesela.*"

Yukarıdaki alt temada kumar oynanan mekânlar ve bu mekânlara ulaşılabilirlik ele alınmıştır. Bu alt temada ise kumar mekânlarına ve dolayısıyla kumara ulaşılabilirliğin farklı bir boyutu ele alınmıştır. Katılımcılar tarafından aşağıda ifade edildiği üzere teknolojinin özellikle de akıllı telefonların kullanımıyla beraber kumar mekânlarına ihtiyaç azalmış, akıllı telefonlar ile kumar oynamak çok kolaylaşmıştır.

> "*O zaman, 98'de oynadığımızda koskoca mahallede mesela 1 tane bahisçi vardı. Zaten telefonlar yoktu. Fazla maç izleyemiyordum. Bu futbol kanalları yoktu, ama şu an çok rahat. Her şey telefonun içinde. Telefondan iddaa oynuyorsun, bahis oynuyosun, maçları takip ediyorsun, canlı maç izliyorsun. Mesela maç izliyorsun dakka 80. 100 milyon yatırmışsın Fenerbahçe'ye, 0-0 devam ediyor. Diyosun 'dur, rakibinin bir gol atarına atayım" öyle teknoloji de etkiliyo*" [K-17].

> "*Kesinlikle çok ekiliyor, akıllı telefon sonuçta. Eskiden mesela bilgisayarda oturuyorduk, bilgisayarda bakıyorduk maçlara, şimdi telefonda istediğin şeye ulaşabiliyorsun. Telefondan maçların oranlarına bakıyorsun, canlıda hangi maçlar var, ona oynuyorsun… Her an, her an oynayabiliyorsun. Şu anda akıllı telefon çok etkili, en büyük mimarı diyebilirim şu an*" [K-4].

Kumar oynamada teknolojinin, özellikle de akıllı telefonların sağladığı kolaylıklardan dolayı sadece kumar oynama niyetiyle bile akıllı telefon edinildiği ifade edilmektedir.

> "*Normal internet kafeye gidiyorduk. Ondan sonra telefondan, sırf bahis oynayayım diye gidip android telefon aldım. İnternetten gireyim diye*" [K-12].

Yukarıda ifade edildiği üzere teknoloji, özellikle de akıllı telefonlar kumar oynama üzerinde büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bu kolaylıkların başında ise kumarın oynanması için mekân unsurunu ortadan kaldırması ve ulaşımda sınırsız bir alan sunması gelmektedir. Akıllı telefonlarla birlikte kumarın oynanması için belirli bir mekânın varlığına ihtiyaç duyulmamakta, her yerde kumar oynanabilmekte ve dolayısıyla her yerde kumara ulaşım sağlanabilmektedir.

> "*Mesela eskiden bilgisayara bağımlı olduğumuz için bilgisayarın olabildiği yani bilgisayara ulaşabildiğimiz yerlerde bahis oynuyorduk. İşim, polis olduğum için*

masa başında olmuyordu. Göreve gidiyorduk, bir yere gidiyorduk. Görev esnasında hiç oynayamıyorduk. Eve gelince bilgisayardan oynuyorduk. Ama telefon oldu mu 7/24 girebiliyon, bakabiliyon. O an tanıdığın tanımadığın tüm liglere oynuyon yani. 7/24 oynuyon. Tanımadığın maçlara oynuyon, gidiyon tanıdığın maçlara oynuyon, sırf oynayabiliyom diye oynuyon. Takip etmek için oynuyon. Oynadığım çoğu maçları emin ol, hiçbirini tanımıyorum bile. Takımlar kim, bilmiyom. Almanya 3. lig, 4. lige oynuyoruz yani" [K-12].

Kumarda teknolojinin kullanımı ile birlikte kumar oynamak için bir mekâna ihtiyaç duyulmaması ve dolayısıyla her yerde kumarın oynanabilmesi kumarın daha fazla ve daha sık oynanmasına neden olmaktadır. Bu konuda K-18'in ifadeleri açıklayıcı niteliktedir.

"*Daha fazla oynamaya başladım, bunu fark ettim. Çünkü daha yakın, bir de daha kolay yolu var. Nasıl diyeyim, ne kadar gidiyor o kadar daha basıyorum, ne kadar gidiyor… Misal dükkân olsa ben dükkâna o kadar gidip gelemiyorum, uzak. Ama cepte olduğu için ne kadar giderse o kadar daha basıyorum.*"

Kumarın akıllı telefonlar aracılığıyla oynanması ile birlikte daha sık ve daha fazla oynanabilen kumar, daha büyük kayıplara da dolaylı yoldan neden olabilmektedir. K-11 "*Daha büyük kayıplar oldu. Orada hemen zaten canlıdasın. Kapıyı kitlerdim. Ben yatıyorum hesabı yapardım. Orda gizli gizli açardım. Orda oynardım yani akşam saat ikilere kadar, üçlere kadar, dörtlere kadar. Vuruyordum yani. Zaten son 2-3 senede zaten bu son kredi borçlarım hepsi …bet sayesinde oldu*" şeklinde deneyimlerini paylaşmakta, yasa dışı bahis işletmecisi KO-7 ise müşterisi üzerinden yaşadığı deneyimi "*Bizim … vardı. Sürekli para yüklerdi şeye bu …bet diye bir sayfa var, sağlam tabii. Mesela ona sorduk 'Abi niye oynuyorsun?' diyor 'hiç sorma ben, bunu oynadığım zaman lavaboya gittiğim zaman ondan sonra evde, yatakta, gece saat 3-4 kalkıyorum otomatikman beni yatırmıyor' … orda sınır yok. Paran olduğu kadar oynarsın orada.*" şeklinde ifade etmektedir. K-12'nin aşağıdaki ifadeleri de sanal ortamda kumar oynamanın daha büyük kayıplara ne şekilde yol açtığını açıklar niteliktedir.

"*Mesela ben, anlattım ya! 150 TL'yi 7000 TL yaptım, yani 7000 TL günümüz şartlarında iyi bi para, belki bi insanı bir ay çok rahat geçindirebilir. Ama o an öyle oynuyon ki 7 bin TL gözüne pul gibi geliyor, umurunda olmuyor. 300 milyon basıyon, 500 milyon basıyon. Bi de neyin etkisi var biliyon mu? Kredi kartı kullanırsın ya, hani para cebinden çıkmamış sayılır ya, benimde hesabımda*

param var, görüyorum. Mesela o para elimde olsa belki kıyamam oynamaya. Ama çip olarak yani sanal para olarak göründüğü için oynamak şey olmuyo, kaybedersen de pek umrunda olmuyor. Bu histen dolayı sürekli arttı arttı, bayağı yükseldi kuponlar."

Yukarıda ifade edildiği üzere kumarın sanal ortam üzerinden oynanması ile kumar mekânlarına ve dolayısıyla kumara ulaşılabilirlik önünde neredeyse hiçbir sınır kalmamış ve oynayıcıların daha sık oynamasına ve daha büyük kayıplar yaşamasına sebep olmuştur. Kumarın oynanabildiği bu sitelerin neredeyse tamamı yasa dışı olmasına karşın katılımcıların güvenilir olarak adlandırdıkları birçok site bulunmakta ve katılımcılar bu sitelere çok büyük güven duymaktadır. Bu nedenle katılımcılar bu sitelerde oyun oynarken hiçbir çekincelerinin olmadığını ifade etmekte ve dolayısıyla kumar mekânlarının ve dolaylı olarak kumar oynamanın önünde hiçbir engel kalmamaktadır. Bu konudaki katılımcı ifadeleri ise şöyledir:

"*Mesela sağlam siteler var, '...bahis' diye, '...bet' diye böyle sağlam siteler olursa onların, senin paranı yemiyorsa orda senin paranı yeme gibi bi lüksleri yok. Hepsinin müşteri temsilcileri var, müşteri hizmetleri var, onlarla konuşuyorsun, şey yapıyorsun. ... '...bahis' '...bet' derken bugün dünya standartları üzerinde şirketlere sahipler... İngiltere merkezli çalışıyorlar zaten. Yani onların senin bugün iddaadan daha güvenli diyebilirim sana. Yani telefonda oynamak istersen direk ...bahis'te mesela, onun paranı yeme gibi bir ihtimali yok. Bugün devlet iddaa da parana el koyabilir. Belki şey olabilir ama onun senin paranı yeme gibi bir lüksü yok. Bugün düşünsene İngiltere'de bir Chelsea'nin bir Liverpool'un sponsoru olan biri senin 3-5 lirana tenezzül eder mi, etmez. Yani mantıken düşündüğün zaman"* [KO-7].

"*Ya aslında '...bet' direkt Birleşik Krallığı yani İngiltere'ye bağlı bir site olduğu için. Bu zamana kadar en küçük bir aksamada ne bileyim gerek canlı yardımda olsun gerek mesajlaşmada olsun, tüm mağduriyetimi giderdiği için güven veriyor*" [K-12].

4.1.4. Oynanan Kumar Türleri

"O toptur, top oynuyor. O attır, at koşuyor. Bu da kâğıttır, ben de sana kâğıt açıyorum. Farkı yok yani kumar kumardır."

Bu bölümde katılımcıların oynadığı kumar türleri sistematik bir düzlemde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Katılımcılar tarafından oynanan kumar türlerini öncelikle yasal ve yasa dışı olarak ele almak mümkündür. Yasal düzlemde oynanan kumar türleri kabaca şans oyunları, iddaa ve at yarışı olarak ifade edilebilir. Katılımcıların çoğunlukla oynadığı yasa dışı kumar türlerini ise okey, kâğıt ve zar oyunları ile bahis şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Her ne kadar isimleri, türleri ve yasal boyutları farklılık gösterse de bu türlerin tamamı katılımcılar tarafından birer kumar olarak görülmektedir. Nitekim KO-6'nın "*Kumar masasında olsan da kâğıt açtığın zaman da para bırakıyorsun. E gidip iddaada 3 maç oynarsan yine para bırakıyorsun. Gitsen ganyanda otursan 5 milyar oynasan yine para bırakıyorsun. Yani değişen bir şey yok. Hayır, farkı yok. Ha belki dersen ki o toptur, top oynuyor. O attır, at koşuyor. Bu da kâğıttır. Ben de sana kâğıt açıyorum. Farkı yok yani. Kumar kumardır. Yasal olup olmaması önemli değil.*" ve KO-11'in "*Bahis de bir kumardır. Hani kumar dediğim kâğıtla oynanılır ama bu kâğıtla oynanılmıyor farkı bu*" ifadeleri konuya açıklık getirmektedir.

Öncelikle kumar oynayanlar arasında yoğun bir şekilde rağbet gören kumar türünün spor müsabakaları üzerine, özellikle de futbol maçları üzerine oynanan bahisler olduğu görülmektedir. İddaa bayi işletmecisi KO-2'nin "*Futbol en çok, sonra basket zaten. Önce futbol, sonra basket…"* ifadeleri çoğunluğun futbol bahislerine yöneldiğini açıklar niteliktedir. Hatta bazı katılımcılar, bahis oynamaya başlamasının altında futbol sevgisinin yattığını ifade etmektedir. K-12'nin "*Yani iddaa oynamaya… Küçükken sınıfa gazete getirirlerdi. Ben de futbolu sevdiğim için beraber bakardık. Onlar yatırırdı. Ben öyle yavaştan 3-5, 3-5 yatırdım derken bir baktım içindeymişiz. İçinde büyüdük geldik buraya kadar*" ifadeleri iddaaya başlamada futbol sevgisinin de etkili oldunu gösterir niteliktedir.

Kumar oynayan katılımcıların yasal-yasa dışı bahis tercihlerine bakıldığında çoğunluğun yasa dışı bahisi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim KO-1 bu konuda "*Hangi bahisçiye gidersen git sana aynısını söyler yani %80-90 hep kaçak bahis.*" ifadeleriyle, K-3 ise "*Yani iddaa çok nadir, sık sık oynadığımı söyleyemem ben iddaa böyle yolum iddaacıya düştüğü zaman oynuyorum...*" ifadeleri ile yasa dışı bahisin daha fazla tercih edildiğini açıklamaktadır. Kumar oynayan katılımcıların yasa dışı bahisi yasal iddaaya tercih etme sebepleri ise yasa dışı bahisin oranlarının ve seçeneklerinin iddaaya göre daha fazla olmasıdır.

> "*Seçenek daha fazla, daha fazla oran. Atıyorum mesela normal yasal bahiste 1,20 vermişse bi maça, yasa dışı da 1,40. Adam bire 1,2 kazanacağıma bire 1,4 kazanırım kafasında gittiği için yasa dışına daha çok yöneliyor*" [KO-5].

"*Bahisin iddaadan farkı da oranlarının biraz daha yüksek olması ona alışmışım, Hem oranlarının yüksek olması hem de seçeneklerinin çok olması cezbediyordu. İşte 20 yaşından beri oynuyorum*" [K-4].

Yukarıda ifade edildiği üzere seçenek ve oranlarının daha fazla olmasından dolayı yasa dışı bahisler yasal iddaaya kıyasla çok daha fazla tercih edilmektedir. Hatta bazı katılımcılar iddaa ile başladıklarını ancak oran ve seçeneklerinden dolayı yasa dışı bahise geçiş yaşadıklarını ifade etmektedirler. Nitekim K-3 "*Aslında ilk önce iddaaydı, iddaanın ganyanları düşüktür. Bahisin ganyanları şöyledir… Oradan oraya bi atlama oldu*" ve K-25'in "*İddaayla başladık. Tabii kaçağın olduğunu öğrenince orada oranlar 1,50; kaçakta 1,70. 300 atıyon burada 700 veriyo, burda 1000 veriyo. Salak mıyım, bu düşünceyle hemen kaçağa, kaçağa girince meğer şeymiş baraj çekiyormuş. Çekiyomuş içine*" ifadeleri yasaldan yasa dışı bahislere yönelimin nedenlerini açıklar niteliktedir.

Kumar oynayan katılımcılar tarafından oynanan bahis türleri arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Birden fazla bahis tercihini bir bahis kuponunda birleştirip tamamının doğru tahmin edilmesi üzerine oynanan ve kombine denilen bahis türü en yaygın ve bilinen bahis türüdür. Canlı oynanan maçlar üzerine oynanan ve maç süresi boyunca her saniye bahis yapılabilen canlı bahis ve son olarak gerçekte olmayan bir maç üzerine oynanan, tamamen dijital ortamda sanal bahis denilen üç tür bahis türü bulunmaktadır. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, bu bahis türleri arasında en çok tercih edilen bahis türünü sanal bahis oluşturmakta, sonrasında sırasıyla canlı bahis ve en az tercih edilen kombine gelmektedir. Nitekim yasa dışı bahis işletmecisi KO-1'in "*%80 bilemedin 90 sanal abi. Hangi bahisçiye gidersen git mesela hepsi sanal. Yemin ederim*" ifadeleri, KO-9'un "*Sanal da oynuyorlar canlı bahis de oynayan vardır. En çok şu anda insan sanala düşmüş. Sanal bahis evet*" ve KO-7'nin "*Çoğu müşterimiz zaten öyle… Mesela geçen bir arkadaş vardı. Geldi, 2,5 saat falandı 18.500 lira sanal bahise düşürdü.*" ifadeleri bahis türleri arasındaki yönelimin daha çok sanal bahise yönelik olduğunu açıklamaktadır. Sanal bahisin ne olduğu ve nasıl oynandığına yönelik katılımcı ifadeleri ise bir kumar türü olarak bahisin dayandığı noktayı açıklaması açısından dikkat çekicidir.

"*Gidiyorsun bahiste bilgisayarlarda var, bilgisayarı açıyorsun hani o da bi futbol gibi. Ama onun zamanı kısa, üç dakika. Üç dakikada bir maç başlıyor, üç dakikada bitiyor. Üç dakika sonra 2. haftası başlıyor 30 haftadır. Her bir haftası üç dakika. Gerçek maç değil, ama oyuncak maçlar. O da bi futbol ama oyuncak*

maçlar. Tüm ülkelerin başkentini koymuşlar isim olarak hani, 30 hafta var. Her haftası 3 dakika. 3 dakikada bir para kaybediyorsun, 3 dakikada bir para kazanıyorsun, 3 dakkada bir. 30 haftada para kazanıyorsun ya da para kaybediyorsun. İşte sanala para dayanmıyor, sanal büyük bir hastalık gibidir. Sanal, bahis değil kumardır. Bahis bir kumardır, gidersin iddaa oynarsın belki dersin iddaa, bu bildiğin kumardır. Sanal daha çok insanı uçuruma götürüyor, bugün bahis evet adı bahis ama bahiste bir sanal var, sanal bahis diye bir şey var. Bugün herkes sanal oynuyor, maçlar olmasa dahi gece gündüz sanal var, sabahtan akşama kadar, akşamdan sabaha kadar. Günün 24 saati açık, hafta bitiyor tekrar 30 hafta, bitiyor 3 dakika sonra tekrar başlıyor. Yeni sezon bitiyor 3 dakika sonra tekrar başlıyor. Aralıksız 24 saat, sanala para yetmiyor, dayanmıyor. Sanal, bahisten daha kötüdür, insanlar sanalı daha çok oynuyorlar. Bahisten daha çok sanal oynuyorlar, sanal bahis. O da futbol nihayetinde oda bir kumar" [K-7].

Sanal bahisi, oynayan bireylerde yarattığı etki üzerinden tanımlayan yasa dışı bahis işletmecisi KO-7 "*O daha çok kendini bitirmek isteyen. Hani intiharın eşiğine getirecek şeydir sanal bahis insanları.*" şeklinde tanımlamakta, iddaa bayi işletmecisi KO-3 de benzer ifadelerle "*Abi sanal uçurumun son noktasıdır. Yani kendini kaybetmişlerin, uçurumun son noktasıdır.*" ifadeleri sanal bahisin ne denli sonuçlar doğurabileceği hakkında bilgiler vermektedir. Bir sanal bahis oynayıcısı olan K-7 sanal bahis ile ilgili deneyimlerini şu şekilde ifade etmektedir:

"*...İşte dediğim gibi sanal bahis diye bir şey var, sanala düştüğüm zamanlarda daha kötüye gitti. Çünkü sanal 3 dakikada bir para senden alıyor, 3 dakikada bir, 10 lira dahi kaybedersen düşünsene sen ne kadar para kaybediyorsun akşama kadar. Yani oturuyorsun sanala 30 hafta diye bir sezon var, sezon bitmeyene kadar sen o masadan kalkamıyorsun. Kalkamıyorsun odaklanıyorsun, kilitleniyorsun sanala. Bildiğin kilitleniyorsun. Sanki seni zincirle bağlamışlar. Bir hafta oynadın kaybettin kalk, iki kaybettin kalk, üç kaybettin kalk. Kalkamıyorsun. Nasıl para verdiğini bilmiyorsun, hafta bitmeden cebindeki 10 bin bitiyor sezon bitmeden. Düşünsene 30 hafta var, 10 hafta oynuyorsun. Bakıyorsun ki senin cebinde 5 bin var, bitmiş, tükenmişsin.*"

Yukarıda da ifade edildiği üzere sanal bahis dışında en yaygın oynanan bahis türü olarak canlı bahisler de müsabaka boyunca her an oynanabilmesi açısından büyük kayıplara neden

olabilen bir bahis türüdür. Öte yandan her ne kadar iddaa da bütün müsabakalarda olmasa da yasa dışı bahislerde bütün müsabakalar canlı bahise açık olduğu için ulaşılabilirlik açısından da kolaydır. Nitekim iddaa bayi işletmecisi KO-3 "*İllegalde ful. İllegalde canlı diye bir şey yok. Hepsi canlı. Hepsi aynı. Hepsi bütün seçenekler var. Bizde sadece 2 maç canlı*" ifadeleri yasa dışı bahis ve iddaalarda canlı bahisin durumunu özetlemektedir. Yasa dışı bahis işletmecisi KO-5'in aşağıdaki ifadeleri ise canlı bahisin ne demek olduğunu açıklamaktadır.

> "*Canlı bahis… atıyorum şu an Galatasaray maçı var. İlk yarı alır, mesela maç başlamadan 1,50; dakkalar geçtikçe Galatasaray gol atmadıkça oranlar güncelleniyor ve bunun dakkalar arası seçenekleri var, dakkalar arası kazanırı var, dakkalar arası gol atarı var. Sarı kartından, kornerinden, tacına kadar seçenek sana sunabiliyor. Zevk alan, kendine güvenen, tahminine güvenen insanlar daha çok görünen etkenlerden bir tanesi de bunlardır, canlı bahis. Yani Galatasaray'ın oynadığı futbola göre atıyorum ateşli oynuyorsa veya baskılı oynuyorsa veya bir şey oynuyorsa Galatasaray atar, Galatasaray şunu yapar. İçgüdüsel olan bi şey… Son bir dakkaya 7 bin lira basan insanları görmüşüm. Son bir dakka 7 bin TL basan insanları gördüm.*"

Bahis dışında yaygın olarak oynanan bir diğer kumar türü de bir önceki bölümde tanıtılan kulüplerin içinde oynanan okey, kâğıt ve zar oyunlarıdır. Bu oyunları KO-12 "*Ya mesela okey oynanıyor, var var oynanıyor, koz oynanıyor. Ya bu son zamanlarda, 2-3 yıldır yunan… Mesela bakara var, zar var, pat küt var, poker var, dık var, yanık var. Nasıl diyeyim nezere var, kılıç var, basma var. Yani dominoyla şey dışında tavla dışında her şey var ya. Kâğıt oyununda her şey var. Her şeyi oynuyorsun. Her mekânda da var yani.*" şeklinde özetlemekte ve genellikle komplike olmayan ve yaygın olarak bilinen okey ile başlanıldığını ve sonrasında diğer oyunlarla devam eden bir süreç olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

> "*İlk zaten ilk oyunu oynayacağını bildiğin oyunlar nedir? Okeydir. Okey normal mesela, herkes şu an bütün gençlik, herkes biliyo. Kızlı, bayanlı, erkekli, eşli herkes biliyor. Genellikle okeyden başlıyosun. Sonra yavaş yavaş para vere vere her şeyi öğreniyosun. Böyle bilmediğin oyunları da oynamaya başlıyorsun. Başladığın zaman şansın yaver giderse o gün yutuyorsun. Ha o da şanstır. Bilmiyosun ya. Kâğıdın gelirse, elin gelirse yutarsın. Vere vere öğreniyorsun. İnsan bir şeyde, insan yavaş yavaş büyüdükçe olgunlaşıyor ya. Sen de oynaya oynaya olgunlaşıyosun.*"

Bu oyunlara bakıldığında katılımcılar arasında açık ve kapalı kumar tabiri görülmektedir. Açık kumar; zar, bakara ve açık poker oyunlarıyken diğer oyunlar kapalı kumar olarak adlandırılmakta ve özellikle açık kumarın ciddi paralarla oynanıldığı ifade edilmektedir. Nitekim K-28 "*...ondan sonra buraya geldik bu pokere düştük. Kapalı kumar fazla öldürücü değil, yani parana göre oynuyorsun. Açık kumar insanı bitiriyor. Mesela bakaradır, zardır, dık var, açık poker... Bu açık kumarlar insanı bitiriyor. Servet önünde olsa alıp veriyorsun yani, alıyorsun da veriyorsun da. Kapalı öyle değil. 100-100 katlama oynuyor, yanıyorsun giriş yapsan yaparsın, yapmazsan yapmazsın. Ama açık kumar öyle değil, paran önünde olsun yeter ki var de.*" şeklinde ifade etmektedir. Açık kumarın bir türü olan bakara oyununun ne olduğu ve ne denli yüksek meblağlarla oynanabildiğini kumarhane işletmecileri KO-4 ve KO-8 şu cümlelerle açıklamaktadır.

> "*Mesela bu sigara benim diyorum yerde, benden sonra 5-6 kişi var, bu çekmeyebilir yani mecburiyeti yok bi baktın ... çekti veya sen çektin benden iyi olsan sigaramı alıyorsun, iyi olmasan 1 paket satmışsam bir paket verirsin, bir sigara satmışsam bir sigara verirsin. Adam var 20 bin satıyor, 20 bin derken 20 milyar. Adam var 100 milyon satıyor, adam var 300 satıyor, adam var 700 satıyor yani ona göre değişiyor.*" [KO-4].

> "*Kişiye göre değişiyor, kişi vardır mesela büyük oynuyor... Adam mesela bakarada büyük oynuyor... Genellikle bu oyunu oynayanların hepsi şekilli, para olan insanlar bu oyunu oynayanlar. Onun limiti hiçbir zaman olmaz, 100 de olur 200 bin de olur. Tabii o kişiye göre değişir. Adam var cebine 5-10 milyar koyar, der ben gideyim paramı daha yüksek edeyim. Mesela o adam 5 milyarla ne geldiyse çeker gider. Ama diğer adamlar 100 milyar da verse ya da 200 milyar da verse, yenilse bile sağ soldan alabilecak kapasitede insanlardır. Yani onun sınırı yoktur.*" [KO-8].

Yukarıda da ifade edildiği üzere kumar oynayanlar arasında en çok tercih edilen kumar türleri başta yasa dışı bahis olmak üzere bahis ve iddaa ile okey, kâğıt ve zar oyunları gelmektedir. Bu oyunlar dışında Türkiye'de yasal olarak oynanan çeşitli şans oyunları ile at yarışı da sıklıkla oynanan oyunlardandır. Öncelikle şans oyunlarına baktığımızda, katılımcılar daha önce sadece düşük meblağlar ile oynanan oyunlar olduğunu ancak şu anda yüksek meblağlar ile oynanabildiğini ifade etmektedir. İddaa bayi işletmecisi KO-3 şans oyunlarının en çok bilinen bir türünü ve ne tür meblağlar ile oynanabildiğini şu şekilde açıklamaktadır.

"*Sayısal önceden sadece mesela 6 rakamın dışına çıkamıyordun. 6 rakamlı, 49 rakamdı. Sadece 6 rakam işaretleme şansın vardı. Şu an sayısalda 19 rakama kadar gidebiliyorsun… Ben şu an senin oynayabileceğin sayısal kupon. Herhangi bir çekiliş diyelim, sayısaldan 6 rakama verdiğin 3 TL'dir. 7. rakamı işaretlediğin zaman 21 TL, 8. rakamı işaretlediğin zaman 84 TL. Bak 21'den 84'e gitti 2 rakam fazlası. 3 rakam fazlası 9 rakam dediğimiz 252 milyon. 84'den 252'e gitti. 10. rakam işaretlediğin zaman 252'den 630'a çıktı. 11. rakamı işaretlediğin zaman 1 milyar 386. 12'yi işaretliyorsun 2772. 13, 5148. 14, 9915. 15, 15 milyar 15 milyon. 16 rakam, 24 milyar 24 milyon. 17 rakam, 37 milyar 128 milyon. 18 rakam, 55 milyar 692 milyon. 19. rakam 81 milyar 396 milyon meblağla oynanabiliyor.*"

KO-3'ün ifadelerine bakıldığında şans oyunlarının da çok yüksek meblağlar ile oynanabildiği anlaşılmaktadır. Şans oyunları, talih oyunları veya şans ve beceri oyunları olarak adlandırılan bu türlerin diğer kumar türleri gibi bağımlılık yapabilecek türler olabildiği K-20 ve K-19'un aşağıdaki deneyimlerinden anlaşılmaktadır.

"*Benim kafamda var ya o spor totoyu, bak iddaa demiyorum. O spor totoyu o hafta yetiştirip oynayamasam var ya! Benim o an yaptığım işte hiç aklım yok, işte aklım değil. Onu yetiştirmem lazım, hiçbir şey yapmasam telefon açar burada bir arkadaşa derim ki 'Git yatır, bana fotoğrafını çek. Ben sana para hesabına atayım.' Mutlaka oynarım totoyu*" [K-20].

"*İlk oynadığım kaçak bahisti. Sonra iddaa oynadım. Sonra sayısal loto falan on numaradır. İsimlerini filan verebiliyoruz değil mi? Sayısal loto, on numara, şans topu, süper loto, milli piyango hepsi*" [K-19].

Yasal olarak oynanan bir diğer tür olan at yarışında da yukarıdaki türlerle benzer şekilde bağımlılık yapabileceği ve farklı kombinasyonlarla oynanabilen bir tür olduğu anlaşılmaktadır. Ganyan bayi işletmecisi KO-6 ile iddaa bayi işletmecisi KO-10'un ifadeleri bu durumu özetler niteliktedir.

"*Adamın bir tanesi vardı kupon yaptırıyordu. Dedim 'Abi sen kupon yaptığında yarış olduğu zaman sen niye dışarıya kaçıyorsun?' Dedi 'Abi bende kalp var', dedim 'Kalp olsa niye bu oyunu oynuyorsun?' Dedi 'valla oynuyorum. Ben gidiyorum dışarıda at geldiği zaman geliyorum, rahatlıyorum. A ben burda*

olsam o koşan anı, o stresi, o heyecanı yaşamak istemiyorum.' Yaşadığım zaman diyor 'ben bir kere kalp krizinden gitmişim' diyor, 'bir daha gitmek istemiyorum.' O tür insanlar da var. İddaa, at yarışı gibi bağımlılık değil. İddaada oynarsın, oynamazsın. At yarışı, dünya genelinde en bağımlılık yapan at yarışı bence. Bahis de yapıyor. Bu canli bahis, bu kaçak bahisler de bağımlılık yapıyor ama bu at yarışı gibi değil" [KO-6].

"*Hastalık boyutudur artık. Mesela at yarışı da 6 koşu var, bunun teklisi de var. Yani hızlı kumara dönünce zaten onu da oynayan bitmiş oluyor*" [KO-10].

Katılımcılar arasında yukarıda ifade edilen türler dışında tombala ve internet üzerinden kasino oyunları gibi oyunlar da oynanan kumar türlerindendir. Tombala oynayan K-26 ve kasino oyunlarından birini oynayan K-2'nin aşağıdaki ifadeleri bu türleri açıklar niteliktedir.

"*…Tombala da bir arkadaş sayesinde öyle bir gün bir oyun var falan. Bilmiyordum yani. Dedi 'gel bi çay içelim.' Daha doğrusu beni kandırdı. Bir baktım kulüp gibi bir şey. Oyunlar oynuyor, böyle top mop çekiyorlar. Ekranda, televizyonda kontrol ediyorsun. Kamera, yakın çekim olarak o topları görüyorsun kameradan. Hangisi çıkıyor, tabii okuyor aynı zamanda. Böyle zevkli bir oyuna benziyordu. Dedim 'Bu nasıl bir oyun?' Şunları doldur, 3 tane beşli rakamlar vardı kartlarda. İlk sırayı doldurduğun zaman bi para alıyorsun. İki sıra oldu mu tekrar para alıyorsun. Üçünü birden doldurdun mu herkesten önce tabii, tekrar para alıyorsun. 3 defa ödeme şekli vardı. Zevkliydi yani. Küçük bir parayla başlıyorsun 5 TL falandı. İnsanın gözüne gelmiyor ama insan kendini orada kaybediyor*" [K-26].

"*Rulete ben yeni başladım, o zaman arkadaşımla beraberdik. Arkadaşım o zaman 60-70 bin lira para yatırdı siteye, rulete girdi. Benim arkadaşım oynadı, 10 liraya 10 bin TL yakaladı. 10 milyon 10 milyar yakaladı. Ben de baktım çok para var, dedim sallarız belki gelir. Valla öyle bi girdim içine, bi türlü yakalayamadım. Ondan sonra oynadım, borç morç ettim… Bi türlü yakalamadım. İşte böyle arkadaşıma bakarak ben oynadım, öyle diyim*" [K-2].

Son olarak her ne kadar çoğunlukla birer kumar türü olarak adlandırılmasa da borsa ve bitcoin gibi yatırım araçları da birer kumar türü gibi işlev görebilmekte ve birer kumar türü gibi etki oluşturabilmektedir. Bu konuda kripto para alışverişinin de bir kumar türünden farksız

olduğunu ve hatta çok daha kötü sonuçlar doğurduğunu ifade eden, borsa ve bitcoin alışverişi yapan K-24 "*Emin olabilirsin bitcoin oynayan adamla kumar oynayan adam arasında çok fark var. Bitcoin kumarın Allah'ıdır. Çünkü bitcoin 1 günde seni bitiriyo. Çok tehlikeli bir şeydir ha.*" sözleriyle açıklamakta ve yaşadıklarını "*İlk başlarda mesela 20 bin, 30 bin girdim. Baktım yükseliyo. Yüksek para girdiğim gibi bilmiyorum, hiç ilerleme olmadı. Hep kaybettim. Şu anda bile içindeyim. Al sat, al sat derken paket olduk.*" şeklinde ifade etmektedir. Yasa dışı bahis oynatıcısı KO-5 de kripto para alışverişi ile bahis arasında bir fark olmadığını şu cümlelerle açıklamaktadır.

> "*Sen para yatırıyosun. Paranın değer kazanması için kazanmak için yatırıyosun, kaybetmek için yatırmıyosun. Bunun sonunda kaybedebilirsin. Resmen kumar yani. Bi çaba yok, bi şey yok. Bulduğun imkânlarla para yatırıyosun o kripto paraya ve değer kaybederse kaybediyosun. Bu da bahis gibi. Sonuçta bulduğun seçenek eğer ki kripto paralar da milyonlar, milyon çeşidi olduğu için o anki bulduğu değere bağlı. Ya kaybeder ya kazanır. Yani fark bu, herhangi bir şey yok, kripto paralar da aynı*" [KO-5].

Yukarıda ifade edilen tüm kumar türleri dışında, katılımcılar arasında oynanan türler olmasa da kumarın özellikle sanal ortamlarda çok farklı türleri bulunmaktadır. Bu konuda K-20'nin ifadeleri kumar türlerinin sanal ortamlarda vardığı boyutları açıklar niteliktedir.

> "*Telefonda yani kura mura çekim filan da var. Onlara girmiyorum. Horoz döğüşleri var, at yarışı var, köpek koşusu var, hamam böceği koşusu ne bileyim var ha var. Ama onları ben oynamıyorum. Biz insanlara güvenip oynuyoruz, gelmiyor. Bir de hayvanlara mı güveneceğiz?*"

4.1.5. Oynama Sıklığı ve Miktarı

"*Kumarın ufağı büyüğü hiçbir zaman olmaz.*"

Bu bölümde kumarın sıklığı ve miktarının nasıl ve neye göre değiştiğinin yanı sıra maddi olarak yatırılan miktarların ne derece kumar sayılıp sayılmayacağına yönelik katılımcıların deneyimleri ele alınmıştır. Öncelikle oynama sıklığı ele alınacak olursa kumar oynayan katılımcıların neredeyse tamamı kumara ilk başladıklarında oynadıkları kumarın sıklığının az olduğunu ilerleyen zamanlarda bu sıklığın arttığını dile getirmişlerdir. Nitekim K-1 "*İlk oynadığımda hafta sonu tekti. 1 kupon bilemedin 2 kupon yapıyorduk. Son zamanlarda artık her gün kupon yapmaya çalışıyoruz. Her gün, her gün*" ve K-21'in "*İlk oynadığımda*

mesela haftada birdi, sonra artık her güne düştü, kaybettikçe her güne geçti." şeklindeki ifadeleri kumar sıklığının ne yönde değiştiğini açıklar niteliktedir. K-16 ise kumara ilk başladığında sadece tuttuğu takım üzerinden oynadığını ancak bu durumun zaman içerisinde farklı şekilde seyrettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

> "*İlk zamanlar bir oluyordu, maç oldukça oynuyordum. Sonradan 2 oldu, sonradan 3 oldu, oynuyorum. Söylemiştim zaten bu Galatasaray'a sürekli oynuyordum. O da haftada bir maç oluyordu. Galatasaray'da kazandığım zamanlar, bu sefer daha farklı maçlar üzerine oynuyordum. Galatasaray'da kazanırsam başka maçlarda da kazanırım diye düşünüyorum. Bu birken iki oldu, üç oldu, dört oldu, beş oldu, her gün 7 gün oldu. 7 gün. Yani ilk önce kendi takımımla oldu. Ondan sonra tabii baktım para geliyor, farklı takımlara yöneldim, farklı liglere yöneldim. Bu şekilde devam ettik.*"

Kumar oynayayan katılımcıların kumara yatırdıkları meblağlara bakıldığında da oynama sıklığıyla benzer şekilde ilk oynadıkları dönemlerde küçük meblağlar ile başladıklarını ancak süreç içerisinde kumara yatırdıkları meblağnın artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim K-21 ve K-23'ün deneyimleri şöyledir:

> "*İlk önce ufak oynuyorduk, kendi çapımızda böyle fazla oynamıyorduk. Sonradan büyüdü artık, büyüdükçe daha ben diyorum ya günde 20 milyar veriyordum. Yani günü kurtarayım derken... Bu fazla kumar şeyleri de çıkmış, bakara makara çıkmış, kâğıt çekiyorlar. Bir kâğıt, kim büyük çektiyse 10 milyar, 5 milyar öyle yere atıyorlar*" [K-21].

> "*Önce oynadığımız miktar bi parliamentti. Parliament paketi o zaman 450 liraydı. 450 lira. Şimdi oynadığımız zaman en yüksek bazen 10 milyara bi kâğıt çekiyoruz. 5 milyara, 10 milyara, 14 milyara. Yani en fazla bugüne kadar çektiğim 22 milyara bi kâğıt çekmişim ki bu kâğıdı büyütsün*" [K-23].

Kumara yatırılan miktarın ve oynama sıklığının süreç içerisinde artış göstermesindeki nedenler ise katılımcılar tarafından paranın değersizleşmesi, kumardan alınan hazzın arttırılması ve kayıpların kovalanması olarak ifade edilmektedir. Nitekim K-12 paranın değersizleşmesini "*…tabii artıyor. Çünkü kaybettiğinde, ilkin kaybetme korkusu geçtiğinde artık kaybettin mi, o korku olmadı mı, umurunda olmuyor. Bir nevi parayı, değersiz görüyon.*" şeklinde ifade etmektedir. K-15 ise kumara yatırılan miktarın alınan haz ile doğru orantılı

şekilde arttığını "*İlk başta oynadığın zaman heyecan biraz yüksekti, sonradan biraz düşüyor. Şu anda heyecanın yüksek olabilmesi için yatırdığın ya da kazandığın miktarın etkisi çok büyük. Örnek veriyorum 10 lira atmışım 100 lira kazanacam pek heyecan falan bende olmaz ama 2, 3 milyar, 5 milyar kazanacam etki var, çok etki ediyor. Heyecan yüksek.*" şeklinde ifade etmektedir. Son olarak K-3 ise hem kumara yatırılan miktarın hem de oynama sıklığının kayıpların kovalanması neticesinde artış gösterdiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "*Sen zararınla orantılı bir şekilde ne kadar çok zarar edersen senin bahise saldırganlığın da bi o kadar artıyor. Ne kadar zarar etmişsen saldırganlığın o kadar fazla oluyor. Onu kurtarıyım derken daha çok içine girdiğin oluyor. Yani meblağı en çok yükselttiğin zamanlar öyle oluyor. Gitgide de artıyor. Hem sıklık olarak hem miktar olarak, ikisi beraber artıyor. Hem oynama süren artıyor hem daha fazla oynamış oluyorsun hem oynadığın rakam da artıyor.*"

Son olarak kumara yatırılan meblağın ne derece kumar sayılıp sayılmayacağı katılımcıların altını çizdiği hususlardan birini oluşturmaktadır. Katılımcılar bu konuda düşük meblağlar ile büyük meblağlar arasında hem kumarın niteliği bakımından hem de yarattığı etki bakımından farkın olmadığını ifade etmektedir. Bu konuda K-4 ve K-10'un ifadeleri aşağıdaki gibidir.

> "*Yüksek meblağlar oynadım, maddiyata göre aslında. Adam mesela 100 TL'si var. 50 TL onun için çok büyük para. Sonuçta o adamın parası 100 TL, 100TL'yi verdi mi, bütün mal varlığı gidiyor. Benim atıyorum 20 milyar veriyorum, ben de aynı şekilde. Eminim o 100 TL veren adam da benimle aynı psikolojiyi yaşıyor. Gelirine göre yani…üzüntüsü eşdeğerdir. 100 TL verenle 5 bin 10 bin veren adamın üzüntüsü eş değerdir. Eş değerdir çünkü ona göre o para büyük, 100 TL büyük çünkü 100 TL'si var yani*" [K-4].

> "*Sen parana göre kumar oynuyorsun. Kumarın ufağı büyüğü hiçbir zaman olmaz. Buna kimse demesin bu ufak kumar oynuyor, bu büyük kumar oynuyor, kumar Las Vegas'ta da oynayan aynıdır, Diyarbakır'da da oynayan aynıdır. Kumar parana göre oynuyorsun, yani bugün cebimde benim 10 milyar varken biz varvar diyoruz… 50'si-100'ü var, 10-20'si de var, 5-10'u da var. Bak 100 milyonu olan gidip oynuyor, 100 milyarı da olan gidip oynuyor*" [K-10].

4.1.6. Para Temin Etme Yöntemleri

"*Kumarın rızkı geniştir.*"

Bu bölümde kumar oynayan bireylerin para temin etme yöntemleri ele alınmıştır. Kumar oynayan bireyler genellikle bir kayıp veya kayıplar evresi yaşadıkları için çeşitli para temin etme yöntemlerine başvurmaktadırlar. KO-12'nin "*Bu yola giren zaten kurtulma şansı sıfır. Bir yerden sonra muhakkak o maddi boyut sıkıntısını çekiyosun. Bitiyosun, tükeniyosun. Çünkü dağ dayanmaz. Sana dağı versem erir yani. Çünkü arkası gelmediği için hazıra dağ dayanır mı, dayanmaz. O mantıkla. Ne oluyo? Belirli bir süreden sonra bitiyosun.*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kumar oynayan bireylerin maddi problemler yaşamaları kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan birçok katılımcının belirttiği ve neredeyse deyimleşen bir ifade biçimi olarak '*kasa kazanır*', '*mekân sahibi kazanır*' veya '*oynatan kazanır*' ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kumar oynayan kişi genellikle kaybetmektedir. Nitekim KO-3 "*Bu sektörde oynatan kazanır. Oynayanın ben daha görmemişim kazandığını. Ya bir gün kazançlıdır, bir yıl mağlubiyetledir. O şekil.*" KO-1 "*Abi zaten bahisten kimse kazanamaz. Kazanan kim biliyor musun? Site sahibi, her zaman kasa kazanır, her zaman.*" ve KO-6'nın "*Kumarhaneye git, mekân sahibi kazanır. İddaaya git, mekân sahibi kazanır. Ganyana gel, mekân sahibi kazanır. Yani desen kumarcı adam para mı kazanır, kazanmaz.*" şeklindeki ifadelerine bakıldığında kazanan ve kaybeden tarafların kimler olduğu açıklanmaktadır. Bu ifadelerin yanı sıra KO-5'in "*Sen kazanırsın benim cebimden gider, seninle sevinirim, alkışlarım, kutlarım seni ama niye? Sen zaten onun iki katını bana vereceksin. Sen onun iki katını bana vereceksin. Öyle yani kesinlikle doğruya doğru, sistem bu.*" ifadesi konuyu özetlemektedir. Kumar oynayan bireylerin yaşadığı bu maddi problemlerden dolayı da birçok para temin yöntemleri bulunmakla beraber para bulma noktasında yetenekli oldukları katılımcıların ifadelerinde ön plana çıkmaktadır.

> "*Kumarcının da para bulma şeyi çok yüksek, kabiliyeti. Buluyor… Dolandırıcılık yapar, üç kâğıtçılık yapar, hırsızlık yapar, uyuşturucu satar, çalar çırpar, gene bulur. Adam, o mekâna gider oynar*" [K-10].

> "*Bir de insan bir şeyi menfi-müspet, olumlu-olumsuz olsun bir işi iş edindi mi o işte üstat oluyor. O da o işin üstadı olmuştu, o parayı alabiliyordu. Ha ödeyemiyordu (gülüyor) o başka*" [KA-3].

Kumar oynayan bireylerin para temin etme konusundaki kabiliyetinin yanı sıra bazı katılımcılar '*kumarın rızkı geniştir*' şeklindeki ifadeleri ile kumar için para bulmanın kolaylığını dile getirmişlerdir.

> "*Şimdi kumarın rızkı geniştir. Şimdi sen söyle ki ben Allah için bir şey yapacağım para bulamazsın. Söyle ki ben akşam kumar oynamaya gideceğim herkes sana para verir. Yani kumar için geliyor. Millet sana veriyor, diyor al. Sen de gidiyorsun buluyorsun, veriyorsun. Eğer haram eğer helal…*" [K-13].

> "*Arıyorsun deli gibi para arıyorsun, rızkı da boldur. Bakıyorsun her yerden çıkıyor, para geliyor*" [K-28].

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamak için para temin etme yöntemlerine bakıldığında ise ilk olarak kendi kaynaklarını kullandıkları anlaşılmaktadır. Yasa dışı bahis işletmecilerinden KO-11 müşterileri üzerinden bu durumu "*Aldığı maaşı götürüp çoluk çocuğunun rızkını, eve hiçbir şey almadan getirip veren insanlar var.*" şeklinde ifade etmekte, KA-1 ise boşanma sürecindeki eşi üzerinden *"… Şimdi ayda 8 milyar bir düşün, bir de sigorta parası alıyor ayrıyeten. Bi düşün… Her hafta alıyor, her hafta alıyor. Her hafta da gidiyor orada masada oturuyor, bitiriyor.*" şeklindeki ifadelerle açıklamaktadır. K-4 ise bu konudaki deneyimlerini şu cümlelerle ifade etmektedir.

> "*Bahise girdik, çalıştığımızı getirdik bahise verdik. Düşün, 1 ayda çalıştığım parayı 1 günde ben bahise veriyorum. Çok kötü bişey. Ben 1 ay çalışıyordum, kazma kürek çalışıyordum. Çok zor şartlarda çalışıyordum, getirip 1 günde onu bahise veriyordum… Tabii ben de çok zoruma gidiyordu, mesela kimi zaman ağlamaya kadar… Ağlıyordum bazen geceleri, ne yaptım gibisinden*"

Kumar oynayan bireylerin para temin etmek için başvurdukları bir diğer yaygın yöntem kredi ve kredi kartlarıdır. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında K-4 "*Mesela aynı ay içerisinde 7 tane kredim vardı. Atıyorum 5 bin çekmişim, 10 bin çekmişim aralıklarla, çekmişim hani kabaca 100-150 milyar kredi çektim diyebilirim.*" ifadeleri ile sıklıkla kredilere başvurduğunu, K-28 "*Şimdi kumar, karttan ufak ufak çekiyorsun. Meblağ şey olunca çeviremediğin zaman mecburi kredi çekiyorsun, kapatıyorsun*" ifadeleri ile kumardan dolayı kredi kartlarının yükünü kapatmak için bankalardan kredi çektiğini dile getirmekte, K-12 ise belli bir aşamadan sonra ihtiyacı olmamasına rağmen kredi çektiğini ve buna çözüm aradığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

"*Mesela bazen ben bankaları aradığımda ya da internetten başvuru yaptığımda bana olumsuz vermeleri iyi bir şey ama borcum olmadığında tık kredi veriyo. O an hiç ihtiyacım olmamasına rağmen o krediyi kullanıyom. Harcıyom, gidiyom iddaa oynuyom. Yani bu noktaya bi çözüm lazım, bilemiyom nasıl yapıcam. Bazen diyom 3 ay üst üste kredi ödemeyeyim bankalar da bana hiç kredi vermesin. Ama ileriyi düşünüyom. Bir ev-araba aldığımızda yine vermeyecek. Yani bunun bi orta yolu yok.*"

Yukarıda ifade edilenlerin yanı sıra bankalardan çekilen krediler ile kumar oynanılması, kumarın daha yüksek miktarlarda oynanılmasına sebebiyet verebilmektedir. K-4'ün bu konudaki deneyimleri şöyledir:

"*Mesela işim vardı bundan dolayı banka bana kredi de veriyordu ... önce atıyorum 10 TL oynuyordum, 100 TL oynuyordum bu sefer 3 milyar, 5 milyar tek seferde vurmaya başladım. Kredi çekmişsin ya! Kredi çekmişsin, bedava para. O anda öyle düşünüyorsun ama sonuçta geri ödüyorsun.*"

Bankalar aracılığıyla çekilen kredi ve kredi kartlarının yanı sıra katılımcıların sıklıkla başvurduğu bir diğer kredi yöntemi de mekân sahiplerine borçlanma veya bir diğer adıyla mekân sahiplerinin kredi açmasıdır. Ancak mekân sahipleri her kumar oynayan kişiye kredi açmamakta kendi tabirleriyle onlara para kazandırmış ve güvendikleri müşterilerine kredi açmaktadırlar. Yasa dışı bahis işletmecisi KO-7 bu konudaki uygulamalarını, K-15 ise deneyimlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"*Ya şimdi bugün sağlam insanlara yapıyoruz. Mesela diyoruz ki Yusuf örnek 5 bin lira parayla bu dükkâna geliyor. Bu 5 bin lirayı bitirdikten sonra diyor, bana 1000 liralık limit aç, bir ay sonra sana vericem. Yusuf'a o toleransı gösteriyorum. Örneğin Ahmet geldiği zaman biliyorum üçkâğıtçıdır ya da gıcık bir tipi var, üç kâğıtçı bir tipi var. Mesela 100 bin lira da düşürse dese 'bana 500 lira ver' vermem. Bu kişiden kişiye değişiyor. Bunu herkese yapmıyoruz yapamıyoruz daha doğrusu*" [KO-7].

"*Kredi açtığı da oluyor evet. O da kendi müşterilerine, yoksa kredi açmaz ki. O adam kredi açsa ne olur, adam 1 milyar borcunu vermesin. O 1 milyar borcunu vermeyen adam ona 10 milyar, 20 milyar, 30 milyar para kazandırmış zaten*" [K-15].

Mekân sahiplerinin kredi açmasını kendi deneyimleri üzerinden açıklayan K-6'ya göre öncelikli olarak ödenen borç da mekân sahibine olan borçtur. Aşağıda ifade edildiği üzere kumar oynayan birey, kumar mekânını umut kapısı olarak gördüğünden öncelikli olarak mekâna olan borcunu ödemektedir.

> "*Bahisçi de biliyor, her kaybettiğimde bi arkadaşından bir dostundan alıp 10 defa vermişim. Bahisçi de on birincide de verir, on ikincide de verir. Sonuçta kimisinden dolar, kimisinden altın, kimisinden elden para bulup bahisçinin borcunu kapatıyordum. Ama hep krediyi açık tutuyordum. Herkesi sallıyordum, bahisçiyi sallamıyordum. Çünkü bahisçiyi salladığın zaman sana diyecek ki kardeşim bu kadar. Herkese takıyordum ama bahisçiye takmıyordum, çünkü bahisçi benim kapımdı. En samimi arkadaşıma çizgi çekebiliyordum ama bahisçiye çekemezsin. Çünkü o geriye açtığım bütün borçları ancak bahisçinin sayesinde kapatabileceğimi düşünüyordum. Mesela senden 2000 lira almışım ikinci kez zaten biliyorum vermeyeceksin, ben bahisçiye 2000 lira takarsam bahisçi diyecek 'kardeşim bir saniye o 2000 lirayı getir, ondan sonra limitini açayım.' Sen arıyorsun diyorum 'bu ay olmaz iki ay sonra', Mehmet abi arıyor diyorum 'Abi 2 ay bekle, ne acelen var?' senden zaten alacağımı almışım, ondan alacağımı almışım. Ama bahisçiye taktığım anda kapıyı kapatacak, ben zaten insanlara borçluyum. Bir umut o bahisçinin aracılığı ile o limit tükenirse ben o borçları kapatamam. Hep bir umut vardır*."

Kumar oynayan bireylerin para temin etmek için kullandıkları bir diğer yöntem ise ziynet eşyalarını veya ailenin parasını, çoğunlukla da diğer aile üyelerinden izinsiz veya çeşitli yalanlarla elde edip kumar için kullanmaktır. Nitekim K-2'nin "*5-6 yıl önce evlendim, evlendiğim parayla altın maltınlarımı hepsini sattım bahise verdim.*" ve KO-5'in "*Denk geldim. Bi kaç defa denk geldim. Yani elinde ben çırak olarak çalıştığımda eşinin nişan yüzüğünü ya şey evlilik yüzüğünü bile getiren insanları gördüm. Getirip teklif eden insanları gördüm. O dönemde onlara bile şahit oldum.*" ifadeleri konuyu açıklar niteliktedir. K-10 ve K-4'ün aşağıda ifade ettiği deneyimleri de evin parası veya bir ev eşyasının kumar oynamak adına hangi yöntemler ile elde edilebileceğini açıklamaktadır.

> "*Bir gün ben hatırlıyorum sabah 5'ti ben kesildim, parasız kaldım. Evde para var. Altıncı kat, bina kapısı kapalı. Eve gidip o parayı o karıdan almam için bi şekilde bi oyun oynamam lazım ki… evde de 1 milyara yakın para var, o karıyı*

kandırmam lazım ki… O parayı bana göndermesi lazım. Ne şekil düşünüyorum bak! Kumardan param bitmiş ya, düşünüyorum evle kulüp arasında inan 100 metre yok, 200 metre de yok. Ayakla gidebilirsin. Kalktım başka bir arkadaşın arabasını aldım, binanın kapısına çektim. Çocukları aradım, dedim 'çabuk o evdeki 1 milyarı at aşağı, trafik arabamı yakalamış benden rüşvet istiyor, o paraylan gidip rüşveti verip arabamı alacam' şimdi kadın da saf. Saf olmasa bile ne diyecek, getirdi balkonda o parayı mandala taktı attı aşağı. Düşün artık para evden ata ata mandal evde kalmamıştı…" [K-10].

"*Benim bir arkadaşım vardı, evde bakır kazanı satmıştı. Oynayacak ya kazanı satmıştı, gitmişti bahis oynamıştı. O psikoloji var, insanı kişiliksizleştiriyor yani*" [K-4].

Kumar oynayan bireyler kumar oynamak için genellikle kendi öz kaynakları ve kendi imkânlarıyla elde edilebilecekleri kredi, kredi kartı, mekân sahiplerinden borç alma veya evin parasını kullanma gibi kaynakları tükettikten sonra kumar oynamak için borçlanma yoluna gitmektedirler. SÇ-1 bu konuyu "*Yani aileden, çevreden, tanıdıklardan bir şekilde para temin edip ve bu parayı geri vermemek üzerine ilerliyor.*" şeklinde açıklamakta, K-9 ise "*...Bitince saldırıyorsun, paran bitince saldırıyorsun. Arkadaşındır, çevrendir gözün kimi keserse para alıyorsun. Bazen bilsen düşmanındır bile gidip para alıyorsun. Yavaş yavaş çember daralıyor, böyle artık çıkmazın içine giriyorsun.*" şeklindeki ifadesiyle kumar oynayan bir bireyin borçlanma durumunu özetlemektedir. Kumar oynamak için sosyal çevreye borçlanma durumunda bireyler kumar oynamak için borç isteyemediklerinden dolayı genellikle yalan bir ifade üzerine temellendirmektedirler. Nitekim K-10'un "*Hemen parayı buluyorsun, ya bi akrabana gidiyorsun diyorsun 'benim acilen çocuğumu hastaneye götürmem lazım, ya düştü öldü ölecek.' O esnada bi arayışa giriyorsun yani kriz gibi*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere para bulmak için yalana başvurulmaktadır. Öte yandan kumar oynamak için her kesimden borçlanılabilmektedir. KA-3'ün aşağıdaki ifadeleri kumar oynayan bir birey için kimlerden borç alınabilirliği özetler niteliktedir.

"*Para kaybedince sağa sola borçlanmış. O sağa sola borçlanma, onu belli bir süreden sonra demek ki o hani ne derler? Yüzün perdesi derler ya, yüzün perdesi yırtılınca… O statüsüyle, müdür olmasıyla… Kendi kurumunda çalışan hademeye bile borçlanmış… Hademelere demiş ki 'sağa sola söylemeyin, sağa sola bunu söylemeyin, memurlar duymasın, bugün yarın veririm' falan filan şu*

bu, en son hademeleri bizim eve gelip bizden şahsımdan para istediler. İşte … Hoca benim paramı aldı, benim maaşım ne ki bu kadar paramı aldı vs."

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamak için bankaya veya kişilere borçlanma durumundan sonra başvurduğu bir diğer kaynak menkul veya gayrımenkullerin satılmasıdır. Katılımcıların cep telefonu gibi daha küçük eşyalardan araba gibi menkullere veya ev gibi taşınmazlara varıncaya değin menkul veya gayrımenkullerini satıp kumar için kaynak elde ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim K-8 "*Telefonunu satma şeyine gelip gidip kumar oynayabiliyorsun. Bunu da yapmışım yani.*" şeklindeki ifadesiyle kumar oynamak için telefonunu sattığını, K-6'nın "*O zaman 50 bine yakın borç oldu. 50 bin değildi ama 50 bine yakındı. Artık iş çığrından çıkmış tabii …ve sonra evle konuşuyorsun, ev de diyor 'yapacak bişey, yok satıyorsan sat.' Evi satıyorsun borçlarını sıfırlıyorsun ve sonra şeye çıkıyorsun düzlüğe çıkıyorsun.*" ve KA-1'in "*Gittim belediyeye, 6-7 kişiyi kandırmış herkesten bu kadar almış, onlar ne yapmışlar baskı üstüne vermişler. Evin tapusunu götürmüş, yedirmiş. Hipotek etmiş evi şimdi de.*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere ev gibi gayrımenkullerin kumar oynamak veya kumar borçlarını kapatmak adına bir kaynak olabileceği anlaşılmaktadır.

Kumar oynayan kişilerin kumar oynamak için kaynak arayışlarının bir diğer adresi de tefeciler olabilmektedir. Özellikle okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı kulüplerde tefecilerin çok yaygın bir biçimde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kumarhane işletmecilerinden KO-12 "*Ya paran bitiyor, mesela faizci boyutu da var. Bu tür yerlerde faizciler de çok, faizciler de var 5-6 kişi. Sana günlük veren var, aylık veren var*" ve KO-8'in "*Mekânlarda olur genellikle. Çünkü mekânlarda her zaman yani büyük kumar oynanan yerlerde her zaman 2-3 tane faizci olur.*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere tefeciler kumarın ve kumarhanelerin bir parçası olarak çalışmaktadırlar. Tefecilerden para alan K-9'un "*…Tefeci de var mesela 20 aydır. Her ay 20 milyara 2 milyar faiz ödüyorum. Belimi kırmış böyle çare de bulamıyorum. 20 milyara ayda 2 milyar faiz. Az para değil. 2 milyara millet ev geçindiriyor.*" şeklindeki ifadesi tefecilerin işlettiği faiz miktarını gözler önüne sermektedir. Tefecilerin çalışma usüllerine bakıldığında ise genellikle geri dönüş alabilecekleri kişilere faiziyle para vermektedirler. KO-4'ün "*Şimdi her insan kendi işinde uzmandır, şimdi bu tefecilik yapan yani faizcilik yapan adam da o da kendi mesleğinde uzmandır. Sende ışık bulmazsa sana yani 50 milyon diyorum ya ekmek parasını vermez.*" ifadesi konuyu açıklar niteliktedir. Öte yandan tefeciler sadece imkânı olan kişilere değil, ailesinden alabileceğini düşündüğü kişilere de para vermektedirler. KA-2 ve KA-7'nin aşağıdaki ifadeleri bu durumu açıklamaktadır.

"*Bu işi yapanlar, bu işi meslek hâline getiren p… var affedersin. Adam 'ben veririm, nasıl olsa ailesinden alırım' diyor. Ailesi de veriyor, kurtarıyor o parayı. Sonra gidiyor ikincisinden, sonra üçüncüsünden, dördüncüsünden bu hep böyle sürüyor ama eğer bir iki kaptırırsa üçüncüsünde yapamaz*" [KA-2].

"*Şimdi hiç kimse tanımadığı hiçbirine, tefeci de olsa ne olursa olsun vermez. Önce bi bakar sen kimsin, kimlerdensin? Tamam. Mal varlıkları var, aile durumları var. Ben ondan alamazsam babasından alırım, babasından alamazsam abisinden bir şekilde zorlarım. Çünkü abisi esnaf, abisinin biri öğretmen. Kendisine şey gelmesini istemez yani. Hiç kimse istemez*" [KA-7].

Yukarıda ifade edildiği üzere ya kişinin kendi gelirine ya da ailesinin gelir veya mal varlığına güvenerek para veren tefeciler, verdikleri parayı alamadıklarında da borç verdikleri kişi veya ailelerini gayriahlaki yöntemlerle rahatsız etmektedirler. Nitekin KO-8 "*Faizci adam laf söyler, parasını alamadığı için bi laf söyler, mesela ben öldürdüklerini de duydum. Bi tane faizciyi öldürdüklerini de duydum, faizci laf söylemiş, ağır laflar söylemiş. Adam kaldıramamış, adamı öldürmüş, faizciyi öldürmüş.*" ve K-9'un "*Öncekilerde ödemediğim zaman oldu. Başka tefecilere yani. Seni rahatsız ediyor telefonla, ne bileyim iş yerine de gelir. Tefeci yani para satıyor. Para satan insandan da herşey beklenir.*" ifadeleri konuyu açıklar niteliktedir.

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamak için para temin etme yöntemleri arasında bulunan ve genellikle de tüm yollar tüketildikten sonra başvurulan yöntem bir suç işleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu suçlar SÇ-4'ün "*İşte parayı bulamadıkları zaman adli suçlara yöneliyorlar. Gasp, hırsızlık…*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere genellikle maddi gelir getiren suçlar olmaktadır. Kumarın bu tür suçlara yöneltebildiğini K-8'in "*Borçluydum mesela, kimse borç vermez, hırsızlık bile düşündüm yani hırsızlık. Her şeyi düşünüyor insan.*" ve KO-1'in "B*azıları var, bahise gelen mesela hırsızlık yapıyor. Ne bileyim örnek televizyon, bilgisayar filan getiriyor, ucuza veriyor, bahis oynayacağım hesabı.*" ifadesi açıklar niteliktedir. Hırsızlık ve gasp gibi maddi kazanç elde edilebilecek suçların yanı sıra bağımlılık yapıcı maddelerin satıcılığını yapmak da yine kumar oynamak veya kumardan doğan borçlarını ödemek için kaynak bulma yöntemleri arasındadır. Bu konuda KO-5'in verdiği örnek aşağıdaki gibidir.

"*Nasıl bir örnek diyeyim… yüklü bir miktarda bahis oynuyor, bir iki üç veremiyor, kazancını arabasını satıyor. En son bahis borcunu kapatabilmek için*

artık uyuşturucu satan insanların mesela radarına giriyor, teklif ediyorlar İstanbul'a git diye… Osmaniye'de yakalandı. Uyuşturucularla birlikte."

Hırsızlık, gasp ve madde ticareti gibi suçların yanı sıra kumar için kaynak bulmanın aracı olan bir diğer suç türü de dolandırıcılık olabilmektedir. Bu konuda KA-2'nin kardeşi üzerinden verdiği örnek şöyledir:

"*İlk etapta böyle 5-10-15-20 bu şekilde alıyordu. Sonra bu kanallar kapanınca dolandırarak… Birilerini dolandırdı, bu 215 bini dolandırarak yaptı. Nasıl dolandırarak? Kandırdı onları. İşte bu kadar para gelecek, iş bu kadardır falan diye yaptı.*"

Yukarıda ifade edildiği üzere kumar oynayan bireyler kumar oynamak veya kumardan doğan borçlarını ödemek adına kendi imkânlarından başlayarak banka veya kişilere borçlanabilmekte, mekân sahiplerine borçlanabilmekte, menkul veya gayrimenkullerini satabilmekte, tefecilerden yüksek faizle borç alabilmekte veya gelir getirici bir suç işleyebilmektedir. Bunların yanı sıra çok farklı yöntemler de denenebilmektedir. Nitekim eşi kumar oynayan ve bu konuda sorunlar yaşadığını dile getiren KA-1'in aşağıdaki ifadelerine bakıldığında kumar oynayan bir bireyin devletin vatandaşlara verdiği sosyal yardımlardan dahi yararlanarak kumar oynayabildiğini gözler önüne sermekte ve sonuç olarak kumar oynamak veya kumardan doğan borçların ödenmesi için neredeyse her yolun denenebildiği anlaşılmaktadır.

"*Bizimkisi ordan (SYDV) da yardım alıyordu. O arkadaşla gittik, bu çocuk parası alıyorlar ya... Onun adı …'di, bir gün konuştuk dedi 'gel biz de senle gidelim, başvuru edelim.' 'Kız bize çıkmaz' dedim falan, dedi 'yok gidelim', gittik başvuru ettik. Orada böyle ilan gibi yazılar yazmış ya, ben hiç kaymakamlığa gitmemişim bir düşün. Bir de baktım bizimkinin ismi çıkmasın! (gülüyor) 'Nasıl isim çıktı kız' dedim. 'Bunun burda ismi var' dedim. Gittim içerden biriyle görüştüm. Dedi ki 'Neyisin? dedim 'normalde kâğıt üzerinde bir evlilik yaptım.' Dedi ki 'TC'ni al gel.' Ertesi günü TC'mi aldım gittim. Meğer orda üç ayda bir para alınıyormuş, dedim 'siz niye bu parayı buna veriyorsunuz, bu götürüyor kumar oynuyor, ona buna yediriyor falan.' Dedi 'Şimdi bu parayı eve getirmiyor mu?' Dedim 'evde yok' (gülüyor).*"

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamak veya kumardan doğan borçlarını kapatabilmek adına kaynak bulma yöntemlerine ek olarak bireyin kumardan kopmaması veya bir başka deyişle kumarın devamlılığının sağlanması için mekân sahiplerinin ritüel hâline getirdikleri bir yöntem de mevcuttur. Bu ritüel açılış veya gün olarak adlandırılmakla birlikte mekân sahiplerinin çok fazla kayıp yaşayan müşterileri için düzenlediği bir tür yardımlaşma olarak ifade edilebilir. Mekân sahipleri çok fazla kayıp yaşayan müşterileri için bir gün tertip edip o gün kumardan mekân sahibinin kazancının (mano) büyük bölümü veya hepsi adına gün düzenlenen kişiye verilmektedir. Kumarhane işleten KO-12 ile K-21 açılışı şu şekilde açıklamaktadırlar:

> "*Gün ve açılış şu şekil, mesela sen kumarda çok yenilirsin, art arda. Dedim ya benim bir arkadaşım firar etti, gitti. Sen artık yenile yenile çok para verirsin. Belirli bir maddi boyut kaybın oluşur. Onun dilinde de kesilirsin, yani artık paran kalmaz. Nedir mesela, o insanların sana o gün gelip de güzellik yaptığı bir gündür. Mekâncı şöyle yapar; sen devamlı onun müşterisisin ya, gidip orda oynuyosun, yeniliyosun. Bir nevi sen, masa 4 ayaklıdır ya sen bir ayağısın. Çok yenildin, paran kalmadı. Mekâncı der ki bugünkü hasılat sana gelir*" [KO-12].

> "*Açılış yapıyorlar. Mesela mano kesiyorlar ya %10 o mano diyelim ki 20 milyar mano geldi, o 10 milyarı açılışı olan adama veriyorlar, o borcunu kapatıyor*" [K-21].

Açılış veya gün adı verilen bu durum her ne kadar yardım amaçlı görünse de yukarıda ifade edildiği üzere kumarın devamlılığını sağlama amacı ön plandadır. Nitekim KO-8 "*Sistem devam etmesi için bu şarttır. Sistemin devam etmesi lazım. Hep para mekâncıya gitmez, anladın! Genellikle herkes kendi müşterisine değer verir. Bırakmaz aşırı zor durumda kalsın. Fark etmez yani bütün mekânlar için böyledir.*" söylemiyle açılışların amacını özetlemektedir.

4.2. KUMARA BAŞLANGIÇ

Bu bölümde kumar oynayan bireylerin kumara başlama yaşlarından başlanılarak kumar oynamaya başlamada etkili olan faktörler ele alınmıştır. Bu faktörler katılımcıların ifadelerine dayanılarak aile üyesi veya akrabaların kumar oynaması, akran/arkadaş grubuplarının etkisi, merak, işsizlik/yoksulluk ve kahvehane ortamı olarak şekillenmiştir.

4.2.1. Erken Dönemde Başlangıç

"*Yani yaş ortalamasının 13-14'e kadar düştüğünü gördüm.*"

Bu alt temada kumar oynayan bireylerin bağımlılık öykülerinin başlangıcı olan ilk başlama yaşları ele alınmıştır. Katılımcıların başlama yaşlarına bakıldığında büyük bölümünün çocukluk veya gençlik yıllarında kumara başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim K-26 "*13-14 falan vardı, 5. Sınıf-6. sınıfa giderken*", K-2 "*Ben ortaokulda başladım, o zaman 14-15 falan vardı.*" ve K-19'un "*14-15 civarı, arkadaşlarımdan.*" ifadeleri çocukluk çağında kumara başladıklarını, K-24 "*Vallahi 20 yaşında falan başladım.*" ve K-22'nin "*23 yaşındaydım.*" ifadelerine bakıldığında ise gençlik yıllarında kumara başladıkları anlaşılmaktadır.

Erken yaşta kumara başladığını dile getiren K-26 çocukluk çağında kumara nasıl başladığını ve nasıl ilerlediğini şu cümlelerle aktarmaktadır.

> "*Okul okuyordum, herhâlde 6. sınıfta, 7. sınıfta bahis oyunları vardı. Bu takım kazanır, alır falan onlarla başladı. Küçük bir paraydı o zaman. 3-4 TL filandı. Orda başladı, öyle devam etti öyle. Para bulmak biraz zordu o zamanlar. Bulduğumuzu da ona yatırıyorduk. Hani küçük bir zevkti. Yavaş yavaş artık bir bağımlılık yaptı.*"

Yaşları tutmamasına rağmen kumar oynadığını ifade eden K-2 ise kuponları nasıl yatırdığını şu cümlelerle açıklamaktadır.

> "*13-14 falan vardı. 5.-6. sınıfa giderken... Ben 2012'de okulu bitirdim, şimdi 25 yaşındayım. Kendimiz gitmiyorduk, başkasına veriyorduk. Diyorduk 'Bu bizim babamızın, abimizin. Sen de yatır, bizi göndermiş, biz bilmiyoruz' böyle işte.*"

Yasa dışı bahis işletmecisi KO-5 günümüzde de kumar oynamanın çocukluk dönemlerinde başladığını aşağıdaki ifadelerle dile getirmekle beraber, bunun nedenini de internet üzerinden kumara erişimin kolaylığıyla açıklamaktadır.

> "*Devlet buna hiçbir zaman çözüm bulamadı. İnternet üzeri, kredi kartları üzeri, internet üzeri, kripto para üzeri... anladın mı? Verdiği, atıyorum kaybettiniz bonusu veya yüzde yüz geri iade bonusuyla öyle saçma sapan. Kendince kampanyalarla oyuncuyu kendine çekiyor, yaş ortalaması düşürüyor. ... Tabii onların ne kadar çok, mesela atıyorum yaş ortalaması düşerse bu onun o kadar kazancı artıyor. Çünkü bugün 13-14 yaşındaki bi insanın gelecek kaygısı yok,*

kesinlikle yoktur. Ben daha 13-14 yaşındayım daha çocuğum şöyle böyle. Aileler benim oğlum internette zaman geçiriyor, sıkıntı değil. En azından dışarda uyuşturucuya gitmez, hırsızlığa yönelmez gibi bahanelerle kendini kaptırdığı için. O yüzden yaş ortalamasının 13-14'e kadar düştüğünü gördüm."

4.2.2. Aile Üyesi veya Akrabaların Kumar Oynaması

"*Daha önce babam da yapmıştı… Ben de bir deneyeyim diyorsun.*"

Kumara başlangıç teması altında yukarıdaki ilk alt temada kumara başlama yaşı ele alınmıştır. Bu ve aşağıdaki alt temalarda ise bireylerin kumara başlamasını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Öncelikle kumara başlanılmasında aile üyeleri veya akrabaların kumar oynamasının önemli bir faktör olduğu katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim KA-4 baba ve amcasının kumar oynamasının kendisini nasıl yönlendirdiğini şu cümlelerle aktarmaktadır:

"*…Mutlaka etkisi var. Sonuçta bir şeyi çevrende gördüğün zaman… Görmediğin bir şeyi kendin bulaşamazsın. Birileri seni iter buna. Görmüşsen daha önce kendin bir şekilde bulaşıyorsun. Sıkıştığın zaman paraya ben şunu bir deneyeyim. Daha önce babam da yapmıştı, daha önce amcam da yapmıştı. Ellerine bir şey geçmişti. Ben de bir deneyeyim diyorsun. Sıkıştığın zamanlarda aklına geliyor. Hâlâ bile oynamıyorum ama bazen bir maddi anlamda sıkıştığımız zamanlarda bir denesem mi diyorum.*"

KA-6'da kardeşinin kumar oynamasının altında baba ve amcasının kumar oynamasının yattığını ifade etmekle beraber kardeşi ile baba ve amcası arasındaki kumar bağlamındaki etkileşimi şu şekilde ifade etmektedir.

"*Ya okulu bırakırken zaten ilkokul 5. sınıfı bitirdikten sonra geldi buraya (kardeşi). Yaş olarak 13-14 yaşlarındaydı zaten. Buraya geldikten sonra onlarla beraber (baba ve amcası) inşaat sektörüne girdi. Dedim ya müteahhitlik yapıyorlardı. E baba amca nerede? Pavyonda, barda, orda burda. Bar kapatmak karı kızla, kumar oyna. E görüyo, özentidir. …defalarca misal onlar tarafından gidip dövüldüğünü de biliyorum, amcamla babam tarafından. O ilk yıllarda, ilk öğrendikleri zaman yapma, etme falan falan. Ha şu cümleyi, abimin şu cümleyi onlara kullandığını da biliyorum. Siz oynuyorsunuz zararlı değil*

demek, siz yapıyorsanız bırakın bende para kazanıyorum, ben de paramı yiyeyim. Yeme anlayışınız sizin buysa, benim de bu olacak."

Aile veya akrabaların kumar oynamasının kumara başlamada etkili olduğuna dair deneyimlerini paylaşan K-6 kumara başlamasını "*Yılın 365 gününün 350'sini şantiyede geçiriyorsun, iki ayda bir Diyarbakır'a geliyorsun anne babanı görmeye, o arada hâlâ oğluna bi takıldık ...o bir iki günde o bahisçiye denk geldim. Bahis nasıl oynanılır, onu öğrendim. Onun neticesinde her şey tepe taklak oldu.*" şeklinde ifade etmekte, K-8 ise farkında olmadan ağabeyinden bu konuda nasıl etkilendiğini "*Abim para kaybetmişti ben de merak ediyordum, hatta kötülüyordum onu. Niye kumar oynuyorsun, ben kendim iyi bir şey olmadığını söylüyordum ona, ta ki ben oynayana kadar.*" ve KA-4 "*Yani ailesi, akrabaları, hepsi de oynayan insanlar. Bir şekilde o da bulaştı.*" ifadeleriyle açıklamaktadırlar.

4.2.3. Etkileşim: Akran/Arkadaş Gruplarının Etkisi

"*O arkadaş onu çekiyor. O, onu çekiyor. Bir etkileşim oluyor.*"

Akran/arkadaş gruplarının etkileşimi bireylerin kumara başlamasında bir domino etkisi yaratabilmekte ve bu yolla birçok kişi kumar oynamaya başlayabilmektedir. Nitekim K-3 "*Geneli o arkadaş onu çekiyor. O, onu çekiyor. Bir etkileşim oluyor. Hepsi beraber oynuyor.*" ve K-19'un "*...O (arkadaşı) oynadıkça ben daha oynadım. Ona takıldım. Aynı arkadaşım, aynı birlikte top oynadığım bi arkadaşım yani. O oynadı, öbür arkadaş oynadı, öyle çoğaldı. Devam etti böyle*" şeklindeki ifadeler ile akran/arkadaş grupları arasındaki etkileşimle kumara başlayan kişilerin sürekli bir şekilde arttığı dile getirilmiştir.

Kumar oynayan katılımcıların kumara başlama öykülerine bakıldığında birçok katılımcının bir akran/arkadaş vesilesiyle kumara başladığı ve sonrasında bağımlılığa giden bir sürece girdiği anlaşılmaktadır. Bu konuda K-28 "*12-13 yaşındaydım mahallede arkadaşlar beni alıştırdı. Arkadaşlar arasında kahvelerden elliiki çalıyorduk, bahçede oynuyorduk. O gündür bugündür içine girmişim.*", K-19 "*Arkadaşım oynadı. Onunla gidip geldim. Kuponları yatır falan. Sonra ben de başladım oynamaya. Öyle geldi, 2003'ten bu yana oynuyorum.*" ve K-20'nin "*98'de hatta 96'da taksiciliğe başlayınca çevremdeki arkadaşlarda o zaman spor toto meşhurdu, 12+1, 13+1 oynayanlar vardı. 12 yakalayanlar vardı, dedim 'Ben de oynarım, ben de biliyorum bu maçları.' Öyle başladık.*" şeklindeki ifadeleri ve aşağıda K-5 ve K-9'un konu ile ilgili deneyimleri akran/arkadaş gruplarının kumara başlamada ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

"*Yani ben Ankara'ya gittim orada arkadaşlarla bi yerde oturuyorduk, içiyorduk. Baktım herkes at koşuyor. Gel, git bilmem ne, bi arkadaş dedi ki 'sana bişeyler yapayım' dedim 'yap', ben anlamıyordum. Yaptı tesadüfi yakaladı, ondan sonra ben de merak sardım bu nasıl oluyor, nasıl oluyor ve neticede biz de öğrendik, içine girdik hikâye böyle başladı*" [K-5].

"*25 yıldır… arkadaşıma borç para verdim, 'işe gireceğim' dedi. Ben de yardım ettim, verdim. 3-4 ay sonra aradım, bulamadım. Sonra bir arkadaş dedi 'kumarhanede', gittim oraya kalkıp 'senin paranı getirecem' o oturuş o oturuş bende. Dedi 'yerime bak' ben de oturdum. Öyle sebep oluyor ya benim de öyle bişey sebep oldu*" [K-9].

Kumar oynatan bireylerin bu konudaki ifadelerinde de akran/arkadaş gruplarının kumara başlamada etkili olduğuna yönelik söylemler ön plana çıkmaktadır. İddaa bayi işletmecilerinden KO-10 müşterileri üzerinden, kumarhane işletmecilerinden KO-12 ise gözlemlerine dayanarak şu ifadeleri kullanmışlardır:

"*Çevre, oturduğu çevre önemli. Mesela 3 kişiden 2 kişi oynuyorsa o üçüncüde oynayacaktır. Yani bize gelip de ben bu arkadaşımdan dolayı bu oyuna düştüm, bilmem ne oldum diyen çok insan var*" [KO-10].

"*Adam hiç oynamasın alakası yok, ilgisi yok, arkadaşı oynuyor. Geliyor yanında oturuyor. Bir iki, bir iki, bir iki kurtulma şansı yok, oynayacak. Ben biliyorum oynayacak*" [KO-12].

4.2.4. Merak

"Belki ben o gün merak edip o bahis nasıl oynanılır demeseydim…"

Kumara başlama faktörleri arasında yukarıda ifade edilen aile veya akrabaların kumar oynaması ve akran/arkadaş etkileşiminin yanı sıra merak duygusu da bulunmaktadır. Herhangi bir şekilde kumar ile tanışan kişilerin ne olduğu veya nasıl oynanıldığına yönelik merak duygusu kişileri kumar oynamaya sevk edebilmekte bu da bağımlılığa açılan bir kapı olabilmektedir. İddaa bayi işletmecilerinden KO-10 konu ile ilgili izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır:

"*Ben genellikle burda kalıyorum, mesela adam geliyor arkadaşıyla ilk defa bir yere gidiyorlar. Örneğin adam diyor iddaa gördüm geleyim iddaaya, o da*

onunla geliyor. 'Nasıl bişey?' diyor, onu öğrenmeye çalışıyor. 'Yok, ben oynamam' diyor. Bir hafta sonra bakıyorsun o da oynamış. Bu şekil gelişiyor, merak."

Kumara karşı oluşan merak duygusu genellikle bir akran/arkadaş vasıtasıyla gelişmekte ve bu durum kumara başlamanın ilk adımı olabilmektedir. K-2 ve K-17'nin kumara başlama öyküleri de aşağıda ifade edildiği biçimiyle bu şekilde oluşmuştur.

"*Arkadaşım oynarken ben de öyle baktım merak ettim, hep merakımdan… Gördüm iddaa kâğıtları vardı, o zaman baka baka merak ettim. Heveslendim öyle gittim. Kendim o zaman iddaa oynuyordum, 1 liraydı yanlış olmasam iddaadan başladım böyle*" [K-2].

"*Arkadaşlar mesela kahvede oynuyordu, büyüklerimiz. Biz de merak ettik. İşte o dedi bu maça bu kadar bastım, bu kadar para aldım. Biz de merak ettik, kaçak bahisle başladık*" [K-17].

Özellikle kimlik inşası olarak ifade edilen ve merak duygusu ile bir şeyleri deneme hevesi içerisinde bulunan ergenlik dönemindeki kişiler için bu durum ciddi bir risk unsuru olabilmektedir. Nitekim K-27 ergenlik döneminde bir kumar türü olarak bahis oynamaya nasıl başladığını şu sözlerle açıklamaktadır:

"*Ergenlik dönemi, arkadaşlarınla fazla zaman geçirirsin, ailenden çok arkadaşlarınla zaman geçirirsin. Hani gidip geliyordum cart, curt. Merak… Soruyorum bu nedir, bu nasıl oynanılır falan. O şekil başladık bahise.*"

Bir anlık merak duygusu ile başlanılan kumar oynama davranışı diğer bağımlılık türlerinde olduğu gibi bir süre sonra bireyler için içinden çıkılması zor bir bağımlılığa dönüşebilmektedir. K-6'nın aşağıdaki ifadeleri bu durumu özetler niteliktedir.

"*Bir insan nasıl kendini bu duruma koyuyor ve bahis oynarken de bahis oynamasını, doldurmasını bilmeyen bir insan durup dururken ev satabiliyor. Ben ilk kuponu yaptığım zaman nasıl oynanıyor, hele bana doldurun başkası yerime dolduruyor. Oradan her şeyi bilen bir kumarcıya dönüyorsun. Her şeyin bir başlangıcı bir kırılma anı vardır, belki ben o gün merak edip o bahis nasıl oynanılır demeseydim…*"

4.2.5. İşsizlik/Yoksulluk

"*İş yok, para da yok, imkân da fazla yoktu diyelim e ufaktan bahise başladık*"

İşsizlik veya yoksulluk gibi sosyal sorunlar kumar gibi başka bir sosyal sorunu yordayabilmekte veya kumar oynamaya başlamada kendi başına bir faktör olabilmektedir. Kumar doğası itibariyle maddi kazanç sağlamada bir araç olarak görülebildiğinden dolayı işsizlik ve yoksulluğun bir çıktısı olarak kişiler kumara başlayabilmektedir. K-7'nin bu konudaki deneyimleri işsizliğin ve yoksulluğun kumara başlamada nasıl bir faktör olabileceğini özetler niteliktedir.

> "*Ya ben evlendim, evlenince biraz borç ettim, imkânım o kadar yoktu, param yoktu. Yetmiyordu evliliğe, Allah razı olsun bütün insanlardan, yardımcı olan herkesten kimin kapısına gittimse geri çevirmediler. Ben borç ettim evliliğimi yaptım. Ondan sonra işler durmaya başladı. İşler durdu, biz epey bi ara boş kaldık. İnşaat sektörleri baya bi durdu. Bizim de mesleğimiz inşaattı, iş bulamadık, çalışmadık. Ne oldu, bu sefer borcum çoktu… Bazı insanlar lazım olduğu için parayı istediler. İş yok, para da yok, imkân da fazla yoktu diyelim, ufaktan bahise başladık.*"

KO-5'in aşağıdaki ifadeleri de işsizlikten dolayı modern hayata uyum sağlayamamaktan kaynaklı olarak işsizliğin kumara başlamada bir etken olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir.

> "*Yani onun dışında işsizlik. Kesinlikle yani modern şartlarda hayata ayak uyduramama, hep özendirici şeyler, bunlar hep etken oluyor kesinlikle.*"

K-7 ve KO-5'in yukarıda ifade ettiği ifadeler ile işsizlik ve yoksulluğun kumar oynamaya başlamada bir faktör olabileceği anlaşılmaktadır. Kumara başlamada bir faktör olmasının yanı sıra K-13 ve KO-6'nın aşağıdaki ifadeleri işsizlik ve yoksulluğun kumar oynamayı yordadığı yönündedir.

> "*Şimdi böyle düşün bak mesela 12'ye kadar kahvedeyim. Sabah gelirim kahveye ne olsa onu oynarım. Bugün ben bi fabrika olmuş olsa burada veyahut da bir işim olmuş olsa ne işim var kahvede. Ben maçları takip edecek fırsatı bile bulamazdım. Şimdi iş yok, güç yok. Alıyoruz, bakıyoruz kim kimle oynuyor, kim kimle ne yapıyor. Çünkü zaman çok ya, iş yok güç yok*" [K-13].

"*Örneğin stres, sıkıntı ülkede daha doğrusu bu Mezopotamya bölgelerinde, doğu taraflarında işsizlik çok olduğundan millet çok yerde kendini kumara adıyor. Eğer bu çevrelerde fabrika olsaydı, uğraşacağın bir şey olsa… Sosyal bi yaşantın olsaydı, kimse kumar oynamazdı. Oynayan da nadir oynardı. Yani umut dünyası, diyor ben gideceğim sabahtan akşama kadar çalışacağım sırf bir yevmiye almak için, yevmiye de 100 milyon. Diyor ben 1 milyon, 5 milyon atayım belki 100 milyon yevmiyemi çıkartırım*" [KO-6].

4.2.6. Kahvehane Ortamı

"*Yani genelde zaten yine olay dönüp dolaşıyor kahveye geliyor.*"

Kumar oynamaya başlanılmasında en temel faktörlerden birini kahvehaneler oluşturmaktadır. Kahvehanelerde okey, kâğıt ve zar oyunları her ne kadar kumar amaçlı oynanmasa da kumar oynamaya başlamada bir etken oluşturabilmektedir. K-8'in "*Gittim kahveye merak ettim, o yaşadıkları heyecanı gördüm. 'Ben de oynamalıyım' dedim, oynadım.*" ve K-21'in "*Gençtik, kahvede arkadaşlarla beraber alıştık, ondan sonra devam etti. Evlenince bir müddet bıraktım tekrardan başladım.*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kahvehaneler kumar oynamaya başlanılmasında önemli bir rol oynayabilmektedir.

Kahvehanelerde sosyal amaçlı oynanılan oyunlar belirli bir aşamadan sonra kumara dönüşebilmekte ve bağımlılık döngüsüne kapı aralayabilmektedir. SÇ-1 kahvehane ortamı içerisinde mahsum olarak oynanılan oyunların kumara başlamada nasıl bir etkisinin olduğunu şu cümlelerle aktarmaktadır.

"*Yani genelde zaten yine olay dönüp dolaşıyor kahveye geliyor. Kahvede genelde kahve oyunlarına yatkın kişilerle başlanıyor. Daha sonra o kitle, o kahvenin bir üst basamağı dediğimiz daha çok böyle bodrum katlarında, görünmesi çok kolay olmayan yerlerde oynanan, yine kahve oyunlarına benzer ama yüksek maliyetli, ortaya para konulan oyunlar şeklinde devam ediyor.*"

K-13 ve K-23 ise yukarıda SÇ-1'in söylediklerini onaylayacak şekilde kahvehanelerde kumara küçük meblağlar veya maddi değeri olan küçük şeylerle başladıklarını ve sonrasında bunun artarak devam ettiğini şu şekilde ifade etmektedirler.

"*8-10 yaşlarında zaten biz zar atmaya, barbut oynamaya başladık. Sonrasında kahvelere alıştık. Yaş tuttu ya ilerledi. Sonra geldik kahvelere… İşte bir oyun*

oynayalım 1 milyon 1 milyon, 2 milyon 2 milyon… Böyle böyle bu sefer açılış 5 milyon, bitiş 20 milyon. Bu şekil başladık" [K-13].

"*96'da o zaman 15 yaşımdaydım. Kahve hevesimiz vardı… Mesela giderdik önce çayına oynardık, ondan sonra dediler sigarasına oynayalım, sigaradan sonra artık para alıp vermeye başladık, sigarayı boşverdik, O şekil başladık*" [K-23].

Kahvehaneler okey, kâğıt ve zar oyunları için riskli alanlar oldukları kadar spor bahisleri için de riskli alanları teşkil edebilmektedir. Kahvehanelerin çoğunda genellikle spor kanalları sürekli açık olmakta ve bahis oynayan kişiler buralarda kuponlarını oluşturmakta veya maçları takip etmektedirler. SÇ-4 ve iddaa bayi işletmecisi KO-3 bu durumu şöyle açıklamaktadırlar:

"*Emin olun 3 gün… kahvede oturun sadece gözlemleyin, hiçbir şey yapmayın, sadece gözlemleyin. Sürekli maç kanalı açık program. Hiçbir zaman haber ya da farklı bir kanal açık olmuyor… Adam gelir, görür. Direkt teşvik eder onu zaten*" [SÇ-4].

"*Özellikle bu tür yerlerin kurulduğu yerler hem iddaa bayisi hem illegal bahis olsun, kahvehaneye yakın yerler. Çünkü genellikle futbol maçları falan hepsi oynanıyor ya, adam zaten televizyonda canlı izliyor. Hemen koşuyor iddaa bayisine, bahise geliyor. O nedenle genellikle kahvehanelere yakın*" [KO-3].

Yukarıda ifade edildiği biçimiyle bahis oynamak için de riskli bir alanı oluşturan kahvehaneler kumar oynamaya başlamada önemli bir rol oynayabilmektedir. Bahis oynamaya kahvehaneye gitmekle başlayan K-7 ve K-11'in ifadeleri kumara başlamada kahvehanelerin önemini açıklar niteliktedir:

"*Benim üstün bir değerim vardı, bir saygınlığım, bir çevrem vardı. Ben işimde gücümdeydim. Benim kahve ortamlarım dahi çok çok azdı, ama sonra yavaş yavaş hayat şartları zorlamaya başladı. Kahveye gittik, arkadaşlar falan bahis oynayan insanlar vardı, ondan sonra yavaş yavaş biz de bahise başladık*" [K-7].

"*İşte karşıda kahve vardı, salon … vardı. Oraya gidiyordum abi, oradaki herkes bahis oynıyordu. Zaten üst katı kaçak bahis, iddaa kahvenin hemen üstüydü. Arkadaşlar oynuyordu, ordan ben de bi tane yapayım gibisinden… Gidiyordum, ben de yapmaya başladım. Ondan sonra öyle derken tam şeyci olmuşum, bahisçi olmuşum, haberim yok*" [K-11].

4.3. KUMARI SÜRDÜRME: BAĞIMLILIĞA GİDEN SÜREÇ

Kumar oynayan bireylerin kumar davranışına başlamasından sonra bağımlılığa giden sürecin işlendiği bu bölümde ilk kumar deneyiminden sonra kazancın çekici gelmesi veya kayıpların kovalanmasının yanı sıra bireylerin kumar ile daha fazla meşguliyet ve odaklanmayı sağladığı takip ve analizler ile gizlilik ve yalanlar temaları ele alınmış, akabinde kumarın sürdürülmesinde etkili olan motivasyonel faktörler ve tetikleyici unsurlar işlenmiştir.

4.3.1. Kazancın Çekiciliği

"*Bi kazanıyorsun ondan sonra ben yine kazanırım diyorsun, peşine düşüyorsun.*"

Kumara başlama öyküsünden sonra kişileri bağımlılığa götüren süreçlerin ilki genellikle kazancın çekiciliği olmaktadır. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, genellikle ilk oyunlarında alınan kazanç ile kumarı sürdürdüklerini ifade etmektedirler. KO-6 ve K-24'ün aşağıdaki ifadeleri kazancın kumar oynamayı sürdürmedeki rolünü açıklar niteliktedir.

> "*Başlar, bir kazanır ilk önce ağzı tatlanır. İkinci, üçüncü kazanır. Öyle ufak bir şey, cüzi bir şey. Böyle 50-100 milyonluk bir şey kazanır. Rahat para ben kazanıyorum hevesiyle. Ondan sonra tatlı gelir ona. Tatlı geldiği için bu kez biraz kıyıda köşede bir de parası da var. Der 'zaten işe, güce de ihtiyacım yok, nasıl olsa ben burda kazanırım birkaç günde.' E şimdi o kazanma hevesiyle, daha toydur heyecanlıdır, 'demek ki ben bu işi daha çok herkesten…' Yav herkesten daha iyi bilmiyorsun, herkes zaten burada saçını, sakalını beyazlatmış. Neyin ne olduğunu bilir. O da o hevesle diyor ki 'nasıl olsa ben tamamım, kıvamındayım, kazanacağım' hesabıyla bunu kazanırım, bunu kaybederim, bunu kazanırım, bunu kaybederim… Derken bir bakıyor içine düştü mü bir daha çıkamaz hale gelir*" [KO-6].

> "*Bi oynuyosun, bi kazanıyosun ondan sonra ben yine kazanırım diyosun, peşine düşüyosun. Bi bakıyosun içine girmişsin artık. İstesen de çıkamıyosun. O şekil*" [K-24].

Kazancın verdiği çekicilikle kumar oynamayı sürdürdüğünü ifade eden katılımcılar her ne kadar mantıklı bir açıklaması bulunmasa da ilk oyunlarında kazandıklarını ve bu kazancın çekiciliği ile kumarı sürdürdüğünü, öte yandan bunun kumar oynayanlar arasında çok yaygın olduğunu ifade etmektedirler. K-4 "*İşte işin enterasan tarafı tabii bu çok kişide de olmuştur. Ben ilk oynadığımda tutturdum, ilk oynadığımda tutturdum. Bu insanı cezb ediyor tabii, cezbetti*

beni, öyle devam etti. İlk oynadığımda tutturduğumdan dolayı devam etti." şeklinde deneyimlerini ifade etmektedir. KO-7 de bu durumu "*Bir de bahisin öyle bir kuralı var ki nedense hiç oynamayan insanlar ilk oynadığı zaman sürekli kazanır. Yani sanki planlanmış bir şey, sanki sen ilk oynadığın zaman seni içine düşürmek için sana o ikramiyeyi resmen veriyor. Seni kendine kaptırmak için… Ondan sonrası da bildiğin gibi hüsran olacak.*" şeklinde açıklamaktadır. İlk oyununda kazanma inancı kumar oynayanlar arasında o kadar yaygındır ki iddaa ve şans oyunları işletmecisi KO-3 ilk defa oynayanların kuponlarını özellikle ayırdıklarını dile getirmiştir.

> "*Mesela şu an şans oyunlarında hiç oynamamış kişi geldiği zaman ben onun kuponunu ayırıyorum. Bana özellikle tembih etmişler, hiç bu oyunu oynamamış biri gelip oynadığı zaman onun kuponunu bize ayır. Ben ayırıyorum, diğerleri geliyor, şu kuponu ayırmışım, bize de oyna aynısını. Öyle bir şey var, tutuyor da bazen. Yani şahit olmuşluğumuz var, mesela hiç oynamayan bir adam oynadı, 9 rakamlı 10 numara çekilişinde 9 yakaladı. Bize devamlı 300 milyon, 400 milyon getirip koliler hâlinde getiriyor kâğıtlarını, 7-6-5 hiç yakalamıyor ama o adam ilk defa oynadı 9 yakaladı. Kendim de şahit oldum.*"

4.3.2. Kayıpları Kovalama

"*Araba patinaj yaptıkça lastik plakayı siler, insan da öyledir. Patinaj yaptıkça batıyorsun.*"

Kumar oynama davranışına süreklilik kazandıran ve bağımlılığa götüren en önemli iki unsur, kazancın çekiciliği ve kayıpları kovalama olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların neredeyse tamamı kazandığında kazandığı paranın çekici gelmesi ve kaybettiği zaman kayıpları kovaladıkça daha fazla kumar oynadığını ve kumardan kopamadıklarını dile getirmişlerdir. KO-11'in "*Kazandıkça kazandığın paranın tadı sana hoş geliyor. Kaybettikçe bu sefer kaybettiğinin peşine düşüyorsun. E şimdi öyle olunca adam ister istemez bi bakmış işin içine girmiş, artık çıkamıyor.*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere kişi ilk kumar deneyiminden sonra kazandığı veya kaybettiği her iki durumda da kumarı sürdürmesi kumara yönelik ilk deneyimin önemini gözler önüne sermektedir. Kazancın çekiciliği yukarıdaki bölümde açıklanmış, bu bölümde ise kayıpların kovalanması ile bağımlılığa giden süreç açıklanacaktır.

Kumara başladıktan sonra yaşanan kayıpları geri kazanma düşüncesi kişileri bağımlılığa götüren en önemli unsurlardan biri olmaktadır. K-12'nin "*Dediğim gibi emin ol iddaa oynayan insanlar hiçbir zaman zengin olayım diye oynamıyor. Kaybettiğinde kazanma hissi tetikliyor*

bizi. Kaybettim, benim param gitti. Onu kazanma hissi var ya, sürekli bağımlılık hâline getiriyor iddaayı." ifadesi kayıpları kovalamanın bağımlılık sürecindeki yerini açıklar niteliktedir. K-10 ve K-19'un bu konudaki deneyimleri de konuya açıklık getirmesi bağlamında önem arz etmektedir.

> "*Şimdi kaybettiğinin peşine veriyorsun ya, git gide batıyorsun, git gide batıyorsun. Şimdi araba patinaj yaptıkça lastik plakayı siler, insan da öyledir. Patinaj yaptıkça batıyorsun*" [K-10].

> "*Bu sefer kesin kazanacağım şeyiyle gidiyorum. Yani öyle kafamda kuruyorum. Bu sefer kaybettiğim parayı kazanacağım diye oynuyorum. Yine kaybediyorum, yine oynuyorum böyle devam ediyor. Çark sürekli böyle dönüyor. Kaybettiğim çok. Kaybetsem bile yine üstüne katarak daha fazla para ayırarak oynuyorum. Yükseliyor bu miktar tabii zamanla, kuponlarım belki 1 liralık kupon oynuyordum. Şu an 300 lirayı geçmiş, istemediğim halde de oynuyorum*" [K-19].

4.3.3. Takip ve Analiz

"*Bi eksiklik hissediyorum, gerçegi bu. Hani takip etmesem…*"

Kumara başlayan kişiler için bağımlılığa götüren sürecin önemli bir unsurunu da takip ve analiz oluşturmaktadır. Kumar oynayan kişiler oynamadan önce analiz yapmakta, oynadıktan sonra da takip etmektedir. Böylelikle zamanlarının önemli bir kısmını kumara harcayıp bağımlılığa giden bir süreci olgunlaştırmaktadırlar. K-19 ve K-17, kumar oynayanların takip ve analiz ile kumarı hayatlarının odağına nasıl yerleştirdiğini aşağıdaki ifadeleri ile açıklamaktadır.

> "*Oynadığım oyunları falan telefondan, televizyondan, çevreden sürekli takip hâlindeyim. Bağımlı olmuşum diye kendimi… yani söylüyorum. Nereden bakarsan 15 yaşım nerde 33... 18 yıla yakındır oynuyorum. Bi eksiklik hissediyorum, gerçegi bu. Takip etmesem noldu bu maç, bu oyun, bu hafta kaç kişi tutturdu, kim kazanmadı…çevremdekiler de oynayınca tabii daha fazla takip edesim geliyor. Takip edip oynuyoruz işte.*" [K-19].

> "*Mesela ben eve gittiğim zaman oynamadığım akşamlar aklım hep iddaada oluyor. Çıkarıyorum bülteni yarınki maçlara bakıyorum. Bak işim, gücüm yok. Böyle uzanmışım, bugün ayın biri, yarınki maçları düşünüyorum. Diyorum yarın*

bunu oynarım, bu maçı oynarım, bu maçtan bu kadar çıkar… yani odur. Aslında kötü bir şey. İnsanın beynini yiyor, kemiriyor" [K-17].

Takip ve analizi kumarın bir parçası hâline getiren oynayıcılar sadece kumarın sonucuna göre haz almamakta, takip ve analiz yaparken de ayrıca haz aldıklarını bildirmekte, böylelikle kumarın hayatlarındaki yeri daha geniş bir zaman dilimine kavuşmaktadır. K-11 ve K-20 bu konuyu aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadırlar.

"*Ya o zevki… Kupon yapardın takip etmesi falan, hoş. İnsan, bilmiyorum ki nasıl, rahatlıktan mı anlamadım ki… Sürekli telefonla takip etmeler, gol olunca sevinmeler falan. Zevki farklı bi şey*" [K-11].

"*...E bu akıllı telefonlar tabii bize bu oynamayı daha da olgunlaştırdı. Şimdi bu olmadığı zaman, akıllı telefon, ben neyle takip ederim. O zaman oynardım 10 lira, 20 lira ... spora bakardım, alt yazıyı takip ederdim. Şimdi istediğin gibi takip edebiliyorsun, saniyede hatta canlıda telefondan izleyebiliyorsun. Kim kime ne yapmış, ataklar nedir… O da bir heyecan veriyor insana, bu tabii daha kötü bir şey*" [K-20].

4.3.4. Gizlilik ve Yalanlar

"*Gizleme mecburi yani insan açıklayamıyor ki…*"

Kumar oynama davranışını bağımlılığa götüren ve neredeyse kumar ile karakterize olan durumlardan birini de gizlilik ve yalanlar oluşturmaktadır. Kumar oynayan kişiler kumar oynadıklarını çeşitli sebeplerle aile ve çevrelerinden gizlemekte ve bu gizliliği korumak için de çoğunlukla yalana başvurmaktadırlar. Böylelikle aile veya çevrelerinden gelecek olan müdahale veya eleştirilere kendilerini kapatarak kumarı hayatlarının önemli bir parçası hâline getirebilmekte ve bağımlılığa giden süreç inşa edilmektedir. Öncelikle gizlilikle ilgili katılımcı ifadelerine bakıldığında K-21 "*Gizleme mecburi yani insan açıklayamıyor ki… İnsan istemez ki ailesi duysun bu alışkanlığı.*" şeklindeki ifadesi ile kumar oynama davranışının gizli tutulmasını mecburiyet olarak açıkladığı görülmektedir. Katılımcıların kumar oynadıklarını gizli tutmalarındaki nedenlere bakıldığında ise K-27 *"…tartışma olur…yani onun için gizliyordum.*", K-20 "*…çünkü gizlemesen evde huzursuzluk çıkar*" ve K-19 "*Yav huzurum kaçmasın, kavga olmasın, eşimle aram bozulmasın, bilmesini istemiyorum.*" şeklindeki ifadeleri ile aile içi tartışmalardan kaçındıkları için gizlediklerini belirtmektedirler. K-4 *"… utanç verici olduğundan dolayı…utanıyorum açıkçası yani istemiyorum öğrensinler.*" ve K-26'nın "*İnsan*

utanır. Mesela benim annem babam bana öyle bir şey söyler, ben utanırım. Utancımdan belki eve de gitmem. Ben namazımda niyazımda, aile de öyle şeylerde. Asla ben kalkıp böyle şeyi… Gizlemekten başka çarem yok." ifadeleri ise kumar oynama davranışını utanç verici olarak gördüklerinden dolayı gizlediklerini ortaya koymaktadır. Katılımcıların kumar oynadıklarını gizlemelerindeki bir diğer neden ise damgalanma korkusudur. Nitekim K-5 "*İtibarın biter, kişiliğin biter, ailede, çevrede, arkadaş içerisinde 'filankes kumarcıdır, at yarışı oynuyor yav s… et onu' O yüzden ben bu tür şeylere çok değer verdiğim için ... aman ha diyorum, geçen biri beni görmesin.*" ve K-7'nin "*Demesinler bu kumarcıdır, kumarcının oğlu böyledir, şöyle yapıyor. Laf gitmesin, o yüzden hep gizli saklı oynadık.*" şeklindeki ifadeleri damgalanma korkusuyla kumarın gizlendiğini göstermektedir. Kumar oyanama davranışının yanı sıra kumardan doğan borçların da gizlendiğini K-6 gizleme sebebiyle beraber şöyle açıklamaktadır:

> "*Bunun üstesinden tek başıma gelebileceğimi, zamanı geldiği zaman bırakırım birkaç ay sıkıntı çekerim çünkü kötü bir şey olduğunu biliyorsun. Kumardır bu, ismi bahis de olsa sonuçta bunun kökeni kumar. Kimsenin bilmesini istemiyorsun, kendi gücünle kendi imkânınla bu tür şeyleri kapatabileceğine inandığın için hiçbir zaman gidip söylemiyorsun.*"

Kumar oynama davranışını aile ve çevresinden gizleme çabasında olan oynayıcılar gizliliği korumak için ise çoğunlukla yalana başvurmaktadır. Bu konuda K-8 "*Tabii tabii yalan çok giriyor, mesela diyorlar 'Nerdesin?' ben kulüpte kumarda olduğumu söylemiyorum. Ben diyordum arkadaşımla bir yerdeyim veya bir yere gittim öyle, yalan yani.*" ve K-5'in "*İster istemez yalan konuşuyorsun, biliyorum bana yakışmıyor ama onun bağımlısı olduğum için hata yapıyorsun, hata üstüne hata ile gidiyorsun.*" ifadeleri ve K-7'nin aşağıdaki söylemleri gizlilik adına yalana başvurulduğunu açıkça göstermektedir.

> "*Bahis insanı yalancı durumuna düşürüyor, ailene karşı yalancı durumuna düşürüyor, arkadaşına karşı, çevrene karşı, eşine karşı yalancı duruma düşürüyor. Yalan söylemek zorunda bırakıyor seni, dışarı çıkıyorsun annen diyor 'nereye gidiyorsun' ben 'maça gidiyorum halı sahaya.' Halbuki ben bahise gidiyorum, kahveye gideceğim. Bahise gidiyorum, maç bahane, kahve bahane, arkadaşımın yanına gideceğim oturmaya bahane, gidiyorum bahise. Açık konuşalım doğru söyleyelim ama sonu yok bir yalan söyledik, iki yalan söyledik üçü anlayacaklar anladılar da.*"

Kumar oynadığını gizlemenin yanı sıra, kumar oynamak veya kumardan doğan borçların kapatılabilmesi için aile ve çevresinden borç almak adına da çoğunlukla yalana başvurulmaktadır. Nitekim K-6 "*Bilseler bahis oynuyorum kapılar kapanır. Sıkışmışım tabii yalan söylüyorsun, başka çaren yok. Kredi kartım şişmiş, çocuk hasta, yok bilmem kafana ne gelirse yani bahisi söylemiyorsun doğruyu söylemiyorsun. Doğrunun dışında her şeyi söylüyorsun.*" ve K-10'un "*İtibarsızlaşıyorsun, kişiliğin kalmıyor. Borçlandıkça yalan atmaya başlıyorsun, eve akrabalarına yalan atıyorsun. Getireceğim, bu parayı böyle yaptım götürdüm…*" ifadelerine bakıldığında borçlanmadan dolayı yalana başvurulduğunu ortaya koymaktadır. Yalan konuşma kumar oynayan bireylerde o kadar fazla olmaktadır ki neredeyse kumar oynayan kişilerin karakterist özelliği veya ortak özellikleri olarak görülmektedir. SÇ-1 ve KO-8'in aşağıdaki ifadeleri konuyu açıklar niteliktedir.

> "*Yalan çok önemli bir ortak özelliktir ve yalanı çok çok iyi söyleyebiliyorlar. Hatta yeri geliyor bize de mesela takip ettiğimiz, dışardan çok iyi görünen, bize o şekilde kendini yansıtan ama anlattıkları şeylerin çoğu yalan olan hastalarımız oluyor. Bunu da ailelerinden öğreniyoruz. Bu hatta yalanda, yalan söyleme konusunda uzmanlaşıyorlar diyebilirim. Ortak yönleri bu bence*" [SÇ-1].

> "*Arkadaşlarının yanına gitmemek için yalan atarlar. Diyelim ki kumar oynuyor, der 'ben evdeyim', yakın akrabası olur der 'ben misafirlikteyim'. Yani yalanları çok olur. Kumarcı adamın yalanı çok olur. İsim kumar olduğu için kumar oynadığını söyleyemez, mecbur yalan atması lazım*" [KO-8].

4.3.5. Motivasyonlar

Kumar oynamaya başlayan bireylerin kumar oynamayı sürdürmesine ve dolayısıyla bağımlılık sürecini olgunlaştırmasına neden olan bir diğer faktör de kumarın motivasyon faktörleridir. Bu araştırmada katılımcıların en fazla üzerinde durdukları heyecan/haz alma isteği, para kazanma arzusu ve sorunlardan kaçış motivasyonları ele alınmıştır.

4.3.5.1. Heyecan/Haz Alma İsteği

"*Kumar masasında aldığımız zevki, belki yatakta o zevki yaşamıyoruz.*"

Kumara ilk başlayan kişilerin kumarı sürdürmelerinde ön plana çıkan heyecan/haz alma isteği bağımlılığın oluşmasında önemli bir motivasyon unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim K-3 "*Benimki tamamıyla artık zevk meselesi olmuş. Ben o yüzden gider oynarım.*", K-12 "*Heyecan, zevk. Hiçbir zaman düşünmedim yani iddaadan para alayım da zengin olayım*

diye hiç düşünmedim." ve K-28'in "*O heyecan mı desem sana ne diyeyim bilmiyorum ki öyle bir şey var, öyle bir haz var insan inanmıyor. Yeter ki gidip kendimi yetiştireyim.*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kumardan alınan heyecan/haz duygusu kişileri kumara iten önemli bir motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Kumardan alınan haz duygusu, katılımcılar tarafından amiyane tabirler ile sıklıkla cinsel ilişkiden alınan haz ile kıyaslanmakta ve kumar tercih edilmektedir. Bu konuda KO-4 ile K-28'in aşağıdaki ifadeleri bu yönüyle kumardan alınan haz duygusunu açıklar niteliktedir.

> "*Şöyle bir şey söyleyeyim, benim bildiğim kadarıyla kendi şeyimi. Ben söylüyorum yani kumarda, kumar masasında aldığımız zevki belki yatakta o zevki yaşamıyoruz*" [KO-4].

> "*Vallahi bilmiyorum, o kâğıt çekişi var ya, o şey insanı böyle bitiriyor. Şimdi kumarın başında olsam affedersin yani 50 tane karı da seni çağırsa kumarı bırakıp gitmiyorsun. Yani o derece sana diyeyim. Mesela gençken yaşadım, kız dedi 'gel evde yalnızım gel.' Oyunu bırakıp gidemedim*" [K-28].

Bazı katılımcılar kumardan alınan hazzın yalnızca kazanç üzerine kurulu olmadığını dile getirmekte, kumar oynayabilmenin, takip etmenin ve hatta kayıp yaşamanın dahi kendilerine haz verdiğini ifade etmektedirler.

> "*Aslında, oynamaya iten durum ne oldu? Hiçbir zaman böyle zengin olmayı düşünmedim çünkü iddaanın zengin etmeyeceğini biliyorum. Bir nevi alışkanlık, sırf oynayayım, takip edebileyim, bi zevk meselesi. Cidden para kaybediyoruz ama oynamak zevkli bi şey, insana zevk veriyor. Öyle zenginlik menginlik kısmına değil de zevkine oynuyorum. Ha para kaybediyom mu ediyom, düşündükçe kötü bir şey ama zevk alıyorum emin ol*" [K-12].

> "*İnan ki benimki zevk. Çoğu insan kendine meslek edinmiş, ben kazanayım, ben şöyle yapayım. Benim öyle değil. Ben verdiğim zaman zevk alıyorum*" [K-5].

Kumardan alınan haz duygusu bazı katılımcılar için daha farklı bir anlam da taşımaktadır. İleriki bölümlerde de ele alınacağı üzere kumarla beraber kişiler sosyalliklerini kaybedebilmekte ve hayattan haz alamayabilmektedirler. Böylelikle kumardan alınan haz duygusunun bu boşluğu doldurduğu düşünüldüğünden kumar, hayata anlam katan bir eylem sıfatı kazanabilmektedir. K-4 ve K-16'nın aşağıdaki ifadeleri konuya açıklık getirdiğinden dikkate değerdir.

"*Ben hayatımda bir adrenalin arıyorum. Evli de değilim… bizim sosyalliğimiz kahve, kahve yani sosyalliğimiz. Kahveden öte bir şey değil. Mesela bazı insanlar tatile gidiyor, yazın geziyor arkadaşlarıyla. Beni bahis monotonlaştırmış. Yani biraz daha hayatımda heyecan adrenalin olmadığı için aslında, ben çoğu zaman para ihtiyacından dolayı değil, bakıyorum can sıkıntısından… Adrenalin… Bahis de gerçekten adrenalin heyecan veriyor, kan akışı hızlanıyor, kalp atışları öyle… Heyecanlanıyorsun, biraz da öyle adrenalin arıyorum, heyecan arıyorum*" [K-4].

"*Sürekli yatırdığım miktar artıyor, artıyor, artıyor. Toplasan kazandığımla kaybettiğim arasında dağlar kadar fark var. Kaybettiğim daha önde. Ama bir yerde heyecan var, bir yerde tutku, bir yerde hayatın anlamı demeyeyim o kadar bahisi şey yapmayyaım da o pisliği o kadar yükseltmeyeyim de… Bir yerde bir anlam kazandırıyordu hayata, bir heyecan kazandırıyor. Nasıl ilk âşık olursun, ilk sevgilinin elini tutarsın, ilk öpüşürsün, o duyguları hissedersin ya bahis de onun gibi bir şeydi, tuttuğu zaman bırakmıyor. E şimdi böyle bir duyguyu kolay kolay bırakamazsın. Kaybettiğin zamanlar bu duygular kırılıyordu, bu duygu inciniyordu, bu duygu bir yerde insanı bezdiriyordu ama bir tutturduğu zaman yine o duygu iki katına çıkıyordu*" [K-16].

4.3.5.2. Para Kazanma Arzusu

"*Benim niye bi arabam yok, niye bi şirketim yok, niye bi dairem yok?*"

Kumar oynamaya başlayan bireylerin kumarı sürdürmelerindeki bir diğer motivasyon kaynağını para kazanma arzusu oluşturmaktadır. Yasa dışı bahis işletmecisi KO-7'nin müşterileri üzerinden "*Herkesin buraya gelme amacı belli, para kazanmak. Yani başka bir niyeti olamaz. Bu bahisi 10 liraya oynayan bir adam bile kazanmak amaçlı oynar.*" şeklindeki ifadesi ile K-18 "*Para yoktu bende, paranın daha çok olması için şey yaptım. Ne kadar gitti, o kadar hevesim arttı. Hırs mı diyeyim, o gibi bişey. Daha da devam ettim, böyle devam ediyor işte.*" ve K-17'nin "*En başta para kazanmaktı. Ondan sonra alışkanlık gibi bişey oluyor aslında.*" şeklindeki deneyimlerini ifade eden söylemleri ve KA-3'ün aşağıdaki ifadeleri para kazanma motivasyonunun kumarı sürdürme ve dolayısıyla bağımlılığın oluşmasında ne kadar güçlü bir etken olduğunu göstermektedir.

"*Bu insan (ağabeyi) kendi eşi de öğretmen bu arada. Kendi eşi öğretmen, kendisi de memur olmasına rağmen 2 maaş herhâlde ona yetememiş, daha fazla para kazanma hırsıyla bu işe bulaşmış, bir daha da demek ki arınamamış.*"

Para kazanma motivasyonuyla kumarı sürdüren bireyler genellikle kumarı kısa yoldan para kazanmanın bir aracı olarak görmekte ve bu şekilde hayal ettikleri yaşam standartlarına kavuşacaklarını tahayyül etmektedirler. KO-5 "*Yani kumar ve bahis oynayanların benzeyen özelliği kesinlikle para kazanmak, kısa yoldan rahat para kazanmak. Kesinlikle o.*" ve K-24'ün "*Kısa zamanda zengin olmak, kısa zamanda evet. Sen çalışarak bu ülkede bir yerlere gelmen çok zor. Zaten her insan için böyle…böyle bu kumar şeyleri seni dürtüyor. Mesela git belki zengin olursun, zaten o sendeki parayla bir şeyler yapamazsın. Ya atar ya batar.*" şeklindeki ifadeleri kumarı kısa yoldan para kazanmak için bir yol olarak gördüklerini açığa çıkarmaktadır. Öte yandan KO-5 ve K-15'in aşağıdaki ifadeleri de kumarın hayal edilen yaşam standartlarının bir yolu olarak görüldüğünü göstermektedir.

"*Yani atıyorum benim niye bi arabam yok, niye bi şirketim yok, niye bi dairem yok? Şöyle bir hayatı ben de yapabilirim, şunu ben de yapabilirim gibisinden. Yani sistem, şey zihin olarak hepsi aynı, aynı kapıya çıkıyor*" [KO-5].

"*Kazanacağım bu kadar para, şöyle yapacağım yani bu parayla … İnsanı en çok yıpratan zaten hayal. Bahis oynadığın zaman ben bu kadar para kazanıp bu parayla şöyle yapacağım, böyle yapacağım… Zaten onlar yüzünden sen bahis oynuyorsun. Yoksa senin bir hayalin olmasa bahis oynamazsın ki*" [K-15].

4.3.5.3. Sorunlardan Kaçış

"*Sorunların üstesinden gelebilmek için para kaybediyoz resmen. Psikoloğa gitmeden para kaybediyorsun.*"

Kumar oynayan bireylerin kumarı sürdürmesindeki bir diğer motivasyon kaynağı, kumar oynama esnasında kumara odaklanarak başta kişisel veya ailevi problemler olmak üzere herhangi bir sorun veya sıkıntısından uzak kalacağına yönelik düşüncelerdir. K-3 "*Biraz da hayattaki olumsuzluklar bizi oraya sürükledi. Böyle oldu.*" ve K-12'nin "*Lüks bir şey. Sorunların üstesinden gelebilmek için para kaybediyoruz resmen. Psikoloğa gitmeden para kaybediyorsun.*" şeklindeki ifadeleri kumarın problemlerle bir baş etme yöntemi olarak veya sorunlardan kaçış olarak değerlendirildiğini açığa çıkarmaktadır. K-9 ve K-12'nin aşağıdaki

söylemleri de benzer şekilde kumarı sorunlardan uzaklaşmak olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

> "*Ya ben nefret ettim artık. Ailem dağıldığı için yani zamanın geçmesi için yoksa otur otur, düşün. Daha da kafayı yiyorum. Orada oturduğum zaman maddi zaten kaybetmişim biliyorum gideceğini, hiç olmazsa kafam dağılsın o yüzden*" [K-9].
>
> "*Mesela iş yerinde bazen sıkıntılarım oluyor. Amir olsun, müdür olsun bazen tartıştığımızda eve gelip bunları düşünmektense dur iddaa oynayayım da kafamı dağıtayım tarzında. Bunu bazısı alkolle yapar, bazısı başka bi şekil gezerek, tozarak ama benimki de bildiğin iddaayla. İddaa oynarken maça odaklandığım için, o maçı takip edebildiğimiz için, iş yerinde yaşadığımız sıkıntılar bi nevi unutuluyor. Sonra zaten gece yarısı oldu mu yattık mı sabaha hiç bi şeyimiz kalmıyo*" [K-12].

Sorunlardan uzaklaşmak veya sorunlara karşı bir baş etme aracı olarak görülebilen kumar bazen de bir kayıp yaşama ile ortaya çıkabilmektedir. Kişilerin hayatında önemli bir yeri olan bireylerin kaybı kumarın arttırılarak sürdürülmesine neden olabilmektedir.

> "*Babasını kaybettikten sonra belki biraz çöküntü yaşamıştır. Yani bu olaylar zaten babasını kaybetmesiyle arasında bir, bir buçuk yıl kadar süre var. Belki ondan etkilenmiştir. Onun haricinde pek bi şey diyemem*" [KA-4].

> "*Ben babamdan sonra daha çok kötü düştüm bahise. Ya baba işte tarlası vardı, köye gidiyor işte, köyde bunu kandırıyolar. Ya ondan sonra adamı ortadan yok ediyolar. Ondan sonra götürüyorlar bi yere atıyorlar. Parasını da alıyorlar. O şekilde davamız daha devam ediyor... Çok büyük etkisi oldu. Bak şimdi babam olsaydı, ben onun korkusundan belki oynayamazdım. Şimdi baba varken ben korkusundan oynayamazdım, oynayamıyordum. Ama baba rahmet ettikten sonra artık o gevşeme daha da şey oldu, daha bi rahat şey oldu. Biliyordum artık kimse bana hesap sormayacak. Ondan sonra daha da kötü düştüm, zaten daha da kötü bi boşluğa düştüm*" [K-11].

Yukarıda ifade edilen kişilerin hayatında önemli bir yeri olan birinin kaybının yanı sıra hayatında önemli olarak gördüğü birinden ayrılık da kişi için bir kayıp niteliğinde olabilmekte ve kişide travma yaratabilmektedir. Bu tür travmatik durumlarla baş etme mekânizması olarak kumarın sürdürülmesi yine sorunlardan uzaklaşmak veya kaçış olarak değerlendirilebilir. K-3'ün bu doğrultudaki deneyimleri konuya açıklık getirmektedir.

"*…'de kız arkadaşımdan ayrıldım. Bu oldu arkasından benim abim istifa edip gelip burada tekrar sınava girmesiyle o süreç beni bahise daha çok tetikledi. Yani hayatta bazı travmalar yaşıyorsun o yüzden bahise yöneliyorsun. Her şey gül gülistanlıkken bazen bahise yönelme olmuyor, ona sebebiyet veren bir alt yapı oluyor. Hayatımızda yaşadığımız travmalar bizi bahise odakladı.*"

4.3.6. Tetikleyiciler

Kumar davranışının sürdürülmesi ve bağımlılığın gelişmesinde rol sahibi olan bir diğer unsur da tetikleyicilerdir. Bu bölümde katılımcıların en çok üzerinden durduğu tetikleyici unsurlardan reklam, mesaj ve aramaların yanı sıra *craving* yaşama ve arkadaş ilişkileri ele alınmıştır.

4.3.6.1. Reklamlar, Mesajlar ve Aramalar

"*İnsanı yönlendiriyor, unutmuşsan da seni uyandırıyor…*"

Kumar oynayan bireyleri tetikleyerek kumarı sürdürmelerinde etkili olan unsurlardan birini kumara yönelik reklamlar ve kumar sitelerinden gelen mesaj ve aramalar oluşturmaktadır. K-8'in "*İnsanı yönlendiriyor, unutmuşsan da seni uyandırıyor kafanda bişeyler, bi bakayım bi göz atayım veya biraz oynayacağım. Sonra da tamamiyle giriyorsun. İlk başta zaten niyet o, bir kere oynarım, iki kere oynayayım. Ondan sonra sürekli hale geliyor.*" ve K-15'in "*Mesela yeni başlamışsın kafanda az bir düşünce varken reklemlar çıkıyor, o düşüncen biraz fazla oluyor. Biraz daha fazla oluyor artık yerinde duramıyorsun. Ben gideyim oynayayım ya da telefona yüklüyorsun telefonda oynuyorsun. Yani reklamın etkisi baya var. Etkisi olmasa reklama niye atsınlar ki...*" şeklindeki ifadeleri ve K-16'nın aşağıdaki söylemlerinden de anlaşılacağı üzere kumara yönelik reklamların kumar oynayan bireyleri tetiklediği anlaşılmaktadır.

"*Hayatının her alanına sokmuşlar. Hayatının her alanına. Maç izlediğin zaman bile pano reklamlarında bile görebiliyorsun, betleri görebiliyorsun, …bahis şeylerini, reklamlarını görebiliyorsun. E şimdi hayatının her alanına koymuşlar. Sen ne yapacaksın? İllaki yani melek de olsan böyle bir köşede sıkıştığın zaman başvurabiliyorsun o yola. İster istemez etkiliyor.*"

Özellikle akıllı telefon kullanımında bu tür reklamlara maruz kalmak daha olası hale gelmektedir. K-22'nin konu ile ilgili aşağıdaki ifadeleri konuyu açıklar niteliktedir.

"*Reklamalar etkiliyor beni genellikle, mesela akıllı telefon kullandığımda bir şey izliyorum, reklam çıkıyor, araya futbol ya da maç, Galatasaray-Beşiktaş*

maçıdır, derbi falan filan direkt akla gelen odur. Tetikliyor, oturduğun yerde seni iğneliyor."

Reklamların yanı sıra özellikle yasa dışı kumar sitelerinin uygulamalarından kumar oynayan kişiler kumar şirketlerinden sık sık mesaj ve aramalarla teşvik edildiğini ifade etmektedir. Örneğin K-15'in "*İşte o uygulamayı bir defa indirsen sana gelir, uygulamaları indirmesen telefona herhangi bir şey sana gelmez.*" ifadesinden de anlaşıldığı üzere internet üzerinden uygulamalar yolu ile kumar oynayan kişiler mesaj ve aramalara maruz kalmakta ve K-16'nın "*Hiç alakan olmasa bile, hiç ilgilenmesen bile o hafızada duruyor. Mesajı gördün, mesajı gördüğün an sildin, attın. Ama biliyorsun böyle bir şeyin olduğunu. İllaki kesin, bir etkisi var.*" şeklindeki ifadesiyle de gelen mesajların tetikleyici bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. K-25'in aşağıdaki ifadesi de benzer şekilde gelen mesajların oynamayı teşvik edici ve tetikleyici bir özelliğinin olduğunu göstermektedir.

"*İşte 2 ay önce numaramı değiştirdim. Bahis siteleri 7/24 mesaj atıyor. Kasinocular yok …betler, …bet, bilmem ne bet atıyorlar. Numaramı değiştirdim. Bu yenisi, rahatsız olduğum için. Tektikliyor yani bakıyon mesaj gelmiş sana. %100 yatırma bonusu, 5 bin yatır 5 de biz verelim, yok hesabınıza %50 …bet 500 TL yatırıldı. Gidin parasız kupon yapın, 3 katına çevirin, parayı alın falan filan gibisinden.*"

Kumara yönelik reklamların bir diğer etkisi de kumarın normalleştirilmesine katkı sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceki bölümlerde tartışıldığı üzere çoğunlukla kumar olarak addedilmeyen ancak katılımcıların birer kumar türünden farksız olduğunu ifade ettikleri şans oyunları, at yarışı ve bahislere yönelik reklamların kumarı normalleştirdiği ifade edilmektedir. K-8'in aşağıdaki ifadeleri konuyu açıklar niteliktedir.

"*Kumar yasal bişey değil, kumarı reklamlarla yasallaştırmaya çalışıyorlar insanlara. Sayısal loto da bir kumar, at yarışı da… Kumar değil mi bunlar, ama bize normalmiş gibi… bahis kumardır, kumarın en büyük şeyi bahistir. İnsanlar evini, ailesini, çoluğunu çocuğunu aç bırakıp bahise para yatırıyor. Şu anda yaşanıyor, bu yüzden evi yıkılan var, eşinden ayrılan insanlar tanıyorum. Bahis, iddaa veya bahis kumardır, insanlara normal bir şeymiş gibi aktarıyorlar.*"

4.3.6.2. Craving Yaşama

"*İnsanın içi içini yiyor, için karıncalanıyor.*"

Güçlü arzu veya patolojik iştah olarak ifade edilen ve dilimize *aşerme* olarak çevrilen *craving* durumu, kumar oynama davranışını sürdürmede önemli bir tetikliyeci olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar kumara karşı aşerme durumlarını ifade ederken '*içim içimi yiyor*', '*kaşıntı başlıyor*', '*içimde ateş yanıyor*', '*içim karıncalanıyor*', '*canım birbirini yiyor*', '*seni dürtüyor*' gibi deyim ve mecazi söylemler ile duygu durumlarını açıkladıkları görülmüştür. Örneğin K-1 "*Maç olduğu zaman sen evinde rahat oturamıyorsun. Birileri sanki seni dürtüyor, çuvaldızla sanki seni dürtüyor*." K-6 "*İnsanın içi içini yiyor, için karıncalanıyor yani kendi kendine olsaydı kesin alırdım. Bu şeytani duygular mutlaka hep vardır*" ve K-10'un "*Mesela ben orada oturuyorum siz burada oynuyorsunuz. Benim orada canım birbirini yiyor, kendimi o masaya nasıl atayım, nasıl oyuncu olayım, ne yapayım acaba, kimi konuşturayım, kimi kandırayım, kimden alayım düşünüyorsun.*" şeklindeki ifadeleri kumarın aşerme durumunu açıklar niteliktedir. Özellikle pandemi sürecinde kumar oynayamadıkları için yaşadıkları duygu durumu ifade eden K-17 ve K-20'nin aşağıdaki söylemleri kumarın aşerme durumunu gözler önüne sermektedir.

> "*İnsanın içi içini yiyor. Yemin ediyorum, diyorum bu ligler başlasın, bu pandemi bitsin, gitsin, sadece lig başlasın bana yeter. Diyorum, ... (AVM) açmasın, iddaacıyı tek açsın bana yeter. Böyle insanın içi içini yiyor, diyor oynayayım. Sanki içinde kurt var, sürekli seni tetikliyor. Mesela öğlen arası bir saat eve gidiyorum, 10 dakikada yemek yiyorum, dışarı çıkıp gidip yine oynuyorum, ama hâlbuki oynamasam zamanın 1 saatini çocuklarımla geçiririm*" [K-17].

> "*Özellikle bende var ya cuma günü geldiğinde kaşıntı başlıyor, hafta başlıyor ya, mesela pandeminin ilk çıktığı haftalarda hatırlarım iddaa bayileri kapalı, o zaman bu telefona yükleme de yoktu, yemin ediyorum maçlar hepsi kaldırıldı ya İngiltere, Fransa, Türkiye hepsi. Maç yoktu burada, her gün bakardım. İnsan haftada bir bakar kardeşim, ben hergün bakardım. Acaba spor toto listesi çıktı mı, çıkacak mı ne oldu, bir ay falan sürdü bu. Oynamadık, geberdik mi? Gebermedik, ne oldu? Paramız cebimizde kaldı*" [K-20].

Ganyan bayi işletmecisi KO-6'nın aşağıdaki söylemleri de pandemi sürecinde K-17 ve K-20'nin yaşadıkları aşerme durumunu doğrular niteliktedir.

> "*Mesela bu şey dönemlerinde bu pandemi döneminde her taraf kapalıyken bir kumarcı adam, sırf o oyunu oynamak için gider, böyle farelerin, böyle lağam kokusu olan bir yerde de olsa o masasını kurar, oynar. Ne yapsan da vazgeçmez.*

Mesela bu pandemi döneminde ben kapalıyken adam gelip benim beynimi götürüyordu. Hadi aç, hadi aç, bu kuponu yap, kuponu yap. Belki günde 10 sefer beni arayan insanlar da var sürekli kupon için"

4.3.6.3. Arkadaş İlişkileri

"*Ben de onlar gibiyim, onlardan daha zekiyim düşüncesiyle…*"

Akran/arkadaş ilişkileri yukarıdaki kumara başlangıç bölümünde açıklandığı üzere kumara başlamada önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kumara başlamanın yanı sıra kumarı sürdürmede tetikleyici bir unsur olarak da ön plana çıkmaktadır. Nitekim K-28 "*Arkadaşı görüyorsun o aklına geliyor, mesela kumarbaz arkadaşı. Mesela o seni gördüğü zaman diyor 'gel burda güzel kumar var, burda paralı kumar var, burda şey var' yani teşvik ediyor*" ve K-19'un "*Onlar oynuyor diye ben de oynuyorum, devam ediyorum. Bu hafta onlar oynadı, bu hafta ben de oynayayım.*" şeklindeki ifadeleri ve aşağıda K-22'nin ifadeleri arkadaş ilişkilerinin kumarı sürdürmede önemli bir tetikleyici olabileceğini açığa çıkarmaktadır.

"*Nasıl söyleyeyim şimdi gidiyorum arkadaşımın yanına o oynuyor. O oynadığı sürece ben de yanında takılıyorum, yanında kalıyorum, mecbur ona bakıyorum o gün kazanıyor örneğin hoşuma gidiyor … Etkileme oluyor, ister istemez. Mesela şu an bi tane benim arkadaşım gelirse ben onu tetiklerim, gel gidelim oynayalım derim. Para var kazanırız, bugün eğleniriz. O şekil yani kandırmaca oluyor*" [K-22].

Akran/arkadaş ilişkilerinin etkileşim yoluyla kumarın sürdürülmesini sağlamasının yanı sıra bazı durumlarda akran/arkadaş grupları tarafından alanen teşvik de söz konusu olabilmektedir. K-3'ün bu konudaki ifadeleri aşağıdaki gibidir.

"*Arkadaş grubunun etkisi fazladır. Yani onlar da seni tetiklediği oluyor. İyi kumarbazsın, iyi oyuncusun, iyi oynuyorsun, bu coğrafyanın en iyi oyuncusu sensin. Bu durumlar da seni tetikliyor, seni gaza getiriyor. Seni daha çok içine süren netice de bu.*"

Akran arkadaş grubunun kumarı sürdürmedeki bir diğer etkeni özenti veya öykünme olarak belirmektedir. K-19 ve K-25'in aşağıdaki ifadeleri bu yargıyı destekleyecek niteliktedir.

"*Çevredekiler oynadığı için o kazandı, ben kazanmadım. O kazandı, ben de kazanacağım diye daha fazla oynuyorum. Onun altında kalmıyayım. O arkadaş kazanınca bana şey yapıyo, nasıl diyeyim, biz oynadık sen kazanamadın falan.*

E ben de kazanıp onu şey yapmaya çalışıyorum, onun altında kalmayayım. Mesele o zaten arkadaşın altında kalmamak" [K-19].

"*Hep bakıyordum onlar oynuyor, ben niye oynamayayım? Bakıyorum kazanıyorlar, ben niye kazanmayayım? Ben de onlar gibiyim, onlardan daha zekiyim düşüncesiyle*" [K-25].

Kumar oynayan akran/arkadaş grubuna özenip kumarı sürdürmenin yanı sıra kendinden daha iyi yaşam standartlarına sahip arkadaşlarına özenti duymanın da kumar oynamayı tetiklediği katılımcı ifadeleriyle açığa çıkmaktadır. K-18'in "*Herkes psikolojikmen daha fazla kazanmak istiyor, arkadaşımdan üstün olayım diye oynuyor. Misal arkadaşımın parası var, varlığı var, benim yok. Niye benim yok diye başka yollara başvuruyoruz.*" şeklindeki ifadesi ve K-12'nin aşağıdaki ifadeleri bu durumu özetlemektedir.

"*Aslında biraz özentiyle de ilişkili bi şey. Mesela ben polis memuruyum, benim doktor arkadaşım da mühendis arkadaşım da var. Onların sallıyom, BMW arabaları var, insan biraz onlara da özeniyor. Ya da onlar bir mekâna rahatlıkla gidebilme, mesela adamlar bi mekâna gidiyo, masa kuruyor 2-3 milyar para harcıyor. Ama bir polis memuru bunu kolay kolay yapamaz hatta belki hiç yapmaz. Sırf onlara özentiden ben bazen para yatırıp bi para tutturayım da gidelim bi mekâna yiyelim, içelim diye düşüncelerim oldu. Bunun da bir etkisi oluyor. Araba da arabam var, bazen düşünüyom, satsam ne yapar? 100 milyar. Diyom, iddaaya yatırsam belki 2-3 katına çıkarırım, sallıyom, Fiat yerine giderim Honda alırım. Öyle düşüncelerim oluyor yani.*"

4.3.7. Sürüklenme ve Denetim Kaybı

"*Bıraksam ne olacak, bırakmasam ne olacak bu saatten sonra.*"

Kumarı sürdürme ve bağımlılığın gelişmesindeki bir diğer faktör sürüklenme ve denetim kaybı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada kumarda yaşanan maddi veya manevi kayıplar had safhada olduğu için artık bireyler kumarı bırakmak için bir motivasyonlarının olmadığını dile getirmekte ve bu nedenle kumarı sürdürdüklerini ifade etmektedirler. Nitekim K-9 "*Ya bıraksan bile hayatın düzene girse bile ne olacak. Farzet, maddi yönden de durumun olsa bile sevdiklerim yanımda değil, çocuklarım yanımda değil. Ben ne için yaşıyorum. Onu düşünüyorsun. Diyorum bırakmanın bir anlamı yok artık, bıraksam ne olacak bırakmasam ne olacak bu saatten sonra.*" ve K-21'in "*Hani bişey kalmadı artık, daha çocuklar da seni*

istemiyor, bitti yani. Biz de diyoruz artık bişey kalmadığına göre artık biz de bırakamıyoruz." şeklindeki söylemleri ailelerini kaybettiklerinden dolayı kumarı bırakmak için bir nedenlerinin olmadığını K-7 ise "*E yok, kimin kapısına gideceksin, bahisçi bi adama kim yardım edecek, kapıya gidersen gittiğin gibi geri geleceksin. Eee ne oldu ne olacak, yapamıyorsun. Borçları veremiyorsun. Ne yapıyorsun, devam ediyorsun. Diyorsun bir umut*" ifadesiyle madi kayıplar ve borçlanmadan dolayı kumarı bırakmaya yönelik bir nedeninin kalmadığını ve kumarı sürdürdüğünü ifade etmektedir. Yasa dışı bahis işletmecisi KO-11 ve KO-12'nin aşağıdaki ifadeleri de yaşanılan kayıplarla birlikte kumarı bırakmaya dair bir anlamın kalmayacağı inancının kumarı sürdürmede önemli bir etken olduğunu gözler önüne sermektedir.

> "*Şimdi adam var düşün şimdi var vermiş, servet vermiş. Atıyorum 50, 100, 200 bazıları var, dünya kadar mal vermiş, belki evini de satmış, evindeki ziynet eşyalarını getirip satmış. Şimdi adam öyle bi şey oluyor ki bu sefer artık bağımlı olmuş. Diyor ki ben o kadar vermişim, bu saatten sonra da bıraksam ne olacak. Yani bırakmak bile artık şey geliyor adama, abesçe geliyor. Çünkü diyor zaten şimdi ben bıraksam, hadi bırakayım, madem ki bırakacaktım, ben bu malı mülkü vermeden niye bırakmadım*" [KO-11].

> "*O kaybetme korkusu bir nevi gidiyor. Hayattan artık bi şeyleri kaybedeceksin korkusu bitiyor. Ya kazanırım ya kaybederim mantığı kalıyor sana. Çünkü yapacağını yapmış, yaşadığını yaşamış, kaybedeceğini kaybetmiş. Bu saatten sonra kaybetsem ne olur, kaybetmesem ne olur mantığı geliyor. Bir nevi nedir seni cesaretlendiriyor, öyle diyelim*" [KO-12].

Kumarı sürdürülmesindeki bir diğer faktör ise kumar üzerindeki denetimin kaybolması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamadaki bireyler, kumarı sürdüklerinde kaybedeceklerinin farkında oldukları halde kumar üzerinde denetim kuramadıkları için kumarı sürdürdüklerini ifade etmektedirler. K-1 ve K-4'ün aşağıdaki ifadeleri bu durumu açıklar niteliktedir.

> "*Maçı seviyordum, futbol oynamayı seviyordum. Maçları da az çok biliyordum, o yüzden başladım. O heyecandan ya da işsizlikten… Paramı katlamak için onlar için oynuyordum, başka bişey için değildi. Ama bu son zamanlarda kaybedeceğimizi yüzde yüz emin olduğumuz halde yine gidip oynuyoruz. Yüzde yüz kaybedeceğimizi bildiğimiz halde gidip oynuyoruz*" [K-1].

"*Düşün çalışıyorsun cebine para geçmiyor. Para hep borçlara gidiyor. Bu da bende bir sorun olduğunu teşkil ediyor. Özellikle bu aralar çok yoğun düşünüyorum. Hatta artık oynamak da istemiyorum. Şimdi artık şeyin de bilincindeyim, verdiğimi vermişim, verdiğimi kurtarayım derdinde de değilim. Zaten biliyorum verdiğimi kurtaramayacağımı, kendimi kandırıyorum*" [K-4].

4.4. KUMARIN SONUÇLARI: KAYIPLAR

Bu araştırmanın bulgular bölümünde ilk üç tema altında kumarın zemini, kumara başlangıç ve kumarı sürdürülmesi ile birlikte bağımlılığa giden süreç işlenmiş, bu bölümde ise kumarın sonuçları kayıplar teması altında ele alınmıştır. Bu çerçevede katılımcıların sıklıkla ifade ettikleri ekonomik kayıplar, sosyalliğin kaybı, ailenin kaybı, sağlığın kaybı ve son olarak yaşamın kaybı olmak üzere 5 alt tema altında kumarın sonuçları ele alınmıştır.

4.4.1. Ekonomik Kayıplar

Kumarın sonuçlarından ekonomik kayıpların ele alındığı bu bölümde maddi kayıplarla beraber gelen yoksulluğun yanı sıra ekonomik hayat üzerinde önemli bir faktör olan iş hayatının kaybı üzerinde durulmuştur.

4.4.1.1. Maddi Kayıplar ve Beraberinde Gelen Yoksulluk

"*Ekmek bulamadığım zamanlar oldu.*"

Kumar, temelde maddi bir varlığın genellikle de paranın riske atılması sonucunda oynanan bir oyun olduğu için kumar oynayan bireylerin ilk olarak yaşadıkları kayıp genellikle maddi kayıplar olmaktadır. Yukarıda detaylı bir biçimde ifade edildiği üzere ilk etapta kazancın çekici gelmesi ve kayıpların kovalanması ile başlanan süreç, çeşitli motivasyon ve tetikleyiciler ile kumarın sürdürülmesini ve bağımlılığın gelişmesini sağladığından kişi, kumar oynamaktan kendini alamamakta ve sonuç olarak ciddi maddi kayıplar yaşayabilmektedir. Nitekim K-9 "*Öyle yaptık ki kendimizi her türlü bitirdik. Yani 25 yıl düşün hâlime vurduğun zaman 1,5-2 trilyon yapıyor. Eşimin de bana verdiği mesela onunla hesaplıyorum ne paralar gelmiş gitmiş.*" ve KA-3'ün "*Sanırım 2006'nın parasıyla 300 bin lira, 2006'nın parasıyla. 2016'da 2 milyon TL, 2018 ve sonrasında yaklaşık 600-700 bin TL, yani yaklaşık 3 milyon TL, 2006'dan bu yana. Tabii bugünün parasıyla 6-7 milyon TL ki emin olun biz aristokrat bir aile değiliz. Fabrikamız şuyumuz, buyumuz yok, babamız bakkal.*" şeklindeki ifadeleri kumarda kaybedilen maddi boyutu gözler önüne sermektedir. Yaşanan bu maddi kayıplar bazen K-11'in "*Evlendiğim zaman benim 8 tane burmalı bileziğim vardı, yirmi beş gramlık…Ondan sonra yüzükleriydi,*

küpeleriydi, çeyrekler vardı düğünde gelen, dünya kadar çeyreğim vardı. 25 tane çeyrekti galiba, 5-6 tane yarımdı, 3-4 tane tam altınlarımdı. Hanımın o halep dediğimiz şey vardı, hiç sorma." şeklinde ifade ettiği üzere ziynet eşyaları olabilmekte, bazen K-10'un "*Maddi olarak bittim yani. Hem para, hem plaka(ticari taksi plakası), hem ticari taksi, hem doblom vardı, hem dairem vardı, hiçbir şey kalmadı maddi.*" şeklinde belirttiği üzere araba ve ev gibi gayrimenkuller olabilmekte bazen de kişi, banka veya tefeciler yoluyla borçlanmakta ve geleceğin maddi kazançları şimdiden kaybedilmektedir. Nitekim K-9 "*Evet, şu anda 1 trilyon 2 trilyon servetim olacağına 500-600 bin lira borcum var.*" ve K-13'ün "*Bankaya şu an 300 milyara yakın borcum var.*" ifadeleri durumu özetler niteliktedir. Tüm bu kayıplar neticesinde hem kumar oynayan birey hem de aile üyeleri ortalama refah seviyesinin altında göreli bir yoksulluk yaşayabilmektedir. KO-5 bu durumu "*Bu şöyle bi şey. Atıyorum, canının çektiği yiyeceği bile yiyemeyip o parayla bahis oynamak. İstediği bi elbiseyi, istediği bi tatili yapamamak*" şeklinde, K-8 ise "*Araba alamıyorsun, çocuklarını tatile götüremiyorsun*" şeklinde ifade etmektedir. K-19'un aşağıdaki ifadeleri de yaşanan göreli yoksulluğun boyutlarını açıklaması açısında önemlidir.

> "*Ya nasıl diyeyim sana, eve 3 kilo bi şey alacaksam 1 kilo alıyorum ki aybaşını göreyim. Ayda 30 paket sigara içiyorsam bunu 15, 20'ye de indiririm. Haftada hani günde yarım paket sigara içerim, şu an yaptığım gibi. Kendi şahsi şeylerimi azaltırım, mesela bi kış 3 kazak alıyorsam onu bire indiririm. Daha çok kendi şahsıma az şeyler para harcarım, ailem için az para harcarım, bi çocuğa 3 elbise alacağıma 1 tane alırım yani"* [K-19].

Kumar oynamanın ekonomik sonuçları arasında yukarıda ifade edilen göreli yoksulluğun yaşanmasının yanı sıra bireyler asgari yaşam düzeyinin altında mutlak bir yoksulluk da yaşayabilmektedir. İnşaat işçisi olan K-7 ve tüm mal varlığının kumarda kaybı ile birlikte ailesinden ayrı kulüp ve sokaklarda yaşayan K-10'un aşağıdaki ifadeleri yaşanan mutlak yoksulluğu gözler önüne sermektedir.

> "*Gün geliyor ben kira paramı ödeyemiyorum, gün geliyor çocuklarımı pazara gönderemiyorum, gün geliyor ben çocuğuma bişey alamıyorum. İnsanlar var çoluk çocuğuma elbise veren olmuş. Ekmek bulamadığım zamanlar oldu. Diyecekler 'nasıl ekmek bulamamış, hangi devirde yaşıyoruz' var işte. Bu devirde bile ekmek bulamadığım günler oldu. Hanımımla beraber aç yattığım*

çok gece oldu, çocuğum dahi aç kalmış, açlıktan ağlamış. Akşamı aç etmişiz, sabahı açla kalkmışız. Daha çok şey var aslında, var da bu kadarı yeter" [K-7].

"*Dünden beridir yemek yememişim. Senin getirdiğin bu lokma… Ne sigaram vardı ne yemeğim vardı. İşte böyle yaşantılarımız, öyle kulübe gidiyorsun bi ekmek arası sana veriyorlar, bi sigara alıyorlar. Zamanında kaybetmişsin ya acıyorlar … Sadece günlük yaşantı. Ne zaman öleceğiz, nerde öleceğiz, ne şekil öleceğiz, kim mezarımıza gelecek, vicdan azabı çekecek miyiz? Şimdi seni bi kahveye götürsem, oyun oynayanlar hepsi emekli. Kimisi dışarıda kalıyor, kimisi parkta yatıyor, kimisi hamamda … banyosuna gidebilirsin … banyosuna git yani günde 10 milyona orada yatıyorsun, yani yıkanıyorsun 25 yıkama, 10 da yatma parası. Oraya git, otelden daha çok müşteri görürsün. Hepsi sokakta kalanlar, kumarcılar, evleri olmayan, eve kabul edilmeyen bizim gibi işte*" [K-10].

4.4.1.2. İş Hayatının Kaybı

"*İşimin bana değersiz olduğunu hissettiriyor. Çünkü bak bir ayda diyorum, kazandığım para bir saatte gitti.*"

Kumarın sonuçları arasında ekonomik hayatın belirleyicileri arasında bulunan iş hayatında yaşanan sorunlar da bulunmaktadır. Katılımcılar öncelikli olarak kumarın iş hayatında motivasyon ve performans düşüklüğüne neden olduğunu sıklıkla bildirmişlerdir. Nitekim K-4'ün "*Yani isteksizlik var … moral motivasyonum yoktu…vücut olarak, fiziksel olarak işteydim ama kafa olarak, kafam başka yerlerde, başka şeyler yaşıyorum. Başka dünyalarda üzüntülerimi kendimce yaşıyorum*" şeklindeki ifadesi iş hayatında yaşanan motivasyon düşüklüğünü göstermektedir. Yaşanan bu motivasyon ve performas düşüklüğünün sebepleri arasında öncelikle kumar oyunlarının geç saatlere kadar sürmesi ve dolayısıyla uykusuzluk gelmektedir. K-23 "*Diyelim, kumara takılırsan gece saat 2-3'e kadar takıldığın zaman sabah işe gitmek istiyorsun. Uykudan kalkıyorsun uykusuzsun, yorgunsun, mesela ararsın patronu dersin 'benim hastam var.' Bilmiyorum yani seni yalana yönlendiriyor, seni iş hayatında biraz solduruyor.*", K-13 "*Kalkamıyorsun. Gece kumar oynuyorsun ya da maçları takip ediyorsun kalkamıyorsun, sabah yetişemiyorsun. Bu sefer gidiyorsun her gün bir yalan. Çocuk hastaydı, karı hastaydı, bu hastaydı…*" ve K-4'ün "*Tabii isteksizlik oluyor, gecenin vergisi. İstemiyosun işe gelesin bu kafayla. Geceden diyorum, ben bu kafayla şimdi sabah nasıl kalakacağım işe gideceğim, uykusuzluğu, stresi ben şimdi bu kafayla nasıl işe gideceğim?*" şeklindeki ifadeleri kumar nedeniyle yaşanan uykusuzluğu ve motivasyon düşüklüğünü

göstermektedir. Hem uykusuzluk hem de yaşanan kayıpların verdiği psikolojik ruh hâliyle katılımcılar iş hayatında çok agresif olduklarını sıklıkla dile getirmekte ve bunun da iş hayatına olumsuz yansıdığını ifade etmektedirler. K-20 ve K-25'in aşağıdaki ifadeleri bu durumu özetlemektedir.

> "*Diyorum ya yatamadım mesela, sabah işe gidince sen bana günaydın dediğinde ben senin günaydınını küfür olarak alıyorum, sanki bana küfrediyorsun gibi. Biri benle konuştuğu zaman istemiyordum konuşsun*" [K-20].

> "*Şöyle agresiflik gün boyu sürüyor. Mesela gece oynadım evde, kaybettim. Sabah işe geliyorum, müşterinin normal bir hareketi bana itici gelebiliyor. Adam, ben nargileciyim, közü verdim tamam mı, köz sönmüş. Benlik bir hata yok ama müşterilik de bir şey yok. Gene köz istiyor, ben agresif... Daha yeni verdim sana, 1 dakika oldu köz getireli. Ama o közün sönmesi ikimizin de kusuru değil. Ya su değmiştir ya rüzgâr vurmuştur, sönmüştür. Bunun agresifliği çok oluyor. Çevreye olsun, çalışma arkadaşlarına olsun. Sonuçta bugün içeriye bir işe gülerek girersen ayrı olur, böyle üzülerek girersen… hemen soruyla karşılaşırsın neyin var diye. Yani bir insandan böyle çok soru sorulduğu zaman da yine sinirleniyorsun*" [K-25].

Kumar dolayısıyla iş hayatına yansıyan bir diğer unsur ise kumar oynamak için sürekli izin alınması ve işi aksatma olarak karşımıza çıkmaktadır. K-5 ve K-17'nin bu konudaki ifadeleri konuya açıklık getirmektedir.

> "*Ben diyordum… İşim de olsaydı yalan söylüyorsun, karşındakini kırıyorsun, agresif oluyorsun, o esnada gözün hiçbir şey görmüyor. Çünkü sadece beyninde ona odaklanmışsın, bir çıkışını buluyorsun, kaçıyorsun gidiyorsun, oynuyorsun. Mesele bu*" [K-5].

> "*İş hayatını da şu an nasıl etkiliyor, düşün bir ara …'ta çalışıyorduk onunla … arası 60 kilometredir. 'ta iddaacı yok, …'de var. İş yerini bıraktım, arabaya bindim, gittim …'e, iddaa oynadım geri geldim. Millet diyor 'Sen manyaksın, nasıl gittin?', valla gittim*" [K-17].

Yukarıda ifade edildiği üzere kumardan dolayı uykusuz kalma, sık izin alma ve iş aksatma gibi durumlar kumar oynayan kişileri uyarı, kınama, kademe düşürme veya

memurluktan çıkarma gibi disiplin cezaları ile karşı karşıya getirebilmektedir. K-5 ve K-9'un bu konudaki deneyimleri aşağıdaki gibidir.

> "*Ben itfaiyede çalışıyordum, santraldeydim. Bir arkadaşımı çağırdım, 'bir saatliğine, benim yerime bak benim işim var.' Ben de gittim iki saat gelmedim, geldim müdür bana dedi 'Bana söylemeden niye gitmişsin?' dedim 'ben gerek duymadım, arkadaşımı yerime bıraktım.' dedi 'savunmanı alacağım', dedim 'savunmamı alıyorsan al… Ben at yarışı oynamaya gittim', doğruyu söyledim, 'el edemedim gelemedim ancak fırsat buldum geldim' Dedi doğruyu söylediğin için bu seferlik işlem yapmıyorum, ama bir daha da olmasın*" [K-5].

> "*İş hayatımı nasıl etkiledi… Kumar yüzünden uykusuz kalıyorsun bazen sabahlıyorsun işe gidemiyorsun. Ya rapor alıyorsun ya mazeret alıyorsun. Zamanla bu iş hayatını da etkiliyor, mesela son zamanlarda gidecek yerim yoktu. Gittim bir yere orada da yanlış şey yaptılar (madde kullanımı) ondan dolayı iş hayatımı çok etkiledi. Başımıza bi olay geldi, ben 25 yıldır memurum kadrom değişti, düşük kademeye düştüm. Bu 5-6 aydır psikolojim daha da alt üst oldu. Gidecek yerim yoktu gittim bir yere orada da şey içiyordular, orada da bi baskın oldu... Bi işimiz kaldı, nerdeyse işimizden olacaktık*" [K-9].

Kumarın iş hayatındaki bir diğer olumsuz yansıması ise kazancın ve emeğin değersiz olarak görülmeye başlanması ile kişilerin çalışmak istememesidir. Uzun süre emek harcanarak kazanılan paranın saatler içerisinde kumarda kaybedilmesi kişilerde çalışmanın ve çalışmaları karşılığında aldıkları paranın değersiz olduğu düşüncesini yaratabilmekte, dolayısıyla çalışmak istemeyebilmektedirler. K-12 ve K-10'un aşağıdaki aşağıdaki deneyimleri konuya açıklık getirmektedir.

> "*Yani iş hayatında çalışıyon 1 ay boyunca, 1 ay boyunca polis olarak ek görevler olsun, diğer görevler olsun, kendi görevlerin olsun baya emek harcıyon. Yani bunun karşılığında adamlar sana ayda şu anki maaşımı söyliyim, 8 bin lira para yatırıyor. O 8 bin lirayı bazen bi günde kaybettiğim olur. Kaybettiğimde işimin bana değersiz olduğunu hissettiriyor. Çünkü bak bir ayda diyorum kazandığım para 1 saatte gitti… İşimi yapamaz hale geliyorum emin ol. Yani bu konularda daha verimli çalışamıyom. Bir nevi artık önemsemiyom işi. Önemsememeyi şey yaptırıyor bu iddaa çünkü paranın hepsi gidiyor*" [K-12].

"*İş hayati… Dedim ya taksiciyken mesela yolcular arıyordu, gidemiyorsun. 10 milyona yolcu götüreceğim diyorsun, o masadaki paraya da bakıyorsun 10 milyar, 20 milyar para var. 20 milyarına oynuyorsun 10 milyona gidemiyorsun bu sefer. Gidemedikten sonra yolcular da numaranı siliyor, hatta başka taksi kendilerine buluyorlar, parasız kalıyorsun elin iş tutmuyor. Bir gün çalışıyorsun ertesi gün tak düşürüyorsun onu da*" [K-10].

4.4.2. Sosyalliğin Kaybı

Kumarın sonuçlarından sosyalliğin kaybının ele alındığı bu bölümde kumar oynayan bireylerin kumardan dolayı sosyal hayatta yaşadıkları iletişim problemlerinin yanı sıra güven ve saygının kaybı, damgalanma ve dışlanma ile sosyal izolasyon işlenmiştir.

4.4.2.1. İletişimsizlik

"*Belki bir kelime bile konuşmayız, sadece telefonlara bakarız.*"

Kumarın sonuçları arasında sosyalliğin kaybına neden olan unsurların başında sosyal hayatta yaşanan iletişim problemleri gelmektedir. Günlük hayatlarının neredeyse tek odağının kumar olduğunu ifade eden katılımcılar, bu nedenle iletişim problemleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim K-12 "*Bildiğin soyutluyoruz kendimizi. Özellikle iddaa oynarken benle … mesela kafeye geliriz, üç-dört saat otururuz. Belki bir kelime bile konuşmayız, sadece telefonlara bakarız. Tek konuştuğumuz kelime şu maça girelim, şu maça girmeyelim. Öyle yok bugün ne yaptın ne ettin… Onlar artık bize çok uzak kelimeler emin ol.*" şeklinde K-3 ise "*Tamamıyla bu maç alır, bu maç atar, bu maç yer, bu maç böyle olur hepsi birer robot hâline gelmiş. İletişim yok, muhabbet yok, sohbet yok yani… Şu an 2021'den bahsediyorum artık sohbet muhabbet yok yani tamamiyle konuşulan konu muhabbet hepsi bahis.*" ifadesi ile kumarın kişiler arası iletişimi ne ölçüde kısırlaştırdığını ortaya koymaktadır. Aile içi ilişkilerde de benzer bir tablonun olduğunu ifade eden K-5 ve K-12'nin söylemleri aşağıdaki gibidir.

"*Ben kendimi çok ezik hissediyordum. Ben benim ki ben bu duruma düşmüşüm. Yani çok ezildim, çok sıkıldım, çok kendimi yalnız hissettim. Bazen eve gidiyordum, ben ayrı odaya gidiyordum eşim ve çocuklar ayrı odadaydı. Hiç birbirimizle konuşmuyorduk. Bu şerefsiz at yüzünden, at yarışı yüzünden*" [K-5].

"*Sosyal hayatı çok büyük etkiliyor. Bir ortamda otururken millet sohbet ederken senin aklın maçta olduğu için, maçı düşündüğün için telefon elinden düşmüyor. Sürekli maçı takip ediyorsun, milletin sohbetine pek katılamıyorsun. Bazen*

eşimle dışarı çıktığımda bi AVM olsun, bi kafe olsun gittiğimde… Nasıl diyeyim, sohbet etmem sırf maçı takip edeceğim diye. Yani arkadaş ortamında, aile ortamına girdiğimde aile büyükleri falan geldiğinde aklımın bir köşesinde oynadığın bahis olduğu için odaklanamıyorsun oraya. Ben eşime odaklanamıyom, arkadaşlara, ailemin sorunlarına odaklanamıyorum, çünkü o an aklımda tek bir şey var, 'bahis ne oldu, maç nasıl bitti, gol çıkacak mı çıkmayacak mı?' Akıl onunla meşgul olduğu için, tek bi yönde kafayı yorduğu için diğer yerlere odaklanamıyorsunn. Bu da çok büyük bir sorun yaşatıyor bazen" [K-12].

Kumara odaklanmanın yanı sıra kumarda yaşanan kayıpların verdiği psikolojik etkiler de kişiler arası iletişimin zarar görmesine neden olmaktadır. Kumarda yaşanan kayıplar kişileri stres ve öfke gibi duygu durumlara sürüklediğinden dolayı iletişimsizlik veya kısır iletişim kaçınılmaz olabilmektedir.

"*Sosyal hayatımda ne tür değişiklikler oldu abi biliyor musun? İnsanlarla diyaloğum azaldı, çevremdeki insanlarla böyle artık iyi anlaşamama sorunları yaşadım. Çünkü şöyle oynamanın verdiği şeyleri, mesela oynuyom kaybettim. O an arkadaşım arıyor beni, ters konuşuyorum. Niye, çünkü sinirliyim, öfkeliyim. Bu örneği verirsek zaten her şey anlaşılır yani*" [K-25].

"*Bahis ortamında olduğun için sen o ortamdan bu ortama geldiğinde bi tuhaflık hissediyorsun zaten, eskisi gibi olamıyorsun. Çünkü o stres kafanda var. Kaybediyorsun, o ortama geliyorsun. O stres hâlâ senin kafanda kalıyor, arkadaşın sana farklı bi konu anlatıyor senin kafan hâlâ o zarardadır. Sonra bi bakıyorsun valla seni dinlemedim, kusura bakma bir daha anlat*" [K-14].

4.4.2.2. Güven ve Saygının Kaybı

"*Dese Allah birdir, ondan bile şey yapıyoruz yani*"

Kumarın sonuçları arasında sosyalliğin kaybına neden olan önemli unsurlardan biri de kumar oynayan bireylerin aile ve sosyal çevrelerinde güven ve saygı kaybına uğramaları olarak karşımıza çıkmaktadır. K-7'nin "*Güven kaybettik, saygı kaybettik, çevre kaybettik, iş hayatımıza yansıdı. İş hayatımızdaki insanlar bile duydu, duyuyorlar. Yani gizleyemiyorsun gerçekleri gizleyemezsin, örtemezsin illaki çıkıyor.*" K-1'in "*Bakış açısı da kumarcıdır diyorlar. Bi kumarcıya insan nasıl bakar! Güven olmaz, güven kalmaz.*" ve K-10'un "*Eski takıldığın*

oynamadan önceki arkadaşların çevren hiçbiri senin sözüne güvenmiyor. Yani kumarcının yemini bile! Ne sözü ne yemini ne aile içinde ne aile dışında." şeklindeki ifadeleri ve kumar sorunlarından etkilenen aile üyelerinin aşağıdaki ifadeleri güven ve saygının kaybını ortaya koymaktadır.

> "*Dese Allah birdir, ondan bile şey yapıyoruz, o noktadayız yani. Hiçbir şeyine güvenmiyoruz, asla asla. Annem ama hâlâ inanmak mı istiyor, annem dışında hiçbirimiz inanmıyoruz ona maalesef. Güven olayı yok, bu tip olaylarda ilk biten şey güvendir zaten*" [KA-2].

> "*İlişkimiz hiçbir şey olmamış gibi hatta ben onu bu borçları çıktıktan sonra kendisini şey yaptım. İlk gördüğümde gittim, onun elini öptüm ki onu onore ettim. Hiçbir şey olmamış gibi kendini kompleksli görmesin. Ben ne yaptım gibisinden böyle gibi duygulara kapılmaması için elimden geleni yaptım açıkçası. Sürekli ona aile ziyaretlerinde bulunuyorduk, ona harçlık veriyorduk, onu parasız bırakmıyorduk. Toplum içerisinde arkadaşlarının yanında kendisini gördüğümüzde ayağa kalkıp ona yer veriyorduk ki ona saygınlık verelim. Ama kendisi o saygınlığı ne yazık ki bitirdi*" [KA-3].

> "*Güven diye bir şey kalmıyor. Her insan hata yapar, bir defa yaparsın, iki de yaparsın, hatalarından ders alırsın. Bazen üçüncüde yaparsın yine de ders alırsın. Ama sürekli tekrarlayan bir insan olduğu zaman babam da olsa güven ilişkisi diye bir şey kalmıyor*" [KA-4].

Kumar oynayan kişilerin sık sık yalan ifadelerde bulunması güven ve saygı kaybındaki başat faktör olarak belirmektedir. K-10, KA-4 ve KA-9'un aşağıdaki ifadeleri bu durumu açıklar niteliktedir.

> "*İnsanlıktan çıkıyorsun, daha önceki kişiliğinden çıkıyorsun. Daha önce bi kişiliğin var, itibarın var, kariyerin var. Yalanlardan dolayı, kumardan dolayı artık insanlar seni şey yapıyor, kumarcının tekidir, doğruların bile artık yalan oluyor. Kimse sana kanaat getirmiyor, kimse sana, sözüne güvenmiyor*" [K-10].

> "*Sürekli yalan giriyor işin içine. Eve gelmeme, eve gelmediği için farklı durumlar oluşuyor evde. Yani en ufak bir durumda, işe gitmiş aslında ama aklın hep şurada 'yine mi gitti, yine mi gelmedi' falan. Güvensizlik oluşuyor, saygı*

diye bir şey kalmıyor aile ortamında. Yani bu konuda çok sıkıntı yaşanıyor" [KA-4].

"*Güven sıfır, a dediğine b diyorsunuz kesinlikle. Doğru dese de inanmıyorsun. Ben yapmam dediğinde zaten inanmıyorsunuz hocam çünkü direkt yalana başvuruluyor. Hani ben yapmadım diyor, ben gitmedim, bugün burdayım diyor. En basitinden vardiya değiştiği zaman gerçekten vardiyası değişiyordu belki ama inanıyor muyduk? Hayır. Nasıl olsa yine gitmiş mekâna diyorduk*" [KA-9].

Güven ve saygı yitimi kumar oynayan bireylerin aile ve çevreleri arasında öyle bir noktaya varmaktadır ki kumar oynayan kişiler, kumarı bırakmak istediklerinde veya kumarı bıraktıklarında dahi kendilerine karşı güvensizlik durumu devam edebilmektedir. SÇ-1'in aşağıdaki ifadeleri durumu açıklar niteliktedir.

"*Uzun süre dediğiniz o en büyük özelliklerden biri yalan çok fazla olduğu için bu kişiler; ailede, çevrede çok büyük güven kaybına, itibar kaybına uğruyor ve bu kişiler kumar oynamadığı zaman bile o güveni hemen kazanamayabiliyorlar. Uzun süre bu güveni tekrar kazanma şeklinde uğraşları oluyor. Bizim hastalarımızın da en büyük problemlerden biri bu. Bırakmış olmalarına rağmen insanların halen onlara güvenmediği yönünde bize söylemleri oluyor*"

4.4.2.3. Damgalanma ve Dışlanma

"*Bilinen bir bahisçi olmuşum. Bilinen yani, kırmızı ışık.*"

Sosyalliğin kaybına neden olan önemli bir diğer unsur da damgalanma ve beraberinde gelen dışlanmadır. Kumar oynayan bireyler '*kumarbaz*', '*kumarcı*', '*bahisçi*' gibi nitelemelerle damgalanabilmekte ve bunun sonucunda da sosyal çevre tarafından dışlanabilmektedirler. KO-12'nin "*Mesela kumarbaz derler, kumarcı derler. Mesela bi insan eroin kullanır, eroinman dersin ya. Mesela bi insan eroini satan kişiye torbacı diyorsun ya, mesela kumarcı, kumarbaz derler.*" ve K-19'un "*Bahisçi, bahisçi diyolar iddaacı diyolar işte, net bahisçi diyorlar, parayı bahise yatıran*" ifadeleri kumar oynayan kişilerin ne şekilde damgalandıklarını göstermektedir. K-22 ve K-5'in aşağıdaki ifadeleri de kumar damgasının ne şekilde olduğunu gösterir niteliktedir.

"*Gelen beni aradı ... bahis oynama yazıktır, bahis oynama yazıktır. Bir baktım herkes artık beni arıyor. Anladım artık bir bahisçi olmuşum, yayılmışım*" [K-12].

"*Ben sadece eşim ve akrabaları tarafından damgalandım. Mesela benim eşim … birinizden para istediği zaman benim haberim olmadan para vermeyin. O bir damgadır, o bir itibarsızlıktır. Bu insanın üzerinde en büyük etkidir. Benim orada itibarım kırılıyor*" [K-5].

Bu damgalanma neticesinde kumar oynayan bireyler toplum içinde dışlanabilmekte ve bu dışlanma neticesinde sosyal açıdan kayıplar yaşamaktadırlar. K-22'nin "*Kaçıyorlar insanlar. Mesela akrabalar şu an kaçıyor. Şu an birisini aradığımda diyor kesin ya bu bizden para istiyor. Bi iş için, bi hayır için aramaz diyor beni.*" ve KO-12'nin "*Aile boyutu, arkadaş çevresi olarak dışlanıyorsun. Yani itibarsızlaşıyorsun, üçkâğıtçı oluyorsun, yalancı oluyosun, dolandırıcı oluyorsun. İnsanlar artık sana böyle, ne bileyim temkinli yaklaşmaya çalışıyor. Zararlı gözüyle, bu zararlıdır. O şekilde bakıyorlar.*" şeklindeki ifadeleri kumarın sosyal dışlanmaya olan etkisini ortaya koymaktadır. Bu damgalanma ve dışlanma neticesinde toplum içinde saygın bir birey olma vasfının yitirildiği katılımcılar tarafından dile getirilmektedir.

"*Bugün sen gidersin bir toplumda mesela bir kumarcı konuşamaz. Ya adam der 's… git, akşama kadar kumar oynuyor, çakala bak gelmiş bana akıl veriyor, çok biliyorsan kumar oynama.' Bak doğru söyleyeceğin bir şeyi söyleyeceksin. Ama o kadar seni, seni o boyuta düşürmüş ki artık söyleyeceğin söz kimsenin yanında para etmiyor. Halbuki gerçek bir şey söyleyeceksin. Belki olağan bir şey söyleyeceksin ama kimse seni kale almıyor. Sen kendini bitirmiş oluyorsun, insan bitiyor, harbiden de bitiyor*" [KO-12].

"*Mesela ailede artık sülalede nasıl sana söyleyeyim bilinen bir bahisçi olmuşum. Bilinen yani, kırmızı ışık. Onun için mesela bi cemaatte sözüm olmaz, lafım geçmez*" [K-22].

Kumarın sosyal dışlanmaya olan bir diğer etkisi de ekonomik dayanışmanın yitirilmesidir. Kumar oynayan bireyler sık sık bu durumu bir damgalanma ve beraberinde gelen dışlanma olarak aktarmışlardır.

"*Bak ben eskiden gitseydim hangi akrabamın kapısını çalsaydım 3 milyar 5 milyar varsa alabiliyordum onlardan. Birbirimize destek oluyorduk bu şekilde ama şu anda gitsem 100 milyon da istesem kimse vermez. Kumar oynadığımı bildiği için vermiyorlar*" [K-1].

"*Mesela ben eskiden bir akrabama veyahut bacanağıma şu an bir bacanağım var. Ayağını yere vursa 50 trilyon serveti var. Ben ona deseydim bana 20 milyar, hemen çıkarırdı verirdi. Şu anda bu olaylardan sonra ben desem 1 milyon ver, vermez. Benim eşim dese 100 milyar ver, eşime verir. İnsanın itibarı kırılıyor*" [K-5].

4.4.2.4. Sosyal İzolasyon

"Belirli bir dönemden sonra yalnız kalıyorsun."

Kumarın sonuçları arasında bulunan ve sosyalliğin kaybına neden olan iletişimsizlik, güven ve saygı kaybı ile damgalanma ve dışlanmanın yanı sıra sosyal izolasyon da kumar oynayan bireylerin karşı karşıya kaldıkları ve sosyalliğin kaybına neden olan kumarın sonuçları arasında bulunmaktadır. Kumar oynayan bireyler özellikle gün içerisinde tek odak noktasının kumar olmasından dolayı diğer sosyal ilişkilerin neredeyse tamamının minimize edildiğini aktarmakla birlikte bu durumun kendilerini sosyal hayattan uzaklaştırdığını dile getirmişlerdir. Nitekim K-6'nın "*Kendini herşeyiyle soyutluyorsun…piknik, gezme, eğlence sen cebindeki bütün kuruşu oraya veriyorsun zaten her şeyi iptal ediyorsun…bilgisayarın başından ayrılamıyorsun. Kendini sıkıyorsun, ilk yarı bitiyor öyle tuvalete gidiyorsun. İlk yarıyı bitene kadar bekleyen bir insan o günü gidip akşama kadar piknikte geçirir mi?*" ve K-5'in "*Yani sana diyorum babam mezarlıkta defnettik, benim orada kalmam gerekirken onu bıraktım direkt geldim at yarışına.*" şeklindeki söylemleri ve K-4 ile K-11'in aşağıdaki ifadeleri kumarın sosyal yaşam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

"*Sosyal hayatımı çok etkiledi. Ben çoğu zaman gitmek istediğim yerlere gidemedim, ailemle çoğu zaman vakit geçiremedim. Yani yakın arkadaşımın düğününe gidemedim, gitmem gereken düğüne gidemedim çünkü bırakamadım bahisi. Kimi zaman belki taziyeye gidememişim … yani bunlar büyük problem sosyal hayatta. Mesela olmazsa olmaz şeylerimizdir düğünler, olsun taziyeler olsun önem veririz. Ama bahis bu şekilde beni etkiledi, gitmediğim zamanlar oldu, bundan dolayı ailemle vakit geçiremedim… Yalan bir şekilde pembe yalan diyorlar ya yalan atarım mesela geleceğim falan ama bırakamıyorsun, o masadan kalkamıyorsun… Benim sosyal hayatımda çok etkileri oldu. Yani bu yaşımda hayattan zevk alamadım, açıkçası hayatı yaşayamadım, maddi ve manevi hayatı yaşayamadım, bu da bende çok büyük bir sorun teşkil ediyor*" [K-4].

"*Abi sosyal hayatım bitti, tek kelimeyle bitti. Dedim ya sana arkadaş çevrem hiç bişeyim, hiç bişeyim. Yani herkesten uzak olmaya çalıştım, ben kendim uzak oluyordum. Yani arkadaşlar değil ben. Arkadaşlar benimle oynadığım için uzak olmuyorlardı, ben onlardan uzaklaşıyordum. Ben onlardan kaçıyordum. Ben diyordum beni rahatsız etmesinler, tek kalayım ki gidip bahis oynayayım. O şekil ben kaçıyordum insanlardan. Onlar benden kaçmıyorlardı*" [K-11].

Kumar oynayan bireylerin sosyal çevreden kendilerini izole etmelerinin bir diğer nedeni ise sosyal çevreden edindikleri borçlardır. Kumar oynamak veya kumar borçlarının kapatılması adına sosyal çevreden alınan ve ödenmeyen borçlar nedeniyle kumar oynayan bireyler kendilerini sosyal çevreye kapatabilmekte, bu da sosyal ilişkilerin yitirilmesine neden olabilmektedir. K-7'nin aşağıdaki ifadesi konuya açıklık getirmektedir.

"*Hep borçlar geliyor aklına, gece yatamıyorsun, uykuların kaçıyor. İnsanlar sürekli seni arıyor, telefonlarını kapatıyorsun, açmıyorsun telefonlarını. Açmıyorsun açmıyorsun adam kapına dayanıyor parasını istiyor. Gidiyorsun işe aklında bu insanlar var, aklında borçların var acaba kimse kapıma gelmiş mi. Eve geliyorsun 5'te çıkıyorsun işten gece 11'de gidiyorsun. Niye, eve erken gidersem biri gelir kapıma borcunu ister, gitmiyeyim geç gideyim insanlar gelmesin bugün de beni görmesinler, bulmasınlar. Gidiyorsun eve, hanımına diyorsun ki … 'Hanım bugün kimse kapıya geldi mi, kimse beni sordu mu?' Aslında şöyle düşünürsen çok acı şeyler bunlar, acı şeyler. Kaçıyorsun, insanlardan kaçıyorsun, çevrenden kaçıyorsun. Bakkalın yanından gidemiyorsun. Düşünsene gidemiyorsun, ona borcun var. Senin arkadaşlarına borcun var, yolunu değiştiriyorsun. Aileye çevreye borcun var. Sen her gün yürüdüğün yoldan yürüyemiyorsun ya da yürüdün mü aynı saatlerde yürüyemiyorsun, saat değiştiriyorsun. Altıda yürümen gerekirken gece 11, 12' de yürüyorsun. Ne için, beni görmesinler, kapıma gelmesinler, önümü kesmesinler yani acı şeyler çok…*"

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamalarının sonucu olarak karşı karşıya kaldıkları iletişimsizlik, güven ve saygının yitirilmesi, damgalanma ve dışlanma ile sosyal hayattan kendilerini izole etmeleri sonuç olarak sosyal hayat ile tüm ilişkilerin kesilmesi ve derin bir yalnızlık içine girmelerine neden olabilmektedir. Nitekim KA-2 "*Tek ruhsal problemi yalnızlık, kendini getirdiği bu nokta, kendini bu noktaya getirdi, kendini mahvetti.*", KA-5 "*O,*

kendini dışarıya tamamen kapattı. Arkadaşları olsun, aile çevresine falan, yani akrabalara falan tamamen kendini kapattı. Şu anda da hâlâ kapalı bir şekilde kendini şey yapıyor. Tek başına yaşıyor.", K-9 "*Her tarafta kredin bitiyor ondan sonra sanki dışlanmış gibi böyle biri selam verdiği zaman sanki küfür ediyor. Kimse doğru dürüst bir çevren, dostun arkadaşın güzel çevren olmuyor. Belirli bir dönemden sonra yalnız kalıyorsun.*" ve K-5'in "*Şöyle, çok agresif oluyorsun, ailen bir yere misafirliğe gidiyor gitmek istemiyorsun. Kendi dünyana kapanmışsın, kafanda çelişkilerin var. At yarışının etkisinde kalmışsın borç altına girmişsin. Hiçbir yere gitmek istemiyorsun, kendin yalnız kalmak istiyorsun, soyutlanıyorsun toplumdan.*" şeklindeki söylemleri ve K-4'ün aşağıdaki ifadeleri kumar oynayan bireylerin yaşadıkları sosyal izolasyon ve beraberinde gelen yalnızlığı gözler önüne sermektedir.

> "*Arkadaşlar bana çoğu zaman bunalım derdi, hiç duymuyordum, gülmüyordum mesela öyle kendi hâlimde içime kapanık, tek başıma gidiyorum bir yerde oturuyorum. Arkadaşlara bakıyorum gır gır, şamata yapıyorlar. Beni etkilemiyor, ne kadar gır gır, şamata. İçim acıdığı için onların yapacağı espiriler beni güldürmüyordu. Gülemiyorum, zorla gülemezsin. Ben de hep tek otururdum. Şantiyede hep arkadaşlarımdan uzaktayım, soyutluyordum kendimi toplumdan. Hep üzüntümü öyle yaşıyordum, kafamdan değişik şeyler geçiyor. Yalnızlaştırıyor, kesinlikle ben şeyde çok yalnız kaldım. Arkadaşlar da bazen bana diyor niye bunalım takılıyorsun… Diyorum ben de hep yalnız oturuyorum, yalnız geziyorum.*"

4.4.3. Ailenin Kaybı

Kumarın sonuçlarından aile kaybının ele alındığı bu bölümde aile bireylerinin öğrenmesinden başlanılarak sırasıyla kumarın eş, çocuk ve geniş aile üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

4.4.3.1. Aile Bireylerinin Öğrenmesi

"Her şey bittikten sonra zaten aile, yakın çevre öğreniyor."

Kumar oynayan bireyler yukarıdaki bölümlerde açıklandığı üzere kumar oynadıklarını aile ve sosyal çevrelerinden gizleme eğilimi göstermektedirler. Bu nedenle aile üyesi birinin kumar alışkanlığının olduğunu öğrenmek ilk etapta aile üyeleri için bir şok hâli olarak kendini dışa vurmaktadır. Bu konuda KA-2 "*İlk etapta şey konduramama, yakıştıramama, sonra olayın şoku, zaten şok oluyorsun.*" ve KA-9'un "*Ben başta anlamadım, bi şok oldum zaten. Görümcem*

gelmişti, enişteси söylemişti. Neye uğradığımı şaşırdım, orası neresi dedim, üstüne gittim, anlattıkları zaman evet hani tabiri caizse eşekten düşmüşe döndüm. Ne yapacağımı bilemedim çünkü afalladım o an." şeklindeki söylemleri ve KA-5 aşağıdaki ifadeleri aile üyelerinin yaşadıkları şok hâlini ortaya koymaktadır.

> "*Ben hiç inanamadım ilk. Yani o anda ben burada değildim, ben okuyordum …'da. Telefon gelince öyle diyince ben inanmadım. 3-4 kişiden teyit aldıktan sonra inanabildim. Dersen ne yaşadım? O an hiçbir şey düşünemedim, öyle bişey beklemediğim için. Elimden de hiçbir şey gelmediği için o sırada hiçbir şey yapamadım. Zaten 1-2 gün boyunca derslere de gidemedim, evde oturdum. Aradım, araştırdım, hiçbir şey yapamadım. Bilmiyorum, o gün boyunca şok hâlindeydim. Nasıl olduğunu, nasıl başladığını, nasıl yaptığını falan düşünmeye çalıştım ama hiçbir şekilde yorumlayamadım*" [KA-5].

Yaşanılan bu şok hâlinin yanı sıra aile üyesi bireyin kumar oynadığının öğrenilmesi genellikle kumara başlanılmasından çok sonra ve ekonomik olarak büyük kayıplar yaşandıktan sonra olmaktadır. Nitekim SÇ-1 "*Başta aile bilmiyor çünkü kayıpları yüksek olmuyor, genelde kendi kazancından veriyor. Daha sonra bu kayıpları arttıkça bazı şeyler satmaya başlıyorlar, borç almaya başlıyor, aile duymaya başlıyor.*", K-8 "*Evlendikten 2-3 sene sonra öğrendiler. Yansıttım, giden paraların hesabını veremiyorsun, nereye harcadın?*", KA-5 "*Abim daha önce pek oynayan bir insan değildi. Hiç oynayan bir insan değildi. İşte olay 3 yıl önce oldu, bizim öğrendiğimiz. 3 yıl önce bi anda zaten bir anda battığı zaman biz öğrendik.*", K-7 "*Ben yani insanlar, aile benim bahis oynadığımı duyana kadar ben batmıştım zaten. Ben çok büyük zarar etmiştim, çok büyük zararım olmuştu, borçlarım çoğalmıştı. Artık insanlar borç isteye isteye artık duydular. Bu borç bir seferde kapanmadı onların desteğiyle de kapanmadı.*" ve KA-2'nin "*Bu mayıs, haziran gibi 3 tane arkadaşı var, samimi arkadaşları. Onları dolandırmaya başlamış, nasıl dolandırmaya? Bir iş var, yüzde 10-15 kazandırıyor. İşte 60 koyarsanız, 9 kazanırsınız tarzında. Bunlardan bir para alıyor. Bunu temmuzun sonunda öğrendim genelde zaten her şey bittikten sonra zaten aile, yakın çevre öğreniyor.*" ile K-6'nın aşağıdaki ifadeleri konuya açıklık getirmektedir.

> "*Sen ne zaman başkalarına söylüyorsun artık sen kendi gücünün dışına çıktığını hissettiğin anda yelkenleri indiriyorsun ve söylemek zorunda kalıyorsun. Çünkü hep saklıyorsun, buna 2 bin lira borcum var. Kimsenin bilmesine gerek yok, bunu saklarım, ben bunun üstesinden gelirim. Artık saklayamayacağını, işin senin*

dışında senden iş çıkmış. Senin gücün yok artık bunu kapatmaya, bu ortaya çıktığı zaman zaten mecburen söylemek zorunda kalıyorsun. Şartlar onu gerektiriyor."

Ailenin bir üyesinin kumar alışkanlığının olduğunu uzun süre ve büyük kayıplar yaşanıldıktan sonra öğrenilmesi diğer aile üyelerinin müdahale etmesini de geciktirdiğinden kumar oynayan bireyler için bu durum çok daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. K-7'nin bu konudaki deneyimi durumu açıklar niteliktedir.

"*Valla aile, ben oynadım, bayağı bi oynadım. Gizli saklı oynadım ... ben kimse duymasın diye uzak yerlere gidiyordum. Kendi çevremde değil de biraz daha uzaktaki çevrelerde oynuyordum. Maksat kimse bilmesin, kimse duymasın. Oynadım oynadım, ben aslında yakın çevrede oynasaydım belki bu halde olmazdım. Erken duysalardı belki biraz daha iyi olurdu. Erken duysalardı belki ben 50 bin borcum olacağına 20 bin olurdu, 100 bin olacağına belki 50 bin olurdu. Ama ben tam kendimi bitirdim, tam borç sahibi oldum, borçlarım çoğaldı, imkânlarım sıfırlandı, ondan sonra duydular. O zaman erken duysaydılar, belki 30 bin borcum olsaydı, belki getirirlerdi 20 bin verirlerdi. Ben de bakardım 10 bin kalmış, 3 ay çalışayım, 4 ay çalışayım bitiririm derdim. Ama onlar geç duydular, duyana kadar zaten iş işten geçmişti. İş işten geçti, baya bi kayıplar oldu, o yüzden yardım da edemediler.*"

4.4.3.2. Eş Üzerine Etkileri

"*17-18 senedir evliyim…düşünüyorum arkama bakıyorum hiçbir şey yok.*"

Kumar sadece kumar oynayan bireyler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmamakta, bireyin yakın ilişkide bulunduğu kişilerde, özellikle de aile üyeleri üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda kumar oynayan bireylerin eşleri, aile fertleri arasında kumarın olumsuz sonuçlarına birçok açıdan maruz kalmaktadır. Bu olumsuz sonuçların başında maddi kayıplar sonucunda doğan ve temel ihtiyaçların dahi karşılanmaması gelmektedir. Bu konuda K-7 ve KA-1'in aşağıdaki deneyimleri konuya açıklık getirmektedir.

"*Yokluk onu etkiledi, çünkü o bu kadar yokluk çekmemişti, babasının evinde. Ama benim yanımda çok çekti. Düşün mesela bir insan bu devirde aç yatsın, aç yatmak olur mu bu devirde? Eskiden olsa derdik, bişey yoktu falan. Ama şimdi yani aç yatılmaz. Ben bu duruma düşmeseydim biri bana deseydi, benim ekmeğim yoktu, aç yatmışım. Belki ben oturup ağlardım, derdim bu devirde sen*

nasıl aç yatarsın. Bir ekmek iki lira paradır, diyecektim. Ama oluyor, aç yattığı zamanlar olmuş, hiç bişey sahibi olmamış, iyi bir elbisesi, telefonu vesaire gibi şeyler. Bu durum insanı ister istemez etkiliyor. Bayağı bi etkiliyor, onu da etkilemiş" [K-7].

"*Her şeyi de yaşadım, her sıkıntıyı da yaşadım, çocuğumdan bir şey kısmadım. Ama kendimden her şeyi de kıstım yani, hani …'ın(oğlu) geleceğini düşünüyordum. Kendim çalışıyordum, çocuğumu hiçbir şeye muhtaç etmedim. Ama kendim çok perişan oldum*" [KA-1].

Temel ihtiyaçların karşılanmamasının yanı sıra aile içerisinde kumardan dolayı sürekli tartışmanın hüküm sürdüğü kaotik bir aile ortamı oluşabilmekte, bu durum da başta kumar oynayan bireylerin eşleri olmak üzere tüm aileyi olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim KA-4 "*Aile içinde sürekli bir kavga, bir patırtı, bir gürültü, bir şiddete eğilim olduğu için artık sağlıklı düşünemiyorsun. Çözümü hep şiddette arıyorsun.*" ve K-1'in "*Papaz oluyoruz 'niye bahis oynuyorsun, niye kumar oynuyorsun' diye, niye bırakmıyorsun. Bizde para bırakmadın diye, ister istemez oluyor veyahut niye bankadan para çektin. Birbirimizle papaz oluyoruz.*" şeklindeki söylemleri ve K-7'nin aşağıdaki ifadeleri aile içi tartışma ve kaotik ortamı ortaya koymaktadır.

"*Oldu yani tartışmalarımız. Zaten kaybedince sen kendini de kaybediyorsun. Eve geç geliyorsun, gece yarısı geliyorsun evine, bi de kadın da üstüne geliyor haklı olarak. Bu saate kadar nerdesin, niye evine gelmiyorsun, ekmek yok, ekmek almamışsın. Para ver ekmek alacağız, yok. Pazara gideceğiz, yok. O da haklı, o da iki laf söyleyince zaten aklın orada, kaybettiğin parada. Tartışmalar çıkıyor bu sefer, o bir sen bir, o bir sen bir tartışıyorsun*" [K-7].

Kumarın aile içi ilişkilere dolayısıyla kumar oynayan bireylerin eşlerine yansıyan bir diğer sonucu ise ilişkisel problemlerdir. Yukarıda ifade edildiği üzere kumar oynayan bireyler için neredeyse tek odak noktasının kumar olması eşler arasındaki ilişkiye de olumsuz anlamda yanısmaktadır. Eşi kumar oynayan bir birey olan KA-10'un aşağıdaki ifadeleri kumarın eşler arasındaki ilişkiye yansımasını özetlemektedir.

"*Özel hayatım kısıtlanıyor bir kere, mesela bir sosyal şeyin yok. Şu an bana deseniz ki siz… Ben yaklaşık 17-18 senedir evliyim. Deseniz ki eşinizle bir tatile mi gittiniz, bir sinemaya mı gittiniz, bir parka mı gittiniz hiçbir şeyim yok.*

Düşünüyorum arkama bakıyorum hiçbir şey yok. Yani hiç özel günüm hiçbir şey yok, beni mutlu edebilecek yani eşimle mutlu edebilecek hiçbir şey yok, gerçekten yok. Sadece çocuklarım var. Onların doğdukları anı, hamilelik anı onlar, beni mutlu eden şeyler sadece onlar."

Kumarın aile içi ilişkilere özellikle de kumar oynayan bireylerin eşlerine yansıyan en dramatik sonuçlarından birini de fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet oluşturmaktadır. KA-1 "*Ailemden korkuyordu, yoksa en son yumruk kaldırdı bana vurdu, ben böyle tutarken bu parmağım çıktı yerinden.*", K-10'un "*Bıçak bile vurduğum olmuş ona, yani bıçak bile vurduğum olmuş. Parayı vermemiş, kavga etmişim. Tabii o da gitti dedi 'ben düşmüşüm' demedi ben yaralamışım.*" şeklindeki söylemleri ve K-5'in aşağıdaki ifadeleri kumarın aile içerisinde oluşturduğu fiziksel şiddeti gözler önüne sermektedir.

"*Ben 4 bin lira para size vermem lazım. Çocuklara dedim ki benim borcum var, gidiyorum götürüyorum…Ben o 4 bin lirayı aldım, getirdim 3 bini at yarışına verdim, bişey kazanmadım. Geri kalanını da şeye gittim, içkiye gittim …Sonra da bu paranın ödenmediği ortaya çıktı. Büyük bir huzursuzluk oldu. Yani ben şiddet uyguladım, hatta evden kovdum, çok da hakaret ettim gitti. Eşimi dövdüm, kızdım yani gece geç gitmişim eve. 'Sen parayı ödedin mi?' 'Ben ödedim', dedi 'Senin gözlerin yalan söylemez, sen ödememişsin.' Dedim 'valla ödemedim' bana karşı çıktı, ben de dövdüm. İki kızı aldı gittiler bacanağım gile, iki gün de gelmediler.*"

Fiziksel şiddetin yanı sıra eşe karşı psikolojik şiddet de kumarın sonuçları arasında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kumara odaklanıldığı anlarda veya kumarın verdiği kayıplar neticesinde oluşan ruh hâlinin bir çıktısı olarak kumar oynayan bireyler eşlerine karşı psikolojik şiddet uygulayabilmektedirler. K-12 ve K-5'in aşağıdaki ifadeleri kumarın aile içerisinde eşe karşı psikolojik şiddet üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

"*Yani odaklayamıyosun kendini… Bi yere veremediğim için mesela ben o an para kaybettiysem eşime bağırırım bazen, yalan yok. Sinirden çünkü para kaybetmişim ya da istediğim maç istediğim gibi gitmediği için sinirlenmişimdir. O bana bi şey anlatmaya çalışırken ben ona bağırdığım, çağırdığım olmuştur. Bayağı olmuştur hem de*" [K-12].

"*Çok oldu, ben hakaret ettim, at yarışı oynadığım süre içerisinde ben hepsine hakaret ettim hem maddi hem manevi psikolojik olarak. Mesela şu anda diyelim ki ben bir atı tek atmışım, 6 numarayı tek atmışım, gelmedi…orada benim psikolojim bozuluyor. Yani diyorum ki ben çok güzel oynuyorum, ben bunun hakkını da vermişim, orada psikoloji bozuluyor. O psikoloji ile eve gittiğin zaman kendini kaybediyorsun. Eşin, çocuğun biri bişey söylediği zaman ters tepki veriyorsun, ters cevap veriyorsun. En rahat bir şekilde sevdiğin insanı hemen kırabiliyorsun*" [K-5].

Ekonomik şiddet de fiziksel ve psikolojik şiddet gibi kumarın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle eşin bilgisi ve rızası dışında ekonomik değere sahip mallarının çalınması veya el konulması kumarın oynayan davranışının bulunduğu ailelerde sıkça rastlanılmaktadır. Nitekim K-7 ve KA-9'un aşağıdaki ifadeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir.

"*Ben mesela eşimin yüzüğü olsun, küpesi olsun, falan filan onları dahi ben aldım götürdüm, sattım, bahise yatırdım. Hepsini bahise yatırdım, hiçbir şey kalmadı. Benim her şeyimi götürdüm bahise yatırdım. Bana ait olmayan şeyleri de götürdüm verdim. Bana ait olmayan bi eşimin yüzüğünü götürdüm verdim, küpesini verdim, yani hepsini götürdüm bahise yatırdım*" [K-7].

"*Bende bitiren şey altınlarımı çalıp götürmesi. Çünkü o artık bardağı taşıran son damla oldu ve ben kayınvalideme bile diyemedim götürdüğüne dair. Çünkü bekâr bir kaynım da var. O kabul etmedi, hâlâ da etmedi, ben söylediğim zaman da etmedi. En basit dedi 'belki birader almıştır' dedi. Hani birader alsa atıyorum yüzüğünü alsa küpeni de alır, bir kerede alır, yüzüğünü bırakıp da küpeni götürmez ve ben diyemedim çünkü dedim diyecek bu da oğluma bu sefer şey atmışlar, bekâr oğlumdur iftira atıyorlar gibisinden. Çünkü direkt o kabul etmedi, ben almamışım. Ama kendisinin aldığını biliyorum. Biliyorum yani direkt zaten yalana başvurduğu için güvenmiyorsun*" [KA-9].

Kumarın, kumar oynayan bireylerin eşlerine yansıyan bir diğer sonucu da borçluların sık sık evlerine gelmesi, tehdit ve tacizlerde bulunarak mahremiyetin ihlal edilmesidir. K-7 bu durumlardan dolayı eşinin evden ayrılmaya niyetlendiğini "*Kapıya gelen insanlardan dolayı, borcunu istemeye gelen insanlardan dolayı o da artık belli bir yerden sonra bunaldı. Laf atıyorlar, borcunu istiyorlar. Tanımadığım insanlar kapıma geliyor. Ben ne yapayım, benim*

suçum nedir, bana bunları yaşatıyorsun? Falan filan niyetlendiği oldu ama gidiş olmadı." şeklinde ifade etmekte, KA-3 "*Mesela kendi evine baskın yaptılar bazıları, evinin eşyalarını kamyonete bindirip çaldılar. Çok affedersiniz, eşinin özel eşyalarına kadar.*" ve KA-8'in "*Borçlardan dolayı kaçıyordu, borçlular da kapıya geliyordu. Bir şey yok sadece kanepeler, buzdolabı, çamaşır makinası onu da alıp götürüyorlardı borcun önüne.*" şeklindeki ifadeleri ise evlere yapılan baskınların ve mahremiyetin ne denli ihlal edildiğini gözler önüne sermektedir. Tüm bu durumlardan dolayı kumar oynayan bireylerin eşleri hem kendileri hem de çocukları için korku ve kaygı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu konuda KA-1 ve KA-8'in ifadeleri aşağıdaki gibidir.

> "*Çocuğumu kaçırma durumu olabilirdi borcu yüzünden bizim burada ... var biliyor musun, bilmiyorum. Sen bilmezsin, onlar çok berbat. Onlara bile borcu vardı, kapıya geldiler. Gençti, sakallı biriydi. Korkumdan kapıyı açmadım, dedi 'borcu var versin', ben dedim 'evden kovmuşum'. Çalışıyordum ama dakka başı çocuğu arıyordum, 'kapıyı kimseye açma, böyle yapma' diye komşular hep biliyordu*" [KA-1].
>
> "*Çocuktan korkuyordum hocam… Şey olduğu zaman gidiyordum komşularda kalıyordum, oturuyordum. Komşular da yattığında geliyordum, kapıyı kapatıyordum. Zil de çalsaydı, kırsalardı bile bişey demezdim açamazdım yani*" [KA-8].

Kumar oynayan bireylerin eşleri yaşadıkları tüm bu problemlere karşın sorunlarını hiç kimseyle paylaşmadıklarını, zorluklarla tek başlarına mücadele ettiklerini ifade etmektedirler. KA-9 "*Öyle bir şey ki kadın olarak kimseye de bir şey diyemiyorsun. Kimse bilmesin, aman kapatılsın, milletin ağzına laf vermeyelim psikolojisine giriyoruz ister istemez. Çocuklara yansıtmayalım diyorsun. Sürekli burada yorulan kadın oluyor*", KA-8 "*Yani sadece zor verdim çalışmaya, sıkıntıları atmaya. Kimseyle hiçbir şey paylaşamıyordum. Bir komşuyla, bir arkadaşla konuşamıyordum. Bu laflar büyür, giderler birisine söylerler, hep içimde bitirdim. O yüzden bak dişlerden oldum yani her şeyi bitirdim içimde.*" ve KA-10'un "*Kimseyle paylaşmak istemiyorsunuz açıkçası, kötü bir şey olduğu için ben kimseye gerçekten söyleyemiyordum. Herkes biliyordu ama ben söylemiyordum. Diyordum eşim amcasının yanında çalışıyor, böyle söylüyordum başka bir şey söylemiyordum.*" şeklindeki ifadeleriyle kumar oynayan bireylerin eşlerinin toplumun tepkisinden çekindikleri için sorunlarını kimseyle paylaşmadıklarını ve tek başlarına mücadele ettiklerini açıklar niteliktedir.

Aile içinde yaşanan tüm bu olumsuzluklar neticesinde aile birliği bozulabilmekte ayrılma ve boşanmalar yaşanabilmektedir. Kumar oynayan bireylerin eşleri ayrılma ve boşanmalardan önce genellikle eşlerinin kumar oynama davranışını terketmeleri için çaba sarf etmektedirler. KA-9 "*İşte konuştuk, tartıştık, sonunda tabii büyük oğluma hamile olduğum için yapacak bişey de yok. Sabrettik, kavga dövüş. Ha düzelecek ha yapmyacağım ha etmeyeceğim derken devam etti böyle*" ve KA-8'in "*Kuran'a yemin etti, ona güvendim. Dedi 'tamam, yapmam'. Eve geç gelmeleri oldu, dedim 'Sen niye böyle yapıyorsun? Niye vaktinde eve gelmiyorsun?' Ya işim çıktı ya işim uzadı. En son amcası dedi 'kızım dedi yine kumar oyuyor'...*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere eşlerinin çabalarına rağmen kumar oynayan bireylerin kumarı sürdürmeleri söz konusu olabilmektedir. Bu çabaların yanı sıra eşler tarafından kumar oynayan eşine karşı, kumarı devam ettirmesi hâlinde boşanma tehdidi uygulandığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim K-5 ve K-18'in aşağıdaki ifadeleri bu durumu gözler önüne sermektedir.

> "*Bana dedi 'ya at yarışı ya ben'. Benim 35 yıllık arkadaşım, liseden arkadaşım, ilk aşkım. 'Ya ben ya at yarışı' ithamı çok ağır. Mecbur baktım o dereceye gelmiş, yani çocuklar haklı, bir de haksız olduğun zaman kendi savunmanı da yapamıyorsun. Haklı bir yanın yok ki kendini savunasın. Ben dedim tamam, eyvallah inkâr etmiyorum, ben yapmışım. Fakat bundan sonrası yapmayacağım. Hatta eşim benden bir yazılı kâğıt aldı, bundan sonra at yarışı oynarsan seni boşarım. O vaatlen biz olayı örbas ettik ve 5 sene boyunca çocuklarıma eziyet çektirdim, öyle kendimi kurtardım. Yani mesele bu. Şu anda bilseler ben at yarışını tekrar oynuyorum yine sıkıntı olur, yine huzursuzluk çıkar*" [K-5].

> "*...Eşim de kuran okuyor, eşim dedi 'eğer ben senin bu iddaa oynadığını öğrenirsem eve giderim' yani o dereceye kadar ben bırakamıyorum. Budur yani şey yapamıyorum, kontrol edemiyorum desem, ne desem boş*" [K-18].

Kumar oynayan bireylerin eşlerinin çabalarına rağmen kumarın sürdürülmesi ve yukarıda da ifade edilen ilişkisel problemler, şiddet ve ailenin ihtiyaçlarının karşılanmaması gibi aile içi sorunların yaşanması aile birliğinin bozulmasını ve ayrılma/boşanmaların yaşanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. K-10 ve K-9'un aşağıdaki ifadeleri kumar nedeniyle ayrılma/boşanma sürecini özetler niteliktedir.

"*Evden ayrılma süreci dedim ya eve gitmemeler oluyor, ondan sonra alkollü gitmeler oluyor. Paran bittikçe saldırıya geçiyorsun, eve bu sefer saldırıyorsun, eve gidiyorsun artık ufak kelimeleri tahammül edemiyorsun. O esnada uyuşturucu var. Hap atmışsın, kafan iyi eve gitmişsin. Ne sen yatabiliyorsun ne onları yatırabiliyorsun ne cebinde para var. Ekmek isteyen var, ekmek yok. Kira gelir, kirayı veremezsin. Öyle öyle evden kopma başlıyor. Diyorum ya kahvelerde yatmaya başlıyorsun, ailen gelir araya girer seni barıştırır, yine durum böyle devam eder. Yani zor, ben evliyim 98'den bu yana, 23 sene oldu. Herhâlde 2 senedir eve gitmemişim, 2 sene oluyor. Hep öyle kahvelerde yatıyorum. Yalnız gündüzleri diyorum ya ara sıra hafta, 10 gün, 15 günde bir belki gidip onları görmüşüm. Param bitince aklıma geliyorlar, param olduğu zaman belki onlar bile aklıma gelmez. Kumar seni götürüyor, önce kumara gidiyorsun*" [K-10].

"*Çok güzel bir aile şeyim vardı severek evlendim, ondan sonra kumar yüzünden yavaş yavaş ailemin düzeni bozuldu boşandım. Evi ayırmak zorunda kaldım çocuklarım babası gile gitti. 2 yıl kaldılar, 2 yıl zarfında biraz hafiften toparlandım tekrar geldiler… Bu süre zarfında ben yine adam olmadım yerimde hep devam ettim. Dedim ya ne bi babalık ettim çocuklarıma ne bi kocalık ettim. …ne yaptı evden kovmaya başladı. 'Git evden', ufak bişeyde polis karakol. 5-6 yıldır ayrıyım, o acıyı çekiyorum. Çok zor yani yuva dağıldığı zaman yaşayan ölü gibisin. Durumun iyi olsa da kötü de olsa hayattan zevk almıyorsun, şimdi o dönemi yaşıyorum*" [K-9].

Kumarın, kumar oynayan bireylerin eşlerine yansıyan bir diğer sonucunu da boşanma sonrası sorumluluğun artması oluşturmaktadır. Tek ebeveyn olarak yaşamlarını idame ettirmeye çalışan bireyler yoğun iş temposu ile kendileri ve çocuklarının bakımını tek başlarına üstlenmek durumunda kalabilmektedirler. Nitekim KA-9 "*Ben babasızlık nedir bilmesinler diye çok çırpındım, gün oldu gündüz de çalıştım, gece de çalıştım gündüz temizliğe gidiyordum, gece ütüye gidiyordum, konservedir şudur budur… sürekli… Demesinler ki babanız yok, anneniz şunu size mahrum bırakmış demesinler diye.*", KA-1 "*İlk başta ben hep evde çalıştım kaç yıldır 6-7 seneden fazla ben hep şeylerden getirdim evde iş yaptım, bu boncuk işi oluyor, abiyeler falan vardı. Böyle iş yerlerinden falan abiye hep getirdim, bayağı para vardı onlarda. Hep onları yaptım ben. Onların olmadığı gün iğne oyası yapıyordum*" ve KA-8'in "*Şu anda*

İŞKUR olmasa da ev temizliklerine gidiyorum, sadece çocuklarımı idare etmek için ev temizliklerine gidiyorum, ondan hiçbir bilgi almıyorum yani hiçbir şey" şeklindeki ifadeleri kadınların artan sorumluluklarla ortaya çıkan iş yükünü ortaya koymaktadır.

4.4.3.3. Çocuklar Üzerine Etkileri

"*Keşke bizim de babamız olsaydı, anne baba nerede?*"

Kumar oynayan bireylerin eşlerinin yanı sıra çocukları da kumarın sonuçlarından birçok açıdan olumsuz anlamda etkilenebilmektedirler. Bu olumsuz sonuçların başında ekonomik kayıpların neden olduğu temel ihtiyaçların karşılanmaması ve çocukların derin bir yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmeleri gelmektedir. K-8 "*Tabii ki onu da etkiliyor. Bezi, masrafı, hastanesi, şuyudur buyudur bunlar hep eksik kalıyor, eksik kalıyorsun bunlarda.*", ve KA-8'in "*Çok sıkıntılar çektim çocuk tarafından yani bir ıslak mendil alamadım, bir bez alamadım, ne bileyim annemin eteğini yırtardım çocukların altına bağlardım affedersin, poşeti yırtardım bağlardım ki hani gece sızmasın yatağa, çocuklarıma çok erken böyle herşeye alıştırdım. Mama alamıyordum çaya ekmek doğruyordum, bir cici bebe alamıyordum çocuklara*" şeklindeki söylemlerinin yanı sıra K-7 ve KA-9'un aşağıdaki ifadeleri çocukların temel ihtiyaçlardan dahi yoksun kaldıklarını ortaya koymaktadır.

> "*Para zaten gitti, yokluk başladı, ben çok çektim yokluğu. 3 yaşında benim bir çocuğum var. Çocuğum vallahi, billahi, tillahi gece açlıktan ağlıyordu, açlıktan ben oturuyordum onu izliyordum. Niçin, ne yüzünden bahis yüzünden. Bir 3 yaşındaki çocuk açlıktan ağlıyor, baba oturuyor onu izliyor bahis bu hale bile getirdi beni*" [K-7].
>
> "*4 aylıkken sütten kesildi benim oğlum. Ben 4 aylık çocuğa bir paket mama yedirmedim. İki çocuğuma da yedirmedim. Pirinç unu mama yapıp yediriyordum yani hesap edin artık. Sen desen ben çocuğumu istediğim şeylerden besleyeyim vs. istediğim şeyi yapayım yapamıyorsun, yok çünkü. Kayınvalidemle bi pazara gidip gelmek, evin ihtiyaçlarını almakla olmuyor o işler. Yani bunun bezi, maması… Alamayınca da bi şekilde öyle ucu ucuna gidiyorsun*" [KA-9].

Temel ihtiyaçların karşılanmamasının yanı sıra kumarın çocuklar üzerindeki en önemli sonuçlarından bir diğeri de babalık rolü üzerindeki yıkıcı etkidir. Nitekim kumarın geç saatlere kadar oynanması, neredeyse tek odak noktasının kumar olması ve kumardan dolayı aile birliğinin ayrılma/boşanma ile sonuçlanması çocuklar için babalık rolünün '*babanın yokluğu*' üzerinden inşa edilmesine neden olabilmekte ve bu durum çocuklarda babasızlık olarak karşılık bulabilmektedir. K-13 "*Zaten çocuklar ben gittiğimde yatıyorlar. Beni görmüyorlar bile geç*

saatte gittiğimiz için", K-10 "*Yani ben ortanca kızın okuluna gidip de durumunu sormuş değilim. Lise sona gidiyor bu sene liseyi bitirecek, daha okula gitmedim.*" ve K-11'in "*Yemin ediyorum sana evde bile bazen sürekli telefondaydım. Çocuk yanıma yaklaşırdı şey yapmazdım. O kadar ki ona kitlenirdim, artık çocuğu umursamazdım.*" şeklindeki ifadeleri kumar oynayan bireylerin çocukları ile zaman geçirme noktasında sorunlar yaşadıklarını ortaya koymakta KA-9, KA-6 ve KA-8'in aşağıdaki ifadeleri ise baba yokluğunun etkileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

> "*Benim çocuklarım evet büyüdü, babasız büyüyorlar. Neticede biri baba dediği zaman onların içi gitmiyor mu, gidiyordur muhakkak. Biz aile ortamına gidiyoruz, onlar çocuklarını sevdiği zaman hadi büyük neyse anlıyor, küçüğü anlamıyor. Ben aileme gittiğim zaman açıkça demiştim ki 'kesinlikle benim çocuklarımın yanında çocuklarınızı sevmeyin.' Zor bir durum, çocuklar için zor (ağlıyor), yani çocuk olunca biraz farklı oluyor ister istemez*" [KA-9].
>
> "*Kumar oynadıklarını falan bilmiyorlar. Babamız niye bizle beraber değil, zaman geçirmiyor tarzı. Baba yeter bu para bize. 3-4 ay sen çalışmasan bize yeter. Hani az çok anlıyorlardır, biri zaten 12 yaşına geldi, biri 9 yaşında. Bu cümleleri kurabilecek bir düşüncedeyse demek ki anlamaya başlamışlar yavaş yavaş. ...Diyor 'baba gel, ben de kumbarada para biriktirmişim, sen bu ay çalışma bize yetiyor' bu cümleleri kullanıyor çocuk*" [KA-6].
>
> "*Keşke bizim de babamız olsaydı, anne baba nerde? küçükken havale de geçiriyordu. Bir gün baba dedi havale geçirdi kucağımda böyle şey gibi oldu hemen annemle aldık acile götürdük. Yani kızımda çok çektim, oğlumda değil ama kızımda çok çektim. Çok şükür oğlumda da iyi kötü idare ediyorduk…Kız üzülüyor oğlan değil, böyle babalar günü olduğunda döner dolaşır der Kemal babalar günün kutlu olsun. Diyor ki bak abla ben baba değilim, ben çocuğum. Diyor kemal, keşke bizim babamız olsaydı*" [KA-8].

Baba rolünün çocukları üzerinde '*babanın yokluğu*' olarak algılandığı kumar oynayan babaların, çocukları üzerindeki bir diğer rolü ise '*kumar oynayan*' ve dolayısıyla kumarı özendiren bir rolünün olmasıdır. KA-4 ve K-13'ün aşağıdaki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

> "*Babamın peşinden koşarken sürekli tüm kumarhanelerin yerini öğreniyorsun, tüm bahisçilerin yerini öğreniyorsun. Bi yerden sonra artık ben de bi gideyim*

diye bir his oluşuyor. ...Bazı günler geliyordu eve çalışmıyor, iş güç yok bazı günler geliyor eve cebinde para var. Nereden getirdin parayı, çalıştım. Eee çalışmadığını biliyorsun. Nereden getirdi, kumar oynadı, bahis oynadı parayı buldu. Bir gün sıkıştığım zaman 'babam böyle yapmıştı, ben de yapayım.' Potansiyel bir müşteri oluyosun onlar için, kumar oynatanlar için, bahisçiler için. Evdeki tüm bireyler böyledir, kız-erkek fark etmiyor" [KA-4].

"*E çocuklar da büyüğü örnek alır. Şimdi sen ne yaparsan senin oğlun da onu yapar. Mesela bakıyor her akşam elinde bahis kâğıdı, diyor belki güzel bişey. Çünkü baba kahramandır ya! Bilmiyor ki babayı görüyor, o şekil ya da kahveye geliyor babanın elinde kâğıtları görüyor. Diyor 'Ulan benin babam da oynuyordu ben de oynayacağım, benim babam da yapıyordu ben de yapacağım.' Etkiliyor, çocuklar da aynı yolda devam etmek istiyor*" [K-13].

Kumarın aile içinde çocuklara yansıyan bir diğer boyutu ise kumar oynayan baba ve çocukları arasındaki ilişkisel problemlerdir. Katılımcılar, kumara çok fazla zaman ayrılması ve kumarın oluşturduğu ruh hâlinden dolayı çocukları ile baba-çocuk ilişkisi yaşayamadıklarını, çocuklarla sağlıklı bir ilişki biçiminin oluşturalamadığını ifade etmektedirler. Nitekim K-8 "*Yav ona zaman harcamıyorsun, yani dört gözle seni beklerken sen gidemiyorsun yanına. Kumar oynuyorsun, gidiyorsun yatmış seni görmüyor. Sabah işe gidiyorsun yine seni görmüyor. Bunlar hep çocuğa yansıyor.*", K-9 "*Çocuklar da görüyordu, onları parka götürüp ya da güzel bir yere eğlendireceğime götürüyordum internete bırakıyordum, oradan da ben yan tarafta kumarhaneye. Öyle yaptığın zaman o çocuk ne gözle bakacak ne diye baba diyecek.*" ve K-19'un "*Yani bir parka gitmek istiyorlar götürmüyorum, bayiye gidiyorum, onları götürmüyorum. Baba seninle dışarı çıkalım, markete gidelim falan, ben bayiye gidiyorum.... 'Baba sen bahise gidiyorsun, bizi niye götürmüyorsun dışarı' diyorlar. Bundan etkilendiğim halde çocuktur, büyüyünce unutur.*" şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kumar oynayan birey ve çocuğu arasında sağlıklı bir ilişki biçimi oluşturulamamaktadır. Sağlıklı bir ilişkinin kurulamaması zaman içerisinde mesafeli ve tepkisel bir ilişkinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu konuda K-10 "*Ortanca kız o liseye giden ... benle konuşmuyor. Gidiyorum geliyorum, hiç ne beni görmek istiyor ne benle konuşmak istiyor*", K-9 "*Annemi vurdun, ağzını yırttın, iple boğmaya çalıştın, kumar oynuyormuşsun, kötü kadınlara gidiyormuşsun bunları söylüyor. Gel öpeyim seni yok gelmiyor geri kaçıyor buna kahroluyorsun.*", K-5 "*Mesela benim o dönem iki kızım da üniversitede okuyordu, 'baba bana telefon, sen ayda bu kadar maaş*

alıyorsun bana telefon' ben diyordum 'kızım ha bu ay bekle, ha bu ay bekle.' Neticede at yarışı olayı ortaya çıkınca baba bizi at yarışına sattın. Yani oradan da çocuklarımla aram açıldı, içim içimi yiyiyor" ve KA-10 ile K-18'in aşağıdaki ifadeleri kumar oynama sonucunda aile içerisinde çocuklar ile mesafeli ve tepkisel bir ilişki biçiminin oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

> "*Şu an büyük oğlum da büyük kızım da… Diğer çocuklarım öyle değil, ama onlar biraz soğuklar, tepkileri var. Ben hissediyorum bunu. Yakınlaşma yok, bi sarılma bi öpme yok, sürekli böyle aynı ortamdan kaçma şeyleri var…Çünkü küçükken yeterli ilgisini göstermediği için belki… İlgisini göstermiş tabii ama… Hani küçük yaştan göstermediği için çocuklar fazla şey yapmıyor. Nasıl desem fazla o sevgi olmuyor, o bağ olmuyor. Normalde küçükten sürekli görmüş olsalar, akşam yemeklerinde, bi gezmeye gitseler, bir parka gitseler, bir yere gitseler bi sosyal hayatları olsa… büyük oğlum da büyük kızım da öyle bir şey yok yani sıcaklık yok, hissediyorum ben onu. Mesela çalışmaya gitmiş oradan geldiğinde 2-3 günlüğüne buraya. Oğlum yatak odasına gidiyor, kızım ya benim yanıma geliyor ya nenesi gile gidiyor*" [KA-10].

> "*İstemediğim davranışım dediğim gibi çocuklarımla mesafeli oldum, eskiden çocuklarımla mesafeli değildim. Oynaya oynaya böyle hırslandım, kaybettikçe sinirlerim tepeme geliyordu, kimseyle uğraşmak istemiyordum. Öyle mesafeli olduk çocuklarla*" [K-18].

Kumar oynayan birey ile çocukları arasında mesafeli ve tepkisel bir ilişkinin yanı sıra özellikle kumarın oluşturduğu sorunlardan dolayı ayrılma/boşanma yaşanan ailelerde çocukların babayı suçlu olarak görmesi ve babaya karşı nefret duygusunun oluşması gibi duygu-durumlar yaşanabilmektedir. KA-9, KA-1 ve K-9'un aşağıdaki ifadeleri bu durumu açığa çıkarmaktadır.

> "*Özellikle büyük oğlum, küçük oğlum küçüktü anlamıyordu şimdi belki hatırlamaz. Büyük oğlum herşeyi biliyordu. O zaman 10 yaşında falandı büyük ihtamalle. O biliyordu, görüyordu. Öğretmenler bile baba ile ilgili ödev verdikleri zaman yapmıyorlardı. Ben gidip okula diyordum ki 'hocam baba ile ilgili ödev vermeyin, baba kelimesinden nefret eden çocuklar'…*" [KA-9].

> "*Şimdi de babasından nefret ediyor, ben de istemiyorum etsin. Konuşmak istemiyor. Mesela ben kızmasam açmıyor telefonunu. Ben diyorum ki 'oğlum*

benim bitti, senin baban, sen bağını bırakma… senin babandır iyi kötü', 'yok anne ben biliyorum sana çektirdi' diyor 'Ben hiçbir şey unutmuyorum.' Taa gidiyor geçmişi hatırlıyo, o derece yani" [KA-1].

"*Eşime doğru dürüst kocalık yapamadım, çocuklarıma babalık yapamadım, 2 gün önce kızımı 1 yıldır görmemişim. Küçük nefretle bakıyor bana. Onun ne kadar acı olduğunu bi ben biliyorum bi Allah biliyor. Anne de biraz dolduruyor, 'sen böyle yaptın kumar oynadın, annemi vurdun' bilmem ne… Kendinden nefret duyuyorsun. Yaptığım şeyler yani yalan değil*" [K-9].

Kumarın çocuklara yansıyan en yıkıcı etkilerinden birini de fiziksel ve psikolojik şiddet oluşturmaktadır. Kumarın oluşturduğu stresli duygu durumdan dolayı çocuklara yönelik şiddet durumu ortaya çıkabilmektedir. K-13 "*Şiddet biraz vardı çocuklara karşı kaybettiğin zamanlarda. Çatacak adam arıyorsun ya bu çocuğundur. Halkla kavga edeceğine git çocuğuna iki tokat vur, stresi atıyorsun.*" ve KA-9'un "*Huzursuz bir ortam kadar zor bir şey yok. Çünkü para bulmayınca bana şiddet uygulamıyordu, bu sefer çocuklara uyguluyordu sinirini onlardan çıkarıyordu ya da bir şey dediğim zaman çünkü haklıyım bişey diyemiyordu, bu sefer çocuklara patlıyordu.*" şeklindeki ifadeleri fiziksel şiddeti ortaya koymaktadır. K-18 "*Sinirli olduğum zaman vurmuyorum çocukları, bu şey için iddaa için. Hiçbir şekilde vurmuyorum. Yalnız vursam o kadar şeyi yok, çocuklara söylediğim laflar kadar şeyi yok. Vursam daha yeridir, ama çocuklara kızıyorum, uzaklaştırmak istiyorum çocuklar daha da üzülüyor.*" ve K-11'in "*Mesela çocuk geliyordu… Sinirlenmeler, aşırı bağırmalar, aşırı sinirlenmeler bu şekil şey yaptım… Çünkü kafanda dönen şey sürekli o verdiğin paralar ya, onun psikolojisinden de demek ki farkında değilim, bağırmalar, çağırmalar, hiç olmadık şeylerde kızmalar.*" şeklindeki ifadeleri ise psikolojik şiddete örnek teşkil etmektedir. KA-4'ün aşağıdaki ifadesi de hem fiziksel hem psikolojik şiddetin birlikte yaşanabildiğini göstermektedir.

"*Bana değil küçüklere oluyordu, fiziksel de psikolojik de. En ufak ses çıktığında azarlama, dövme, evden dışarı atma tarzında oluyordu. Ben evde yokken özellikle ben biraz olgunlaştıktan biraz bi şeyleri anlamaya başladıktan sonra yapamaz hale geldi. Ama öncesindeki dönemde çok daha fazla oluyordu şiddet olayları*"

Kumarın çocuklara yansıyan etkileri sadece aile içerisinde değil sosyal ilişkilerine de yansıyabilmektedir. Sosyal ilişkiler üzerinde olumsuz sonuçlar doğuran damgalanma bu

bağlamda ele alınması gereken kumarın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. KA-4 ve KA-8'in aşağıdaki ifadeleri damgalanmanın ve damgalanma korkusunun kumar oynayan bireylerin çocuklarına yansımasını ortaya koymaktadır.

> "*Ben lisedeyken ikimizi de tanıyan, mesela babamın arkadaşlarının çocukları, kumarcının çocuğu diye hitap ederlerdi arada bir. İster istemez sosyal ortamda, sosyal ilişkilerinde bir gerilme oluyordu, bir olumsuzluk oluyordu. Yani okulda beraber sürekli vakit geçirdiğin arkadaşların sana 'kumarbazın oğlusun, sen şöyle…' demesi ister istemez etkiliyor. Onlarla olan mesafeni açıyor, samimiyetini etkiliyor, bütün hayatını etkiliyor neredeyse*" [KA-4].

> "*Mesela oğluma çok dikkat ediyorum diyorum oğlum bak demesinler kumarcının oğludur, kendine çeki düzen ver. Çok böyle dışarıya çıkma oğlum, uyarıyorum gerçekten çok zor. Bazen de insanı dışlarlar. Allah'ım yar ve yardımcı olsun herkese de bize de inşallah*" [KA-8].

4.4.3.4. Geniş Aile Üzerine Etkileri

"*İster istemez o lekeyi kendi üzerimizde hissediyorduk.*"

Kumarın aile içerisindeki yansımaları sadece çekirdek ailede bulunan eş ve çocukları etkilememekte, geniş aileyi de birçok açıdan etkilemektedir. Özellikle aile bağlarının güçlü olduğu bireyler, aile üyesinin kumardan dolayı yaşadığı birçok sorunu kendi sorunu gibi kabul ettiğinden kumarın birçok olumsuz sonucu ile karşı karşıya gelebilmektedir. Daha farklı bir ifadeyle işlenen suç, edininilen borç vb. sadece bireysel değil ailevi bir mesele olarak kabul edilebilmekte ve kumardan dolayı oluşan olumsuzluklar geniş ailenin bütün üyelerine yansıyabilmektedir. KA-5 ve KA-3'ün aşağıdaki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

> "*Zorunluyduk, yani mecburuz. Çünkü biz hep aile içinde birbirimize destek çıkarak bugüne kadar devam ettik. Diğer abiler de cart da curtta da en ufak sıkıntıda şey yaptık. Onda da aynı şekilde devam ettik, o bilinçle büyüdük. Birine bir şey olduğu zaman hepimiz destek çıktık*" [KA-5].

> "*Valla suç, günah bireysel, valla suçun ve günahın bireysel olduğuna inanıyorum. Öyle de inanmak istiyorum ama tabii toplum, toplumun birçoğu siz de takdir edersiniz böyle bakmıyor olaya. Ne yazık ki bizim toplumda her koyun kendi bacağından asılmıyor. İster istemez o lekeyi kendi üzerimizde hissediyorduk*" [KA-3].

Kumar oynayan aile üyesinden kaynaklı sorunların geniş aile tarafından sahiplenilmesinin nedenlerine bakıldığında ise kan bağı ve damgalanma korkusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim katılımcıların aşağıdaki ifadelerine bakıldığında KA-2'nin damgalanma korkusu nedeniyle KA-3'ün ise kan bağını öne sürdüğü görülmektedir.

"*Bu bölgede şey var ya, işte em nehetikin (rezil olmayalım) utanacaklar, utandırıcı bir şeymiş gibi düşünüyorlar. Yani bizim bölgede hâlâ şey var, evladın yaptığını sen babanın üzerine mühürlemiş gibi hâlbuki böyle bir şey olmaması gerekiyor. Evlat yapmıştır, baba şerefli bir adamdır*" [KA-2].

"*Babam açıkçası şu cümleyi kullandı borçlulara karşı. Dedi ki 'Aslına bakınca hukuken, benden zırnık alamazsınız. Yani resmî hukuka göre, devlet ona göre. Şer-i hukuka göre de benim oğlum 18 yaşını aşmış. Kesinlikle baba ve oğlun hukuku farklıdır, kesinlikle yine ben size borçlu değilim. Ama burda bizim bölgede örfi hukuk denen bir şey var. Ben, bu şahıs benim oğlum değildir diyemem benim oğlumdur, kanımdan yani. Bu adama tokat atsanız bana atarsınız, onun için ben elimden geleni yapıyorum. Bu borcu size vereceğim ama ona karışmamanız kaydıyla, eğer ona karışırsanız size vereceğim bütün parayla silahlanırım, kaç tane de oğlum var, kılımıza bile…yani düşman oluruz birbirimize'…*" [KA-3].

Kumar oynayan aile üyesinin yarattığı olumsuzlukların geniş aile tarafından sahiplenilmesi geniş aile üyelerinin birçok açıdan olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu olumsuzların başında ekonomik zorluklar gelmekte aile menkul, gayrimenkul varlıklarını kaybedebilmektedir. Bu konudaki katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

"*İster istemez baba örneğin çok zor durumlarda kaldı. Bak baba söylediğim gibi arsasını sattı, evini sattı, diğer abileriyle, çocuklarıyla konuşamaz duruma geldi. Çünkü söyleyemez, şimdi kalkıp gelip bana 'oğlum kardeşin kumar oynamış, kumar borcunu ver' diyemez. E ne yapacak, şu anda şey olarak, soy olarak, kütük olarak kimindir, halen ailenindir, babanın üstünedir. İster istemez bütün yükü kim çekecek, baba çekecek*" [KA-7].

"*Her defasında bir daha olmaz diye kendimizi borcun harcın içinde görüyorduk, ödüyorduk da. Bu 4-5 defa tekrar etti, en son 2016'da büyük bir parayla karşımıza çıktı. 2016'nın parasıyla yaklaşık 2 milyon TL, 2 trilyon, yaklaşık 60 kişiye borçluydu… bütün o parayı kabul ettik. Taksitlendirdik ve insanlara her*

para olduğunda telefon açıp hatta bazılarının evine kadar gidip onlara o parayı verdik. Bankalara borçlandık, babamın evine kadar sattık. Babamın neyi var neyi yok sattık, bizim neyimiz var neyimiz yok sattık. Kaç tane evli erkeğiz, babam dâhil hepimiz kirada oturuyoruz. Hâlâ da kiradayız, birisini kurtaralım derken çoğu kişinin hayatını zindan ettik açıkçası. İyi mi yaptık kötü mü yaptık valla onun takdirini de Allah'a bırakıyorum" [KA-3].

Kumarın geniş aileye yansıyan bir diğer olumsuz etkisi de sürekli korku ve kaygı yaşamalarıdır. Kumardan dolayı edinilen borçlar nedeniyle alacaklıların aile üyelerini taciz etme endişesi, kumar oynayan aile üyesinin tekrar kumardan dolayı borçlanacağı korkusu gibi kaygıların aile üyelerinde süreklilik arz ettiği görülmektedir.

"*Her an bir tehlike gelecek korkusu var ya, her an bir şey olabilecek korkusu, her an bir şey olabilir, o insanı bitiriyor. Böyle şey görüyorsun, kabuslar görüyorsun. Mesela falan kişiden borç almışlar normalde 40 yıl aklımıza gelmeyecek adam, ya bu rüyalarımıza giriyordu. Falan kişiden borç almıştık, falan kişi kapımıza gelecek. Anlatabiliyor muyum? Ya olmaz işler kurguluyorsun. Aslında insan kendini ruhen bitiriyor. Çok düşünmesen 'ne hâli varsa görsün ne yapıyorsa yapsın' psikolojisine bürünsen bu kadar etkilenmeyeceksin. Bi yerden sonra tecrübe kazanıyorsun ama korkunun tecrübesi ha! Onu da söyliyim. Korku var ya… korku, insanı mahvediyor. Bak 3 ay sonra, 5 ay sonra, 1 yıl sonra başka bir vukuat gelebilir. Emin ol belki kapıma da gelmez ama onun korkusu var*" [KA-2].

"*Ekstra bir önlem almadık. Okula göndermeme falan, şu bu… Ama ister istemez o korku endişe var, ister istemez var. Çünkü karşımızdakilerde en az … kadar tehlikeli olduğunu biliyorduk. Herkesin o yüksek parayı kimseye karşılıksız verdiğine inanmıyorum*" [KA-3].

Geniş ailenin bu korkuları bazen de gerçekliğe kavuşmakta, tehdit ve tacizlere maruz kalabilmektedirler. Nitekim KA-2 ve KA-3'ün bu konudaki deneyimleri konuya açıklık getirmektedir.

"*Alacaklılar babamı çağırdılar konuştular. Tehdit ettiler babamı. Babam başta yok demişti. Nasıl alıyorsanız gidin alın demişti. Sonra telefonla arıyorlar babamı, öldüreceğiz haberiniz olsun diye, babam tırstı. Bunlar tabii babamın*

tırstığını fark edince tapusunu bizim üzerimize yapacaksın dediler. Babam da türlü ısrarıma rağmen kabul etti" [KA-2].

"*Bir seferinde hepimiz böyle elimize sopayı, bıçağı alıp gidip onu korumaya çalıştık. Evini basmışlardı, evini götürmüşlerdi. Onunla yetinmeyip aynı binada yaşayan kız kardeşimi yani bizim eniştenin evini de almaya giderlerken son anda yetiştik ve onları tehdit ettik. Öyle eniştemizin evini kurtardık. Hayatımda kesici, delici bir şey taşımayan ben o gün 2 bıçakla ve 1-2 tane de böyle sopa, levyeyle o işe girişecektim. Tabii Allah kısmet etmedi, olmadı. Bizi görünce pes ettiler, ayrıldılar oradan*" [KA-3].

Geniş aile üyelerinin yaşadıkları bir diğer korku ve kaygı ise kumar oynayan aile üyesinin kumarın yaşattığı sorunlardan dolayı intihar edebileceği endişesidir. Bu konudaki katılımcı ifadeleri aşağıdaki gibidir.

"*Daima onu kaybetme endişesiyle yaşıyorduk. Acaba intihar eder mi, bu kadar adamın üzerine gidiyoruz. Ne yaptın ne ettin, işte 2-3 çocuk babası, eşi var, şu bu, üzerine gitmesek mi… İntihar mintahar ederse ne yapacağız gibi şeylerle yaşadık. O da adamı uyutmuyor, her uykuya daldığımda acaba şu an sağ mı, bir şey yapmamış mıdır bu gece gibisinden. Bir keresinde mutfağa kapandı ve kapıyı kilitledi, mutfağın balkonuna gitti, o zaman çok korkmuştuk, kapıyı da açmadı. Dillendirmedik ama atlayacak mı korkusu daima vardı içimizde*" [KA-3].

"*Bu ikincisinde var ya 215 bin lira borç çıkardığı zaman dedi 'eğer anne-baba onlara söylersen burada boğazımı keserim, öldürürüm.' Gelirlerse buraya eğer gelirlerse diye. …bir defa da işte bu son olayda şey yaptı 'artık her şey olabilir, haberiniz olsun, her şeye hazırlıklı olun' tarzında. Annem onlar korktular …ima etti yani ima etti direkt söylemedi. 'Bak kendimi öldürürüm' demedi, sadece ima etti*" [KA-2].

Kumar nedeniyle geniş ailenin mal varlığını kaybetmesi, borçlanması ve sürekli korku ve kaygılarla yaşaması aile ilişkilerine de sirayet edebilmekte ve aile içi ilişkilerin kırılgan bir yapıya bürünmesine neden olabilmektedir. Bu konuda KA-2 ve KA-3'ün aşağıdaki ifadeleri aile içi ilişkilerin bu durumdan nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır.

"*İster istemez insan geriliyor artık. İnsan 1 TL için kavga edecek noktaya geliyor, biliyor musun? Bizim meselemiz para değildi, 1 TL için kavga edecek duruma düştük. O kadar insan geriliyor ki o kadar stresli bir hayatı oluyor ki.*

Kesinlikle aile ilişkileri pamuk ipliğine kalıyor. Ailede birkaç tane şey düşünen olsaydı, bu tamamen aklıselim bir adammış yani. Ben aklıselim düşünmeye çalışıyordum ama bizimkiler çok duygusal düşünüyordu. Duyguyla hareket ettiğin zaman maalesef çok hata yapıyorsun. Hata yapınca herkes çok gergin oluyor, hep moralleri bozuk, yemek yenmiyor falan derken… Kesinlikle ilişkiler kırılgan, çok kırılgan. Her an bir şeye patlak… mesela peynirin tabakta dizilişi bile problem olabilir yani her an. Böyle bir aile yapısına bürünüyorsun maalesef" [KA-2].

"*Her gün kavga, gürültü, borçlu adam, sıkıntılı adamdır. Baba borçlu, ben borçlu, abi borçlu, her gün borç harç, para konuşulunca ister istemez çocuklara da sirayet ediyor. Rahatsız oluyorsun, yorgun oluyorsun. Aile ilişkilerini kesinlikle bozuyor, çocuklarına vakit ayıramıyorsun*" [KA-3].

Geniş aile üyeleri yukarıda eş üzerine etkiler bölümünde ifade edildiği üzere kumar oynayan bireylerin eşleri gibi damgalanma ve toplumun tepkisinden çekindikleri için yaşanan sorun ve sıkıntılarını yakın çevre dahil herkesten gizleme refleksi gösterebilmekte bu da dolaylı olarak sorunlarla başbaşa kalmalarını ve sorunların daha yoğun hissedilmesine sebep olmaktadır. Nitekim KA-5 "*Sadece tek düşündüğüm olay kapanmış mı, kapatılır mı, kapatılmaz mı konusundaydı. Tamamen çevre… İnsan ister istemez çevreye duyulmasını istemiyor olayın, sadece tek şeyim çevreye duyulmamasıydı onu hedefledim, onu düşündüm daha doğrusu*" ve KA-2'nin "*Ya işte bizim oğlumuz ya biz böyle insanlar değiliz tarzı. Ya kültürel şeyler işte, saçma sapan görenek, gelenek neyse işte ne diyorsan, saçma sapan sebepler. Bizim oğlumuza yakıştıramadık. Duyulursa rezil olacağız, kimse ona kız vermez, kimse ona iş vermez. Anlatabiliyor muyum? Bu tip bahaneler yani*" şeklindeki ifadeleri toplumun tepkisi ve damgalanma korkusunun yaşadıkları sorunları kimse ile paylaşamamalarına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Kumardan dolayı geniş aile üyelerinin yaşadığı sorunlardan bir diğeri de akraba ilişkilerinin bozulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Akrabalarından maddi veya manevi destek alamadıklarını ifade eden aile üyeleri bu durumun zamanla akraba ilişkilerinin bozulmasına neden olduğunu dile getirmişlerdir. KA-2 ve KA-3'ün bu konudaki deneyimleri konuya açıklık getirmektedir.

"*Ya aslında biz çok doluyuz biliyor musun, ben çok doluyum. Yani böyle ilişkimiz yok. Bu tip olaylar akrabalık ilişkilerini bitiriyor. Niye bitiriyor, şöyle sen*

bitirmiyorsun, onlar bitiriyor, korkudan bitiriyor. Çünkü diyor bunlar bize de bulaşır korkusu var. Aşiret, maşiret değilsen bitiriyorlar" [KA-2].

"*Klişe olacak ama düşenin dostu yok, bunu yakinen gördüm. Açıkçası ben bir travma geçirdim, benim psikolojim bile bozuldu, ben psikiyatristlik oldum. Çünkü ben böyle hayat doluydum, benim çevrem var, arkadaşlarım var, vs. Ben bunu yaşayınca baktım etrafımız boşalıyor. Hayatımın böyle anlamsız olduğunu düşündüm, samimi söylüyorum ben böyle sevginin önemsizliğini, bize anlatılanların, iyiliğin hep karşılığının alacağını vesaireler artık bana boş, malayani geliyordu. Ya bir nebze hâlâ da öyleyim. Açıkçası düşünün, sizin babanızın kardeşi, amca dediğiniz, babanın yarısı dediğin insanlar sizden elini eteğini çekiyor. Sizin olan mal varlığınızı bile yarı fiyatına almaya çalışıyorlar. Böyle iğrenç şeylerle karşılaştık*" [KA-3].

4.4.4. Sağlığın Kaybı

Bu bölümde kumarın bireylerin ruh sağlığı ve biyolojik sağlığı üzerindeki etkisi işlenmekle birlikte kumar ile sigara, alkol ve madde bağımlılığı arasındaki ilişkinin işlendiği diğer bağımlılıklarla etkileşim konu edinilmiştir.

4.4.4.1. Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri

"Yaşayan bir ölü gibi oldum."

Kumar ekonomik, sosyal ve aile üzerine olumsuz sonuçlar doğurmasının yanı sıra sağlık üzerinde özellikle de ruh sağlığı üzerinde birçok olumsuz sonuç doğurabilmektedir. Kumarın ruh sağlığı üzerinde yarattığı olumsuz sonuçların başında yoğun bir biçimde stres yaşamaları ve yaşadıkları strese bağlı olarak asabiyet ve öfke kontrolünde problem yaşamaları gelmektedir. Kumar oynayan bireyler kumar oynadıkları esnada veya kumardan dolayı yalan ifadelerde bulunma, borçlanma vb. gibi durumların tamamında stres yaşadıklarını bildirmişlerdir. Nitekim K-18 "*Misal kaybettikçe strese giriyorum, başka mesela çocuklar baskı yaptığında strese giriyorum, bi de yalan söylediğimde çok strese giriyorum. Hani nasıl yalan söylüyorum, ha bire bilecekler yalan olduğunu dediğim zamanlar strese giriyorum*", K-1 "*Emin ol bu stresi var ya bahisin stresi, insanı hasta ediyor. İnsanı verem ediyor, insanı kanser ediyor, insanı her şey yapıyor. Çok kötü bir stresi var.*" ve K-13'ün "*Benim şimdi borcum var ne olacağını bilmiyorum. Bi baktın hapis cezası geldi. Ben ayaktayım zor götürüyorum bir de ben yakalansam ne olacak. Stres-sıkıntı epey var, hem de aşırı bir derecede. Mesela şimdi bankaya 300 milyar borcum var yani belki hapis cezası gelir, ne olacağı belli değil*" şeklindeki ifadeleri

ve K-4'ün aşağıdaki ifadeleri kumarın bireylerde yarattığı stres duygu durumunu ortaya koymaktadır.

> "*Şimdi gol bekliyorsun, oynamışsın maça gol bekliyorsun. Gol gelmediği dakka strese giriyorsun. Ha geldi ha gelmedi. Büyük para yatırmışsın, gol gelmese param gidecek. Gol gelmiyor, dakkalar geçtikçe zaman daraldıkça strese giriyorsun… Öyle yani stres yapıyor, çok acayip stres yapıyor. Stres ilerde nasıl bi hastalığa sebebiyet verecek, büyük ihtimalle birçok hastalığa sebebiyet verecek bu stres.*"

Kumar oynayan bireylerin yanı sıra aile bireylerinin de ruh sağlığında benzer sorunlar oluşabilmektedir. Örneğin KA-3 aşağıda belirttiği üzere üstlendiği kumar borçlarından dolayı yaşadığı stresli yaşam biçiminin kendisinde kaygı bozukluğuna neden olduğunu dile getirmiştir.

> "*Sürekli çalışayım, şu çek geldi, şu senet geldi, şu borç geldi, şu taksit geldi, şu krediyi ödeyemedim gibisinden sürekli böyle tedirginlik hâli. Bende anksiyete bozukluğu oldu. Kaygı, endişe bozukluğu oldu. Hâlâ şu an ilaç kullanıyorum, bu olaydan sonra ilaç kullanmaya başladım çünkü artık havsalam kaldırmıyordu. Böyle ben şen şakrak bir insandım, hayatı seven, küçük şeylerle mutlu olabilen, emin olun ben üniversiteden sonra atanmamayı gözünde büyüten biri değildim, çalışıyordum, ticaret yapıyordum vesair. Cebimde 100 lira olunca kendimi mutlu hissediyordum, kanaatkârdım ama şu an cebimde 1 trilyon olsa diğer trilyonu nasıl bulacağız, kaygı ve endişesi içindeyiz*"

Stres ve anksiyetenin ötesinde katılımcılar karamsar ve kederli duygu durum, yalnızlık, motivasyon kaybı vb. belirtilerine dayanarak dönem dönem depresyona girdiklerini aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadırlar.

> "*Bunalıma giriyorum, oturuyorum evde. Gece oturuyorum tek başıma odada düşünüyorum, kendime bi çıkar yol bulmaya çalışıyorum. Acaba ne yapabilirim ben o kadar para vermişim benim ailem öğrenirse ne olur, ailem bana ne der falan gibisinden bunalıma giriyorum. Kredi çekip zaten kredi limitimi bitirmişim. Yani ağladığım gece, ağladığım zamanlar olmuş kendi kendime. Ben ne yaptım, nasıl böyle bişey yaptım gibisinden ağladığım zamanlar oldu. Bunalmışım, 2-3 gün kimseyle konuşmamışım, kendi kendime gezmişim. Bi çıkar yol aramaya çalışmışım ama yok. Bu, hayatın bazı şeylerini de etkiliyor tabii.*

Geliyorsun işe böyle gönülsüz çalışma oluyor insanda. Ama tabii mecburiyetten çalışıyorsun, yani sokuyor bunalıma strese çok sokuyor, depresyona giriyorsun…kendi kendinin içini kemiriyorsun, çıkar yol arıyorsun, ağlıyorsun kendini rahatlatmaya çalışıyorsun" [K-4].

"*Dediğim gibi karamsarlık, yalnız kalma isteği çünkü para kaybedince, para kaybedince demeyeyim daha doğrusu, parayı kaybetmek kötü bir şey olsaydı bi daha yükleyip yine kaybetmezdim. Kaybetme, yani oynadığım bahsi, girdiğim iddaayı kaybetme üzüyor, karamsarlaştırıyor. Depresyona girdim, nasıl depresyona girilip girilmediğini bilmiyorum ama girmişliğim olmuştu illaki çünkü ben 2-3 gün hiç evden çıkmadan, kimseyle konuşmadan evde kaldığımı bilirim. Niye kaldım, niye böle bir şey yaptım ben de bilmiyorum. Kişilik üzerinde etkisi bayağı var. Yani olumsuz yönde çok var. Hissizleştim, duyarsızlaştım… Strese koyduğu oluyor beni, depresyona koymuştur illaki*" [K-12].

Kumarın ruh sağlığı üzerindeki bir diğer etkisi de katılımcıların 'kendi kendine konuşma' veya 'iç sesiyle konuşma' şeklinde tanımladıkları anormal davranışlardır. K-11 ve KO-6'nın aşağıdaki ifadeleri bu duygu durumunu açıklar niteliktedir.

"*İnsan bazen kendi kendine içindeki insanla bi konuşur. Mesela cuma, cumartesi, pazar gidip o bahiste, o cebimdeki para hepsini verdikten sonra gidiyordum, asansöre biniyordum, çok başıma geldi. Asonsöre biniyorum, aynaya bakıyordum içimdeki şeyle konuşuyordum. Kendi kendime aynada konuşuyordum, içimdeki diyordu 'ben sana demedim bak bugün oynama yani daha doğrusu oynama, bak paran hepsi gidecek, bilmiyor muydun' falan filan gibisinden. Kendi kendime konuşuyordum. Ben diyordum, ha valla bak, kendi şeyim içimdeki o şeyi dinlemedim. Bak bak yine gittim hepsini verdim. O sinir kriziyle eve gidiyordum, dünyayla ilişiğimi kesiyodum, çocukları sevemiyordum. Çünkü kafamdaki o sorular, o stres, sürekli ona dönüyordu. Hiç başka birşey düşünemiyodum. Öyle birşeye gelmiştim. Artık sanki içimdeki insanla artık arkadaş olmuştum. Bazen düşünüyordum, diyordum, acaba içimdeki his mi doğru söylüyor, kendim mi doğru söylüyorum ona bile artık tereddütte kalmıştım. Öyle bir duruma geldim. Acayip acayip şeyler, diyorum sana içimde ikinci bi insan olmuştu. Onunla sürekli dertleşiyordum. Kendi kendime konuşuyodum o duruma da geldim yani*" [K-11].

"*Mesela at koştuğu zaman televizyonda seyrediyor, istenmeyecek hareketler de yapmaya başlıyor kendi kendine. Zannedersin bu deli demiş olmayalım, deliler belki bizden akıllıdır. Onu kastetmiyorum, onlara da saygım sonsuzdur. Şu şekil hani psikolojik, ben kendim yaşadığım için biliyorum. Kendi kendine konuşması, kendi kendine hareketler yapması, at çağırması, kendi kendine tuhaf tuhaf şeyler yapması insanı psikolojik sorunları da şey yapıyor*" [KO-6].

Tüm bu ruhsal duygu durumun neticesinde katılımcılar ruhsal olarak bir çöküntü içine girdiklerini içinde bulundukları ruhsal durumu '*ölümden beter*' veya '*yaşayan ölüler gibi*' şeklinde açıkladıkları görülmüştür. Nitekim KO-12 "*Yani bir nevi yavaş yavaş insan kendini öldürüyor, farkında değil belirli bir süreden sonra ölüyorsun, sonuçta ölüyosun, yaşayan bir ölü oluyorsun.*", K-9 "*Ruh sağlığım çok bozuldu. Özellikle ailemi kaybettikten sonra yaşayan bir ölü gibi oldum.*" şeklindeki ifadeleri ve KA-2'nin aşağıdaki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

"*İlk etapta insan gülmeyi unutuyor. Yalandan gülüyor, yalandan yiyor, seviniyor, yalandan televizyonda bir olay görüyor Allah kahretsin ne yaptılar bu kadına böyle ne yaptılar bu şeye tarzında hep yalandan ama bir yerden sonra insan artık şey yapmak istiyor. Yeter artık nereye kadar ölüye bile insan birkaç gün ağlıyor yani değil mi, inan ölümden beter bir durumdur bu. Gerçekten söylüyorum çünkü insan her gün ölüyor biliyor musun, her gün o psikolojide yaşamak var ya insanı yaşlandırıyor.*"

4.4.4.2. Biyolojik Sağlık Üzerine Etkileri

"*Zincirin halkaları gibi önce psikolojinizi bozuyor sonra böyle biyolojik olarak kendinizi rahatsız edersiniz.*"

Kumarın biyolojik sağlık üzerine etkilerine bakıldığında daha çok ruh sağlığı bölümünde belirtilen stres, kaygı ve endişe gibi ruhsal problemlerden kaynaklı fiziksel reaksiyonların yaşandığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların bu bağlamda en fazla üzerinde durdukları unsur uykusuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kumarın geç saatlere kadar sürmesi ve kumardan dolayı edinelen borçlar neticesinde yaşanan stresin uykusuzluğa neden olduğu katılımcılar tarafından sık sık dile getirilmiştir. Nitekim K-21 "*Uykusuzluk o zamandan beri var. Mesela ben gece yatmıyorum uykum gelmiyor, yatmıyorum. Ya zaten gece 2, 3'e kadar kulüpteyim, ondan sonra geliyorum sabah 5-6'da yatıyorum, 12-1 gibi kalkıyorum.*", K-6 "*Ben eskiden kafamı yastığa koyduğum zaman kafam yastığa değmeden uyuyordum ama şu anda 10*

yıla yakın bir süredir 1 saat kafamda alıp vermeden uyuyamıyorum." ve K-7'nin "*O kadar ki borçlarım vardı, param yok, imkânım yok. Borç var, uyutmuyor ki insanı. Uyutmuyor, aklında sürekli aklındadır. Yarın bu adam kapıya gelecek, arayacak kapıya gelecek. Yatırmıyor seni borçlar.*" şeklindeki ifadeleri kumarın uykusuzluk üzerindeki etkisini göstermektedir. Uykusuzlukla beraber baş ağrısı da katılımcılar tarafından sık sık ifade edilen sağlık problemleri arasındadır. K-4 ve K-11'in aşağıdaki ifadeleri kumarın baş ağrısı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

> "*Acayip bende stres hemen de bi baş ağrısı yapıyor, inanılmaz derecede. Bu arkadaşlarımda da var. Mesela geçende bir arkadaş kahvede oturuyordu diyor 'başım patlıyor' biliyorum o da çok para vermiş, çaresiz hissediyor kendini*" [K-4].

> "*Baş ağrısı, yemin ederim sana bak yani baş ağrısı, sürekli baş ağrısı. Sürekli durmadan başım çatlıyacak. O kadar düşünce kafamda birikiyordu şey oluyordu. Baş ağrısı çok çektim, baş ağrısından acayip şekilde başıma vurdu her zaman. Mesela o bahisten çıkıyordum eve gittiğim zaman baş ağrısıyla gidiyordum zaten. O kadar ki başım ağrıyordu artık o baş ağrısından demek ki her şeye bağırıp çağırıyordum, o duruma gelmiştim. Yani hap da atıyordum kesmiyordu vallahi, durmuyordu*" [K-11].

Kumarın fiziksel sağlık üzerindeki bir diğer etkisi de bireylerin fiziksel görünümündeki değişikliklerdir. Kumar oynayan bireyler bu konuda özellikle saçların erken beyazlaması ve masada uzun süreli kumar oynamadan kaynaklı duruş bozukluklarına neden olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konuda K-10 "*Şu an sırtım kamburlaşmış yani öyle kemiği bile ortadan çıkmış dışarıya. Niye, o kadar kürsülerde oturmuşuz ya sürekli.*", KO-2 "*Mesela sürekli kaybeden bir insan daha erken çöküyor, saçı beyazlıyor. O stres var ya 1 gol 1 gol, hadi at at ya da atama atama atama. Onun stresi olduğu için saç da beyazlayabiliyor.*" ve KO-12'nin aşağıdaki ifadeleri kumarın fiziksel görünüm üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

> "*Farkında mısın? Kamburum, çünkü sürekli böylesin ya. Yemeden içmeden kesiliyorsun, çok sigara tüketiyorsun, uykusuz kalıyorsun, yorgun düşüyorsun. Bak göz çizgilerime, göz çizgilerime kaç yaşındasın? (30) bak hemen hemen aynı yaştayız bak sende çizgi yok, ben kırışıklar… Nedir, uykusuz. Beden yorgun düşüyor belli bir süreden sonra hastalanıyorsun. Kemiklerin artık yamuluyor.*

Mesela düşün 24 saat, ben bugün sana desem ki 24 saat burada otur sana 1 milyar vereyim sen oturamazsın. Gerçekten oturmazsın ha. Yani ben bu şekil, 2 gün, 3 gün oynadığımı biliyorum, hiç kalkmadığımı biliyorum. Yani normal bir insan durabilir mi duramazsın. Ama o an kendini ona kaptırıyorsun, duruyorsun. Belirli bir süreden sonra mesela kamburlaşıyorsun, fıtık çıkıyor sende, kuvvetin kalmıyor. ...Bir nevi robot oluyorsun, geliyorsun tek yaptığın şey, sandalyede oturmak, saatlerce günlerce. E ne olur, fizik, metabolizma çalışmadığı zaman ne olur, çöker. O çöküntü belirli bir yaştan sonra kendini gösterir. Mesela bende de ben yürüdüğüm zaman kamburlaşmışım. Otura otura, böyle oynaya oynaya kamburlaşmışım."

Kumar oynayan bireyler için geçerli olan bu durumların birçoğu kumar oynayan bireylerin aileleri için de geçerli olabilmekte ve çoğunlukla stres, kaygı ve endişe gibi sorunlara bağlı olarak fiziksel sağlık sorunları oluşabilmektedir. KA-1 ve KA-3'ün aşağıdaki ifadeleri bu durumu gözler önüne sermektedir.

"*Çok kötüydüm ellerim böyle, gözlerim bile kendi kendine oynuyordu yani. Yatamıyorsun, uyuyamıyorsun, beyninden hiçbir şey çıkmıyor. Sanki her gün aynı şeyi yaşıyormuş gibi yaşıyorsun, ben böyle duramıyordum ellerim hep titrerdi kendi kendine sinirden. İlaç kullandım iki yıl iyi geldi sonra bıraktım, şimdi bir de baskı yapıyor ya bana, yine aynı şeye giriyorum ama bilmiyorum girmek istemiyorum ilaç da kullanmak istemiyorum. Çünkü ilacı kullandığımda geceleri hep kâbus gibi rüyalar görüyordum. O çok şey yapıyordu beni, çocuk bile korkuyordu bazen*" [KA-1].

"*Ben açıkçası doğru dürüst hastane yüzü görmeyen bir insandım. Mide problemim var artık, stres mideme vurdu yani. Mide ilaçları da kullanıyorum. Böyle bir zincirin halkaları gibi önce psikolojinizi bozuyor sonra böyle biyolojik olarak kendinizi rahatsız, yorgun hissedersiniz. Ben her sabah yorgun kalkıyorum, her sabah eklem ağrısıyla kalkıyorum ve bunun psikolojik olduğunu biliyorum, doktor bana bunu söyledi. Ben dahiliyeye gittim mide için adam bana dedi ki 'git psikiyatriye'. Size yemin ediyorum adama dedim ki 'ben sürekli geğiriyorum ve sürekli mide krampları geçiriyorum', dedi ki 'Senin burada işin yok... Senin midenle alakalı bir şeyin yok, sen git psikiyatriye', onun sözü üzerine psikiyatriye gittim, iyi ki de gitmişim*" [KA-3].

4.4.4.3. Diğer Bağımlılıklarla Etkileşim: Sigara, Alkol ve Madde Kötüye Kullanımı

"Şu an tahlile götür, kullanmadığımız madde yok."

Kumarın sağlık üzerindeki bir diğer sonucu da diğer bağımlılıklarla yaşanan etkileşimdir. Kumarın kumar oynayan birey ve aileleri üzerinde yarattığı olumsuz psikososyal durum bireyleri sigara, alkol ve madde kullanımına yöneltebilmektedir. Katılımcılar bu konuda özellikle yaşadıkları sıkıntıların üstesinden gelebilmek adına alkol kullandıklarını sık sık dile getirmişlerdir. Nitekim K-22 "*Kendimi onunla teselli etmeye çalışıyorum. İçince her şeyi unutayım, yaptığım şeyleri unutayım daha da üstüne düşüyorum. Alkol fazla içiyorum, kendimi bozuyorum.*", K-5 "*Mesela burada oynuyorsun, sinirleniyorsun, birşey yakalayamıyorsun paranı kaybetmişsin bir de gidiyorsun o hırsla içki içiyorsun.*" ve K-*23'ün "Yenildiğim zaman beni alkole sürüklüyor, psikolojimi bozuyor yani sinirlerimi bozuyor. Mesela o yenildiğin zaman psikolojini yani sinirleniyosun, geriliyosun, stres içindesin o şekil eve gitmek istemiyorsun. Diyorsun dur gideyim, beni alkole sürüklüyor sana öyle söyleyeyim.*" şeklindeki ifadeleri kumar ile alkol arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Kumar ile alkol arasındaki bir diğer ilişki ise kumar oynayan kişilerde pavyon kültürünün yaygın olmasıdır. Özellikle kumardan kazanç durumlarında pavyona gidildiği katılımcılar tarafından sık sık dile getirilmektedir. Nitekim KO-12 "*Kumarın bittiğiyle, uyuşturucunun bittiği en son durak pavyondur. Gidersin her şeyi orada, o günkü stresi orada atarsın, çıkarsın evine gidersin. Birbiriyle ilişkilidir yani.*" ve K-21'in "*Mesela para kazandığın zaman diyorsun ha bugün 20 milyar kazanmışım, 10 milyar kazanmışım gidiyorsun 4-5 milyarı pavyona veriyorsun.*" şeklindeki ifadeleri kumarın pavyon kültürüyle ve dolayısıyla alkol kullanımıyla arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Kumar ile alkol arasındaki bir diğer ilişki ise alkolün kumar oynamayı tetiklemesidir. K-21 ve K-22'nin aşağıdaki ifadeleri bu konuyu ortaya koymaktadır.

> "*Mesela ben çoğu zaman içki içiyorum. İçki içtiğim zaman kafam güzel olduğu zaman giderim kulübe…* [K-21].
>
> "*Alkol de beni tetikliyor, şu an beni en çok alkol tetikliyor. Yani kandırmaca olmasın, ayık kafayla biraz farklı düşünüyorum uzaklaşıyorum. Alkol içince ilk aklıma gelen şey odur, bahistir. Alkol beni tetikliyor, ayık kafayla fazla gitmem, uğraşmam*" [K-22].

Kumar ile alkol arasındaki etkileşimin yanı sıra kumar ile madde kullanımı arasında da ilişki bulunmaktadır. Nitekim K-10 uzun süre kumar oynayabilmek adına bir uyarıcı madde

türü olan *ekstazi* kullandığını "*Sabaha kadar oyundan kalkmıyorum, yatmamak için ekstazi atıyorum, uykusuz kalayım oyundan düşmiyeyim diye. Yani uykusuz kalmak için hap atıyorsun diyorsun yatmayayım, uyuşturucu hap. Onu attıkçada artık dişlerin gidiyor, vucudun gidiyor, halsiz kalıyorsun*" şeklinde dile getirmekte, K-11 ise kumarın yaşattığı sorunlardan dolayı esrar maddesini kullandığını "*...onun verdiği sıkıntıyla başladım zaten esrara yoksa hiç şeyim de yoktu. Mesela içki hiç içmedim, şimdi de yine içki de içmiyorum ama esrarı içtim. Esrar çok içtim, epey de içtim.*" şeklinde ifade etmekle birlikte K-10'un aşağıdaki ifadelerine bakıldığında kumar ile madde kullanımı arasındaki ilişki ağı gözler önüne serilmektedir.

> "*Alkol ara sıra vardı, bir iki tane bira. Ondan sonra uyuşturucuya başladın mı hapa başladın mı, bu sefer yükseltiyorsun dozajı. Alkol seni tatmin etmiyor artık. İçtikçe diyorsun belki su içmişsin. Ondan sonra haptan sonra bu sefer başka maddeler seni tetikliyor, o da artık seni doyurmuyor, haplar da seni doyurmuyor. Kokain, eroin yahut kristal, yani artık esrardır ne bileyim… Şu an tahlile götür, kullanmadığımız madde yok. Kumardan dolayı ben başladım. Nasıl oldu stres, bunalım, sıkıntı uçurum. Artık kendini imha ediyorsun. Artık vücuttan beklentin yok, hayattan bir beklentin yok.*"

Alkol ve madde kullanımının yanı sıra kumarın sigara kullanımı üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Hem kumar oynayan bireyler hem de aile üyeleri kumarın yarattığı stres ve psikososyal sorunlardan dolayı sigara kullanabilmektedirler. Nitekim K-2 "*Ben oynarken sigara içiyorum, oynadığım zaman sigaram bitiyor ya, söndürüyorum bir daha yakıyorum. 40 dakikada iki paketi bitirdim, 40 dakkada.*" ve KA-8'in "*Evlendikten sonra başladı. Bu sıkıntılardan sonra baktım millet içiyor, dedim dur ben de bir tane içeyim. Baktım biraz kafayı güzel ediyor, çok şükür hiçbir şey yapmadım. Ama sigara kullandım yani.*" şeklindeki ifadeleri kumarın sigara üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

4.4.5. Yaşamın Kaybı: İntihar Düşünceleri ve Ölümü Arzulama

"*Hayatıma bi son vereyim de bitsin bu çile*"

Biyopsikososyal ve manevi açıdan birçok olumsuz sonucu bulunan kumarın en yıkıcı sonuçlarından biri de intihar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kumar oynayan bireylerde, yaşanan ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunların ağırlığı ile intihar düşüncesi oluşabilmekte veya bu bireyler ölümü arzulayabilmektedirler. K-7 ve K-8'in aşağıdaki ifadeleri kumar nedeniyle intihar düşüncelerinin varlığını ve nedenlerini açıklar niteliktedir.

"*Bahis gerçekten bitiriyor insanı, bitme aşamasına geliyorsun. Düşün paran yok, borcun var. Aile sırt çevirmiş, çevre ortamın eskisi gibi değil. Aile ortamın, akraba eskisi gibi değil. Eskisi gibi huzurun yok. Sürekli insanlar arıyor, borcunu istiyor ve sen gidiyorsun bütün bunlar varken bir de bahise gidiyorsun kaybediyorsun. O an çıkıyorsun diyorsun 'Ben gideyim artık yeter, ben de kurtulayım aile de kurtulsun.' Bu tür şeyler aklına geliyor. Diyorsun 'Ben artık gideyim hayatıma bi son vereyim, bi uçurumun kenarına gideyim, hayatıma bi son vereyim de bitsin bu çile. Bu insanlardan kurtulayım bitsin, artık ne kimse arasın ne kimse kapıya gelsin ne açlık olsun.' Düşünüyorsun yani oluyor bu tür şeyler*" [K-7].

"*İntahar etmeyi bile düşündüm. Psikolojim bozuldu, çok para kaybettim. Para kazanmak zordur, kaybetmek çok kolaydır. Kazandığım birikimlerimi yedim, intihar eşiğine geldim, kendimi öldürmeyi düşünüyordum. Çünkü bu dünyada bişeye yaramadığımı düşündüm. Aileme haksızlık yaptım, kendime haksızlık yaptım yani bu yüzden intihar edenler de var. Ben de eşiğe geldim, intihar etme eşiğine…*" [K-8].

Bu konuda sosyal çalışmacıların deneyimleri de kumar ve intihar ilişkisini açıklığa kavuşturmak bağlamında önem kazanmaktadır. SÇ-1 ve SÇ-4'ün aşağıdaki ifadeleri kumar ve intihar arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır.

"*Çok büyük kayıplar olduktan sonra hastanın yoğun bir depresyon sürecine girdiği, yoğun bir pişmanlık yaşadığında bu tarz düşüncelerin olduğunu söylüyorlar. Hatta girişimleri olan hastaların da olduğunu biliyoruz. Kumar oynamayla intihar düşüncesi arasında bir ilişki olduğunu düşünüyorum. Bununla ilgili muhtemelen çalışmalar da vardır. Özellikle çok büyük kayıplar sonrası bu düşünce daha da artıyor. Hatta biz bunu haberlerde, çevreden duyduğumuz bu durumlardan sonra intihar eden insanların olduğu da bilinen bir şey. Yani ikisi arasında bağlantı olduğunu söyleyebilirim*" [SÇ-1].

"*Şahit olmadım ama borç yüzünden, borçlar yüzünden şahit olduğum intihar girişimleri oldu. Biz kamuda farklı bir birimde çalışırken intihar girişimlerinin bildirimleri gelirdi bize. Biz bazen onları krize müdahale ile ilgili bilgilendirirdik, dosyalarını incelerdik yani borçlardan kaynaklı. Yani borçsa muhtemelen yani kumar da vardır işin içinde*" [SÇ-4].

İntihar düşünceleri sadece kumar oynayan bireyler için geçerli olmamakta aynı zamanda kumar oynayan bireylerin aile üyelerinde de intihar düşünceleri bulunabilmektedir. Kumar oynayan bir bireyin oğlu olan KA-4 akranları içerisinde babasından dolayı damgalanmanın kendisinde intihar düşüncelerine neden olduğunu "*Lise dönemlerde intihar etme girişimlerinde bile neredeyse bulunacaktım. Özellikle arkadaşların bu tür takılmaları, kumarcının oğlu falan filan…*" şeklinde ifade etmekle birlikte intihar düşüncelerinin kendisinde oluşma nedeni de "*Çünkü bir çözüm yolu bulamıyorsun bir sıkıntıyla karşılaşınca baban müdahale ediyor. Bu kez sıkıntı baban olduğu için bir çözüm yolu bulamıyorsun. İster istemez farklı arayışlara giriyorsun, intihar gibi.*" olarak ifade etmektedir. Kumar oynayan bir bireyin eşi olan KA-9'un intihar ile ilgili deneyimi ise aşağıdaki gibidir.

> "*Valla ruhsal olarak hocam çok şey, ben intihar etme seviyesine kadar geldim. Hatta bir gün aldım böyle sahile gitmiştim oğlumu alıp çıkmıştım. Dedim kendimi atayım, küçük oğlum yoktu o zaman dedim atayım böyle sulara. Ama her şey geride kadı. Kimin ne hâli varsa görsün seviyesine de çok geldim.*"

İntiharın yanı sıra ölümü arzulama da intihar ile paralel bir düşünce olarak kumar oynayan bireylerde ortaya çıkabilmektedir. K-9 ve K-10'un aşağıdaki ifadeleri bu durumu açığa çıkarmaktadır.

> "*Ölmek istiyorsun yani kendine cesaretin olmuyor. Tabii o da herkesin işi değil. Ama diyorsun bi yerde bişey sebep olsun da öleyim de kurtulayım bu rezil hayattan, yaşamaktan. Hiçbir şey zevk vermiyor, tat vermiyor insana*" [K-9].

> "*Valla abi benim hayatım zindan zaten, karanlık, çöplük, külhandır. Hep böyle sağlıksız yerlerdir. Banyo yapamıyorsun, üstünü değiştiremiyorsun ne bileyim sağlıklı beslenemiyorsun bi yerde zaten düşeceksin, vücut yorulacak. Düşeceksin ya da bir an önce olaydı bu. Fazla çekmek istemiyorum, fazla sürünmemek istiyorum, çocuklarıma yansıtmamak istiyorum. Diyorum bilmesinler babaları öyle yerlerde, dilencilik yaptığını bilmesinler, uyuşturucu sattığını bilmesinler. Yani ne bileyim kötü yolda bilmesinler*" [K-10].

Kumar oynayan birey ve aile üyelerinde var olan ölümün arzulanması ve intihar düşüncelerinin eyleme geçirilmemesinin nedenleri ise katılımcılar tarafından dinî inanç ve ailenin geriye kalan üyeleri olarak öne sürülmektedir. Bu konuda K-6 "*Ben çok kötü bir psikoloji yaşadım. Canıma kıymayı aklımdan geçirdim, ama dinî inancım kuvvetli olduğu için yapamadım*", K-4 "*Kesinlikle olabilirdi, yani olmuştur da çoğu zaman. Ben inancımdan dolayı*

kendime zarar verme gibi bişey aklıma gelmedi." ve KA-9'un "*İnsan evladına kıyamıyor. Hani yapamadım, yapamadım ama o seviyeye geldim mi, evet çok geldim hem de. Bazen öyle bir şeye geliyorsun ki sen diyorsun ben kendi canıma tek kıysam o arkadaki oğlum ne olacak. Bırakmış gibi ondan farkın olmayacak.*" şeklindeki ifadeleri ve K-7 ve K-10'un aşağıdaki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

> "*Benim çocuğum var. Ben biliyorum ki ben yapsaydım eğer şöyle düşünüyordum gidip yapsam… Ben gördüm, yaşadım. Yokluk çektim, aç kaldım, kimse ekmeğini vermedi bana. Ben gidip yapsam benim çoluk çocuğuma kimse gelip ekmek vermez, vermez yani ben varken vermediler ben yokken de vermezler. O çocuklara kimse bakmaz, kimse gidip ekmek vermez. O yüzden ben bu tür şeyleri yapmadım, engelledi beni*" [K-7].

> "*Gittim denedim, oturdum, yapmadım. Öne atmadım kendimi. Ne geldi abi, çoluk çocuğun yine geliyor aklına, onları son görüşün oluyor. Bir daha görmeyeceğim diyorsun…*" [K-10].

4.5. GERİ DÖNÜŞ: TEDAVİYE DAİR DÜŞÜNCE VE GİRİŞİMLER

Bu araştırmanın son kısmının işlendiği bu bölümde kumar oynayan bireylerin tedaviye dair düşünce ve girişimleri üç alt tema altında ele alınmıştır. Bu temalar bireylerin bağımlılığa yönelik farkındalıklarının işlendiği '*derin pişmanlık, düşüş ve farkındalık'* alt temasının yanı sıra, kumarın tedavisine yönelik düşüncelerinin ele alındığı *'tedavisi olmayan bir hastalık olarak kumar'* ve '*kumarı bırakma veya sınırlandırmaya yönelik düşünce ve deneyimler'* adı altına işlenmiştir.

4.5.1. Derin Pişmanlık, Düşüş ve Farkındalık

"*Kaybederek anladım*"

Kumarın bağımlılık yapıcı ve biyopsikososyal ve manevi açıdan sorunlara yol açabilecek bir davranış olduğuna yönelik farkındalığın oluşması kumar davranışının bırakılması adına önem arz etmektedir. Kumar oynayan katılımcıların bu konudaki ifadelerine bakıldığında özellikle ekonomik açıdan büyük kayıpların yaşandığı durumlarda farkındalığın oluştuğu ve pişmanlık duygusunun yaşandığı görülmektedir. K-14 "*Kaybederek anladım. İlk oynadığımda heyecanlıydım, ondan sonra bir geriye baktım bi kamyon yük birikmiş arkamda*" ve K-8'in "*Bunun bir sorun olduğunu para kaybettiğimde, o psikoloji ile eve geldiğin zaman,*

parasız kaldığın zaman, insanlara muhtaç olduğun zaman anlıyorsun." şeklindeki ifadelerinin yanı sıra K-4'ün aşağıdaki ifadeleri kayıpların farkındalıkla beraber pişmanlık duygusunu oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

> "*Aslında son 3-4 yıldır, bunu problem olarak gördüm. Daha önce problem olarak görmüyordum. Zaten belli bir işim de yoktu, günübirlik çalışıyordum. Öyle gidiyorduk, pek umursamıyorduk. İşe girdik, iyi bir işimiz var Allah'a çok şükür. Bu sefer bu para benim normal hayatımı rahat bir şekilde idame ettirecek bir para. Benim için çok çok iyi para. Biz şeyden, fakirlikten geldik. Bu sefer bu aldığım parayı vermeye başladım, o kadar maaş alıyorsun düşün. Getirip bir günde veriyorsun, sonra bir ay parasız kalıyorsun. Bu 3-4 yıldır, özellikle son 2-3 yıldır bende çok ciddi bir problem olduğunu hissettim yani.*"

Kumar oynayan bireyler için kumarın olumsuz bir davranış olduğuna yönelik farkındalığın gelişmesindeki bir diğer etken ise sorumluluklarını yerine getirememe olarak belirmektedir. K-12 ve K-16'nın aşağıdaki ifadeleri bu durumu gözler önüne sermektedir.

> "*Aslında bekârken pek anlamıyon bunu, bekârken anlamıyon çünkü bekârken paranın hepsi senin. Kimse sormuyor, nereye gitti, nereye geldi. Düşün ben 20 yaşında polistim, 20 yaşında toplamda 10-12 yıl önce biz 3-3,5 milyar maaş alıyorduk. Bu çok büyük bir paraydı, yani o dönemin büyük bir parasıydı. Harca harca bitmiyordu. Cidden parayı bitirmek için yer arıyorduk. Parayı bitirmek için iddaa oynuyordum ben. Yani ne zaman sorun olmaya başladı, biraz daha yaşın ilerlediğinde özellikle evlendiğimde ve ailenin bazen ihtiyacı olduğunda sende para olmadığında onun bi sorun, bi sıkıntı olduğunu yavaş yavaş anlamaya başlıyoRdum. Yani evlenince büyük bir sıkıntı"* [K-12].

> *"Evlendikten sonra… Çünkü sorumluluk sahibi insansın, çoluk çocuğun var, çoluk çocuğun rızkını kumara yatırıyorsun, bahise yatırıyorsun. Onun verdiği rahatsızlık dile getirilemez ancak yaşanılır. Çünkü o ayın masrafı var, pazar masrafı var, o ayın bezi var, elbisesi var, o ayın senin masrafların var. Ya hepsi gözünün önünden akıp gidiyor ve sen geri döndüremiyorsun*" [K-16].

Ekonomik kayıplar ve sorumlulukların yerine getirilememesinin yanı sıra kumardan dolayı aile birliğinin bozulması ile beraber ailenin kaybı ve pişmanlığın oluşması, kumarın bir

sorun olduğuna yönelik farkındalığın gelişmesini sağlayan unsurlar arasında bulunmaktadır. K-9 ve K-21'in aşağıdaki deneyimleri bu durumu ortaya koymaktadır.

> "*İçim içimi yiyiyor, bi Allah biliyor bi ben biliyorum ne kadar pişman olduğumu. Ama yine de kâr etmiyor. Pişmanlık da bişeyi geri getirmiyor. Eşimi getirmiyor, çocuklarımı getirmiyor, onlara yaşattıklarım sinmiş içime çıkamıyorum. Ha ben şimdi evimde çocuklarımın içinde olsaydım 1000 tane de laf yiyeydim, 1000 tane de hakaret yiyeydim. Yeter ki çocuklarımın içinde olaydım*" [K-9].

> "*2 arabayı da kaybedince, aileyi de kaybedince insan artık daha ne yapacağını şaşırıyor. O bataklığın içine girince artık çıkamıyorsun. Pişmansın, pişmanlık duymuşsun ama bir türlü çıkamıyorsun. Yani zevkliydi, gidiyorduk. Para olduğu zaman zevkliydi. Veriyorduk veriyorduk… En son artık ailemizden olduk, şeyimizden olduk. Artık pişman olduk ama elden bişey gelmiyor. Bırakamıyorsun da…*" [K-21].

4.5.2. "Tedavisi Olmayan" Bir Hastalık Olarak Kumar

"*Var mı öyle bi tedavi, bence yok. Beyinde biter, beyinde…*"

Kumar bağımlılığının tedavi ve rehabilitasyonu için kumar oynayan bireylerin söz konusu tedavi ve rehabilatasyona bakış açıları da önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde ifade edildiği üzere katılımcılar kumar bağımlılığını tanımlarken bir hastalık olduğu vurgusunda bulunmuşlardır. Ancak katılımcılar kumar bağımlılığını bir hastalık olarak tanımlasalar da tedavisinin olamayacağı ve salt bireyin iradesine bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim K-10 "*Var mı öyle bi tedavi, bence yok. Beyinde biter, beyinde…*", K-17 "*İrade. Bana sorsan benim irademe biraz zayıftır. Valla ben bırakmak isterdim, oynamamak isterdim. Hiç oynamasam daha kârlıydım. Ama niç (hayır) irademe olmuyor. İrademiz çok zayıf bizim.*" ve K-26'nın "*Bunun tedavisi olacağını ben düşünmüyorum açıkçası, düşünmüyorum yani. Nasıl olacak ki… İlaçla yok, neyle olacak, böyle bi psikiyatri danışma mı, ben ciddi bakmıyorum. Öyle bir şey olacağını düşünemiyorum açıkçası*" şeklindeki ifadelerinin yanı sıra K-1 ve K-3'ün aşağıdaki ifadeleri kumar oynayan bireylerin kumar bağımlılığına olan bakış açılarının tedavisi olmayan ve iradeye bağlı bir hastalık olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

> "*Bu bir hastalıktır. Şimdi kolun ağrır, bi damarın tıkalı olur gidersin tedavi olursun. Kalbinde bi damar tıkalı olur gider tedavi olursun. Başın ağrır gider*

tedavi olursun. Ama bunun bi tedavisi, bi ağrın yerin yok ki. Psikoloğa da gitsen psikolog sana diyecek oynama. Eee benim en ufak çocuğum da bana diyor 'baba oynama, niye oynuyorsun bahis'. Psikoloğun bana söyleyeceği kelime, bana en ufak çocuk da söylüyor" [K-1].

"*Tedavi benim elimde, buna kimse rehberlik edemez. Yani bu durumla karşı karşıya geldiğim zaman bunun çözümünün benle alakalı olduğunu, başkası bu durumdan beni kurtaramaz. Bu durumun kurtarıcısı benim, sürekli bunun bilincindeydim. Kimse beni bu durumdan kurtaramaz, ben kendim kurtarmam lazım. Kurtulma derken yani böyle. Bu başkasından destek alacağın bir durum değil. Bu şahsiyeti ilgilendiren bir durumdur. Yani o an uçurumun kenarındasın uçmayı senin öğrenmen lazım. Başkası sana öğretemez…*" [K-3].

Yukarıda da ifade edildiği üzere katılımcıların büyük çoğunluğu kumar bağımlılığının iradeye bağlı ve tedavisi olmayan bir hastalık olduğu yönünde fikir beyan etmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun aksine sadece bir katılımcı bunun tedavisi ile ilgili haberdar olduğunu ancak başvurup başvurmamak noktasında tereddüt yaşadığını dile getirmiştir. K-12'nin bu konudaki ifadeleri aşıdaki gibidir.

"*Alkoliklerin gittiği tedavi, destek almak için yerler olduğunu biliyorum veya madde bağımlılarını biliyom ama kumarın da öyle bir şey olacağını düşünmedim. Hani kumar günümüzde yeni yeni böyle son 20-30 yıldır bu revaçta ama alkol ta İslamiyet'ten önceleri, sonraları da vardı yani. Kumarın böyle bir şey ya da böyle bir yardım desteğinin veya psikologlarla çözülebileceğini düşünmediğim için hiç düşünmedim. Ama yavaş yavaş araştırdığımda bazen video falan izlediğimde böyle yerlerin olduğu, böyle kuruluşların olduğunun farkına varıyom. Destek almak istiyom tabii. Bilmiyom cesaret edebilir miyim, o konuda biraz muallaktayım*"

4.5.3. Kumarı Bırakma veya Sınırlandırmaya Yönelik Düşünce ve Deneyimler

Kumar oynayan bireylerin kumarı bırakma veya sınırlandırmaya yönelik düşünce ve deneyimlerinin ele alındığı bu bölümde, kumarı bırakmaya yönelik düşünce ve motivasyonların yanı sıra kumarı bırakma veya sınırlandırmaya yönelik kullanılan yöntemler ve kumarın etkileriyle baş etme yöntemleri de işlenmiştir.

4.5.3.1. Kumarı Bırakmaya Yönelik Düşünce ve Motivasyonlar

"*Düşünmek zorunda olduklarım var. Çünkü artık ben sonu tükettim, sonun kötü senaryosunun olmasını istemiyorum*"

Kumar oynayan bireylerin kumarı bırakmaya dair düşünce ve motivasyonları kumarı bırakmaya zemin oluşturduğu için önemli bir konudur. Bu bağlamda katılımcıların kumarı bırakmaya yönelik düşünce ve motivasyonlarına bakıldığında genellikle kumarda yaşanan kayıpların hemen ardından bırakma düşüncesinin oluştuğu ancak bu düşüncelerin kısa sürdüğü katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. K-28 "*Yenildiğin gün oluyor, diyorsun artık kesinlikle oynamam. Gidiyorsun yatıyorsun. Sabah kalkıyorsun, indiğinde paran varsa zaten direkman sanki koluna giriyorlar iki kişi, seni çekiyor götürüyor oraya koyuyor. Bazen elde değil. Yemin ediyorum bazen bakıyorsun kendiliğinden oradasın.*" ve K-14'ün "*Hocam her gün, bu hemen her gün geçerli, zaten her gün kaybediyorsun. Diyorsun bir daha oynamayacağım. İnsan diyor kendine ama nafile yine oynuyorsun. Buranın %80'i her gün zarar ettiğinde eve giderken yolda kendisine illa demiştir 'ben bir daha oynamayacağım', ama yine oynamıştır buna emin olun.*" şeklindeki ifadelerinin yanı sıra K-23 ve K-11'in aşağıdaki ifadeleri kumardan dolayı yaşanan kayıpların hemen ardından sürdürülebilirliği olmayan kısa süreli bırakma düşüncelerinin varlığını ortaya koymaktadır.

> "*Nasıl bırakırsın biliyor musun? Mesela diyorsun ben bu kumarı oynamayacağım. Çok yeniliyorsun ya, paran bittiği zaman dışarı çıkarsın eve kadar 'ulan ben bi daha kumar oynamayacağım, carttır curttur' diyorsun, kendi kendine söz veriyorsun. Ama bir ay sonra yani iki ay çalıştığın zaman yine cebine para giriyor ya, o oynamayacağım kelimesini unutuyorsun. 'Dur lan gideyim bi iki saat oynayayım, çıkayım, geleyim.' Gidiyorsun bir gün oynuyorsun ya, artık her gün oynuyorsun, seni çekiyor böyle*" [K-23].

> "*Abi valla tövbe ediyorduk bi hafta, Kur'an haftaya maç oluyordu hemen gidip saldırıyordum. Tövbe ettiğim zamanlar da insanın cebinde para olmuyordu diyordum tövbe. Biçok kişi yaşamıştır eminim, yani para cebimde olmasa diyordum tövbe. Olduğu zaman direkt oraya, aynen o şekil yaşıyordum*" [K-11].

Kumar oynayan bireylerin kumarı bırakmaya yönelik düşünce ve motivasyonları arasında katılımcıların '*tükenince bırakma*' olarak ifade ettiği ekonomik olarak tükendiği dönemlerde, daha uzun süreli ama kalıcı olmayan bırakma girişimlerinin de sık sık yaşandığı görülmektedir. K-6 "*Tükendiğim zaman oynayamadım, bi 4 yıl hiç elimi vurmadım. Çünkü ben*

tüketmiştim, hiçbir şey kalmamıştı." ve K-23'ün "*Borçlarım oldu, param bitti yani 100 milyar borç altına girdim, dedim artık oynamayacağım. Gerçekten de oynamadım üç yıl, belki daha fazla oynamadım. Kendimi toparladım, yine param oldu, yine başladım.*" ifadeleri tükenmişliğin kumarı bırakmaya yönelik düşünce ve girişimlerin oluşmasındaki etkisini göstermektedir.

Kumarı bırakmaya yönelik düşünce ve motivasyonların oluşmasındaki en önemli etken ise uzun süreli maddi kayıpların ve aile ile sosyalliğin kaybı gibi manevi kayıpların farkına varılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle aile gibi manevi kayıpların farkına varılması, kumar oynayan bireyler için kumarı bırakmaya yönelik motivasyon oluşturduğu anlaşılmaktadır. Nitekim K-16 "*Ailesel faktörler ön plana çıkıyor. Maddi durumun da kötü olduğu zaman, iyi olmadığı zaman ister istemez insan artık bir yerde tamam diyor, bırak diyor*" ve K-9'un "*Maddi, manevi, ailevi her türlü şeyi görmüşsün artık bir yerde dur demek istiyorsun, hayatını güzel bir şekilde yaşamak istiyorsun. Yani o rezilliği insan görüyor. Kim istemez ki rahat, mutlu bir şekilde düzenli bir hayat sürdürsün, istiyorsun tabii."* şeklindeki ifadelerinin yanı sıra K-6 ve K-12'nin aşağıdaki ifadeleri aile başta olmak üzere sosyalliğin kaybı gibi manevi durumların kaybının farkına varılmasının kumarı bırakmaya yönelik düşünce ve motivasyon oluşturduğunu açığa çıkarmaktadır.

> "*Düşünmek zorunda olduklarım var çünkü artık ben sonu tükettim, sonun kötü senaryosunun olmasını istemiyorum. Ben biraz daha asılırsam yine oynayabilirim, ben ailemi bu yaştan sonra alıp gurbetlere çıkamam, artık gelecek ile ilgili geleceklerini çalamam. Ben kendimi tükettim, ailemi tüketmek istemiyorum. Benim evim vardı verdim, arabam vardı verdim, bugünün parasıyla 100 milyar daha borçlansam ben ne yapacağım, kaçmaktan başka şansım yok. Çünkü elimde satacak bişey yok, artık tükenmekten oynayamıyorsun. Bunun tersini yapıp herşeyini kaybettiken sonra geleceğe oynayan da var. Kaybettiği anda telefon numarasını değiştiriyor, tak gidiyor. Ben onu yaşamak istemedim. Çünkü sonuçta çocuklarım var, eşim var onları o duruma sokmak istemedim*" [K-6].

> "*Ya bana zarar verdiğini görüyorumm, biliyorumm ama gene yapıyorum, bu zararın bitmesini istiyorumm. Maddi-manevi olsun, maddiyat önemli değil benim için benim gözümde ama manevi olarak cidden burda yaşayacağım 30 yıl yani. 30 yıl yaşamak var ne bileyim mutlu mutlu, tatile gitmek var, evini arabanı*

alıp daha mutlu, daha çocuk olacak yani, çocukları düşünmek var. Onun okulu var, sırf onlar için bırakmayı istiyorum" [K-12].

4.5.3.2. Kumarı Bırakma veya Sınırlandırmaya Yönelik Kullanılan Teknik ve Yöntemler

"Numaramı değiştirdim, mesela konuşmuyorum kimseyle bir senedir."

Kumar oynayan katılımcıların bir kısmı kumar oynadıkları süre zarfında kumarı bırakma veya sınırlandırmaya yönelik çaba harcadıklarını ifade etmiş, başarılı olabilmek için de kendi çabalarıyla bazı teknik ve yöntemleri uyguladıklarını dile getirmişlerdir. Kumar oynayan bireylerin kumarı bırakma veya sınırlandırma adına kullandıkları yöntemlerin başında kumar için limit belirleme ve paranın kontrolünü bir yakınına (genellikle eşine) vererek fazla para taşımamaları gelmektedir. K-1 ve K-12 bu yöntemi kullandıklarını aşağıdaki şekilde ifade etmektedirler.

"*Ben kendime güvenmiyorum bahis oynadığım için. Çünkü para cebimde 10 milyar da olsa 100 milyar da olsa 100 milyon da olsa gidip bahis oynuyorum. O yüzden ben kazandığım paralarımı eşime veriyorum, eşim evime bakıyor. Parayı eşime veriyorum, diyorum ki 'Bana harçlık dışında da para verme, bana verirsen çocuklarım aç kalır, çocuklarım aç kalmasın ben aç kalırım sıkıntı değil.' Ama çocuklarımı kesinlikle aç bırakmıyorum, aç açıkta bırakmıyorum. Çünkü kazandığım parayı hepsini götürürüm ona (eşi) veririm. Üstünde 100 milyon, 200 milyon, 300 milyon neyse alıyorum odur. Param bitti mi bi 20 milyon alıyorum, 50 milyon alıyorum. Onun dışında almıyorum*" [K-1].

"*Sırf paramı iddaaya vermemek için hesabımda para tutmamaya çalışıyorum. Çünkü hesabımda para oldu mu para yatırmak çok kolay, 1-2 dakikanı almıyor. Tık, tık, tık sanal para, yok ki cebinde. Ya da paramı çekerim cebime koyarım, ay içerisinde harcarım param cebimde durur ya da ne bileyim eşime yollarım, 'Al para sende kalsın, çeyrek al' derim, bi şey yap derim. Çünkü para bende oldu mu gidiyor biliyorum. Hepsini iddaaya veriyorum, öyle bir önlem aldım kendimce. Yani yine belli bi kısmını, mesela maaşım 8 milyar, 1 milyar kısmını iddaaya ayırıyom mecbur, bilmiyorum sanki zorunlulukmuş gibi ayırıyorum. Alışkanlık olduğu için geri kalan kısımda faturaları ödüyorum, arta kalan kısmı genelde eşime yollamaya çalışıyorum… 'Senden istedim mi, sor bana, ne yapacağım parayı ya da biri mi benden istedi, birine mi vereceğim, bi şeye mi lazım' diye bana soruyor sürekli. Ben tembihledim sor diye yoksa normalde*

sormaz. Ben para istedim mi direkt verir ama o da durumu bildiği için soruyor. Yani vermemeye çalışıyor, saçma sapan bişey içinse" [K-12].

Kumar oynayan bireylerin kumarı bırakma veya sınırlandırmaya yönelik kullandıkları bir diğer yöntem ise kumar oynanılan mekânlardan ve kumar oynayan arkadaş grubundan uzaklaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim K-24 "*Devamlı, sürekli ortamdan çıkıyordum bu bahistir, kumardır o ortamdan çıkıyordum.*" şeklindeki ifadesi ile kumar oynanılan mekânlardan uzaklaşmaya çalıştığını, K-8 ise "*Mesela sen evdesin seni arıyorlar 'Gelmiyor musun, kumar oynamıyor musun? Gel güzel oyun var' bunlar hepsi arkadaş, yani seni çekiyorlar. O çevreden o şeyden arkadaşın varsa seni çeker. Ya onlarla bağlantını koparacaksın ya da ancak o şekilde. Numaramı değiştirdim mesela konuşmuyorum kimseyle bir senedir.*" söylemiyle kumarı sınırlandırma veya bırakma adına kumar oynayan arkadaş grubundan kaçındığını ifade etmektedir. Kumar oynayan bireylerin kumarı sınırlandırma veya bırakma çabalarından bir diğeri ise spor müsabakalarından kaçınma olarak ifade edilmektedir. Kumarın bir türü olan bahislerden kaçınma adına bir tetikleyici olarak gördükleri spor müsabakalarından K-24 "*Maç olduğu zaman maç izlemiyordum, bir sene boyunca hiç maç takip etmedim*" şeklinde, K-25 ise aşağıdaki ifadesi ile kaçındığını dile getirmektedir.

> "*Kendi memleketim Amedspor'un maçına bile, Diyarbakır play-off'lara gitti ona bile bakmadım. Kendim de top oynuyordum amatörde, bizim takım çıktı şeye K…spor, ona bile bak ona bile bakmıyorum. Yenildiler, maça bile gitmedim. Geçen sene oynadığım takımın bile maçına gitmedim. Futbolla böyle bahisle alakalı şeyleri kafamda bitirdim, yani en azından bitirdiğime inanıyorum.*"

Kumar oynayan bireylerin kumarı sınırlandırma amacıyla kullandıkları bir diğer yöntem ise kumarı online platformlarda oynamak yerine klasik mekânlarda oynamaktır. Katılımcılar her an kumara ulaşabildikleri online kumar siteleri yerine klasik mekânlarda oynayarak kumar oynamayı sınırladıklarını dile getirmektedirler. Nitekim KO-7 ve K-15'in aşağıdaki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

> "*Telefonda oynarsan bugün lavaboya gittiğin zaman, banyoya gittiğin halde bile telefonu böyle karşına koyarsın maçı oynarsın, böyle takip edersin. O psikolojiden, o şeyden kaçınan çoğu insan var zaten. Kendini sınırlıyor, ondan sonra parasını daha çok kaybetmemek için biz tercih ediliyoruz hani*" [KO-7].

> "*…Benim öyle değildi. Benim bahisçi, bahis oynatanın numarası var bende. Onu arıyordum, diyordum 'benim bu kuponu yatır' bu şekilde. Yoksa o*

n…(online bahis oynama sitesi) falan onları yükleseydim daha kötüye gideceği için yüklemedim onları" [K-15].

Kumar oynayan bireylerin yanı sıra aile üyeleri de kumar oynayan aile üyesinin kumarı bırakması veya sınırlandırması adına çaba sarf ettikleri katılımcıların ifaderi ile anlaşılmaktadır. Bu konuda aile üyeleri ilk etapta kumar oynayan aile üyesine oynamaması yönünde nasihat, telkin ve uyarılarda bulunduğu ancak başarılı olamadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim K-18 "*Aile içi, çekirdek aile dediğimiz şey toplandık misal eşim, kardeşim, abim, babam, annem onlar toplandı. Annem babam dedi 'niye oynuyorsun, paran var' falan ben de dedim 'kimseden para istemiyorum, sizden istemiyorum ben ne yapıyorsam kendime yapıyorum'…*" ve KA-9 "*Başta güzellikle anlattım 'bak, ben de çalışırım sen de çalış beraber şey yapalım toparlanalım. Hani kendimize gelelim, çocuklarımızın geleceği için en azından daha sağlıklı bir hayatımız olsun' …'tamam tamam' diyordu. Sabah oluyordu hiçbir şey olmamış gibi tekrar hayata devam.*" ve KA-3'ün "*Sürekli telkinlerde bulunuyorduk. Seni bu tarz duruma iten insanlardan uzak durmanı istiyoruz gibi. Gerekiyorsa psikiyatriye git, ilaç iç, bu işten kurtul gibisinden. Bu tarz telkinlerde ister istemez bulunuyorduk.*" şeklindeki ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

Kumar oynayan bireylerin aile üyelerinin, oynayan üyeyi kumardan uzaklaştırma çabaları arasında kullanılan en yaygın yöntemlerden birini de kumar oynayan aile üyesinin kumardan doğan borçlarının kapatılarak kumardan uzaklaştırma düşünce ve çabasıdır. Ancak kumar oynayan aile üyesinin borçlarının kapanması bireyleri kumardan uzaklaştırmasının aksine genellikle kumar oynamayı sürdürmesi veya teşvik edilmesi olarak karşılık bulmaktadır. Nitekim K-10 "*Bak, borcu kapatıyorlardı, oynamamam için kapatıyorlardı. Gidip de bir daha oynamamam için… Bunu kapatıyoruz, bir daha oynama. Evine çoluk çocuğuna bak… Sen kısa süre onları kandırıyorsun, oynamıyorsun. Tak yine düşüyorsun*", K-22 "*Oynamama sebebiyet verdi yani. Çünkü ödemeseydiler ben ödeseydim, alıştım artık dedim ne de olsa ödüyorlar, bir daha gidip oynayayım, öyle oldu.*", K-12 "*Teşvik ediyor, cesaretlendiriyor çünkü kaybettiğimde biliyorum eşimden para alabilirim ya da biriktirdiğimiz 3-5 altın var, onları istesem bana vereceğini biliyorum. Yani bu konuda onun, iyi bi şey demeyeyim… Teşvik ediyor, cesaretlendiriyor, kötü anlamda cesaretlendiriyor.*" ve K-9'un "*Oynamaya sebebiyet verdi. Vermeseydi daha iyiydi. Ha bire kıçımı düzeltiyordu, kapatınca rahatlığa kavuşuyordum yine gidiyordum. Yapmasaydı, vermeseydi o şekil dururdu yani. Kumarcı insana kim para verirse bence düşmanıdır. İyilik yapmıyor, kötülük yapıyor.*" şeklindeki ifadelerinin yanı sıra K-3 ve KA-2'nin aşağıdaki ifadeleri kumardan uzaklaştırma adına kumar oynayan aile üyesinin

borcunun kapatılmasının bireye kumar oynayabilmesi için alan açtığını, güçlendirdiğini ve teşvik ettiğini ortaya koymaktadır.

> "*İster istemez sana bir güvenlik sahasını oluşturuyor. Benim abim nasıl olsa memur, her ay maaş alır. Babam da emekli yani oynasam da beni pek etkilemiyor mantığıyla… Ben de subayım zaten çalıştım, param da var. O yüzden bu biraz daha seni oynamaya heveslendiren durum, yani benim param var. Biraz daha oynamaya vesile olan durumlar*" [K-3].

> "*…Borcunu verdi. 'Bir daha böyle bir şey olmasın sakın' dedi, sözde seni bir defa kurtaracağız tarzında. Bu kardeşime bir güç verdi yani. Sonra belki de kardeşim şöyle düşünmedi, belki de bana böyle bir fedakârlık yaptılar, ben onları bu fedakârlık altında bırakmayayım. Normal çalışmayla da bu borcu ödeyemem, Eee nasıl yapacağım, kısa yoldan bahis oynayarak… Belki onun için devamı geldi*" [KA-2].

Aile üyelerinin kumar oynayan aile üyesini kumardan uzak tutma çabalarından bir diğeri de bulunduğu çevreyi değiştirmektir. Nitekim K-3 ve KA-1'in aşağıdaki ifaderi bireyi kumar oynanan çevreden uzak tutma çabalarını örneklemektedir.

> "*Şöyle bir örnek vereyim, ben 2005'te bahise başladım 2006, 7-8 bahis oynadım. Tabii o aralar benim abim gitti buradan 2008'de … 2010'da benim ailem beni gönderdi abinin yanına. 'Git 1-2 yıl orada, sınavı zaten kazanamıyorsun, üniversiteye yerleşemiyorsun, git orada sınava hazırlanırsın.' Abimin yanına gittim 2010'da oraya gittim, 2 yıl 2013'e kadar orada kaldım, yani bahisten uzak kaldım. Birkaç yıl ailemin beni zorunlu olarak göndermesi…*" [K-3].

> "*…'ya gittim, dedim 'Gel, arkadaş ortamından buraya taşınalım.' Gittim orada ev baktım, iş baktık kardeşimle. 'Ben burayı sevmiyorum, burada iş ortamı yok' dedi, sevmedi. Sonra bir sene yine geçti, dedim 'Tamam gel …'a taşınalım oralı ya …dedim gel oraya taşınalım.' Geldim, orada ev buldum, gittik evi topladık. Sonra yine döndü 'ben burayı sevmem, burda yapamam.' Hangi yolu denedim hep orayı istedi… Dedim o arkadaş çevresinden kurtulsun, belki bi yola gider, ama bırakmıyor işte. Orayı bırakamıyor, yani gece 1'de de arkadaşı arasa inan ki gidiyor. O derece…*" [KA-1].

Aile üyelerinin kumar oynayan aile ferdine kumarı bıraktırma çabalarından bir diğeri de tedaviye ikna etmeye çalışma olarak karşılık bulmaktadır. KA-3 ve KA-1'in aşağıdaki ifadeleri aile üyelerinin tedaviye ikna etme çabalarını göstermektedir.

"*Kendisini bir ara tedaviye ikna ettik. Tedavi oluyordu, ilaç falan kullanıyordu, bağımlılık vs. Şu an devam ediyor mu ilaçlara, ilaçlarını içiyor mu, bilmiyorum açıkçası. Ama ben onun tedavi olması taraftarıyım*" [KA-3].

"*Ben gittim belediyenin şeyleri de var biliyorsun doktorları falan burada… Gittim oradan randevu aldım. Dedim 'beraber gidelim psikiyatriye, sen de gel' yola getirdim. O doktorun yanına gitti, kıyameti kopardı, o doktora demediğini bırakmadı. 'Ben deli miyim, sen bunları bana soruyorsun?' Ben de özür diledim çıktım doktordan. Yapacak bir şey yok.*" [KA-1].

Tüm bu çabalar doğrultusunda kumar oynayan bireyler dönem dönem kumarı bıraktıklarını belirtmiş ancak akran/arkadaş grubu veya kumar oynanılan mekân ile tekrar temas etme sonucunda kumara tekrar başladıklarını dile getirmişlerdir. Nitekim K-28 "*Arkadaş çevresi çok önemli. Yani seni teşvik ediyor, her şekil seni teşvik ediyor. Ben 7-8 sene oynamadım en yakın arkadaşım yine beni düşürdü. Dedi 'yer açmışım gel bana destek ol' ayağı, o gündür bu gündür belki etti 10 sene yine içindeyiz.*", K-14 "*Hocam bakın bıraktım ben, 7 ay boyunca buraya adım atmadım oynamamak için. Ben … şubatta başladım ta ki ağustos ayına kadar ben hiç gelmedim ondan sonra valla ne oldu bilmiyorum, ayaklarım birbirine girdi, buraya geldim yine başladım.*" ve K-4'ün "*Bir şekilde ortam aslında, yani benim çok seferler bıraktığım da oldu. Yine başladım, ortama giriyorsun bakıyorsun tahrik oluyorsun. Arkadaşların oynuyor, sen de hâliyle giriyorsun içine. Veriyorsun, kontrolünü kaybediyorsun.*" şeklindeki ifadelerinin yanı sıra K-21 ve K-23'ün aşağıdaki ifadeleri akran/arkadaş grubu ile kumar mekânlarıyla temasın nüks yaşanmasındaki etkisini ortaya koymaktadır.

"*Bırakmıştım her şeyi, artık borçlarımı da ödemişlerdi. Tekrardan bi arkadaşla gittik bira mira içtik. O gitti kulübe, ben kulübü bilmiyordum. Ben de onunla beraber gittim, alıştım. Artık gece de evi arıyordum diyordum arkadaşın böyle böyle durum gelmiş başına, ben onun nöbetine gidiyorum, öyle gidiyordum kumara*" [K-21].

"*Ben mesela 50 kere bırakmışım, 50 kere yine başlamışım. Ya nasıl bırakmışım, demişim artık oynamıyacağım. Kendimi biraz toparlayayım… Kendimi toparladığım zaman bakıyorum, bi arkadaşın yanına gidiyorum, bakıyorum kumar oynuyor. E dur ben de bi iki saat oynayayım, bir de 1-2 saat oynadığın zaman zamanın nasıl geçtiğini hiç fark etmiyorsun. Yani o 2 saat, sana 5 dakika gibi geliyor.*" [K-23].

4.5.3.3. Kumarın Etkileriyle Baş Etme Yöntemleri

"*Bi arkadaşım vardı, gidip ona dertlerimi falan söylediğim zaman insan rahatlıyor*"

Kumarın sonuçlarıyla yüzleşen hem kumar oynayan bireyler hem aile üyeleri yaşadıkları sorunlara karşı bazı baş etme yöntemlerini kullanmışlardır. Yaşanan biyopsikososyal ve manevi sorunlara karşı en sık kullanılan yöntem, bir akran/arkadaşa dert ve sorunlarını paylaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. K-11 ve KA-5'in aşağıdaki ifadeleri bu durumu örneklendirmektedir.

> "*Bi arkadaşım vardı, gidip ona dertlerimi falan söylediğim zaman insan rahatlıyor. Herkesle konuşamazsın bu konuları. Aile diyorum ya, böyle geniş şeylere göre bi arkadaşım var, samimi bulduğum. O dönem o da bana şey yapardı. Giderdim onunla dertleşirdim. O gün böyle bi rahatlayıp gelebilirdim eve, geliyordum eve çünkü öyle iyi hissediyordum kendimi, o da bi psikolog sayılırdı*" [K-11].

> "*Bununla başa çıkabilmek için arkadaş çevrem onlardan biraz destek aldım açıkçası. Yani nasıl? Beraber sohbetleri olsun, bana söyledikleri olsun, başka yerlerden destek toplamaları, birlikte oturmamız. İster istemez onlar destek oldu abi. Ailemin elimizden geldiğince destek veriyoruz şeyleri filan, destek vermeleri ister istemez beni toparladı*" [KA-5].

Kumar oynayan birey ve aile üyelerinin kumardan doğan sorunlara yönelik bir diğer baş etme yöntemi ise bir psikiyatristten profesyonel destek almaktır. Nitekim KA-3 "*Gittim ne yazık ki hâlâ da gidiyorum, belli bir süre gideceğim herhâlde. İlaç kullanıyorum, açıkçası uyku problemim var, endişe, kaygı, anksiyete bozukluğu tanısı konuldu.*", KA-8 "*Böyle midemin başına bir şey çöküyordu sanki boğulacak gibi oluyordum, doktora gittim. Dedim işte 'ben böyle oluyorum' dedi 'Sana hap vereyim onu gece kullan.' Ben de gece kullandım, sabah da uyanamıyordum*" ve KA-1'in "*Tedavi gördüm, resmen depresyona girdim. Yani ilaç bayağı kullandım. 2-3 yıl özele gittim, bayağı ilaç kullandım, daha 1 yıldır bıraktım. Belki tekrar da kullanabilirim.*" şeklindeki ifadeleri özellikle stres, kaygı bozukluğu ve depresyon durumlarında katılımcıların bir psikiyatristten tıbbi tedavi aldıklarını ortaya koymaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere kumar oynayan birey ve kumar sorundan muzdarip aile üyelerinin en sık kullandıkları sorunlarla baş etme yöntemleri bir akran/arkadaş ile sorunlarını paylaşma veya bir psikiyatristten tıbbi destek almaktır. Bu iki baş etme yönteminin yanı sıra

KA-4 "*Evdeki geri kalan diğer üyelerle beraber hareket ederek çözmeye çalışıyorduk. Yani birbirimize kenetlenmeye çalışıyorduk.*" ve KA-9'un "*Büyük oğlum benimle beraber büyüdü, büyük oğlum benim dünyam. Çok farklı hocam, ben büyük oğlumdan evet çok destek aldım.*" şeklindeki ifadeleri bir baş etme yöntemi olarak aile üyelerinin birbirlerine destekte bulunduğunu göstermektedir. KA-1 ise bir diğer baş etme yöntemi olarak manevi değerlere başvurduğunu "*Hep kitap okurdum, Kuran'ımı okurdum, namazımla… Hep zamanım evde öyle geçti.*" şeklindeki ifadeleri ile ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen bulgular, çalışılan konu bağlamındaki literatür ile birlikte ele alanırak tartışılmıştır. Öncelikle katılımcıların kumarı tanımlama çabalarına bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun kumarı bağımlılık yapan bir davranış olarak tanımlamakta zorlandığı, bununla birlikte çoğunlukla benzetmelerden faydalanarak tanımlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yapılan benzetmeler incelendiğinde çoğunlukla iyileşmesi güç ve süreklilik arz eden bir hastalık olduğu yönünde ifadeler kullanıldığı, bunun yanı sıra bazı katılımcıların da toplumda bilinirliği daha fazla olan sigara, alkol veya madde bağımlılığına benzeterek tanımlamaya çalıştıkları görülmüştür. Kumarın psikososyal açıdan problemlere yol açan bir davranış olduğu bilinmesine karşın bağımlılık yapıcı bir davranış olarak tanımlanmasının ilk olarak 2013 yılında DSM-5'te (APA, 2013) ele alınmış olması, akademik dünyada da bağımlılık olarak tanımlanmasının yeni olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda katılımcıların kumarı bir bağımlılık türü olarak tanımlayamamaları olağan görünmektedir. Öte yandan katılımcıların kumarı toplum içinde daha çok bilinen sigara, alkol ve madde bağımlılığına benzetmesi ise bağımlılık yaratıcı rolü ile bireyler üzerinde oluşturdukları sonuçlar bağlamında kumar ve madde bağımlılığının benzerlik göstermesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Wareham ve Potenza (2010: 245) kumarın DSM'de bir bağımlılık türü olarak ele alınmasından önce yaptıkları araştırmada; bir maddenin vücuda alınması dışında, olumsuz sonuçlarına rağmen davranışın tekrar edilmesi, davranış ile kompulsif meşguliyet, davranışa katılım üzerinde denetimin azalması ile şiddetli istek ve dürtüselliğin varlığının hem madde hem de kumar bağımlılığında benzer olduğunu ifade ederek kumarın bir bağımlılık türü olarak ele alınması gerekliliğini öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda katılımcıların kumar oynama davranışını sigara, alkol ve madde bağımlılığına benzeterek tanımlamaya çalışmasının da olağan olduğu anlaşılmaktadır.

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamak için mekân tercihlerine bakıldığında Türkiye'nin kumara yönelik yasal tutumundan dolayı farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Türkiye'de kumarın oynanması ve oynatılması 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile yasaklanmış olsa da şans oyunları, at yarışı ve spor bahisleri yasal bir zeminde oynanabilmektedir. Bu doğrultuda şans oyunları ve spor oyunlarının oynatıldığı

bayiler ile at yarışının oynatıldığı ganyan bayileri birer kumar mekânı olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan yasak olmasına rağmen çoğunlukla internet kafe adı altında yasa dışı bahis ve dernek, kahvehane ile klüp adı altında okey, zar ve kâğıt oyunlarının oynatıldığı klüp adı verilen kumarhanelerin varlığı dikkat çekicidir. Duvarcı ve diğ. (1997: 194-195) de çalışmanın bu bulgusunu destekleyecek şekilde Türkiye'de geleneksel olarak yasa dışı kumarın kahvehane ve külüplerde oynatıldığını ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra kahvehaneleri daha çok sosyoekonomik durumu düşük kişiler tarafından düşük bütçeli kumarın oynandığı mekânlar olarak tanımlamakta, kulüpleri ise dernek kisvesi altında daha yüksek bütçeli kumar oyunlarının oynatıldığı mekânlar olarak tanımlamaktadırlar. Öztürk (2006: 112) de kulüplerin Türkiye'de bilimsel ve toplumsal kalkınmaya destek sağlanması amacıyla kurulduğunu ancak bu amacından sapılarak kumar oynanılan bir mekân olarak işlev gördüğünü ifade etmektedir. Yolal (2021: 118-122) da benzer şekilde Osmanlı'nın son döneminden bugüne değin kulüp adı altında kumarhanelerden farksız hatta kimi zaman kumarhane olarak addedilen mekânları bir kumar mekânı olarak değerlendirmiştir. Mevcut çalışmanın bu konudaki önemli bir diğer bulgusu ise bu mekânlara ulaşım noktasındadır. Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında yüzler hatta binlerle ifade edilebilecek hem yasa dışı bahis mekânları hem de kulüplerin varlığı söz konusudur. Bu doğrultuda bu mekânlara ulaşımın rahatlıkla sağlandığı görülmektedir.

Kumar oynanılması için ihtiyaç duyulan mekânların son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle farklı bir noktaya evrildiği görülmektedir. Mevcut çalışmada katılımcıların önemli bir kısmı kumarı internet tabanlı akıllı telefon veya bilgisayarlar üzerinden oynadığını ifade etmiştir. Kumarın sanal ortamda oynanması, bireyler için mekân arayışı ihtiyacını ortadan kaldırmakla birlikte kumara erişim açısından sınırsız bir imkân sunmuştur. Bu durum istenilen yer ve zamanda kumara erişimi sağladığı için kumara daha fazla zaman ve para harcanması başta olmak üzere kumar sorunlarından daha fazla etkilenilmesi olarak karşılık bulmuştur. Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde mevcut çalışmanın bulgularının desteklendiği görülmektedir (Gainsbury, 2015; Griffiths ve diğ., 2003; Wood ve Williams, 2007). Nitekim Wood ve Williams (2007: 539) yaptıkları araştırmada internet tabanlı kumar oynayan bireylerin diğer kumar oynayan kişilere göre kumar sorunu yaşama olasıklarının 10 kat daha fazla olduğunu öne sürmüşlerdir.

Kumar oynayan katılımcıların oynadıkları kumar türlerinde de farklılıklar görülmektedir. Katılımcılar tarafından en çok tercih edilen kumar türünün spor müsabakaları

üzerine oynanan bahisler olduğu görülmüştür. Futbol başta olmak üzere spor müsabakaları üzerine oynanan bahisler, yasal zeminde oynanabilmesine rağmen yasa dışı bahisin yasal bahislere oranla çok daha fazla oynandığı bulgulanmıştır. Bu konuda dikkat çekici bir araştırmaya imza atan Deloitte (2015, Erişim tarihi: 01 Haziran 2023) İngiltire'de lisansa sahip olup Türkiye'de yasa dışı olarak bahis oynatan bir şirketin 2013'te gelirlerinin %30'nun Türkiye'den karşıladığını ve ancak %4'ünü İngiltere'den karşıladığını ortaya koymuştur. Katılımcıların yasa dışı bahisi tercih etme nedenleri ise oyun seçeneklerinin ve oranlarının daha fazla olması olarak ortaya konmuştur. Bu konuda Altınışık (2017: 244) yasa dışı bahisin yasal bahislere kıyasla daha fazla tercih edilme nedeni olarak oyun seçeneklerinin daha fazla olmasını belirtmiş, Ötkan ve Çolakoğlu (2020: 364) ise yüksek oranlar, branş çeşitliliği ve bonus fırsatlarının yasa dışı bahiste katılımcılar tarafından olumlandığını ifade etmişlerdir. Deloitte (2015, Erişim tarihi: 05 Haziran 2023) de Türkiye'de spor bahisleri üzerine yaptığı araştırmada bahis iştirakçilerinin %60,6-67,8 aralığında yasa dışı bahis şirketlerini tercih ettikleri, bunun da kolaylık, oran ve çeşitlilik nedeniyle yasal bahislere göre daha cazip olmasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar, mevcut çalışmanın bu bulgusunun literatür ile güçlü bir şekilde örtüştüğünü göstermektedir. Mevcut çalışmada yasa dışı zeminde oynanan bahis türleri arasında en fazla göze çarpan tür ise sanal bahis olarak görülmektedir. Gerçekte olmayan bir maç üzerine ve tamamen dijital ortamda oynanan sanal bahisler, 7/24 usulüyle her zaman oynanabilmekte ve maçların süresi 3 dakika ile sınırlı olmasından dolayı bahis oynama sıklığında ve ödenen miktarlarda artış görülmektedir. Mevcut çalışmada özellikle son yıllarda sanal bahis oyunlarına rağbetin çok arttığı ortaya konmakla birlikte sanal bahis oyuncularının kumarın sonuçlarından daha fazla etkilendiği de bulgulanmıştır. Muhammad ve diğ. (2022:33-35) yaptıkları araştırmada da sanal bahisin 7/24 esasına dayalı olarak her zaman var olması ve maçların 3 dakika ile sınırlı olmasından dolayı oyuncuları bahis yapmaya teşvik ettiği ve oynayıcılar tarafından günlük yüksek miktarlar ile bahis yapılabilecek büyüleyici bir alan olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Bahis oyunları dışında kulüp adı altında yasa dışı olarak okey, kâğıt ve zar oyunları ile şans oyunları ve at yarışları da katılımcılar tarafından sıklıkla oynanan oyunlar olarak mevcut çalışmanın bulgularına yansımıştır.

Kumar oynayan bireylerin kumar oynamak veya kumardan doğan borçların kapatılması için para temin etme yöntemleri de dikkat çekicidir. Mevcut çalışmada kumar oynayan bireyler kendi kaynaklarından başlayarak banka kredisi veya kredi kartları, ziynet eşyalarının satılması, menkul veya gayrimenkullerin satılmasının yanı sıra yakın çevresinden başlayarak mekân sahiplerine ve tefecilere borçlanma ile son aşamada gelir getirici suç işlenmesi gibi geniş bir

yelpazede para temin ettikleri görülmüştür. Mevcut çalışmanın bu bulgularının konu ile ilgili alanyazın ile örtüştüğü görülmektedir (Swanton ve Gainsbury, 2020; Duvarcı ve Varan, 2001; Downs ve Woolrych, 2010; Adolphe ve diğ., 2019; Mathews ve Volberg, 2013). Kumar oynayan bireylerin bu denli geniş bir yelpazede para temin edebilmesi, başta finansal açıdan ciddi kayıpların yaşanmasına neden olabilmekte, dolaylı olarak da birçok psikososyal soruna yol açabilmektedir. Nitekim mevcut çalışmada kayıplar evresi olarak ifade edilen ve ekonominin, sosyalliğin, ailenin, sağlığın ve yaşamın kaybı olarak kayıplar evresinin temelinde yatan durumun maddi kayıplar ve borçlanmalar olduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın bulgularının sunulduğu ikinci bölümde bireylerin kumara başlama süreçleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak kumar oynayan katılımcıların kumara başlama yaşlarına bakılacak olursa katılımcıların büyük bir bölümünün yaşamının erken dönemlerinde özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde kumara başladığı görülmüştür. Konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde yaş faktörünün kumara başlamada bir risk unsuru olarak ele alındığı ve mevcut çalışmaya paralel bir biçimde özellikle çocuk ve genç yaştaki bireylerin diğer yaş gruplarına nazaran daha fazla risk altında olduğu çalışmaların sonuçlarından anlaşılmaktadır (Hing ve diğ., 2016b: 638; Russell ve diğ., 2019: 1211). Konu ile ilgili Doiron ve Nicki (2001: 413) ile Volberg ve diğ. (2018: 374) 30 yaş ve altını, Johansson ve diğ. (2009: 70) 29 yaş ve altını, Hing ve diğ. (2016a: 511) ise 18-24 yaş aralığının kumar oynama bozukluğu için diğer yaş gruplarına göre daha riskli olduğunu tespit etmişlerdir. Bu konudaki bir diğer önemli risk faktörü de erken yaşta kumar ile tanışılmasıdır. Çocuk yaşta kumara başlayan bireylerde risk unsurunun daha fazla olduğu görülmüştür (Hing ve diğ., 2014a: 387). Mevcut çalışmanın yaş ile ilgili bir diğer önemli bulgusu ise kumar türlerine yönelim açısından yaş gruplarının değişkenlik göstermesidir. Öncelikle her yaştan bireyin kumar oynayabileceğinin altı çizilmekle birlikte genç ve orta yaş grubundaki bireylerin daha çok spor oyunları üzerine oynanan bahislere yöneldiği, orta yaş ve üstü bireylerin ise şans oyunları, at yarışı ile çeşitli kâğıt ve zar oyunlarını tercih ettiği görülmüştür. Mevcut çalışmanın bu bulgusana paralel bir şekilde Subramaniam ve diğ. (2015: 59) yaşlı bireylerin daha çok at yarışları, şans oyunları ve piyango tarzı oyunları tercih ettikleri sonucuna varmıştır. Spor bahislerine yönelen bireylerin ise çoğunlukla gençlerden oluştuğu konu ile ilgili önceki çalışmalarla da örtüşmektedir (Aragay ve diğ., 2021; Russel ve diğ., 2019).

Kumar oynama bozukluğunda demografik olarak ön plana çıkan bir diğer unsur ise cinsiyet faktörüdür. Mevcut çalışmada kumar oynayan katılımcıların seçilmesinde erkek olma

koşulunun aranması araştırmacı için araştırma grubunun sınırlandırılmasından ziyade zorunlu bir kıstas olarak konulmuştur. Nitekim kumar oynama bozukluğu ile ilgili yapılan çalışmaların neredeyse tamamında erkeklerin kadınlardan daha fazla kumar oynadıkları sonucuna varılmıştır (Forrest ve McHale, 2012; Abbott ve diğ., 2014; Welte ve diğ., 2015). Öte yandan mevcut çalışmada katılımcıların tamamı da erkeklerin kadınlara oranla çok daha fazla kumar oynadığını, kadınların nadiren kumara yöneldiğini ifade etmişlerdir. Kadınların oynadığı kumar türleri de erkeklerden farklılaşabilmektedir. Mevcut çalışmada katılımcılar kadınların çoğunlukla komplike olmayan şans oyunları ve okey tarzı oyunlar oynadıklarını ifade etmişlerdir. Odlaug ve diğ. (2011: 105)'nin yaptıkları araştırma da bu doğrulda kadınların çoğunlukla stratejik olmayan oyunları tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.

Kumar oynayan bireylerin kumara başlama süreçlerinde ön plana çıkan bir diğer unsur ise aile, akraba veya bir akran/arkadaş grubunun kumar oynaması ile oluşan etkileşim olarak görülmüştür. Mevcut çalışmanın bu bulgusuna paralel olarak Clarke ve diğ. (2006: 258) kumara başlama, normalleşme ve pekiştirilmesinde aile ve akran grubunun etkili olduğu sonucuna varmıştır. Altıntaş (2018: 630) ise yaptığı araştırmada kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin yakınlarının kumar oynama oranını %76,6 olarak belirlerken birinci derece akrabalarında bu oranı %33 olarak belirtmiştir. King ve diğ. (2010: 355-356) bu durumun nedeni olarak çocukların yakınlarını rol model almalarını öne sürmüş, Hanss ve diğ. (2015: 659) ise akran/arkadaş gurubunun kumar oynaması ile oluşan onaylanmanın kumara başlamadaki etkisine değinmiştir. Mevcut çalışmadaki bu bulgu ile literatürdeki bu veriler beraber ele alındığında kumar oynama bozukluğu açısından sosyal faktörlerin ne denli risk faktörü olabileceği görülmektedir.

Bağımlılık yapıcı bir davranış olarak kumara başlanılmasında etkili olan faktörler arasında aile veya akrabalardan bir veya birilerinin kumar oynaması ile akran/arkadaş grubunun etkisiyle kumara başlamanın yanı sıra merak duygusunun da kumara başlamada bir etken olduğu görülmüştür. Merak duygusunun kumara başlamada önemli bir etken olduğu mevcut çalışmayla benzer şekilde Çelik (2017: 73) ve Öztürk'ün (2020: 59) çalışmalarında da ön plana çıkmaktadır. Merak duygusu ile beraber riskli davranışlar sergilenmesi özellikle ergenlik döneminin gelişimsel bir parçası olarak kabul edilmekte ve ergenlik ile risk kavramları birbirleri ile yakın ilişkisi olan iki kavram olarak görülmektedir (Kaya ve Yıldırım, 2020: 48). Riskli bir davranış olarak kumarın yukarıda ifade edildiği üzere çoğunlukla çocukluk ve ergenlik

döneminde başladığı göz önüne alındığında, merak duygusunun çocukluk ve ergenlik çağındaki bireyleri kumar gibi riskli bir davranışa yönlendirmesi anlamlı bir ilişki zeminine oturmaktadır.

Kumara başlama noktasında etken faktörlerden bir diğerini de işsizlik ve yoksulluğun oluşturduğu bulgulanmıştır. Katılımcılar işsizlik ve yoksullukla beraber kumarı para kazanılacak bir kapı olarak görebilmekte veya işsizliğin verdiği boş zamanı kumar ile doldurulabilmektedirler. Nitekim Blalock ve diğ. (2007: 545) yoksul bireylerin, çaresizliğin verdiği sıkıntılardan bir kaçış yolu olarak kumara yöneldiğini ifade etmekte, Hahmann ve diğ. (2021: 183-184) ise yoksulluk içinde yaşayan bireyler için kumarın daha iyi bir yaşam umudu olabileceğini ifade etmektadir. Bununla beraber konu ile ilgili 27 çalışmayı sentezleyerek oluşturdukları çalışmalarında işsizlik, konut istikrarsızlığı, evsizlik, düşük gelir ve mahalle dezavantajı gibi yoksulluk faktörlerinin kumar problemleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Welte ve diğ. (2015: 695) ile Van der Maas (2016: 288) ise yaptıkları çalışmalarında sosyoekonomik düzeyin düşmesi ile kumar oynama oranları arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Mevcut çalışmada kahvehane ortamı da kumara başlamada bir etken olarak bulgulanmıştır. Kahvehaneler 16. yüzyıl ortalarında Osmanlı Dönemi'nde toplumumuza girmiş (Öztürk, 2020: 68) olup siyaset, din, eğlence ve oyun gibi geniş bir alanda konuların konuşulduğu, tartışıldığı ve oyunların oynandığı mekânlardır (Yolal, 2021: 111). Günümüzün Türkiye'sinde kumarın oynatılması ve oynanması her ne kadar yasak olsa da kahvehane ve kulüpler geleneksel olarak kumarın oynatıldığı mekânlar olarak bilinmektedir. Bu bağlamda kahvehaneler genellikle düşük sosyoekonomik durumdan gelen bireylerin düşük miktarlarla kumar oynadığı mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Duvarcı ve diğ., 1997: 194). Kahvehanelerde oynanan kumar eğlence amaçlı ve düşük miktarlarla oynansa da mevcut çalışmanın 'oynama sıklığı ve miktarı' alt temasında belirtildiği üzere kumarın niteliği bakımından düşük veya yüksek meblağlar ile oynanan kumar arasında bir fark görülmemektedir. Öte yandan kahvehanelerde oynanan düşük bütçeli oyunların daha yüksek bütçeli oyunların oynatıldığı kulüplere bir nevi köprü görevi gördüğü katılımcıların deneyimlerinden anlaşılmakta, bu bağlamda değerlendirildiğinde kahvehaneler kumara başlama noktasında önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Kumar oynayan bireylerin ilk kumar deneyimlerinden sonraki süreçte kumarı sürdürmelerinde çeşitli faktörlerin rol oynadığı görülmektedir. Bu faktörlerin başında ilk kumar deneyiminin kazanç ile sonuçlanması gelmektedir. Mevcut çalışmada bu durum kazancın

çekiciliği olarak addedilmiştir ve kişilerin ilk kumar deneyimlerinden sonra da kazanacağı yanılsaması olarak ifade edilebilir. Erdoğdu (2019: 891) bu durumu mevcut çalışmayla örtüşecek şekilde '*kazanma motivasyonu'* olarak isimlendirmesinin yanı sıra literatürde bu duruma karşılık olarak en yakın kavramın '*para kazanma motivasyonu'* ile ele alınabileceğini ifade etmektedir. Kazancın çekiciliği ile para kazanma motivasyonu benzerlik gösterse de mevcut çalışmada kazancın çekiciliği ile para kazanma motivasyonu iki ayrı başlık altında değerlendirilmiştir. Böyle bir değerlendirmenin yapılmasının nedeni, kazancın çekiciliğinin ilk kumar deneyimini açıklamasından, para kazanma motivasyonunun ise kumarın tüm süreçlerinde geçerli olan bir duygu-durum olmasından kaynaklanmasıdır.

Kumarın sürdürülmesinde ve dolaylı olarak bağımlılığın gelişmesinde en fazla ön plana çıkan unsur ise kayıpların kovalanması olarak bulgulanmıştır. Kayıpların kovalanması DSM-5'te (APA, 2013) kumar oynama bozukluğu tanı kriterleri arasında bulunmasının yanı sıra patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerin tespitinde kullanılan South Oaks Kumar Tarama Testi'nde (Lesieur ve Blume, 1987) de patolojik düzeyde kumar oynayan bireylerin ayırt edici bir davranışı olarak bulunmaktadır. Nitekim Blaszczynski ve Nower (2002: 491) kumar oynayan bireylerin borçlanma ve umutsuz mali durumdan kurtulmanın yolu olarak daha fazla kumara yönelmesi ile kayıpları kovalamak için baskının arttığını ifade etmektadirler. Ayrıca bu aşamada patolojik kumar oynamanın tanı kriterlerinin kolaylıkla tanımlanabilir hale geldiğini dile getirmekte, böylelikle kayıpları kovalamayı tanı kriterleri içerisinde kilit bir konuma yerleştirmektedirler. Mevcut çalışmada da kayıpların kovalanması, kumarın sürdürülmesi ve bağımlılığın gelişmesinde önemli bir bulgu olarak ortaya çıkmakta, bu yönüyle bu bulgunun literatür ile örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Kumarın sürdürülmesine yol açan bir diğer önemli faktör ise takip ve analiz olarak bulgulanmıştır. Özellikle spor bahisleri ve at yarışı oynayan katılımcılar, kumar oynama dışında uzun süreler maçların ve yarışların takip ve analizlerini yaptığını ifade etmişlerdir. Bu durum kumarın bireylerin hayatının odak noktasına yerleşmesi ve dolayısıyla kumarı sürdürmede önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Erdoğdu (2019: 880) bu durumu strateji geliştirme olarak ifade etmiş ve uzun süreler takip ve analiz etme sonucunda kazanılacağı yanılsamasının kumarı sürdürmede önemli bir faktör olduğu sonucuna varmıştır. Mevcut çalışmanın bulguları bu sonucu desteklemenin yanı sıra takip ve analizin başlı başına katılımcılara haz verdiğini ortaya koymakta, ayrıca takip ve analiz yapmanın kumarı, bireylerin hayatına yerleşmesine olanak sağlayan bir unsur olduğu sonucuna varmaktadır.

Kumarın sürdürülmesinde önemli unsurlardan bir diğeri de kumar oynamanın veya oynadığı kumarın boyutunun aile ve çevreden gizlenmesidir. Altıntaş'ın (2018: 627) araştırmasında gizli borç olarak tanımlanan ve katılımcıları arasında %93.3'ünün bu şekilde bir borcunun olduğu bulgulanmıştır. Katılımcılar aile içerisinde kumardan doğabilecek tartışma ve sorunların önüne geçebilmek ve aile ve sosyal çevrelerinde damgalanma korkusu gibi nedenlerle kumar oynadığını gizlediğini veya oynadığı kumarın boyutunu gizli tuttuklarını sıklıkla ifade etmişlerdir. Bu durum aile veya sosyal çevreden gelecek olan müdahale veya eleştirilerin önüne geçmek ve kumar oynamanın yolunu açmak olarak da ifade edilebilir. Ancak bu durum kumar oynayan birey açısından kumardan doğan sorunların altından kalkamayacak düzeye gelmeyi de kolaylaştırabilmektedir. Bu bulgunun literatürdeki çalışmalarla da örtüştüğü görülmüştür (Fulton, 2019; Erdoğdu, 2019; McComb ve diğ, 2009). Katılımcıların kumar oynadıklarını çevrelerinden gizlemek adına da çoğunlukla yalana başvurdukları bulgulanmıştır. Bu bulgunun da konu ile ilgili literatür (Hodsworth ve diğ, 2013; Subramaniam ve diğ., 2017) ile örtüştüğü görülmüştür.

Kumarın sürdürülmesindeki bir diğer unsur ise kumar oynama motivasyonları olarak bulgulanmıştır. Mevcut çalışmada para kazanma, heyecan/haz alma isteği ve sorunlardan kaçış kumarın sürdürülmesinde üç güçlü motivasyonel faktör olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut çalışmada ortaya çıkan bu bulgunun literatür ile örtüştüğü görülmüştür (Lee ve diğ., 2007; Shinaprayon ve diğ., 2017; Flack ve Stevens, 2019; Arcan ve Karancı, 2014). Nitekim Lee ve diğ. (2007: 29) kumar oynama motivasyonları üzerine geliştirdikleri modelde para kazanma ve heyecen motivasyonlarını mevcut çalışmayla aynı şekilde değerledirmekle beraber mevcut çalışmada sorunlardan kaçış olarak ifade edilen motivasyonu ise kaçınma olarak adlandırmıştır. Özellikle sorunlardan kaçış motivasyonu ile kumar oynayan bireylerin problemli kumar oynama açısından daha riskli konumda oldukları çalışma sonuçlarına yansıyan bir diğer sonuçtur (Vaughan ve Flack, 2021: 265). Mevcut çalışmada da sorunlardan kaçış motivasyonu ile kumar oynayan bireylerin özellikle hayatında önem arz eden birinin kaybı, kumardan dolayı ailenin kaybı vb. sorunların verdiği sıkıntılı duygu durumundan uzaklaşmak için oynadıkları göz önüne alındığında riskli kumar oynamak için daha elverişli bir konumda olduklarını düşündürmektedir. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde sosyalleşme motivasyonunun da kumarı sürdürmede önemli bir etken olduğu görülmüştür (Lee ve diğ., 2007; Ariyabuddhiphongs, 2012). Mevcut çalışmada sosyalleşme motivasyonu kumarın başlangıç aşamasında özellikle kahvehane kültürü içerisinde düşük bütçe ve eğlence amaçlı oynanan kumar türlerinde var olduğu ancak kumarın ilerleyen safhalarında görülmediği, aksine kumarın

asosyalliğe neden olduğu ve katılımcıların da bunun farkında olduğu bulgulanmıştır. Böyle bir farklılığın oluşmasının oynanan kumar türü, sıklık ve miktarı, yasal ve kültürel zemin içerisinde değişebileceği öngörülmekle beraber Türkiye toplumu üzerinde kumar ve sosyalleşme motivasyonu arasındaki ilişkinin daha geniş katılımcı çalışmalarla ortaya konmasında fayda görülmektedir.

Kumarın sürdürülmesindeki bir diğer faktör ise tetikleyiciler olarak bulgulanmıştır. Kumar oynayan bireyler için uyaran rolündeki tetikleyiciler mevcut çalışmada reklamlar, akran/arkadaş grubu ve craving olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmalar kumar reklamlarının kumarı teşvik edici boyutta olduğunu (Hakansson ve Widinghoff, 2019: 4) göstermenin yanı sıra kumar oynama tutum, niyet ve davranışı ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir (Bouguettaya ve diğ., 2020: 89). Kumar reklamlarının yanı sıra akran/arkadaş grubunun da kumarın sürdürülmesinde etkili olduğu bulgulanmıştır. Mevcut çalışmanın bu bulgusuna paralel olarak Lussier ve diğ. (2014: 410) ve Hardoon ve Derevensky (2001: 191) de akran/arkadaş grubunun kumara başlama ve sürdürülmesinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Ancak bu çalışmalar çocukluk ve ergenlik dönemini kapsayan çalışmalar olduğu için ilerleyen yaş dönemleri için de benzeri çalışmaların yapılarak akran/arkadaş grubunun kumar oynama davranışı üzerindeki etkisinin geniş bir perspektifle ele alınmasında fayda görülmektedir. Kumarın sürdürülmesindeki bir diğer tetikleyici faktör de craving (aşerme) olarak mevcut çalışmanın bulgularına yansımıştır. Dilimize aşerme olarak geçen ve bağımlı olunan madde veya davranışa karşı güçlü arzu, istek olarak tanımlanan craving madde bağımlılığında olduğu (Vafaie ve Kober, 2022: 641) gibi kumar oynama bozukluğunda da kumarın sürdürülmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Limbrick-Oldfield ve diğ., 2017; Goudrian ve diğ., 2014; Cornil ve diğ., 2017). Mevcut çalışmada da katılımcıların yaşadıkları craving durumunu '*içim içimi yiyor*', '*kaşıntı başlıyor*', '*içimde ateş yanıyor*', '*içim karıncalanıyor*', '*canım birbirini yiyor*', '*seni dürtüyor*' şeklinde ifade etmeleri mevcut çalışmanın bu bulgusunun yukarıda ifade edilen konu ile ilgili literatürle örtüştüğünü göstermektededir.

Kumarın sürdürülmesindeki bir diğer faktör ise sürüklenme ve denetim kaybı olarak bulgulanmıştır. Katılımcılar özellikle büyük maddi kayıplar ve aile gibi manevi kayıplardan sonra kumarın bırakılması veya azaltılması için motivasyonlarının olmadığını bildirmekte, bu nedenden dolayı da kumarı sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle katılımcıların bu aşamada kumarın sonlandırılması için bir destek mekânizmalarının olmayışı veya bir dayanak

olarak sosyal destekten yoksun oldukları düşüncesinin kumarın sürdürdürülmesinde önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Literatürde bu bulguya en yakın karşılığın yalnızlığın kumar üzerindeki etkisi olarak tartışıldığı görülmektedir (Elton-Marshall ve diğ., 2018; Vuorinen ve diğ., 2021). Nitekim Elton-Marshall ve diğ. (2018: 330) yaptıkları çalışmada eşi olmayan bekâr, boşanmış veya dul bireylerin yalnızlıktan kumar oynayabildiğini ve bu kişilerin artan bir kumar oynama sorunu ile karşı karşıya oldukları sonucuna varmıştır. Mevcut çalışmada da sürüklenme ve denetim kaybı yaşayan bireylerin daha çok boşanma/ayrılma gibi sonuçlarla aile kaybı yaşaması ve dolaylı olarak yalnızlaşması ile kumarı sürdürdüğü anlaşıldığından bir ölçüde mevcut çalışmanın bu bulgusu ile örtüştüğü ifade edilebilir.

Bağımlılık yapıcı bir davranış olarak kumarın sonuçlarına bakıldığında dramatik bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir. Mevcut çalışma kumarın sonuçlarını ekonomik kayıplar, sosyalliğin kaybı, ailenin kaybı, sağlığın kaybı ve yaşamın kaybı şeklinde kayıplar dönemi olarak ortaya koymuştur. En temelde kumar ekonomik bir değer üzerine oynandığından finansal kayıpların ve beraberinde yoksulluğun yaşanabilirliği bu çalışmanın bulgularına yansımıştır. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde bu bulgunun literatürdeki önceki çalışmalarla örtüştüğü görülmektedir (Chun ve diğ., 2011; Harmann ve diğ., 2021). Kumar ile beraber ekonomik problemlerin ortaya çıkmasının kumarda yaşanan ekonomik kayıpların yanı sıra iş hayatında yaşanan problemlerle de ilişkili olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmanın sonuçları konu ile ilgili literatürle paralel bir biçimde (Downs ve Woolrych, 2010; Erdoğdu, 2019) katılımcıların iş hayatlarında motivasyon ve performans düşüklüğü yaşadığını, bunun yanı sıra iş aksatma, amirlerden sürekli uyarı alma gibi sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Mevcut çalışmanın iş hayatı üzerindeki önemli bulgularından bir diğeri de paranın değersizleşmesi ile beraber çalıştığı işin kumar oynama bozukluğu bulunan bireyde önemsizleşmesi, değersizleşmesi olarak bulgulanmıştır. Yüksek meblağlarla oynanan kumar ile çalıştığı işten elde ettiği gelirin karşılaştırılması sonucunda yapılan işin değersiz olarak görülmesi olarak ifade edilebilecek olan bu bulgu, iş hayatı üzerinde motivasyon düşüklüğü başta olmak üzere işin aksatılması sonucunu doğurduğu görülmüştür.

Kumarın, kumar oynayan birey üzerinde yarattığı bir diğer sonuç ise bireyin sosyal ilişkilerine yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut çalışmada iletişimsizlik, güven ve saygı kaybı, damgalanma ve dışlanma ile sosyal izolasyon olarak 4 ayrı temada işlenen bu yansımalar, sosyalliğin kaybı olarak ifade edilmiştir. Kumar oynayan bireylerin kumar üzerine yoğun bir zihin meşguliyetinden dolayı aile ve sosyal çevreleri ile iletişim problemleri yaşadıkları, sosyal çevrelerinin kendilerine karşı saygı ve güvenlerini yitirdikleri, kumarbaz

olarak damgalanıp dışlandıkları ve sonuç olarak sosyal hayattan kopuk, izole bir yaşam sürdürdükleri mevcut çalışmanın bulgularına yansımıştır. Mevcut çalışmanın bu bulgularının literatür ile güçlü bir biçimde örtüştüğü görülmektedir (Holdsworth ve diğ., 2013; Hing ve diğ., 2014b; Quigley, 2022; Erdoğdu, 2019). Nitekim kumar oynayan bireylerde sosyalliğin kaybına neden olan ve mevcut çalışmada iletişimsizlik olarak addedilen olumsuz davranışın literatürde özellikle aile içerisinde zayıf iletişim olarak karşılık bulduğu görülmektedir (Kalischuk ve diğ., 2006; Cunha ve Relvas, 2014). Güven ve saygı kaybının da aile başta olmak üzere arkadaş ve iş hayatındaki yalan ve aldatmalardan kaynaklandığı hem mevcut çalışmada hem de litratürde yer edinmektedir (Subramaniam ve diğ., 2017; Downs ve Woolrych, 2010). Kumar oynayan bireylerin toplum içerisinde yaşadıkları en önemli sorunlardan bir diğerini de damgalanma oluşturmaktadır. Mevcut çalışmada damgalanma sosyalliğin kaybına neden olan faktörlerden biri olarak ele alınmış ve sosyal dışlanmaya neden olduğu ortaya konmuştur. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde mevcut çalışmanın bu bulgusunun desteklendiği görülmekle beraber damgalanmanın özellikle yardım arama, tedavi ve kumar problemlerinden kurtulmanın önünde önemli bir engel olduğu da görülmektedir (Hing ve diğ., 2014b; Carrol ve diğ., 2013; Dabrowska ve Wieczorek, 2020). Bu yönüyle düşünüldüğünde kumar ve damgalanma arasındaki ilişkinin daha derin ve çok yönlü araştırılmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Mevcut çalışmada sosyalliğin kaybına neden olan son faktör ise sosyal izolasyon olarak bulgulanmıştır. Kumar oynayan bireyler kumarı neredeyse tek odak noktası hâline getirdikleri ve sosyalliğin kaybına neden olan diğer olumsuz faktörleri (iletişimsizlik, saygı ve güven kaybı, damgalanma ve dışlanma) yaşadıklarından dolayı belirli bir aşamadan sonra toplumdan izole bir yaşam sürdürdükleri bulgulanmıştır. Erdoğdu'nun (2019: 888) yaptığı çalışmada da mevcut çalışmanın bulgusu ile örtüşecek şekilde kumarın kumar oynayan bireylerin hayatında merkezî bir konuma yerleşmesi ile beraber sosyal ortamlardan uzaklaşmalarına ve yalnızlaşmalarına neden olduğu sonucuna varmıştır.

Kumarın en önemli sonuçlarından bir diğeri de aile üzerindeki etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kumarın yarattığı olumsuz sonuçlar sadece kumar oynayan bireyin değil aynı zamanda aile üyelerinin yaşamı üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir (Kourgiantakis ve diğ., 2013; Wenzel ve diğ., 2008; Velleman ve diğ., 2015). Kumar oynama bozukluğu bulunan bir bireyin, etrafındaki 10-17 kişiyi olumsuz anlamda etkileyebileceği ifade edilmektedir (Ögel, 2017). Kumarın aile üzerindeki etkilerine geçmeden önce mevcut çalışmanın önemli bir bulgusu olarak aile bireylerinin öğrenme zamanı dikkat çekicidir. Kumar oynayan bireylerin yukarıda ifade edildiği üzere kumar oynadıklarını aile ve yakın çevrelerinden gizlemesi sonucu

uzun bir süre aile üyesinin kumar oynadığı bilinmemekte, bununla birlikte genellikle ciddi maddi kayıplar ve borçlanmalardan sonra aile üyesinin kumar oynadığı öğrenilmektedir. Bu durumun, kumar oynayan bireylerin aile üyeleri için bir şok hâli olarak karşılık bulduğu çalışmanın bulgularına yansımıştır. McComb ve diğ. (2009: 418) yaptıkları araştırmada da mevcut çalışmanın bu bulgusu ile paralel bir şekilde aile fertlerinin ciddi kayıplardan sonra öğrendikleri ve bu durumun aile için ani ve yıkıcı bir etki yarattığı sonucuna varmışlardır.

Kumarın aile üzerindeki etkileri, mevcut çalışmada eş, çocuk ve geniş aile üzerindeki etkiler olmak üzere üç alt temada sunulmuştur. Öncelikle kumarın eş üzerindeki etkilerine bakıldığında, en temelde önemli maddi kayıplarla beraber eşlerin en temel ihtiyaçlarının dahi karşılanamaması, tartışmalarla örüntülü kaotik aile ortamı, ilişkisel problemler, şiddet (fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddet), borçlardan kaynaklı mahremiyet ihlali ve beraberinde gelişen korku, damgalanma korkusuyla sorunlarını paylaşamama, boşanma ve son olarak çocukların sorumluluğunun tek başına yüklenilmesi olarak bulgulanmıştır. Mevcut çalışmanın bu bulgularının konu ile ilgili önceki çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir (Holdsworth ve diğ., 2013; Riley ve diğ., 2018; Shaw ve diğ., 2007). Nitekim Holdswort ve diğ. (2013: 10) kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin eş/partnerleri ile yaptığı araştırmasında eş/partnerlerin damgalanmaya maruz kaldıklarını, finansal boyutta para-birikim kaybından yaşam kalitesinin kaybına ve yoksulluğa varan problemler yaşadıklarını ve mevcut çalışmada mahremiyetin ihlali olarak ifade edilen bulgunun alacaklıların tacizi ve güvenlik endişesi olarak değerlendirildiği görülmüştür. Kalischuk (2010: 6) ise mevcut çalışmada kaotik aile ortamı olarak ifade edilen bulguyu, kumarın aile üzerindeki etkisini modelleyen çalışmasında gerginlik ve karmaşa olarak dile getirmiş ve kumar oynama bozukluğu bulunan birey ve ailesinin hayatlarının neredeyse tamamında yaşadıkları kaos ve tahribatın yaşandığı dönem olarak ifade etmiştir. Mevcut çalışmanın kumar oynayan bireylerin eşleri üzerindeki en yıkıcı sonuçlarından bir diğeri de yukarıda ifade edilen fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kalma durumudur. Kumar oynama sonucunda oluşan maddi kayıplar ve stresli yaşam biçimi aile içerisinde özellikle de eşe karşı fiziksel ve psikolojik şiddet olarak karşılık bulduğu mevcut çalışmanın bulgularına yansımıştır. Konu ile ilgili Palmer du Prez ve diğ. (2018: 486) kumar oynama bozukluğu bulunan bir bireye sahip ailelerde aile içi şiddet mağduriyet oranını %46,8 olarak belirlerken Suomi ve diğ. (2013: 7) araştırmasında bu oran %52 olarak belirtilmiştir. Kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerde eşlere karşı işlenen fiziksel ve psikolojik şiddetin yanı sıra ekonomik şiddetin de ön plana çıktığı görülmektedir. Mevcut çalışmanın bulgularına paralel bir biçimde Hing ve diğ. (2022: 176) kumarın finanse edilmesi için eşlerden çalma ve

tüm gelirin kumara yatırılması gibi eşlere karşı işlenen ekonomik şiddeti ortaya koymuştur. Yaşanan tüm bu problemler sonucunda da ayrılma veya boşanmaların gerçekleşmesi ile aile birliğininin bozulması, kumarın eşler üzerindeki etkilerinden biri olarak bulgulanmıştır. Kumarın aile üzerinde yarattığı etkileri inceleyen önceki çalışmalarda da yüksek ayrılma/boşanma oranlarının mevcudiyeti anlaşılmaktadır (Shaw ve diğ., 2007; Black ve diğ., 2012; Holdsworth ve diğ., 2013).

Kumarın aile üzerindeki sonuçları eşler üzerinde olduğu kadar çocuklar üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Mevcut çalışmanın bulguları ışığında elde edilen sonuçlar, kumarın çocuklar üzerinde temel ihtiyaçların karşılanamamasının yanı sıra fiziksel ve psikolojik şiddet, babalık rolünün babanın yokluğu üzerinden inşa edilmesi ve babaya karşı nefret duygularının oluşması, baba ve çocukları arasında ilişkisel problemler yaşanması ve son olarak çocukların damgalanması olarak karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut çalışmanın bu bulgularının konu ile ilgili önceki çalışmalarla benzerlikler taşıdığı görülmektedir (Darbyshire ve diğ., 2001; Patford, 2007a; Vitaro ve diğ., 2008). Nitekim mevcut çalışmada çocukların temel ihtiyaçlarının dahi karşılanamadığı bulgusu Darbyshire ve diğ. (2001: 33-37)'nin çalışmasında para, ev ve yaşam standartlarının kaybı olarak değerlendirilirken çocuklarla ilgilenilmemesi, önemsenmemeleri ve zaman ayrılmamasının sonucunda babalık rolünün babanın yokluğu üzerinden inşa edilmesi ve baba ile ilişkisel problemler yaşanmasına neden olduğu bulgusu da ailenin varoluşsal kaybı olarak karşılık bulmuştur. Afifi ve diğ. (2010: 335-336) de mevcut çalışma ile benzer şekilde kumar ile çocuklara yönelik şiddet ve kötü muamele arasında ilişki olduğu tespitinde bulunmuştur. Mevcut çalışmanın bulguları kumar oynayan bireylerin çocuklarının yaşadığı problemler arasında damgalanmanın da olduğu sonucuna varmaktadır. Damgalanma ile kumar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelendiğinde ise çoğunlukla kumar oynayan bireyler üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüş (Hing ve diğ., 2014b; Horch ve Hoddings, 2008), damgalanma ve kumar arasındaki ilişkinin daha geniş perspektif ve katılımcılarla yapılmasının yarar sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kumarın aile üzerindeki etkilerine bakıldığında eş ve çocuk gibi çekirdek aile üyelerinin yanı sıra geniş aile üyelerini (anne, baba, kardeşler) de etkilediği görülmüştür. Bu sorunlar, eş ve çocuklar üzerindeki etkilere benzer şekilde ekonomik problemler, korku ve kaygı yaşanması ile aile içi ilişkilerde kırılganlık, damgalanma korkusu ile sorunların kimse ile paylaşılamaması olarak bulgulara yansımıştır. Ortaya çıkan bu bulguların daha önceki çalışmalarla benzerlikler taşıdığı görülmektedir (Patford, 2007b; Mathews ve Volberg, 2013; Kalischuk ve diğ., 2006).

Kumar oynayan birey her ne kadar yetişkin, medeni durum olarak evli ve geniş aile üyelerinden bağımsız bir yaşam sürdürüyor olsa da geniş aile üyelerinin kumardan doğan sorunları bireysel bir sorun olarak görmekten ziyade ailenin bir problemi olarak görüp kabullenmesi, geniş aile üyelerinin kumardan doğan sorunlardan daha fazla etkilenmesine sebep olduğu sonucuna varılmıştır. Kalischuk ve diğ. (2006: 51) '*kurtarıcı*' rolünü üstlenen ebeveyn olarak ifade ettiği sorumluluğun yüklenilmesi, Mathews ve Volberg'in (2013: 138) kumar oynama bozukluğu bulunan ailelerle yürüttüğü çalışmasında da mevcut çalışma ile benzer şekilde aile içerisindeki kolektif sorumluluğa yönelik güçlü kültürel etkinin, kumar oynayan bireyin kumardan doğan sorunlarını yüklenme olarak karşılık bulduğu, bunun sonucu olarak da yaşanan problemlerden daha fazla etkilenildiği sonucuna varılmıştır. Özellikle de kumardan doğan borçların aile üyeleri tarafından ödenmesi mevcut çalışmada katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Ancak borçların kapatılmasının kumar oynayan birey için kumarı bırakma motivasyonu oluşturmanın aksine kumar oynayabilmesi için alan oluşturduğu mevcut çalışmanın bulgularından anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle kumar oynayan bireyin kumardan doğan borçlarının kapatılması, kişinin kumar oynayabilmesi için önündeki bir engelin kaldırılması olarak karşılık bulduğu görülmektedir.

Kumarın, kumar oynayan birey ve ailesi üzerinde yarattığı bir diğer sonuç ise mevcut çalışmada sağlığın kaybı olarak nitelendirilen ruh sağlığı ve biyolojik sağlık üzerindeki olumsuz sonuçlardır. Kumarın özellikle ruh sağlığı üzerinde stres, anksiyete ve depresyona neden olduğu hem mevcut çalışmanın bulguları hem de konu ile ilgili literatürde yer edinmiştir (Barrault ve diğ., 2017; El-Guebaly ve diğ., 2006; Chou ve Afifi, 2011). Kumar oynayan bireyler için özellikle kumar oynadıkları esnada kayıp ve kazanç arasındaki git-geller, kumar oynadıkları için aile ve yakın çevrelerine yalan ifadelerde bulunmalarının ve borçlanmaların stres yaratmada önemli faktörler olduğu mevcut çalışmanın bulgularına yansımıştır. Bu noktada özellikle üzerinde durulması gereken bir nokta da stres, anksiyete ve depresyon başta olmak üzere çeşitli ruhsal problemlerin yaşanmasının sadece kumar oynayan bireyler için değil aynı zamanda aile üyeleri için de geçerli olmasıdır (Estevez ve diğ., 2020; Holdsworth ve diğ., 2013). Aile üyelerinin kumarın olumsuz sonuçlarından direkt veya dolaylı olarak etkilenmesi özellikle de yukarıda ifade edildiği üzere kumardan dolayı oluşan sorunların üstlenilmesinin aile bireylerinin de stres, anksiyete ve depresyon yaşamalarına neden olduğu görülmektedir. Kumar oynamaya bağlı olarak gelişen bir diğer sağlık problemi ise biyolojik sağlık üzerindeki etkilerdir. Ancak kumarın davranışsal bir bozukluk olması hasebiyle fiziksel sağlık üzerindeki etkilerinin çoğunlukla ruh sağlığına bağlı yaşanan rahatsızlıklar olduğu görülmektedir. Nitekim

mevcut çalışmada kumar oynayan birey ve aile üyelerinde stres, anksiyete ve depresyona bağlı olarak uykusuzluk, baş ağrısı, istemsiz vücut hareketleri ve mide problemlerinin yaşandığı görülmüş, bu bulgunun da konuyla ilgili literatür ile örtüştüğü anlaşılmıştır (Thorne ve diğ., 2021; Ekholm ve diğ., 2018; Salonen ve diğ., 2018).

Kumarın sağlık üzerindeki bir diğer etkisi de diğer bağımlılıklarla olan etkileşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut çalışmada kumar oynayan bireylerin kumardan kaynaklı yaşadığı sorunlardan bir kaçış yolu olarak başta alkol kullanımı olmak üzere sigara ve madde kullanımına yöneldiği katılımcıların ifadeleri doğrultusunda bulgulanmıştır. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde kumar oynama bozukluğu ile sigara, alkol ve madde kullanımı arasında yüksek komorbidite (eş tanı) oranlarının varlığı dikkat çekmektedir (Lorains ve diğ., 2011; Griffiths ve diğ., 2010; Chou ve Afifi, 2011; El-Guebaly ve diğ., 2006). Nitekim Lorains ve diğ. (2011: 493) kumar oynama bozukluğuna en çok eşlik eden tanıları sırasıyla nikotin bağımlılığı, madde bağımlılığı ve alkol bağımlılığı olarak sıralamıştır. Hem mevcut çalışmanın sonuçları hem de konu ile ilgili önceki çalışmalar göz önüne alındığında kumar ile sigara, alkol ve madde bağımlılığı arasında önemli bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

Kumarın, kumar oynayan bireylerin hayatında yarattığı en dramatik sonuçlardan birini de intihar oluşturmaktadır. Mevcut çalışmada hem kumar oynayan bireyler hem de aile üyeleri arasında zaman zaman intihar düşüncelerinin oluştuğu bulgulanmıştır. Özellikle ciddi maddi kayıplar ve aile ile yaşanan problemlerin intihar düşüncesinin oluşmasında etkili olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili önceki çalışmaların sonuçları da mevcut çalışmanın bu bulgularını destekleyecek şekilde kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerin diğer bireylere oranla intihar riskinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır (Karlsson ve Hakansson, 2018; Wardle ve diğ., 2020; Wong ve diğ., 2010). Kumar oynama bozukluğu bulunan bireylerde intiharı yordayan sebepler arasında da ciddi maddi kayıplar ve aile ile ilişkilerin bozulmasının varlığı yine literatüre yansıyan önemli sonuçlardandır (Blaszczynski ve Farrell, 1998; Geniş ve Aksu, 2020). Kumar oynayan bireylerin yanı sıra aile üyelerinde de intihar düşüncelerinin zaman zaman oluştuğu mevcut çalışmada bulgulanmıştır. Kalischuk'un (2010: 8) kumarın aile üzerindeki etkisini modellediği çalışmasında da son aşama olan sonlandırma aşamasında bireylerin boşanma veya intihar düşüncelerini barındırdığı ifade edilmektedir. Mevcut çalışmanın kumar ile intihar ilişkisi üzerine önemli bir bulgusunun da intihar düşüncelerinin eyleme geçirilmesini engelleyen faktörler olarak aile ve dinî inancın ön plana çıkmasıdır. Bu bulgunun da önceki çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir (DSÖ, 2014; McLean ve Swanbrow Becker, 2018).

Bu araştırmanın son bölümünde kumar oynayan bireylerin kumarı bırakma ve tedaviye dair düşünce ve girişimleri ele alınmıştır. Bu konuda öncelikle kumarın problem yaratan bir davranış olduğuna dair farkındalığın gelişmesi ele alınmıştır. Mevcut çalışmanın bulguları kumar oynayan bireylerde kumarın sorun yaratan bir davranış olduğuna dair düşüncelerin gelişmesinde ciddi maddi kayıplar, aileye yönelik sorumlulukların yerine getirilmemesi veya aile kaybı ile birlikte yaşanan derin pişmanlığın etkili olduğunu göstermektedir. Bu bulguları destekleyecek nitelikte Suurvali ve diğ. (2010: 22) yardım aramaya başlamanın önemli maddi kayıplar ve ilişkisel sorunlar yaşama veya yaşamanın eşiğinde hissetme ile başladığını, Erdoğdu (2019: 894) ise kumarın sorun yaratan ve tedavi edilmesi gereken bir davranış olduğuna yönelik farkındalığın kazanılmasında maddi ve dugyusal boyutta yaşanan çöküşün etkili olduğunu ifade etmektedir. Kimi katılımcıların ise bu farkındalık gelişmesine rağmen tedavi olmak yönünde olumsuz fikirlere sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu kumar oynama davranışını tedavisi olmayan bir hastalık olarak tanımlamalarının yanı sıra bu hastalığa yönelik bir tedavinin olup olmadığına yönelik bilgilerinin olmadığını bildirmekte ve kumarı bırakmanın kumar oynayan bireyin iradesine bağlı olduğunu dile getirmektedir. Bu durumun bireyleri tedavi aramaktan alıkoyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Suurvali ve diğ. (2009: 421) kumar sorunları için yardım aramadaki engelleri ele aldıkları çalışmada tedavinin mevcudiyeti hakkında bilgi eksiği ve sorunları kendi başına halletmeye çalışmanın yardım aramadaki iki önemli engel olduğu sonucuna varmışlardır.

Mevcut çalışmada kumar oynayan katılımcıların tamamı aktif olarak kumar oynasalar da katılımcıların birçoğu yaşamlarının belirli dönemlerinde kumar oynamayı azaltma veya bırakma girişiminde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Kumarı azaltma/bırakma sürecinde katılımcıların bazı kendine yardım stratejilerini kullandığı görülmüştür. Bu stratejiler çoğunlukla kumar için limit belirleyip paranın kontrolünün bir yakınına verilmesi, kumar oynanan mekân ve arkadaşlardan uzaklaşma ve kumarı online oynamak yerine klasik kumar mekânlarında oynamak olarak bulgulanmıştır. Öte yandan biyopsikososyal ve manevi açıdan birçok sorunla yüzleşirken çoğunlukla aile ve akran/arkadaş gibi sosyal destek mekanizmalarından faydalandıkları anlaşılmaktadır. Bu stratejilerden limit belirleme ve paranın kontrolünün başkasına verilmesi ile kumar oynanan mekân ve arkadaşlardan uzaklaşmanın hem bırakmaya hem de sınırlandırmaya yönelik yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür (Lubman ve diğ., 2015; Hoddings ve El-Guebaly, 2000). Kumar oynamak için online platformlar yerine klasik mekânlarda oynamak ise daha çok kumara harcanan parayı sınırlandırmak olarak katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Aile ve akran/arkadaş gibi sosyal

destek mekanizmalarından faydalanma ise mevcut çalışmada Lubman ve diğ. (2015: 311-312)'nin belirttiği üzere kumarı azaltma/bırakma sürecindeki bir stratejiden çok hem kumar oynayan birey hem de aile üyeleri için kumardan kaynaklı yaşanan sorunlarla bir baş etme yöntemi olarak bulgulanmıştır. Baş etme stratejileri arasında sosyal destekten faydalanmanın yanı sıra az da olsa stres ve anksiyete gibi ruhsal sorunlar ile buna bağlı olarak gelişen problemler için profesyonel destek (çoğunlukla psikiyatrist) ile dua ve ibadet etme gibi manevi değerlere yönelme de çalışmanın sonuçlarına yansımıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularından hareketle elde edilen sonuç ve öneriler aşağıda yer almaktadır.

Araştırma sorusu 1: Kumar oynama davranışı nasıl tanımlanmakta ve anlamlandırılmaktadır?

Sonuç: Katılımcıların kumar oynama davranışını bağımlılık kavramı çerçevesinde tanımlama ve anlamlandırmada zorluk yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Nitekim katılımcıların önemli bir kısmının içinde bulundukları durumu çoğunlukla bir hastalığa benzettiği, diğer kısmının ise toplum içinde bilinirliği daha fazla olan sigara, alkol ve madde bağımlılığına benzettiği görülmüş ancak kumar bağımlılığı olarak tanımlayamadıkları anlaşılmıştır. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasındaki en temel nedenin kumarın bağımlılık yapıcı bir davranış olarak tanınmaması ve bilinmemesinin olduğu düşünülmektedir.

Öneri: Kumarın bağımlılık yapıcı bir davranış olarak toplum içinde bilinmemesi, kumara başlamada çekinceyi azaltabilen bir durumdur ve sonuçlarının öngörülememesine sebebiyet vermektedir. Bundan dolayı önleyici ve koruyucu sosyal hizmet bağlamında makro boyutta topluluklara yönelik eğitim çalışmalarının verilmesi önerilmektedir. Bu eğitimin şekli, gruplar hâlinde oturumlar olabileceği gibi bilgilendirici broşür ve afişlere yer verilmesi şeklinde de yapılabilir.

Araştırma sorusu 2: Kumar oynanılan mekânlar nerelerdir? Bu mekânların ulaşılabilirliği nasıldır?

Sonuç: Türkiye'deki yasal durum ve kumarın çeşitliliği nedeniyle kumar mekânlarının farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Yasal olarak iddaa ve şans oyunları bayileri ve ganyan bayileri bu noktada ön plana çıkan mekânları oluşturmaktadır. Yasa dışı olarak ise kulüp adı verilen ve okey, kâğıt ve zar oyunlarının oynatıldığı mekânlar ile çoğunlukla internet kafe adı altında yasa dışı bahislerin oynatıldığı yerler kumar mekânları olarak belirlenmiştir. Öte yandan çoğunlukla eğlence amaçlı kumarın oynanmasının yanı sıra akıllı telefonlar aracılığıyla yasa dışı bahislerin oynatıldığı kahvehanelerin birer kumar mekânı olarak işletilebildiği sonucuna varılmıştır. Ulaşılabilirlik noktasında ise özellikle yasa dışı kumarın oynatıldığı yerlerin sayısal

olarak çok fazla olmalarının ve gece geç saatlere kadar açık olmalarının ulaşılabilirliklerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öneri: Kumar oynanılan mekânların çeşitlilik göstermesi, sayısal olarak çok fazla olması ve neredeyse her zaman diliminde erişim imkânının olması, özellikle kumarı bırakmaya/sınırlandırmaya çalışan bireyler için tetikleyici bir unsur olduğundan dolayı kaçınılması gereken yerler olarak önerilmektedir. Tedavi merkezlerinde tedavi sonrası yaşam açısından sosyal mekân tercihlerinin planlanması ve sosyal hizmet planlı değişim aşamalarından olan izlem aşamasında bu durumun takip edilmesi önerilmektedir. Öte yandan yasa dışı bahislerin çoğunlukla çocuk ve gençlerin bir eğlence mekânı olarak gördüğü internet kafelerde oynandığı görüldüğünden özellikle çocuklara, gençlere ve ailelerine yönelik yapılacak olan eğitim çalışmalarında bu durumun bir risk unsuru olarak ele alınması tavsiye edilmektedir.

Araştırma sorusu 3: Teknoloji, kumar oynama davranışı üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

Sonuç: Mevcut araştırmanın verileri ışığında teknolojinin kumar oynama davranışı üzerinde köklü bir değişim yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu değişimin en önemli iki unsuru ise kumar oynamak için bir mekâna ihtiyaç duyulmaması ve ulaşılabilirlik noktasında sınırsız bir alan oluşturması özellikleridir. Başka bir ifadeyle bu unsurların kumar oynamayı kolaylıştıran faktörler olduğu sonucuna varılmıştır. Kumar oynamak için belirli bir mekâna ihtiyaç duyulmaması ve istenilen her zaman diliminde kumara erişimin sağlanmasından dolayı ise daha yüksek miktarlarda ve daha sık kumar oynandığı, dolayısıyla daha büyük kayıpların yaşandığı sonucuna varılmıştır.

Öneri: Teknolojinin kumar oynama davranışı üzerinde oynamayı kolaylaştıran bir etkiye sahip olmasından dolayı tedavi süresi ve sonrasında özellikle akıllı telefonların kullanımına ara verilmesi önerilmektedir. Bu noktada müdahale planı geliştirilirken bağımlı birey ve aile ile iş birliği içerisinde akıllı telefon kullanımının bırakılması veya sınırlandırıldığı bir sürecin yapılandırılması önerilmektedir.

Araştırma sorusu 4: Oynanan kumar türleri nelerdir?

Sonuç: Türkiye'de her ne kadar kumar oynamak ve oynatmak yasa dışı bir eylem olsa da şans oyunları, iddaa ve at yarışları birer kumar türü olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim mevcut araştırmada bu oyunların tamamının kumar niteliğinde olduğu ve katılımcıların bu konuda hemfikir oldukları ortaya çıkmıştır. Bu oyunların yanı sıra yasa dışı olarak oynatılan okey, kâğıt ve zar oyunları ile yasa dışı bahislerin yoğunlukla oynanılan kumar türleri olduğu, öte yandan tombala ve internet üzerinden kasino oyunlarının da tercih edilen kumar türleri arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların yasal/yasa dışı kumarı tercih etme durumlarına bakıldığında ise yasa dışı kumarın, oran ve seçeneklerinin daha fazla olmasından dolayı çok daha sık tercih edildiği görülmüştür. Kumar türleri arasında son yıllarda en fazla rağbet gören ve en yıkıcı sonuçları doğuran kumar türünün ise sanal bahis adı verilen, 7/24 esasına dayalı ve tamamen simülatif, kısa süreli (3 dakika) maçlardan oluşan oyun türü olduğu görülmüştür. Genel olarak ifade edilecek olursa yasal/yasa dışı tüm bu oyunların kumar niteliği taşıdığı ve süre olarak kısa/hızlı oyunların çok daha büyük kayıplara sebebiyet veren oyunlar olduğu ortaya çıkmıştır.

Öneri: Türkiye'de yasal olarak oynanılan şans oyunları, iddaa ve at yarışları gibi oyunların mevcut araştırma sonucuna göre niteliksel olarak birer kumar türünden farksız oldukları sonucuna varıldığından dolayı koruyucu-önleyici sosyal hizmet bağlamında yapılacak olan eğitimlerde bu farkındalığın oluşturulması önerilmektedir.

Araştırma sorusu 5: Kumar oynama sıklığı ve miktarı süreç içerisinde nasıl bir değişim sergilemektedir?

Sonuç: Kumar oynama sıklığı ve kumara yatırılan miktarların süreç içerisinde arttırıldığı sonucuna varılmıştır. Arttırılma nedenlerine bakıldığında paranın kumar oynamada sadece bir araca dönüşmesi, kumardan alınan hazzın arttırılacağı düşüncesi ve kayıpların kovalanması olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öte yandan yatırılan düşük veya yüksek meblağların tamamının kumar niteliğinde olduğu, nitelik olarak aralarında fark olmadığı katılımcıların hemfikir oldukları bir sonuç olarak belirmiştir.

Öneri: Kumar oynama sıklığı ve harcanan miktarın süreç içerisinde çeşitli nedenlerle artmasından dolayı sosyal açıdan kumar oynadığını iddia eden bireyler için zaman içerisinde sıklık ve miktarın artabileceği ve bağımlılığın gelişebileceği riskinin eğitim programlarına dahil edilmesi önerilmektedir.

Araştırma sorusu 6: Kumar oynamak için para temin etme yöntemleri nelerdir?

Sonuç: Kumar oynayan bireylerin para temin etme yöntemlerine bakıldığında çok çeşitli temin yöntemlerinin olduğu görülmüştür. Öncelikle kendi kaynaklarını kullanan bireyler; kredi ve kredi kartları, mekân sahibine borçlanma, çoğunlukla aile üyelerinden habersiz bir şekilde ziynet eşyası ve/veya evin parasını alma, çoğunlukla yalan ifadelerle sosyal çevreye borçlanma, menkul ve gayrimenkullerin satılması, tefecilerden borç para edinme ve gelir getiririci suç işleme gibi yöntemleri kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Öneri: Kumar oynayan bireylerin kumar oynanmak için çeşitli para temin etme yöntemlerinin olduğu, bununla beraber bireylerin altından kalkılması güç bir borç ile karşı karşıya kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda bağımlı bireyin tedavi programında, borçların ödenmesi noktasında bir plan geliştirilmesi ve kredi/kredi borçları ile tefecilere yönelik borçları noktasında hukuksal destek alabileceği mekanizmalara yönlendirilmesi önerilmektedir.

Araştırma sorusu 7: Kumara nasıl başlanmaktadır? Kumara başlamadaki etkenler nelerdir?

Sonuç: Kumar oynayan bireylerin büyük çoğunluğunun yaşamının erken dönemlerinde (çocukluk veya gençlik) kumara başlamasının yanı sıra aile üyesi ve/veya akrabalar arasında kumar oynayan birilerinin bulunması, akran/arkadaş grubu ile oluşan etkileşim, merak duygusu, işsizlik/yoksulluk ve kahvehane ortamının kumara başlamada etkili faktörler olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle kahvehane ortamında eğlence amaçlı veya küçük meblağlar ile oynanan kumarın daha büyük meblağlara ve kumar türlerine geçişte bir köprü görevi gördüğü sonucu ortaya çıkmıştır.

Öneri: Kumara başlama noktasında çocukluk, ergenlik ve gençlik döneminin en riskli yaş grubu olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan merak duygusu ile akran/arkadaş grubu ile etkileşimin de bu yaş aralığı ile bağlantılı olmasından ötürü okullarda kumar bağımlılığını içerecek şekilde eğitimlerin verilmesi önerilmektedir. Ayrıca okul sosyal hizmetinin bu doğrultuda değerlendirilip uygulamaya geçirilmesi önerilmektedir. Kahvehane ortamının da internet kafeler gibi kumar açısından riskli mekânlar olduğu, bundan dolayı uygulanacak eğitim programlarında bir risk unsuru olarak ele alınmaları ve bu durumun önleyici/koruyucu sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi önerilmektedir.

Araştırma sorusu 8: Kumara başlanıldıktan sonra bağımlılığa giden süreç nasıl şekillenmektedir? Bağımlılığın oluşmasındaki faktörler nelerdir?

Sonuç: Kumara başlandıktan sonra bağımlılığa giden sürecin inşasında, kumardan elde edilen kazancın çekici gelmesi ve kayıpların kovalanmasının ana iki etmen olmasının yanı sıra heyecan/haz alma isteği, para kazanma arzusu ve sorunlardan kaçış gibi motivastonlar ile tetikleyici faktörlerin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Öte yandan kumar öncesi ve sonrasında sonuçların takip/analiz edilmesi gerektiği ve yalan ifadelerle kumarın aile ve sosyal çevreden gizlenmesinin kumarı bireyin ana gündemi hâline getirmekle birlikte aile/sosyal çevreden gelecek müdahaleleri engelleyerek kumarın bireyin hayatında yerleşmesine sebep olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca mevcut çalışmada sürüklenme ve denetim kaybı olarak temalandırılan bireyin ciddi maddi ve manevi kayıplardan sonra kumarı bırakma noktasında herhengi bir gerekçe bulamadığından dolayı kumarı sürdürmeye devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Öneri: Kazancın çekiciliği ve kayıpların kovalanmasının bireyin kazanç ve kayıplarla ilgili yanlış inanışlarına dayandığı görülmüş, bundan dolayı tedavi sürecinde bilişsel davranışçı tedavinin kullanılması önerilmektedir. Ayrıca kumarın bireyin hayatında neredeyse tek odak noktası hâline gelmesinden dolayı tedavi süresi ve sonrası için sosyal hayatın müracaatçı ile iş birliği içinde düzenlenmesi önerilmektedir. Öte yandan kumarın gizli tutulabilmesi için sıklıkla yalan ifadelere başvurulduğundan dolayı tedavi süreci boyunca dürüstlüğün bir ilke olarak belirlenmesi ve uygulanmaya çalışılmasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak sürüklenme ve denetim kaybının engellenmesi noktasında güçlendirme yaklaşımının kullanılması ve logoterapinin değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu sayede güçlü yanların keşfi ile kumarın bırakılmasında neden (ler) sahibi olunacağı veya kumarı bırakmak ve/veya kumarsız bir hayat için hayata anlam yüklenebileceği önerilmektedir.

Araştırma sorusu 9: Kumarın birey, aile ve yakın çevre açısından sonuçları nasıldır?

Sonuç: Kumarın sonuçları mevcut araştırmada kayıplar silsilesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ekonomik, sosyal, aile, sağlık ve hayatın kaybına neden olabilecek sonuçlar belirmiştir. Bu doğrultuda kumarın ilk olarak doğurduğu sonuç olan maddi kayıplar neticesinde göreli ve mutlak yoksulluğun kumar oynayan birey ve/veya ailesi tarafından yaşandığı sonucuna varılmıştır. Öte yandan ekonomik kaybın en önemli faktörlerinden olan iş hayatında motivasyon ve performas düşüklüğü, iş aksatma, uyarı ve kınama gibi idari cezalarla karşı

karşıya kalmanın yanı sıra emeğin ve emekle beraber kazanılan gelirin değersizleşmesiyle çalışma istek ve hevesinin yitirilmesi mevcut araştırmanın sonuçlarına yansımıştır.

Kumar oynama neticesinde ortaya çıkan bir diğer sonuç ise sosyalliğin kaybı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalliğin kaybına neden olan etmenlerin ise iletişimsizlik, güven ve saygının yitimi, damgalanma ve beraberinde gelen sosyal dışlanma ile sosyal izolasyon olduğu görülmüştür. İletişimsizliğin yaşanmasında ise kumarın neredeyse tek odak noktası hâline gelmesinin, kumarın sanal ortamda ve gündelik hayatın içerisinde oynanmasının ve kayıplarla birlikte yaşanan stresli ruh hâlinin olmasının kaynaklık ettiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca kumar oynayan bireylerin sık sık yalan ifadelerde bulunması ve yinelenen kumar oynama davranışları nedeniyle aile ve sosyal çevreleri nezdinde güven ve saygı yitimi yaşadıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Öte yandan damgalanmanın yaşandığı ve damgalanma neticesinde aile ve sosyal çevreleri tarafından sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüş, tüm bu faktörlerin birleşimi neticesinde derin bir yalnızlığa ve sosyal açıdan izole bir yaşama maruz kalarak sosyalliğin yitirildiği sonucuna varılmıştır.

Kumarın sonuçlarından bir diğerini ise aile üzerindeki olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Mevcut araştırmanın sonuçlarına göre aile içerisinde kumar oynayan bir üyenin olduğu bilgisi, kumara başlanıldıktan çok sonra ve maddi olarak büyük kayıplar yaşanmasının akabinde ailenin diğer fertleri tarafından edinilmektedir. Bu durum aile fertleri için bir şok hâlini oluşturduğu gibi bağımlı birey için ailenin müdahelesini geciktirttiği ve maddi olarak altından kalkması güç bir durumun oluşmasına sebebiyet verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kumarın aile üzerindeki etkilerini mevcut araştırma eş, çocuk ve geniş aile olmak üzere üç ayrı grupta ele almıştır. Bu doğrultuda kumar oynayan bireylerin eşlerinin maddi kayıplarla birlikte temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı, aile içerisinde mütemadiyen devam eden tartışmalar sonucunda kaotik bir aile ortamının olduğu, ilişkisel problemler yaşadıkları, fiziksel-psikolojik-ekonomik şiddete maruz kaldıkları, alacaklılar tarafından mahremiyetin ihlal edilmesi sonucunda tehdit ve tacize maruz kalmaları sonucunda süreklilik arz eden bir korku ve kaygı yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Öte yandan yaşadıkları problemlere rağmen çeşitli sebeplerle (damgalanma vb.) sorunlarını başkalarıyla paylaşamadıkları görülmüş, ifade edilen tüm bu sorunlardan dolayı ayrılma/boşanmaların yaşandığı sonucuna varılmıştır. Ayrılma/boşanma sonrasında da başta çocukların sorumluluğu olmak üzere birçok sorumluluğu üstlenmelerinden dolayı yoğun bir yaşam mücadelesi verdikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Aile ferleri arasında kumarın sonuçlarından etkilenen bir diğer grubu da çocuklar oluşturmaktadır. Kumar oynayan bireylerin çocuklarının, kumarda kaybedilen maddi kayıplardan dolayı temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı, damgalanma yaşadıkları, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmalarının yanı sıra babalarıyla mesafeli ve tepkisel bir ilişki biçimi yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Öte yandan çocuklarda babalık rolünün babanın yokluğu üzerinden inşa edildiği bir düzlemde yaşanan olumsuzluklardan babayı mesul tutarak babaya karşı nefret duygularının beslenebildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca babanın kumar oynamasının çocukları kumarı özendirmek gibi bir sonucu da doğurduğu görülmüştür.

Kumarın sadece eş ve çocukları oluşturan çekirdek aileyi değil geniş aileyi de etkildeği görülmüştür. Özellikle aile bağlarının güçlü olduğu bireyler, soruna bireysellikten ziyade kolektif bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Bundan dolayı kumar oynayan bireylerin aile (çekirdek ve geniş) üyeleri, edinilen borçları ve yaşanan problemleri bireyin değil, ailenin bir meselesi olarak gördükleri, netice olarak olumsuz sonuçlara maruz kaldıkları sonucuna varılmıştır. Geniş aile üyelerinin yaşadıkları sorunların başında kumar nedeniyle edinilen borçların üstlenilmesinden dolayı menkul ve gayrimenkullerin satılması gibi ekonomik sorunlar gelmektedir. Ayrıca alacaklılar tarafından taciz edilme, bağımlı bireyin tekrar borçlanabileceği veya yaşadığı sorunlardan dolayı intihar edebileceği gibi nedenlerle süreklilik arz eden bir korku ve kaygı yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Öte yandan aile içi ilişkilerin kırılgan bir yapıya bürünmesinden dolayı tartışmaların hüküm sürdüğü kaotik bir aile yapısının oluştuğu ve damgalanma korkusundan dolayı yaşanan sorunları kimse ile paylaşılamadığı, bundan dolayı da yaşanan problemleri yoğun bir biçimde hissettikleri sonucuna varılmıştır.

Kumarın etkileri arasında sağlığın kaybı da bulunmaktadır. Mevcut araştırmanın bulguları neticesinde kumarın özellikle ruh sağlığı üzerinde ciddi olumsuz etkiler bıraktığı sonucuna varılmıştır. Bu etkiler arasında stres ve strese bağlı öfke kontrolünde sorunlar ve depresyon belirtileri, bunların yanı sıra kendi kendine konuşma ve kendi iç sesiyle konuşma gibi anormal davranışlar bulunmaktadır. Ruh sağlığında yaşanan bu problemlerin birçoğunun sadece bağımlı bireyde değil aile fertlerinde de görüldüğü sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak hem kumar oynayan birey hem de aileleri için ruhsal açıdan bir çöküntünün yaşandığı görülmüştür. Fiziksel olarak ise yukarıda ifade edilen ruh sağlığında yaşanan problemlerden kaynaklı uykusuzluk ve baş ağrısı gibi sağlık problemleri yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca saçların erken beyazlaması ve masada uzun süre oturmalarından dolayı duruş bozuklukları gibi fiziksel görünümde değişiklikler yaşayabildikleri de araştırma sonuçarı

arasında belirmiştir. Kumarın sağlık ile ilişkili bir diğer sonucu da sigara, alkol ve madde bağımlılığıyla etkileşimi şeklinde mevcut araştırmanın sonuçlarına yansımıştır. Kumarın oluşturduğu sorunlardan dolayı başta alkol ve sigara olmak üzere bağımlılık yaratıcı maddelere yönelim yaşandığı sonucuna varılmıştır.

Kumarın en dramatik sonuçlarından birini de intihar eylemi oluşturmaktadır. Yukarıda ifade edilen biyopsikososyal ve manevi sorunlar neticesinde bağımlı ve/veya aile fertleri tarafından intihar veya ölümü arzulamaya dönük düşüncelerin oluşabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Kumar oynayan bireyler için özellikle ciddi maddi kayıpların ardından bu düşüncelerin yoğunlaştığı ancak dinî inaç ve aile gibi manevi faktörlerin bireyi intihar düşüncesini eyleme geçirmekten alıkoyan etkenler olduğu sonucuna varılmıştır.

Öneri: Bu araştırma sorusu bağlamında ortaya çıkan sonuçlara yönelik öneriler aşağıda yer almaktadır:

- Ailelere yönelik temel ihtiyaçların karşılanması noktasında sosyal yardım alabilecekleri kurumlara yönlendirilmeleri,
- Bağımlı bireylere yönelik tedavi programı oluşturulurken bir sosyal destek unsuru olarak ailelerin tedavi programına dahil edilmesi,
- Kumarın yarattığı biyopsikososyal ve manevi sorunlarla sadece bağımlı birey değil aynı zamanda aile fertleri de karşı karşıya kaldığı için ailelere yönelik tedavi programlarının oluşturulması,
- Sosyalliğin kaybı noktasında özellikle damgalanmanın ele alınması ve sosyalliğin tekrar inşası için bağımlı birey ve aile ile iş birliği içerisinde hareket edilerek bir programın oluşturulması,
- Sağlığın kaybı noktasında bağımlı birey ve ailelerinin yaşadıkları stres, anksiyete, depresyon gibi sorunlara yönelik psikolog ve psikiyatrist ile beraber hareket edilmesi,
- Diğer bağımlılıklarla etkileşimin olabileceği güçlü ihtimaline yönelik özellikle sigara, alkol ve madde bağımlılığının sorgulanması ve varlığı hâlinde bu bağımlılıklara yönelik çalışılması ve/veya yönlendirmelerin yapılması,

- Kumar oynayan birey ve ailelerinde intihar düşüncelerinin olabileceği güçlü ihtimaline karşı intihar eğilimlerinin sorgulanması ve varlığı hâlinde buna yönelik çalışma ve/veya yönlendirmelerin yapılması,

- İntihar düşüncesinin eyleme geçirilmemesi noktasında bireylerin güçlü yönlerinin dinî inanç ve aile fertleri gibi manevi değerler olduğu sonucundan hareketle manevi sosyal hizmetin tedavi programlarında değerlendirilmesi önerilmektedir. Öte yandan bireylerin maneviyata yönelik güçlü vurgularda bulunması önleyici-koroyucu sosyal hizmet bağlamında yapılacak olan eğitimlerde de manevi sosyal hizmetin değerlendirilmesi önerilmektedir.

Araştırma sorusu 10: Kumar oynama bozukluğunun tedavisine yönelik düşünce ve deneyimler nelerdir?

Sonuç: Kumar oynayan bireylerin kumarın biyopsikososyal ve manevi açıdan zararlı bir davranış olduğuna yönelik farkındalık kazanmalarının büyük maddi kayıplar, sorumluluklarını yerine getirememe ve aile birliğinin bozulması ile anlaşıldığı sonucuna varılmıştır. Ancak farkındalığın gelişmesine rağmen katılımcıların ekseriyeti kumar oynama bozukluğuna yönelik bir tedavi yönteminin olamayacağı ve bu durumun bireysel bir irade meselesi olduğu düşüncesi taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Mevcut araştırmada kumar oynayan bireylerin kumar oynadıkları süre zarfında zaman zaman kumarı bırakmaya veya sınırladırmaya çalıştıkları görülmüştür. Kumarı bırakmaya yönelik düşüncelerin gelişmesinde genellikle maddi ve manevi kayıpların rol aldığı sonucuna varılmıştır. Kumar oynayan bireyler tarafından kullanılan yöntemler ise çoğunlukla kumar için limit belirleme ve/veya paranın kontrolünün bir başkasına (çoğunlukla eşine) verilmesi, tetikleyici bir faktör olarak düşünüldüğünden dolayı kumar oynanılan mekân ve kumar oynayan arkadaşlarından uzaklaşma, spor müsabakaları üzerine bahis oynayan bireyler için bu müsabakaları izlemekten kaçınma ve son olarak bir sınırlandırma yöntemi olarak sanal ortamlarda kumar oynamak yerine klasik mekânlarda kumar oynamak olduğu ortaya çıkmıştır. Kumar oynayan bireylerin yanı sıra ailelerinin de bu yönde çaba sarf ettikleri görülmüştür. Ailelerin çabaları arasında nasihat, telkin ve uyarılarda bulunma, kumara bir daha başvurulmaması için bireyin borçlarını kapatma, yaşadıkları çevreyi değiştirme ve tedaviye ikna etme çabalarının olduğu görülmüş ancak bireylerin çoğunlukla kumar oynayan çevre veya mekân ile teması sonucunda tekrar kumara başladığı sonucuna varılmıştır.

Kumar oynayan birey ve aile fertlerinin kumardan doğan biyopsikososyal ve manevi sorunlarla baş etme yöntemlerine bakıldığında ise çoğunlukla bir akran/arkadaş ile sorunlarını paylaştıkları, aile fertlerinin birbirlerine maddi/manevi destekte bulundukları, manevi değerlere başvurdukları ve son olarak özellikle stres, kaygı bozukluğu ve depresyona yönelik psikiyatristten destek aldıkları sonucuna varılmıştır.

Öneri: Bu araştırma sorusu bağlamında ortaya çıkan sonuçlara yönelik öneriler aşağıda yer almaktadır:

- Kumar oynama bozukluğu tedavisinin varlığı ve başvurulacak merkezlerin eğitim programlarında ele alınması,
- Bağımlı bireyi kumara sevk eden tetikleyici faktörlerin tespit edilmesi ve kaçınılmasına yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir. Özellikle kumar oynayan çevre ve kumar mekânlarının güçlü tetikleyici faktörler olduğu sonucundan hareketle kumar oynanılan çevre ve mekânlardan kaçınılması,
- Aile fertleri tarafından sıklıkla gerçekleştirilen aile üyesinin kumardan doğan borçlarının kapatılması eyleminin, kumar oynayan aile üyesine kumar oynaması için alan açtığı ve bir nevi kumara teşvik eden bir duruma karşılık geldiği tespit edildiği için aile üyelerinin bu konuda özellikle bilgilendirilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak davranışsal bir bağımlılık türü olarak kumarın başlama, sürdürme, sonuçları ve tedavi süreçlerinin tamamında sosyal faktörlerin etkisi yoğun bir biçimde görülmüş olup sosyal hizmet mesleğinin bu noktada kilit bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir. Nitekim bireyin biyopsikososyal ve manevi yönlerininin bir bütün halinde ele alınması ihtiyacı ve önleyici-koruyucu hizmetlerden başlanılarak tedavi süreci ve sonrası için sosyal hizmet uygulamalarının kritik bir rol üstlenebileceği mevcut araştırmanın bulgu ve sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda kumar bağımlılığı ile ilgili müdahale pratikleri oluşturulurken sosyal hizmet uygulamaları ve dolayısıyla sosyal çalışmacılara yer verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Abbott, M. W., Romild, U. ve Volberg, R. A., 2014, Gambling and problem gambling in Sweden: Changes between 1998 and 2009, *Journal of gambling studies*, 30(4), 985-999.

Adolphe, A., Khatib, L., van Golde, C., Gainsbury, S. M. ve Blaszczynski, A., 2019, Crime and gambling disorders: A systematic review, *Journal of gambling studies*, 35(2), 395-414.

Afifi, T. O., Brownridge, D. A., MacMillan, H. ve Sareen, J., 2010, The relationship of gambling to intimate partner violence and child maltreatment in a nationally representative sample, *Journal of psychiatric research*, 44(5), 331-337.

Altınay, R., 2006, *Emevilerde günlük yaşam*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, ISBN: 975-8190-94-6.

Altındağ, Ö. ve Ege, A., 2018, Güncel sorunlara sosyal hizmet bakış açısı: ekolojik yaklaşım, 2. Uluslararası Ekonomi, *Siyaset ve yönetim sempozyumu*, Diyarbakır, 645-651.

Altınışık, İ., 2017, Kayıt dışı ekonomi: illegal bahis, *Selçuk üniversitesi sosyal ve teknik araştırmalar dergisi*, (13), 239-248.

Altıntaş, M., 2018, Kumar oynama bozukluğu tanısı olan hastalarda anksiyete, depresyon, ruminasyon ve dürtüsellik, *Cukurova medical journal*, 43(3), 624-633.

American Psychiatric Association, 1980, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-III), Washington: American Psychiatric Pub.

American Psychiatric Association, 1987, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-III-R), Washington: American Psychiatric Pub.

American Psychiatric Association, 1994, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-IV), Washington: American Psychiatric Pub.

American Psychiatric Association, 2005, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-IV-TR), Washington: American Psychiatric Pub.

American Psychiatric Association, 2013, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (DSM-5), Washington: American Psychiatric Pub.

Andronicos, M., Beauchamp, G., Robert, M., Besson, J. ve Séguin, M., 2016, Male gamblers–suicide victims and living controls: comparison of adversity over the life course, *International gambling studies*, 16(1), 140-155.

Aragay, N., Pijuan, L., Cabestany, À., Ramos-Grille, I., Garrido, G., Vallès, V. ve Jovell-Fernández, E., 2021, Current addiction in youth: Online sports betting, *Frontiers in psychiatry*, 11, 590554.

Arcan, K. ve Karanci, A. N., 2014, Kumar Oynama Nedenleri Ölçeğinin uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Anatolian journal of psychiatry/anadolu psikiyatri dergisi*, 15(3).

Arcan, K., 2012, *Psychological predictors of problem gambling behaviors*, Doktora, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arıcak, O.T., 2019, Problematic online betting among Turkish Adolescents, *Journal of gambling studies*, 35 (1), 31-45.

Ariyabuddhiphongs, V., 2012, Older adults and gambling: A review, *International journal of mental health and addiction*, 10(2), 297-308.

Arnold, P., 1977, *The encyclopedia of gambling: the game, the odds, the teclmiques, the people and places*, *the myths and history*, Chartwell Books, New Jersey, ISBN: 0 89009 179 X.

Arthur, J. N., Williams, R. J. ve Belanger, Y. D., 2014, The relationship between legal gambling and crime in Alberta, *Canadian journal of criminology and criminal justice*, 56(1), 49-84.

Barbaranelli, C., Vecchione, M., Fida, R. ve Podio-Guidugli, S., 2013, Estimating the prevalence of adult problem gambling in Italy with SOGS and PGSI, *Journal of gambling issues*, 28, 1-24.

Bardakoğlu, A., 2002, *Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Barrault, S., Bonnaire, C. ve Herrmann, F., 2017, Anxiety, depression and emotion regulation among regular online poker players, *Journal of gambling studies*, 33(4), 1039-1050.

Baş, T. ve Akturan, U., 2013, *Nitel araştırma yöntemleri nvivo ile nitel veri analizi, örnekleme, analiz, yorum*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-975-02-2437-9.

Baykara Acar, Y. ve Acar, H., 2002, Sistem yaklaşımı, ekosistem yaklaşımı ve sosyal hizmet, *Toplum ve sosyal hizmet dergisi*, 13(1), 29–35.

Black, D. W., Coryell, W. H., Crowe, R. R., Shaw, M., McCormick, B. ve Allen, J., 2015, Personality disorders, impulsiveness, and novelty seeking in persons with DSM-IV pathological gambling and their first-degree relatives, *Journal of gambling studies*, 31(4), 1201-1214.

Black, D. W., Shaw, M. C., McCormick, B. A. ve Allen, J., 2012, Marital status, childhood maltreatment, and family dysfunction: A controlled study of pathological gambling, *The journal of clinical psychiatry*, 73(10), 11273.

Blalock, G., Just, D. R. ve Simon, D. H., 2007, Hitting the jackpot or hitting the skids: Entertainment, poverty, and the demand for state lotteries, *American journal of economics and sociology*, 66(3), 545-570.

Blaszczynski, A. P. ve McConaghy, N., 1994, Criminal offenses in Gamblers Anonymous and hospital treated pathological gamblers, *Journal of gambling studies*, 10(2), 99-127.

Blaszczynski, A. ve Farrell, E., 1998, A case series of 44 completed gambling-related suicides, *Journal of gambling studies*, 14(2), 93-109.

Blaszczynski, A. ve Nower, L., 2002, A pathways model of problem and pathological gambling, *Addiction*, 97(5), 487-499.

Blaszczynski, A., 1999, Pathological gambling and obsessive-compulsive spectrum disorders, *Psychological reports*, (84), 107-113.

Blaszczynski, A., McConaghy, N. ve Frankova, A., 1989, Crime, antisocial personality and pathological gambling, *Journal of gambling behavior*, 5(2), 137-152.

Blinn-Pike, L., Lokken Worthy, S. ve Jonkman, J. N., 2007, Disordered gambling among college students: a meta-analytic synthesis, *Journal of gambling studies*, 23 (2), 175-183.

Bodor, D., Ricijaš, N. ve Filipcic, I., 2021, Treatment of gambling disorder: review of evidence-based aspects for best practice, *Current opinion in psychiatry*, 34(5), 508-513.

Bolen, D.W., 1976, *Gambling: historicial highlights and trends and their implications for contemporary society*, Gamling and soicety, In: Eadigton, W. R. (Ed.), Charles C. Thomas Books, USA, ISBN: 0-398-03459-1.

Bouguettaya, A., Lynott, D., Carter, A., Zerhouni, O., Meyer, S., Ladegaard, I., ... ve O'Brien, K. S., 2020, The relationship between gambling advertising and gambling attitudes, intentions and behaviours: a critical and meta-analytic review, *Current opinion in behavioral sciences*, 31, 89-101.

Bozkurt, M., 2020, *Dünden bugüne kumar oynama bozukluğu*, Davranışsal bağımlılıklar temel başvuru kitabı, Evren, C. (Ed.), 5. Bölüm, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-74838-0-5.

Breen, H., Hing, N. ve Gordon, A., 2013, Indigenous Australian gambling crime and possible interventions: a qualitative study, *Asian journal of gambling issues and public health*, 3(1), 1-16.

Bronfenbrenner, U., 1979, *The ecology of human development: experiments by nature and design*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, ISBN: 0-674-22456-6.

Burkert, W., 2005, *Signs, commands, and knowledge: ancient divination between enigma and epiphany*, Mantikê, In: Wersnel, H.S., Frankfurter, D. and Hahn, J. (Ed.), Brill Leiden, Boston, ISBN: 90-04-14497-8.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., 2016, *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara, ISBN: 978-9944-919-28-9.

Calado, F., Alexandre, J. ve Griffiths, M. D., 2017, Prevalence of adolescent problem gambling: A systematic review of recent research, *Journal of gambling studies*, 33(2), 397-424.

Canale, N., Vieno, A., Griffiths, M. D., Borraccino, A., Lazzeri, G., Charrier, L. ve ark., 2017, A large-scale national study of gambling severity among immigrant and non-immigrant adolescents: the role of the family, *Addictive behaviors*, 66, 125-131.

Carroll, A., Rodgers, B., Davidson, T. ve Sims, S., 2013, *Stigma and help-seeking for gambling problems*, Australian National University.

Carson, L. K. S., 2021, Encouraging statistical learning through eastern and western mathematical history and its butterfly effect consequences, *Asian journal of mathematical science*, Special Issue/1, 111-123.

Chan, E. M. L., Dowling, N. A., Jackson, A. C. ve Shek, D. T. L., 2016, Gambling related family coping and the impact of problem gambling on families in Hong Kong, *Asian journal of gambling issues and public health*, 6(1), 1-12.

Chou, K. L. ve Afifi, T. O., 2011, Disordered (pathologic or problem) gambling and axis I psychiatric disorders: results from the national epidemiologic survey on alcohol and related conditions, *American journal of epidemiology*, 173(11), 1289-1297.

Chun, J., Cho, S., Chung, I. J. ve Kim, S., 2011, Economic and psychosocial impact of problem gambling in South Korea, *Asian journal of gambling issues and public health*, 2(1), 29-38.

Clark, C. ve Walker, D. M., 2009, Are gamblers more likely to commit crimes? An empirical analysis of a nationally representative survey of US young adults, *International gambling studies*, 9(2), 119-134.

Clarke, D., Tse, S., Abbott, M., Townsend, S., Kingi, P. ve Manaia, W., 2006, Key indicators of the transition from social to problem gambling, *International journal of mental health and addiction*, 4, 247-264.

Cornil, A., Lopez-Fernandez, O., Devos, G., de Timary, P., Goudriaan, A. E. ve Billieux, J., 2018, Exploring gambling craving through the elaborated intrusion theory of desire: A mixed methods approach, *International gambling studies*, 18(1), 1-21.

Creswell, J.W., 2014, *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni*, Eğiten Kitap, Ankara, ISBN: 978-605-4757-28-2.

Creswell, J.W., 2016, *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*, Siyasal Kitapevi, Ankara, ISBN: 978-605-4627-45-5.

Creswell, J.W., 2017, *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri*, Anı Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-605-170-185-1.

Cunha, D., de Sousa, B. ve Relvas, A. P., 2017, Risk factors for pathological gambling along a continuum of severity: individual and relational variables, *Journal of gambling issues*, 35, 49-73.

Cunha, D. ve Relvas, A. P., 2014, Pathological gambling and couple: Towards an integrative systemic model, *Journal of gambling studies*, 30(2), 213-228.

Cunningham-Williams, R. M., Cottler, L. B., Compton, W. M. ve Spitznagel, E. L., 1998, Taking chances: problem gamblers and mental health disorders--results from the st. louis epidemiologic catchment area study, *American journal of public health*, 88(7), 1093-1096.

Çakıcı, M., Çakıcı, E. ve Karaaziz, M., 2016, Lifetime of prevalence and risk factors of problem and pathologic gambling in North Cyprus, *Journal of gambling studies*, 32 (1), 11-23.

Çakıcı, M., 2019, *Kumar bağımlılığı ve tedavisi*, Bağımlılık tanı, tedavi, önleme, In: Öztürk M., Ögel K., Evren C. ve Bilici R. (Ed.), Chapter 57, Yeşilay Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-9090-48-3, 739-756.

Çakıcı, M., Çakıcı, E., Karaaziz, M. ve Babayiğit, A., 2019a, A review of problem and pathological gambling in North Cyprus, *Kıbrıs türk psikiyatri ve psikoloji dergisi*, 1(2), 123-128.

Çakıcı, M., Çakıcı, E., Karaaziz, M. ve Babayiğit, A., 2019b, KKTC'de kumar yaygınlığı, risk etkenleri ve kültür tutumları ile ilişkisi: 2007-2014, *Anadolu psikiyatri dergisi*, 20(4), 395-403.

Çelik, M. A., 2017, *Spor bahisi oynayan bireylerin bahis oynama güdülerinin belirlenmesi*, Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Dąbrowska, K. ve Wieczorek, Ł., 2020, Perceived social stigmatisation of gambling disorders and coping with stigma, *Nordic studies on alcohol and drugs*, 37(3), 279-297.

Danış, M. Z., 2006, Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı, *Sosyal politika çalışmaları dergisi*, 9(9), 45-54.

Danışmaz Sevin, M. ve Erbay, E., 2021, Eroin arkadaşlığı: çevresi içerisinde birey perspektifi ile madde bağımlılarının yaşam deneyimleri, *Bağımlılık dergisi*, 22(1), 65-75.

Darbyshire, P., Oster, C. ve Carrig, H., 2001, The experience of pervasive loss: Children and young people living in a family where parental gambling is a problem, *Journal of gambling studies*, 17(1), 23-45.

Dellis, A., Spurrett, D., Hofmeyr, A., Sharp, C. ve Ross, D., 2013, Gambling participation and problem gambling severity among rural and peri-urban poor South African adults in KwaZulu-Natal, *Journal of gambling studies*, 29(3), 417-433.

Deloitte Türkiye, 2015, *Türkiye spor bahsi pazarı*, Deloitte Touche Tohmatsu Limited, https://tinyurl.com/rrvwuk7, [Erişim tarihi: 23 Aralık 2022].

Dennison, C. R., Finkeldey, J. G. ve Rocheleau, G. C., 2020, Confounding bias in the relationship between problem gambling and crime, *Journal of gambling studies*, 1-18.

Diclemente, C.C., 2016, *Bağımlılık ve değişim*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-605-320-552-4.

Doğan, M., 2014, *Büyük türkçe sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-88168-9-3.

Doiron, J. P. ve Nicki, R. M., 2001, Epidemiology of problem gambling in Prince Edward Island: A Canadian microcosm? *The canadian journal of psychiatry*, 46(5), 413-417.

Dowling, N. A., 2014, *The impact of gambling problems on families*, Australian Gambling Research Centre, Australian Institute of Family Studies.

Dowling, N. A., Jackson, A. C., Suomi, A., Lavis, T., Thomas, S. A., Patford, J. ve ark., 2014, Problem gambling and family violence: Prevalence and patterns in treatment-seekers, *Addictive behaviors*, 39(12), 1713-1717.

Downs, C. ve Woolrych, R., 2010, Gambling and debt: the hidden impacts on family and work life, Community, *Work & family*, 13(3), 311-328.

Duvarcı, İ. ve Varan, A., 2001, South Oaks kumar tarama testi Türkçe formu güvenirlik ve geçerlik çalışması, *Türk psikiyatri dergisi*, 12(1), 34-45.

Duvarcı, İ., Varan, A., Coşkunol, H. ve Ersoy, M. A., 1997, DSM-IV and the South Oaks Gambling Screen: Diagnosing and assessing pathological gambling in Turkey, *Journal of gambling studies*, 13(3), 193-206.

Economou, M., Souliotis, K., Malliori, M., Peppou, L. E., Kontoangelos, K., Lazaratou, H. ve ark., 2019, Problem gambling in Greece: prevalence and risk factors during the financial crisis, *Journal of gambling studies*, 35(4), 1193-1210.

Edgerton, J. D., Keough, M. T. ve Roberts, L. W., 2019, An exploratory study of alcohol dependence and problem gambling co-development trajectories in young adults, *International gambling studies*, 19(1), 1-21.

Egerer, M. ve Alanko, A., 2015, Problem gambling and the non-medical addiction model: finnish general practitioners' and social workers' perceptions, *Sosiologia*, 52(4), 364-380.

Ekholm, O., Davidsen, M., Larsen, C. V. L. ve Juel, K.,2018, A nationwide study of health-related quality of life, stress, pain or discomfort and the use of medicine among problem gamblers, *Scandinavian journal of public health*, 46(5), 514-521.

El-Guebaly, N., Patten, S. B., Currie, S., Williams, J. V., Beck, C. A., Maxwell, C. J. ve Wang, J. L., 2006, Epidemiological associations between gambling behavior, substance use & mood and anxiety disorders, *Journal of gambling studies*, 22(3), 275-287.

Elton-Marshall, T., Wijesingha, R., Sendzik, T., Mock, S. E., Van Der Maas, M., McCready, J., ... ve Turner, N. E., 2018, Marital status and problem gambling among older adults: An examination of social context and social motivations, *Canadian journal on aging/la revue canadienne du vieillissement*, 37(3), 318-332.

Emiroğlu, K., 2016, *Gündelik hayatımızın tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ISBN: 978-605-360-762-5.

Erdoğdu, Y., 2017, *Lise düzeyindeki ergenlerin kumar oynamaları ile riskli davranışları arasındaki ilişkiler*, Yüksek Lisans, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğdu, Y., 2019, Kumar problemleri yaşayan bireylerin kumar oynamayla ilgili deneyimlerinin yorumlayıcı fenomenolojik analizi, *Addicta*, 6(3), 871-906.

Erkan, R. ve Bağlı, M., 2005, Göç ve yoksulluk alanlarında kentle bütünleşme eğilimi: Diyarbakır örneği, *Hacettepe üniversitesi edebiyat fakültesi dergisi*, 22(1), 105-124.

Estevez, A., Jauregui, P., Lopez, N., Lopez-Gonzalez, H. ve Griffiths, M., 2020, Difficulties in emotion regulation, coping, and dysfunctional psychological symptoms in family members of people with gambling disorder, *International journal of mental health and addiction*, 18(5), 1196-1208.

Fehd, A., 2002, *Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Feigelman, W., Gorman, B. S. ve Lesieur, H., 2006, Examining the relationship between at-risk gambling and suicidality in a national representative sample of young adults, *Suicide and life-threatening behavior*, 36(4), 396-408.

Ferentzy, P. ve Turner, N. E., 2013, *A history of problem gambling*, Springer-Verlag, London, ISBN: 978-1-4614-6698-7.

Flack, M. ve Stevens, M., 2019, Gambling motivation: comparisons across gender and preferred activity, *International gambling studies*, 19(1), 69-84.

Forrest, D. ve McHale, I.G., 2012, Gambling and problem gambling among young adolescents in Great Britain, *Journal of gambling studies*, 28(4), 607-622.

Frost, R. O., Meagher, B. M. ve Riskind, J. H., 2001, Obsessive-compulsive features in pathological lottery and scratch-ticket gamblers, *Journal of gambling studies*, 17(1), 5-19.

Fulton, C., 2019, Secrets and secretive behaviours: Exploring the hidden through harmful gambling, *Library & information science research*, 41(2), 151-157.

Gainsbury, S. M., 2015, Online gambling addiction: the relationship between internet gambling and disordered gambling, *Current addiction reports*, 2(2), 185-193.

Gambino, B., 2006, A comment on the utility of prevalence estimates of pathological gambling, *Journal of gambling studies*, 22, 321-328.

Gamblers Anonymous, *Unıty Program*, https://www.gamblersanonymous.org/ga/node/1, [Erişim tarihi: 26 Nisan 2023].

Geniş, B. ve Aksu, H., 2020, İntihar girişimi ile acil servise başvuran kumar bağımlılığı olgusu, *Bağımlılık dergisi*, 21(1), 92-98.

Ghandour, L. A. ve El Sayed, D. S., 2013, Gambling behaviors among university youth: Does one's religious affiliation and level of religiosity play a role?, *Psychology of addictive behaviors*, 27(1), 279.

Gill, T., Dall Grande, E. ve Taylor, A.W., 2006, Factors associated with gamblers: a population-based cross-sectional study of south Australian adults, *Journal of gambling studies*, 22 (2), 143-164.

Ginley, M. K., Rash, C. J. ve Petry, N. M., 2019, *Psychological interventions in gambling disorder*, Gambling disorder, In: Heinz, A., Seiferth, N.R., and Potenza, M.N. (Ed.), 181-194.

Gitterman, A., 2011, *Advances in the life model of social work practice*, Social work treatment: ınterlocking theoretical approaches, Turner, F.J. (Ed.), 279-292.

Gitterman, A. ve Germain, C. B., 2008, *The life model of social work practice: advances in theory and practice*, Columbia University Press.

Glesne, C., 2015, *Nitel araştırmaya giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara, ISBN: 978-605-4434-99-2.

González-Roz, A., Fernández-Hermida, J. R., Weidberg, S., Martínez-Loredo, V. ve Secades-Villa, R., 2017, Prevalence of problem gambling among adolescents: a comparison across modes of access, gambling activities, and levels of severity, *Journal of gambling studies*, 33(2), 371-382.

Goudriaan, A. E., Yücel, M. ve van Holst, R. J. (2014). Getting a grip on problem gambling: what can neuroscience tell us?, *Frontiers in behavioral neuroscience*, 8, 141.

Grant, J. E. ve Kim, S. W., 2003, Comorbidity of impulse control disorders in pathological gamblers, *Acta psychiatrica scandinavica*, 108(3), 203-207.

Griffiths, M., 2003, Internet gambling: Issues, concerns, and recommendations, *Cyber psychology & behavior*, 6(6), 557-568.

Griffiths, M., Wardle, H., Orford, J., Sproston, K. ve Erens, B., 2010, Gambling, alcohol, consumption, cigarette smoking and health: Findings from the 2007 British gambling prevalence survey, *Addiction research & theory*, 18(2), 208-223.

Güven, M. ve Gülengöz, M., 2020, *Kumar oynama bozukluğunun bilişsel davranışçı terapisi*, Davranışsal bağımlılıklar temel başvuru kitabı, Evren, C. (Ed.), Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-74838-0-5.

Gyollai, Á., D Griffiths, M., Barta, C., Vereczkei, A., Urbán, R., Kun, B., ... ve Demetrovics, Z. ,2014, The genetics of problem and pathological gambling: a systematic review, *Current pharmaceutical design*, 20(25), 3993-3999.

Hahmann, T., Hamilton-Wright, S., Ziegler, C. ve Matheson, F. I., 2021, Problem gambling within the context of poverty: a scoping review, *International gambling studies*, 21(2), 183-219.

Håkansson, A. ve Karlsson, A., 2020, Suicide attempt in patients with gambling disorder associations with comorbidity ıncluding substance use disorders, *Frontiers in psychiatry*, 11, 1-6.

Håkansson, A. ve Widinghoff, C., 2019, Television gambling advertisements: Extent and content of gambling advertisements with a focus on potential high-risk commercial messages, *Addictive behaviors reports*, 9, 100182.

Hanss, D., Mentzoni, R. A., Blaszczynski, A., Molde, H., Torsheim, T. ve Pallesen, S., 2015, Prevalence and correlates of problem gambling in a representative sample of Norwegian 17-year-olds, *Journal of gambling studies*, 31(3), 659-678.

Hardoon, K. K. ve Derevensky, J. L., 2001, Social influences involved in children's gambling behavior, *Journal of gambling studies*, 17(3), 191-215.

Hing, N., Breen, H., Gordon, A. ve Russell, A., 2014a, Risk factors for problem gambling among indigenous Australians: an empirical study, *Journal of gambling studies*, 30 (2), 387-402.

Hing, N., Russell, A., Tolchard, B. ve Nower, L., 2016a, Risk factors for gambling problems: An analysis by gender, *Journal of gambling studies*, 32(2), 511-534.

Hing, N., Russell, A. M. T., Vitartas, P. ve Lamont, M., 2016b, Demographic, behavioural and normative risk factors for gambling problems amongst sports bettors, *Journal of gambling studies*, 32(2), 625-641.

Hing, N., Holdsworth, L., Tiyce, M. ve Breen, H., 2014b, Stigma and problem gambling: Current knowledge and future research directions, *International gambling studies*, 14(1), 64-81.

Hing, N., Nuske, E., Breen, H., O'Mullan, C., Mainey, L. ve Thomas, A., 2022, Problem gambling and economic abuse against women: an adaptive grounded theory analysis, *Addiction research & theory*, 30(3), 169-179.

Hodgins, D. C. ve El-Guebaly, N., 2000, Natural and treatment-assisted recovery from gambling problems: a comparison of resolved and active gamblers, *Addiction*, 95(5), 777-789.

Holdsworth, L., Nuske, E., Tiyce, M. ve Hing, N., 2013, Impacts of gambling problems on partners: partners' interpretations, *Asian journal of gambling issues and public health*, 3(1), 1-14.

Horch, J. D., & Hodgins, D. C., 2008, Public stigma of disordered gambling: Social distance, dangerousness, and familiarity, *Journal of social and clinical psychology*, 27(5), 505-528.

Husky, M. M., Michel, G., Richard, J. B., Guignard, R. ve Beck, F., 2015, Gender differences in the associations of gambling activities and suicidal behaviors with problem gambling in a nationally representative French sample, *Addictive behaviors*, 45, 45-50.

IFSW, *Sosyal hizmet nedir?*, https://www.ifsw.org/sosyal-hizmet-nedir/, [Erişim tarihi: 5 Mayıs 2023].

Jackson, A.C., Dowling, N., Thomas, S.A., Bond, L. ve Patton, G., 2008, Adolescent gambling behaviour and attitudes: A prevalence study and correlates in an Australian population, *International journal of mental health and addiction*, 6(3), 325-352.

Ji, L. J., McGeorge, K., Li, Y., Lee, A. ve Zhang, Z., 2015, Culture and gambling fallacies, *Springer plus*, 4(1), 510.

Jiménez-Murcia, S., Tremblay, J., Stinchfield, R., Granero, R., Fernández-Aranda, F., Mestre-Bach, G., ... ve Menchón, J. M., 2017, The involvement of a concerned significant other in gambling disorder treatment outcome, *Journal of gambling studies*, 33, 937-953.

Johansson, A., Grant, J. E., Kim, S. W., Odlaug, B. L. ve Götestam, K. G., 2009, Risk factors for problematic gambling: A critical literature review, *Journal of gambling studies*, 25(1), 67-92.

Johansson, A. ve Götestam, K.G., 2003, Gambling and problematic gambling with money among Norwegian youth (12-18 years), *Nordic journal of psychiatry*, 57 (4), 317-321.

Kalischuk, R. G., 2010, Cocreating life pathways: Problem gambling and its impact on families, *The family journal: counseling and therapy for couples and families*, 18(1), 1-11.

Kalischuk, R. G., Nowatzki, N., Cardwell, K., Klein, K. ve Solowoniuk, J., 2006, Problem gambling and its impact on families: A literature review, *International gambling studies*, 6(1), 31-60.

Kalyoncu, Ö. A., Pektaş, Ö. ve Mirsal, H., 2003, Patolojik kumar oynama: Biyopsikososyal yaklaşim, *Bağımlılık dergisi*, 4 (2), 76-80.

Karaman, H., 2017, *Türkiye'de bağımlılık alanında bir rehabilitasyon modeli olarak yeşilay danışmanlık merkezi'nin (YEDAM) incelenmesi*, Yeşilay Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-9090-44-5.

Karlı, Ü., 2008, *The determination of motivational factors of sport gambling university students and their personality and psychological differences from non-gamblers*, Doktora, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karlsson, A. ve Håkansson, A., 2018, Gambling disorder, increased mortality, suicidality, and associated comorbidity: A longitudinal nationwide register study, *Journal of behavioral addictions*, 7(4), 1091-1099.

Kastirke, N., Rumpf, H. J., John, U., Bischof, A. ve Meyer, C., 2015, Demographic risk factors and gambling preference may not explain the high prevalence of gambling problems among the population with migration background: results from a German nationwide survey, *Journal of gambling studies*, 31(3), 741-757.

Kaya, B. ve Ünal, S., 2009, İnönü üniversitesi öğrencilerinde kumar oynama davranışı, patolojik kumar yaygınlığı ve ilişkili etmenler, *45. ulusal psikiyatri kongresi*, Ankara.

Kaya, M.S. ve Yıldırım, T., 2020, *Ergenlerde gelişimsel ve travmatik sorunlar*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, ISBN: 978-625-7258-98-2.

Keen, B., Pickering, D., Wieczorek, M. ve Blaszczynski, A., 2015, Problem gambling and family violence in the Asian context: a review, *Asian journal of gambling issues and public health*, 5(1), 1-16.

King, S. M., Abrams, K. ve Wilkinson, T., 2010, Personality, gender, and family history in the prediction of college gambling, *Journal of gambling studies*, 26(3), 347-359.

Komoto, Y., 2014, Factors associated with suicide and bankruptcy in Japanese pathological gamblers, *International journal of mental health and addiction*, 12(5), 600-606.

Kourgiantakis, T., Saint-Jacques, M. C. ve Tremblay, J., 2013, Problem gambling and families: A systematic review, *Journal of social work practice in the addictions*, 13(4), 353-372.

Köksoy Vayısoğlu, S., Öncü, E. ve Güven, V., 2019, The frequency of gambling among university students and its relationships to their sensation-seeking behaviors, *Addicta*, 6 (1), 69-90.

Kristiansen, S.G. ve Jensen, S.M., 2014, Prevalence and correlates of problematic gambling among Danish adolescents, *International journal of social welfare*, 23 (1), 89-99.

Krysik, J.L. ve Finn, J., 2015, *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması*, Nika Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-84776-1-2.

Kurnaz Şahin, F., 2019, I. Dünya savaşı ve sonrasında kumarın yaygınlaşması ve Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler, *Selçuk üniversitesi edebiyat fakültesi dergisi*, (41), 405-426.

Kümbetoğlu, B., 2015, *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-8803-51-4.

Ladouceur, R., Dubé, D. ve Bujold, A., 1994, Prevalence of pathological gambling and related problems among college students in the Quebec metropolitan area, *The canadian journal of psychiatry*, 39(5), 289-293.

Ledgerwood, D. M. ve Petry, N. M., 2004, Gambling and suicidality in treatment-seeking pathological gamblers, *The journal of nervous and mental disease*, 192(10), 711-714.

Lee, H. P., Chae, P. K., Lee, H. S. ve Kim, Y. K., 2007, The five-factor gambling motivation model, *Psychiatry research*, 150(1), 21-32.

Lesieur, H.R. ve Blume, S.B., 1987, The south oaks gambling screen in different (sogs): a new instrument for the identification of pathological gamblers, *Am J psychiatry*, 144 (9), 1184-1188.

Limbrick-Oldfield, E. H., Mick, I., Cocks, R. E., McGonigle, J., Sharman, S. P., Goldstone, A. P., ... ve Clark, L., 2017, Neural substrates of cue reactivity and craving in gambling disorder, *Translational psychiatry*, 7(1), e992-e992.

Lin, S. A. E. N., Lyons, M. J., Scherrer, J. F., Griffith, K., True, W. R., Goldberg, J. ve Tsuang, M. T., 1998, Familial influences on gambling behavior: an analysis of 3359 twin pairs, *Addiction*, 93(9), 1375-1384.

Lind, K., Kääriäinen, J. ve Kuoppamäki, S. M., 2015, From problem gambling to crime? Findings from the Finnish national police information system, *Journal of gambling issues*, 30, 98-123.

Loo, J. M., Raylu, N. ve Oei, T. P. S., 2008, Gambling among the Chinese: A comprehensive review, *Clinical psychology review*, 28(7), 1152-1166.

Lorains, F.K., Cowlishaw, S. ve Thomas, S. A., 2011, Prevalence of comorbid disorders in problem and pathological gambling: systematic review and meta-analysis of population surveys, *Addiction*, 106 (3), 490-498.

Lubman, D., Rodda, S., Hing, N., Cheetham, A., Cartmill, T., Nuske, E., ... ve Cunningham, J., 2015, *Gambler self-help strategies: A comprehensive assessment of strategies and actions*, Melbourne: Gambling Research Australia.

Lupi, M., Martinotti, G., Acciavatti, T., Pettorruso, M., Brunetti, M., Santacroce, R., ... ve Di Giannantonio, M., 2014, Pharmacological treatments in gambling disorder: a qualitative review, *BioMed research international*, 2014.

Lussier, I. D., Derevensky, J., Gupta, R. ve Vitaro, F., 2014, Risk, compensatory, protective, and vulnerability factors related to youth gambling problems, Psychology of addictive behaviors, 28(2), 404.

Macit, R., 2020, Casino paradise: The Turkish cypriots and gambling addiction, *Addicta*, 7(3), 161-165.

Mantar, A. ve Demet, M., 2015, *Patolojik Kumar Oynama*, Dürtü kontrol bozuklukları, Tamam, L. (Ed.), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Massatti, R. R., Starr, S., Frohnapfel-Hasson, S. ve Martt, N., 2017, A baseline study of past-year problem gambling prevalence among Ohioans, *Journal of gambling issues*, 34, 32-54.

Mathews, M. ve Volberg, R., 2013, Impact of problem gambling on financial, emotional and social well-being of Singaporean families, *International gambling studies*, 13(1), 127-140.

Maxwell, J.A., 2018, *Nitel araştırma tasarımı etkileşimli bir yaklaşım*, Nobel Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-320-818-1.

McComb, J. L. ve Sabiston, C. M., 2010, Family influences on adolescent gambling behavior: A review of the literatüre, *Journal of gambling studies*, 26(4), 503-520.

McComb, J. L., Lee, B. K. ve Sprenkle, D. H., 2009, Conceptualizing and treating problem gambling as a family issue, *Journal of marital and family therapy*, 35(4), 415-431.

McLean, K. ve Swanbrow Becker, M. A., 2018, Bridging the gap: connecting resident assistants and suicidal residents through gatekeeper training, *Suicide and life-threatening behavior*, 48(2), 218-229.

Meng, Y. J., Deng, W., Wang, H. Y., Guo, W. J., Li, T., Lam, C. ve Lin, X., 2014, Reward pathway dysfunction in gambling disorder: A meta-analysis of functional magnetic resonance imaging studies, *Behavioural brain research*, 275, 243-251.

Merriam, S.B., 2018, *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*, Nobel Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-1332-20-5.

Molander, O., Ramnerö, J., Bjureberg, J. ve Berman, A. H., 2022, What to target in cognitive behavioral treatment for gambling disorder-A qualitative study of clinically relevant behaviors, *BMC psychiatry*, 22(1), 1-13.

Momper, S. L., Nandi, V., Ompad, D. C., Delva, J. ve Galea, S., 2009, The prevalence and types of gambling among undocumented Mexican immigrants in New York City, *Journal of gambling studies*, 25(1), 49.

Manthorpe, J., Norrie, C. ve Bramley, S., 2018, Gambling-related harms and social work practice: findings from a scoping review, *Practice*, 30(3), 187-202.

Moodıe, C. ve Finnigan, F., 2006, Prevalence and correlates of youth gambling in Scotland, Addiction research and theory, 14 (4), 365-385.

Mori, T. ve Goto, R., 2020, Prevalence of problem gambling among Japanese adults, *International gambling studies*, 20 (2), 231-239.

Muhammad, A., Abdul-Qadir, U. A., Karofi, U. A. ve Dantani, U., 2022, Sports Betting Has Gone Virtual: A Sociological Analysis of a New Form of Sports Betting Among Youths in Northern Nigeria, *Indonesian journal of sociology, education, and development*, 4(1), 24-37.

Myrseth, H., Brunborg, G. S. ve Eidem, M., 2010, Differences in cognitive distortions between pathological and non-pathological gamblers with preferences for chance or skill games, *Journal of gambling studies*, 26(4), 561-569.

Neal, P. N., Delfabbro, P. H. ve O'Neil, M. G., 2005, *Problem gambling and harm: Towards a national definition*.

Neuman, W.L., 2016, Toplumsal *araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar 2*, Yayın Odası, Ankara, ISBN: 978-9944-171-08-3.

Nowak, D.E. ve Aloe, A.M., 2014, The prevalence of pathological gambling among college students: a meta-analytic synthesis, 2005-2013, *Journal of gambling studies*, 30 (4), 819-843.

Nowak, D.E., 2018, A meta-analytical synthesis and examination of pathological and problem gambling rates and associated moderators among college students, 1987-2016, *Journal of gambling studies*, 34 (2), 1987-2016.

Nower, L., Eyrich-Garg, K. M., Pollio, D. E. ve North, C. S., 2015, Problem gambling and homelessness: Results from an epidemiologic study, *Journal of gambling studies*, 31(2), 533-545.

Nower, L., Anthony, W. L., Stanmyre, J. F. ve Behan, D., 2022, Gambling knowledge and experience among clinical social workers, *Journal of social work practice in the addictions*, 19(6), 776-789.

Odlaug, B. L., Marsh, P. J., Kim, S. W. ve Grant, J. E., 2011, Strategic vs nonstrategic gambling: characteristics of pathological gamblers based on gambling preference, *Annals of clinical psychiatry: official journal of the American academy of clinical psychiatrists*, 23(2), 105-112.

Oei, T. P. ve Gordon, L. M., 2008, Psychosocial factors related to gambling abstinence and relapse in members of gamblers anonymous, *Journal of gambling studies*, 24, 91-105.

Okuda, M., Liu, W., Cisewski, J. A., Segura, L., Storr, C. L. ve Martins, S. S., 2016, Gambling disorder and minority populations: Prevalence and risk factors, *Current addiction reports*, 3(3), 280-292.

Ólason, D.T., Skarphedinsson, G.A., Jonsdottir, J.E., Mikaelsson, M. ve Gretarsson, S. J., 2006, Prevalence estimates of gambling and problem gambling among 13-to 15-year-old adolescents in Reykjavík: An examination of correlates of problem gambling and different accessibility to electronic gambling machines in Iceland, *Journal of gambling issues*, (18), 39-55.

Ögel, K. ve Şimşek, M., 2021, *Motivasyonel görüşme tekniği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-625-405-653-6.

Ögel, K., 2017, *Bağımlılık ve tedavisi temel kitabı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Öktem, Ü., 2005, Fenomonoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (evudenz) problemi, *Ankara üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi*, 45(1), 27-55.

Ötkan, C. Ç. ve Çolakoğlu, T., 2020, Participants opinions related sports betting games in Turkey: Türkiye'deki spor bahis oyunlarına ilişkin iştirakçi görüşleri, *Journal of human sciences*, 17(1), 359-368.

Özdemir, U., 2018, *Sosyal hizmetin ne'liği sosyal hizmete giriş kavramlar tanımlar metodoloji*, Nobel Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-320-924-9.

Öztürk, S., 2006, Bir kurumun tarihsel ve sosyolojik incelemesi: şehir kulüpleri (1923-1950), *Galatasaray üniversitesi iletişim dergisi*, (4), 89-115.

Öztürk, S., 2020, *Cumhuriyet Türkiyesinde kahvehane ve iktidar*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-69997-0-3.

Öztürk, U., 2020, *Spor bahisi oynayan üniversite öğrencilerinin bahis oynama güdülerinin belirlenmesi*, Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Palmer du Preez, K., Bellringer, M., Pearson, J., Dowling, N., Suomi, A., Koziol-Mclain, J. ve diğ., 2018, Family violence in gambling help-seeking populations, *International gambling studies*, 18(3), 477-494.

Pardeck, J. T., 1988, An ecological approach for social work practice, *J. Soc. & Soc welfare*, 15, 133.

Patford, J. L., 2007a, Linked lives: Adult children's experiences of late onset parental gambling problems, *International journal of mental health and addiction*, 5(4), 367-380.

Patford, J., 2007b, The yoke of care: How parents and parents-in-law experience, understand and respond to adult children's gambling problems, *Australian journal of primary health*, 13(3), 59-68.

Pelletier, O., Ladouceur, R. ve Rhéaume, J., 2008, Personality disorders and pathological gambling: Comorbidity and treatment dropout predictors, *International gambling studies*, 8(3), 299-313.

Penfold, A., Hatcher, S., Sullivan, S. ve Collins, N., 2006a, Gambling problems and attempted suicide. Part I. High prevalence amongst hospital admissions, *International journal of mental health and addiction*, 4(3), 265-272.

Penfold, A., Hatcher, S., Sullivan, S. ve Collins, N., 2006b, Gambling problems and attempted suicide: Part II—Alcohol abuse increases suicide risk, *International journal of mental health and addiction*, 4(3), 273-279.

Petry, N. M. ve Mallya, S., 2004, Gambling participation and problems among employees at a university health center, *Journal of gambling studies*, 20(2), 155-170.

Polat, G., 2014, Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği, *Okmeydanı tıp dergisi*, 30(2), 143-148.

Potenza, M. N., 2008, The neurobiology of pathological gambling and drug addiction: an overview and new findings, *Philosophical transactions of the royal society b: biological sciences*, 363(1507), 3181-3189.

Potenza, M. N., 2013, Neurobiology of gambling behaviors, *Current opinion in neurobiology*, 23(4), 660-667.

Quigley, L., 2022, Gambling Disorder and Stigma: Opportunities for Treatment and Prevention, *Current addiction reports*, 1-10.

Quilty, L. C., Watson, C., Robinson, J.J., Toneatto, T. ve Bagby, R. M., 2011, The prevalence and course of pathological gambling in the mood disorders, *Journal of gambling studies*, 27(2), 191-201.

Rash, C. J. ve Petry, N. M., 2014, Psychological treatments for gambling disorder, *Psychology research and behavior management*, 2014 (7), 285-295.

Raylu, N. ve Oei, T. P., 2004, Role of culture in gambling and problem gambling, *Clinical psychology review*, 23(8), 1087-1114.

Raylu, N. ve Oei, T. P., 2010, *A cognitive behavioural therapy programme for problem gambling: therapist manual*, London and New York: Routledge.

Reith, G. ve Dobbie, F., 2011, Beginning gambling: The role of social networks and environment, *Addiction research & theory*, 19(6), 483-493.

Riley, B. J., Harvey, P., Crisp, B. R., Battersby, M. ve Lawn, S., 2018, Gambling-related harm as reported by concerned significant others: A systematic review and meta-synthesis of empirical studies, *Journal of family studies*.

Rogers, J., 2013, Problem gambling: a suitable case for social work?, *Practice*, 25(1), 41-60.

Romo, L., Rémond, J. J., Coeffec, A., Kotbagi, G., Plantey, S., Boz, F. ve Kern, L., 2015, Gambling and Attention Deficit Hyperactivity Disorders (ADHD) in a population of french students, *Journal of gambling studies*, 31(4), 1261-1272.

Ronzitti, S., Soldini, E., Smith, N., Potenza, M. N., Clerici, M. ve Bowden-Jones, H., 2017, Current suicidal ideation in treatment-seeking individuals in the United Kingdom with gambling problems, *Addictive behaviors*, 74, 33-40.

Russell, A. M., Hing, N. ve Browne, M., 2019, Risk factors for gambling problems specifically associated with sports betting, *Journal of gambling studies*, 35(4), 1211-1228.

Sakurai, Y. ve Smith, R. G., 2003, *Gambling as a motivation for the commission of financial crime*, Canberra: Australian Institute of Criminology.

Salonen, A. H., Hellman, M., Latvala, T. ve Castrén, S., 2018, Gambling participation, gambling habits, gambling-related harm, and opinions on gambling advertising in Finland in 2016, *Nordic studies on alcohol and drugs*, 35(3), 215-234.

Schuler, A., Ferentzy, P., Turner, N. E., Skinner, W., McIsaac, K. E., Ziegler, C. P. ve Matheson, F. I., 2016, Gamblers Anonymous as a recovery pathway: A scoping review, *Journal of gambling studies*, 32, 1261-1278.

Schwartz, D. G., 2006, *Roll the bones: the history of gambling*, Gotham Books, New York, ISBN: "978-1-939546-01-2.

Shaffer, H.J., Matthew, N.H. ve Vander Bilt, J., 1999, Estimating the prevalance of dizordered gambling behavior in the United States and Canada: A research synthesis*, American journal of public health*, 89 (9), 1369-1376.

Shaw, M. C., Forbush, K. T., Schlinder, J., Rosenman, E. ve Black, D. W., 2007, The effect of pathological gambling on families, marriages, and children, *CNS spectrums*, 12(8), 615-622.

Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.J., 2014, *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*, Nika Yayınevi, Ankara, ISBN: 978-605-64609-0-6.

Shek, D. T. L., Chan, E. M. L. ve Wong, R. H. Y., 2012, Comorbid mood and adjustment disorders among pathological gamblers seeking treatment in Hong Kong, *International gambling studies*, 12(3), 387-404.

Shinaprayoon, T., Carter, N. T. ve Goodie, A. S., 2017, The Modified Gambling Motivation Scale: Confirmatory factor analysis and links with problem gambling, *Journal of gambling issues*, 37.

Slutske, W. S., Meier, M. H., Zhu, G., Statham, D. J., Blaszczynski, A. ve Martin, N. G., 2009, The Australian Twin Study of Gambling (OZ-GAM): rationale, sample description, predictors of participation, and a first look at sources of individual differences in gambling involvement, *Twin research and human genetics*, 12(1), 63-78.

Splevins, K., Mireskandari, S., Clayton, K. ve Blaszczynski, A., 2010, Prevalence of adolescent problem gambling, related harms and help-seeking behaviours among an Australian population, *Journal of gambling studies*, 26 (2), 189-204.

Spritzer, D.T., Rohde, L.A., Benzano, D.B., Laranjeira, R.R., Pinsky, I., Zaleski, M. ve ark., 2011, Prevalence and correlates of gambling problems among a nationally representative sample of Brazilian adolescents, *Journal of gambling studies*, 27(4), 649-661.

Stefanovics, E. A., Potenza, M. N. ve Pietrzak, R. H., 2017, Gambling in a national US veteran population: Prevalence, socio-demographics, and psychiatric comorbidities, *Journal of gambling studies*, 33(4), 1099-1120.

Subramaniam, M., Abdin, E., Shahwan, S., Vaingankar, J. A., Picco, L., Browning, C. J., ... ve Chong, S. A., 2015, Culture and age influences upon gambling and problem gambling, *Addictive behaviors reports*, 1, 57-63.

Subramaniam, M., Chong, S. A., Satghare, P., Browning, C. J. ve Thomas, S., 2017, Gambling and family: A two-way relationship, *Journal of behavioral addictions*, 6(4), 689-698.

Suomi, A., Jackson, A. C., Dowling, N. A., Lavis, T., Patford, J., Thomas, S. A. ve diğ., 2013, Problem gambling and family violence: family member reports of prevalence, family impacts and family coping, *Asian journal of gambling issues and public health*, 3(1), 1-15.

Suurvali, H., Cordingley, J., Hodgins, D. C. ve Cunningham, J., 2009, Barriers to seeking help for gambling problems: A review of the empirical literatüre, *Journal of gambling studies*, 25(3), 407-424.

Suurvali, H., Hodgins, D. C. ve Cunningham, J. A., 2010, Motivators for resolving or seeking help for gambling problems: A review of the empirical literatüre, *Journal of gambling studies*, 26(1), 1-33.

Swanton, T. B. ve Gainsbury, S. M., 2020, Gambling-related consumer credit use and debt problems: A brief review, *Current opinion in behavioral sciences*, 31, 21-31.

Şiran, B., 2020, *Üniversite öğrencilerinde kumar oynama davranışı dürtüsellik ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Takamatsu, S. K., Martens, M. P. Ve Arterberry, B. J., 2016, Depressive symptoms and gambling behavior: Mediating role of coping motivation and gambling refusal self-efficacy, *Journal of gambling studies*, 32(2), 535-546.

Tamam, L. ve Çakmak, S., 2020, *Kumar oynama bozukluğu*, Sosyal hizmet ve bütün yönleriyle bağımlılık, Zavalsız, Y.S. (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-2233-73-3.

Tangur, R., 2001, *Sivas il merkezinde başka bir yerde sınıflandırılmamış dürtü kontrol bozuklukları: epidemiyoloji, komorbidite, belirti tarama listesi ve aile işlevlerinin değerlendirilmesi*, Tıpta Uzmanlık, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Tavares, H., Carneiro, E., Sanches, M., Pinsky, I., Caetano, R., Zaleski, M. Ve Laranjeira, R., 2010, Gambling in Brazil: lifetime prevalences and socio-demographic correlates, *Psychiatry research,* 180(1), 35-41.

Teater, B., 2014, *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri*, Nika Yayınevi, Ankara, ISBN: 978-605-84776-9-8.

Thompson, N., 2016, *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*, Dipnot Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-4412-97-6.

Thorne, H. B., Rockloff, M. J., Ferguson, S. A., Vincent, G. E. ve Browne, M., 2021, Gambling Problems Are Associated with Alcohol Misuse and Insomnia: Results from a Representative National Telephone Survey, *International journal of environmental research and public health*, 18(13), 6683.

Toneatto, T. ve Ladoceur, R., 2003, Treatment of pathological gambling: a critical review of the literatüre, *Psychology of addictive behaviors*, 17(4), 284.

Toneatto, T., 1999, Cognitive psychopathology of problem gambling, *Substance use & misuse*, 34(11), 1593-1604.

TUİK, *adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayalı-Nüfus-Kayıt-Sistemi-Sonuçları-2021-45500&dil=1, [Erişim tarihi: 15 Haziran 2022].

Türk Dil Kurumu, 2020, *Güncel türkçe sözlük*, https://sozluk.gov.tr/, [Erişim tarihi: 08 Temmuz 2020].

Urale, P. W., Bellringer, M., Landon, J. ve Abbott, M., 2015, God, family and money: Pacific people and gambling in New Zealand, *International gambling studies*, 15(1), 72-87.

Uzbay, İ.T., 2015, *Madde bağımlılığı tüm boyutlarıyla bağımlılık ve bağımlılık yapan maddeler*, İstanbul Tıp Kitapevi, İstanbul, ISBN: 978-605-4949-33-5.

Vafaie, N. ve Kober, H., 2022, Association of drug cues and craving with drug use and relapse: a systematic review and meta-analysis, *JAMA psychiatry*, 79 (7), 641-650.

Van der Maas, M., 2016, Problem gambling, anxiety and poverty: an examination of the relationship between poor mental health and gambling problems across socio-economic status, *International gambling studies*, 16(2), 281-295.

Van Holst, R. J., van den Brink, W., Veltman, D. J. ve Goudriaan, A. E., 2010, Brain imaging studies in pathological gambling, *Current psychiatry reports*, 12, 418-425.

Vaughan, E. ve Flack, M., 2022, Depression symptoms, problem gambling and the role of escape and excitement gambling outcome expectancies, *Journal of gambling studies*, 38(1), 265-278.

Velleman, R., Cousins, J. ve Orford, J., 2015, *Effects of gambling on the family. A clinician's guide to working with problem gamblers*, 90-103.

Villella, C., Martinotti, G., Di Nicala, M., Cassano, M., La Torre, G., Gliubizzi, M.D. ve ark., 2011, Behavioural addictions in adolescents and young adults: results from a prevalence study, *Journal of gambling studies*, 27(2), 203-214.

Vitaro, F., Wanner, B., Brendgen, M. ve Tremblay, R. E., 2008, Offspring of parents with gambling problems: Adjustment problems and explanatory mechanisms, *Journal of gambling studies*, 24(4), 535-553.

Volberg, R. A., McNamara, L. M. ve Carris, K. L., 2018, Risk factors for problem gambling in California: Demographics, comorbidities and gambling participation, *Journal of gambling studies*, 34(2), 361-377.

Vuorinen, I., Oksanen, A., Savolainen, I., Sirola, A., Kaakinen, M., Paek, H. J. ve Zych, I., 2021, The mediating role of psychological distress in excessive gambling among young people: A four-country study, *International journal of environmental research and public health*, 18(13), 6973.

Waluk, O. R., Youssef, G. J. ve Dowling, N. A., 2016, The relationship between problem gambling and attention deficit hyperactivity disorder, *Journal of gambling studies*, 32(2), 591-604.

Wardle, H., John, A., Dymond, S. ve McManus, S., 2020, Problem gambling and suicidality in England: secondary analysis of a representative cross-sectional survey, *Public health*, 184, 11-16.

Wareham, J. D. ve Potenza, M. N., 2010, Pathological gambling and substance use disorders, *The American journal of drug and alcohol abuse*, 36(5), 242-247.

Welte, J. W., Barnes, G. M., Tidwell, M. C. O., Hoffman, J. H. ve Wieczorek, W. F. ,2015, Gambling and problem gambling in the United States: Changes between 1999 and 2013, *Journal of gambling studies*, 31(3), 695-715.

Welte, J.W., Barnes, G.M., Tidwell, M.C.O. ve Hoffman, J.H., 2008, The prevalence of problem gambling among U.S. adolescents and young adults: results from a national survey, *Journal of gambling studies*, 24(2), 119-133.

Wenzel, H. G., Øren, A. ve Bakken, I. J., 2008, Gambling problems in the family–A stratified probability sample study of prevalence and reported consequences, *BMC public health*, 8(1), 412.

Wilson, D., da Silva Lobo, D. S., Tavares, H., Gentil, V. ve Vallada, H., 2013, Family-based association analysis of serotonin genes in pathological gambling disorder: evidence of vulnerability risk in the 5HT-2A receptor gene, *Journal of molecular neuroscience*, 49, 550-553.

Winters, K. C. ve Rich, T., 1998, A twin study of adult gambling behavior, *Journal of gambling studies*, 14(3), 213-225.

Wong, P. W., Cheung, D. Y., Conner, K. R., Conwell, Y. ve Yip, P. S., 2010, Gambling and completed suicide in Hong Kong: A review of coroner court files, *The primary care companion for CNS disorders*, 12(6), 27298.

Wood, R. T. ve Williams, R. J., 2007, Problem gambling on the ınternet: Implications for Internet gambling policy in North America, *New media & society*, 9(3), 520-542.

World Health Organization, 1992, The ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, *Clinical descriptive and diagnotic guidelines*, Genova.

World Health Organization, 2014, *Preventing suicide: A global imperative*, World Health Organization.

World Health Organization, 2018, *The ICD-11 classification of mental and behavioural disorders*, Clinical descriptive and diagnotic guidelines, Genova.

www.cumhuriyet.com.tr, *Diyarbakır'da bahis operasyonu*, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diyarbakirda-bahis-operasyonu-409932, [Erişim tarihi: 16 Haziran 2022].

www.internethaber.com, *ATO'nun ürküten sanal kumar raporu*, https://www.internethaber.com/atonun-urkuten-sanal-kumar-raporu-1096928h.htm, [Erişim tarihi: 16 Haziran 2022].

www.internethaber.com, *Diyarbakır'da çamaşır suyu içerek intaharı denedi! 4 milyonluk itiraf geldi*, https://www.internethaber.com/diyarbakirda-camasir-suyu-icerek-intihari-denedi-4-milyonluk-itiraf-geldi-2143944h.htm, [Erişim tarihi: 16 Haziran 2022].

www.ozdiyarbakirgazetesi.com, *Kumar oynatılan mekânlara operasyon*, https://www.ozdiyarbakirgazetesi.com/kumar-oynatilan-mekanlara-operasyon/, [Erişim tarihi: 16 Haziran 2022].

Xian, H., Shah, K. R., Phillips, S. M., Scherrer, J. F., Volberg, R. ve Eisen, S. A., 2008, Association of cognitive distortions with problem and pathological gambling in adult male twins, *Psychiatry research*, 160(3), 300-307.

Xuan, Y. H., Li, S., Tao, R., Chen, J., Rao, L. L., Wang, X. T. ve Zheng, R., 2017, Genetic and environmental influences on gambling: A meta-analysis of twin studies, *Frontiers in psychology*, 8, 2121.

Yakovenko, I., Quigley, L., Hemmelgarn, B. R., Hodgins, D. C. ve Ronksley, P., 2015, The efficacy of motivational interviewing for disordered gambling: systematic review and meta-analysis, *Addictive behaviors*, 43, 72-82.

Yaman, Ö.M. ve Acar, B., 2016, *Disiplinler arası suç ve suçluluk çalışmaları (1923-2015) sosyal hizmet perspektifinde bibliyografik bir değerlendirme*, Bir Yayıncılık, İstanbul.

Yaman, Ö.M. ve Karaman, H., 2020, *Bağımlılığın sosyal yansımaları*, Sosyal hizmet ve *bütün yönleriyle bağımlılık*, Zavalsız, Y.S. (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-2233-73-3.

Yaman, Ö.M. ve Karaman, H., 2020, *Sosyal hizmetin bağımlılık alanındaki rolü*, Sosyal hizmet ve bütün yönleriyle bağımlılık, Zavalsız, Y.S. (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-2233-73-3.

Yanardağ, M. Z., Bilge, M. ve Yanardağ, U., 2020, Davranış bağımlılığına sahip müracaatçılara yönelik sosyal hizmet uygulamaları üzerine bir tartışma, *Celal bayar üniversitesi sağlık bilimleri enstitüsü dergisi*, 7(4), 551-560.

YEDAM, *Yedam modeli*, https://www.yedam.org.tr/yedam-modeli, [Erişim tarihi: 28 Nisan 2023].

Yeşilyurt, A., 2019, *Tanzimat'tan erken Cumhuriyet'e kumar*, Doktora, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., 2006, *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, ISBN: 975-02-0007-1.

Yip, S. W. ve Potenza, M. N., 2014, Treatment of gambling disorders, *Current treatment options in psychiatry*, 1, 189-203.

Yolal, M., 2021, *Osmanlı'da kumar ve şans oyunları (1800-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-975-333-387-0.

Zastrow, C., 2016, *Sosyal hizmete giriş*, Nika Yayınevi, Ankara, ISBN: 978-605-86463-1-5.

Zimmerman, M., Chelminski, I. ve Young, D., 2006, Prevalence and diagnostic correlates of DSM-IV pathological gambling in psychiatric outpatients, *Journal of gambling studies*, 22(2), 255-262.

Zorland, J., Kuperminc, G. P., Mooss, A. D., Gilmore, D. ve Emshoff, J. G., 2013, The prevalence of problem gambling among substance abusing offenders, *Journal of gambling issues*, (28), 1-8.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 2004, T.C. Resmî Gazete, No: 25611, 12 Ekim 2004.

5326 Sayılı Kabahatler Kanunu, 2005, T.C. Resmî Gazete, No: 25772, 31 Mart 2005.

EKLER

EK-1: Ölçek Kullanım İzni

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

KUMAR BAĞIMLILIĞI VE SOSYAL HİZMET: EKOKOLOJİK PERSPEKTİFTEN BİR ALAN ARAŞTIRILMASI

ORİJİNALLİK RAPORU

%3	%3	%0	%1
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
2	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<%1
3	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	<%1
4	fef.bingol.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
5	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
6	docs.neu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
7	Submitted to Saglik Bilimleri Universitesi Öğrenci Ödevi	<%1
8	Submitted to Istanbul Gelisim University Öğrenci Ödevi	<%1
	tr.kineshma.net	

ETİK KURUL İZİN YAZISI

Evrak Tarih ve Sayısı: 07.04.2021-E.11004

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Sayı :92342550/730.08.03/11004
Konu :Anket Hak.

Sayın Arş. Gör. Veysi AKA

Doktora tezi kapsamında tez danışmanınız Doç. Dr. Ömer Miraç YAMAN ve tarafınızdan Kurulumuza sunulan "Kumar Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet: Ekolojik Perspektiften Bir Alan Çalışması" isimli araştırma Kurulumuz tarafından etik yönden değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda; söz konusu anket çalışmasının Üniversitemiz Etik Kurul Yönergesi ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve araştırma etiği açısından "UYGUN OLDUĞUNA" oy birliği ile karar verilmiştir.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Mehmet ÇİFTCİ
Kurul Başkanı

e-imzalıdır
Prof. Dr. Bahri PATIR
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Enis KARABULUT
Üye Vekili

e-imzalıdır
Prof. Dr. Ersin ERKAN
Üye Vekili

e-imzalıdır
Prof. Dr. Kağan KÖKTEN
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Mustafa AGÂH
Üye

e-imzalıdır
Prof. Dr. Yunus ESEN
Kurul Başkanı Yardımcı

e-imzalıdır
Arş. Gör. Fatma ARVAS
Raportör

KURUM İZNİ YAZILARI

Uyarı: Canlı ve cansız deneklerle yapılan tüm çalışmalar için kurum izin belgelerinin eklenmesi zorunludur. Gizlilik ve mahremiyet içeren durumlarda kurum adı kapatılmalıdır.

☐ **Kurum izni gerekmektedir.**

☒ **Kurum izni gerekmemektedir.**

Veysi AKA

ÖZGEÇMİŞ